

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE

I R O D A L O M -
ÉS
MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
TANULMÁNYOK

STUDIA HISTORIÆ
LITERARUM ET ARTIUM

3.

■
SZEGED, 2001

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE

I R O D A L O M -
ÉS
MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
TANULMÁNYOK

STUDIA HISTORIÆ
LITERARUM ET ARTIUM

3.

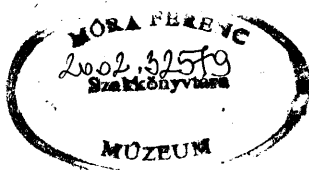
SZEGED, 2001

Szerkesztőbizottság:

Lengyel András, Nagy Imre, Szuromi Pál

Szerkeszti:

LENGYEL ANDRÁS

ISSN 1417 – 5320

Kiadja a Móra Ferenc Múzeum

Felelős kiadó: Dr. Vörös Gabriella megyei múzeumigazgató

Nyomás: Juhász Nyomda Kft.

Szeged, Makai út 4. Tel./fax. (62)431-789

Felelős vezető: Juhász Péter

Nyomdai előkészítés: Rozgonyi Botond

TARTALOM

<i>T. Knotik Márta: A Szegedi Napló szerkesztőségei, kiadóhivatalai és nyomdái (1878 – 1922)</i>	5
<i>Szabó Tamás: Négy magyar államférfi olajképe a szegedi Városi Múzeum képtárából (A művek története és a restaurálás tanulságai)</i>	28
<i>Péter László: Tömörkény István: Öregembör napáldozatja Szövegmagyarázat</i>	47
<i>Lengyel András: József Attila életrajzához</i>	57
<i>Szilágyi Judit: Füst Milán szegedi kapcsolatai</i>	70
<i>Kőhegyi Mihály: Rudnay Gyula visszaemlékezése a bajai Képzőművészeti Akadémiára (1946–1953)</i>	88
<i>Dömötör János: Galyasi Miklós arc- és pályaképvázlata</i>	95
<i>Szigeti Lajos Sándor: „Hív a halál boleróba” Zenei hangoltság Baka István műveiben</i>	102
<i>Nagy Márta: A huszonötödik ének Baka István Könyörögj érettem című versciklusáról</i>	116
<i>Foote, Kenneth E., Tóth Attila, D. Árvay Anett: Emlékezés, nemzeti identitás, politikai emlékművek rombolása</i>	138

Kisebb közlemények

<i>Sz. Szigethy Vilmos: Békefi Antal</i>	164
<i>Apró Ferenc: Békefi Antal hat levele Domokos Lászlóhoz</i>	170
<i>Apró Ferenc: Szöri József három levele Czibula Antalhoz</i>	176
<i>Apró Ferenc: Tömörkény két dedikációja</i>	179
<i>Szuromi Pál: Egy klasszikus modern mester: Csáky József (1888–1971)</i>	181
<i>Kőszegfalvi Ferenc: A Kortársak József Attiláról című gyűjtemény vásárhelyi vonatkozásaihoz</i>	183
<i>Zsoldos Sándor: Radnóti Miklós egy öngyilkosságról</i>	186
<i>Balogh Tamás: Egy Radnóti-dedikáció körül</i>	188

Adattár

<i>Tóth Tamás: Szeged jelesei szegedi temetőinkben</i>	190
<i>Krasznai Miklósné, Lovászi Józsefné: Tömörkény István írásai a Szegedi Naplóban</i> ..	213
<i>Klukovitsné Paróczai Katalin, Ráczné Mojzes Katalin: Nacsády József szakirodalmi munkássága</i>	233

CONTENTS

<i>T. Knotik, Márta</i> : The Editorial Offices, Publishing Houses and Printing Works of the Szeged Napló (1878–1922)	5
<i>Szabó, Tamás</i> : The Oil Painting of Four Hungarian Statesmen in the Art Gallery of the Szeged City Museum (Historical art analysis and evidence of restoration) ...	28
<i>Péter, László</i> : István Tömörkény: Öregembör napáldozatja, explanatory text	47
<i>Lengyel, András</i> : Additions to the Curriculum Vitae of Attila József	57
<i>Szilágyi, Judit</i> : The Relationship of Milán Füst with the City of Szeged	70
<i>Kőhegyi, Mihály</i> : A Recollection of the Academy of Fine Arts at Baja (1946–1953), by Gyula Radnay	88
<i>Dömötör, János</i> : Portrait and Career Sketch of Miklós Galyasi	95
<i>Szigeti, Lajos Sándor</i> : ‘Bolero with Death’ Musical Influences in the Work of István Baka	102
<i>Nagy, Márta</i> : The Twenty-fifth Canto, concerning the cycle entitled ‘Plead for Me’ by István Baka	116
<i>Foote, Kenneth E. – Tóth, Attila – D. Árvay, Anett</i> : Remembrance: National Identity and the Destruction of Political Monuments	138

Shorter Works

<i>Sz. Szigethy, Vilmos</i> : Antal Békefi	164
<i>Apró, Ferenc</i> : Six Letters from Antal Békefi to László Domokos	170
<i>Apró, Ferenc</i> : Three Letters from József Szöri to Antal Cibula	176
<i>Apró, Ferenc</i> : Two Dedications of Tömörkény	179
<i>Szuromi, Pál</i> : A Classic Modern Master: József Csáky (1888-1971)	181
<i>Köszegfalvi, Ferenc</i> : Notes on the collection entitled Contemporaries of Attila József	183
<i>Zsoldos, Sándor</i> : Miklós Radnóti concerning a suicide	186
<i>Balogh, Tamás</i> : Circumstances surrounding a Radnóti dedication	188

Archives

<i>Tóth, Tamás</i> : Szeged Eminence in the Cemeteries of Szeged	190
<i>Krasznai, Miklósné, Lovászi, Józsefné</i> : The writings of István Tömörkény published in the Szegedi Napló	213
<i>Klukovitsné, Paróczy Katalin – Ráczné, Mojzes Katalin</i> : The special literary works of József Nacssády	233

A Szegedi Napló szerkesztőségei, kiadóhivatalai és nyomdái (1878 – 1922)

T. KNOTIK MÁRTA
(Móra Ferenc Múzeum, Szeged)

Az újságírás nagy múltra tekint vissza Szegeden. A város második, huzamosabb ideig megjelenő újságjának, a Szegedi Naplónak első száma 1878. július 28.-án jelent meg. Az újság szerkesztősége, kiadóhivatala és a nyomda helye többször változott mint ahogy azt a fejléc tükrözi¹. Ezért a közérdekű rovatokban talált híradások adataival kibővítve igyekeztünk képet nyerni és költözéseiket² nyomon követni. A helyváltogatásokat³ a Somogyi-könyvtár, a Csongrád megyei Levéltár és a Móra Ferenc Múzeum gyűjteményeinek fölhasználásával követjük. A épületek Víz előtti városrész-sorszámozását *-gal jelöltük, helyüket a mai utca-házzámozással oldottuk föl.

Szerkesztőségek

A fejléc mindössze öt helyszínt tartalmaz:

Iskola u. 284. volt Bába-ház (1878. júl. 28. – 1881. dec. 31.)

Iskola u. 18. Dáni-ház (1882. jan. 1. – 1892. márc. 27.)

Iskola u. 21. Pfann-ház (1892. márc. 29. – 1896. jan. 3.)

Dugonics tér 12. Napló-ház (1910. aug. 10. – 1922. ápr. 30.)

Tisza Lajos-körút 71. (1922. máj. 3. – 1922. szept. 24.)

1. 1878. július 28. – 1879. április 30.

„Szerkesztőségi és kiadóiroda: iskola-utca 284-ik szám, I. emelet.” – áll a fejlécen.

„Szerkesztőségi és kiadóhivatal: iskola-utca, volt Bába-féle ház I. emelet”, az előfizetési fölhívásban.

*Palánk 284. = Oskola u. 19., ma műemlék jellegű épület (1. kép). A házat 1859-ben Bába Imre építtette; a könyvtár és könyvnyomda tulajdonos városi képviselő itt halt meg 52 évesen 1871. augusztus 4.-én. Az épület 1874 nyarán már Eisenstädter Lajos tulajdona⁴, de még 1878-ban is volt Bába-féle háznak emlegették. A Vízet Eisenstädter Lajos özvegyének tulajdonában élte túl⁵.

¹ PÉTER LÁSZLÓ: *A Szegedi Napló centenáriuma*. Somogyi-könyvtári Műhely 1978/1–4. 83–86. T. KNOTIK MÁRTA: *Mikszáth nyomában*. = Mikszáth szegediekéről – szegediek Mikszáthról. Szerk. APRÓ FERENC. Szeged, 1997. 91–96.

² Ezeknek dátumait használtuk az időpontok megjelölésénél, akárcsak a Szegedi Híradóról megjelent összeállításunkban: MFMÉ Irodalmi és művészettörténeti tanulmányok 2. Szeged, 1999. 67–86.

³ Az utcákkal kapcsolatban lásd. PÉTER LÁSZLÓ: *Szeged utca nevei*. Szeged, 1974.

⁴ *Csongrád megye építészeti emlékei*. Szerk. TÓTH FERENC. Szeged, 2000. 479. (továbbiakban Csm. ép.)

⁵ Szegedi Levéltár: Árvízi összeírások.

E helyről Bába Sándor 1891-ben írt⁶, Mikszáthra emlékezve: „Mikor megérkezett, fölvezettem a redakcióba és rendelkezésére bocsátottam a lakószobát ággyal és két szekrényvel”. A lap 1903. júl. 28.-i számában megjelent negyedszázados visszaemlékezésben azt írták, hogy: „Megalakulása idején az Iskola utcában lakott a redakció. A volt Bába-féle ház első emeletén írták és szuterénjében nyomtatták először e lapok öreg és kis betűit”.

2. 1879. május 1. – 1879. október 31.

„Szerkesztőségi irodánkat és kiadóhivatalunkat áttettük a Kereszt utca (az iskola-utcából a postához vezető utca) Kopasz-féle ház első emeletére, amiről a t. közönséget értesítjük”. A költözést csak az Ujdonságok rovatban tették közzé.

*Palánk 355. = Somogyi u. 10., helyén ma a Somogyi-könyvtár egy része áll. Az egyemeletes házat Kopasz János 1861-ben építtette Kereszt utcai telkén. A Vízkor Kopasz János örököseinek tulajdona⁷.

Ezt a helyet is számontartották a negyedszázados visszaemlékezésben (1903), amikor az utca neve már Somogyi utcára változott. „Második állomását a Somogyi utcában tartotta a redakció és a nyomda. Ők egyébként olyan együvé tartozó fogalmak, hogy egymás nélkül alig képzelhetők el.”

3. 1879. november 1. – 1881. február 5.

„Lapunk szerkesztősége folyó hó elsője óta a Nádor-utca Mészáros-féle ház első emeletén van s így ezután a lap szellemi részét illető küldeményeket ide kérjük czímezni.” A költözést csak az Ujdonságok rovatban közölték⁸.

*Palánk 295. = Nádor u. 14., Bajza (Bába) u. 11. A két utcára szóló Mészáros-ház helyén ma a Somogyi utcai játszótér északi fele terül el. Mészáros Pál pékmester „bába és nádor utcai” háza építését 1862-ben a Bába utcára szóló (*Palánk 292.) egyemeletes házzal kezdte meg. A ház tervét Hoffer Károly készítette. Mészáros az építkezés idején megvette a hátsó szomszéd Nádor utcai telkét és arra is hasonlót építtetett anélkül, hogy erről a tanácsnak jelentést tett volna. Mészáros és Hoffer védekezésükben állították, hogy ők az engedélyezett építkezésnek megfelelően csak folytatták a házat a Nádor utcára. Igazukat alátámasztandó hivatkoztak a tervrajzra, melyen a Bába utcára kaput sem terveztek mégis engedélyezték. Így kénytelenek voltak a Nádor utcán belülről lépcsőkkel ellátott kiskaput hagyni. Az épület a Vízet Mészáros Pál özvegyének tulajdonában élte túl⁹. Az árvíz-károsultak között Bába Sándort is felsorolták (föltehetően földszinti vagy szuterén helyiséget bérelt itt).

Erre a helyszínre is emlékeztek a negyedszázados évfordulón (1903). „Abban a korban a Nádor utcai csöndes oldalról, a hátsó kis kapun jártak be a szerkesztőségi emberek.” A helyre Békefi is visszaemlékezett: „A Napló íróasztalához először Mikszáth ültetett le.

⁶ NACSÁDY JÓZSEF: *Mikszáth szegedi évei*. Bp. 1956. 23. 46. jegyzet; BÁBA SÁNDOR: *Mikszáth Kálmán és kiadói*, A tót atyafiak kiadója. A Hét. 1891. január 25., újraközölve: *Mikszáth szegediekről – szegediek Mikszáthról*. Szerk. APRÓ FERENC. Szeged, 1997. 101.

⁷ Csm. ép. 491.

⁸ Szegedi Napló (továbbiakban SZN) 1879. nov. 4.

⁹ Szegedi Levéltár: Tanácsi iratok 1384, 2284/863. T. KNOTIK MÁRTA: *Mikszáth nyomában*. 93.

Látni akarta, mit tudok, és próbát íratott velem a Nádor utcai kis redakcióban.” Föltehetően ezt a helyiséget verselte meg Bánfalvi Lajos¹⁰, Levél a főszerkesztőhöz címmel: „S a szurtos, szűk redakcióra / Emlékszel-e, hol Mikszáth Kálmán / - Virgónia csutakját rágván - / Kis cikkeit robotba róta?”

4. 1881. február 6. – 1890. május 4.

„Szerkesztői irodánk és kiadóhivatalunk mától kezdve az iskola utczában van Endrényi Lajos és társa volt nyomdai helyiségében.” A nyomdát az udvari nagyterembe tették át, közölték az Ujdonságok rovatban.

„Szerkesztői iroda: iskola-utca, Dáni-ház, 18. sz.”, ez a megjelölés csak 1882. január elsejétől jelent meg a fejlécen.

Oskola u. 18. (*Palánk 277.). A védett épület helyére 1967-ben üzletház épült. A házat „Nagys. Korda János Tábla Bíró Úr” építtette 1838-ban. Később Korda – Dáni-ház, majd Dáni-ház, itt hirdette újonnan berendezett könyvkötését Endrényi Lajos és Társa 1878. július 30.-án. Az épület a Vizet Korda Dáni Erzsébet tulajdonában élte túl¹¹.

Erről a helyről is megemlékeztek a negyedszázados évfordulón (1903): „Később megint az Iskola-utczában a régi Dáni-házban ütötte föl sátrát a lap.” Az épületről Vass Géza a jubileumi kötetben (1904), így ír¹²: „Mennyi kedves, édes emlék fűz engem ahhoz az Iskola utcai rozoga, hosszú sárga házhoz” (2. kép).

5. 1890. május 5. – 1891. május 27.

„A Szegedi Napló kiadóhivatala s szerkesztősége a mai napon a Dáni házból az átel- lenes Pfann-házba költözködött át. Lapunk barátait és külső munkatársait e körülményre azzal hívjuk föl, hogy ezentúl itt keressenek föl bennünket.” A közlés csak az Ujdonságok rovatban jelent meg.

Oskola u. 21. (*Palánk 285.), ma műemlék jellegű épület. A házat „Nagy Pál polgár és asztalos mester” 1836-ban építtette Gebhardt Lőrinc tervei szerint. 1848-ban Rónay János háza, melyet 1859-ben Pfann József kereskedő vásárolt meg. 1890. február 7-én bekövetkezett halálakor az épület tulajdona örököseire szállt¹³.

E helyről a negyedszázados visszaemlékezésben (1903) csupán annyit jegyeztek meg, hogy a Dáni-házból: „a nem messze levő Pfann-házba” költöztek (3. kép).

6. 1891. május 28. – 1891. október 30.

„Lapunk szerkesztőségi irodája újabban az iskola utcai Auer ház emeletén van”, ez a közlés is csak az Ujdonságok rovatban jelent meg.

Oskola u. 16. A ma is álló emeletes házat Auer műórás Vízben megrongálódott háza helyére 1883-ban építtette¹⁴.

¹⁰ A Szegedi Napló huszonöt éve 1878–1903. Szeged, 1904. 72–73.

¹¹ Csm. ép. 478.

¹² A Szegedi Napló huszonöt éve 1878–1903. Szeged, 1904. 102.

¹³ Csm. ép. 480.

¹⁴ Csm. ép. 477.

Ezt a helyet a visszaemlékezésekben meg sem említik, annyira átmeneti jellegű, ideiglenes megoldás lehetett.

7. 1891. október 31. – 1896. augusztus 5.

„Lapunk barátaival tudatjuk, hogy szerkesztőségünk régi helyéről elköltözött. *Új redakciónk ugyancsak a Pfann-házba, a Bába-féle nyomda fölött, az első emeleten van elhelyezve.*” Ezt az Ujdonságok rovatban közölték: Az új szerkesztőség címszó alatt.

„*Szerkesztőségi és kiadóhivatal: Iskola utca, Pfann-féle ház, 21. sz.*”; ez a megfogalmazás a fejlécen 1892. március 29.-től 1896. január 3.-ig szerepel, ettől kezdve a fejlécen helyét más adat foglalta el.

Oskola u. 21., lásd. szerkesztőségek 5.

8. 1896. augusztus 6. – 1897. október 19.

„*Az iskola-utczából ahol tizenkét esztendő telt el a Szegedi Napló, átérkeztünk a héten a híd-utczára. [...] A szerkesztőséggel sem történt semmi baj, eljutottunk az új helyre [...]. Az ódon utczából, a testté vált régi Szegedből pár száz lépésre költözvén, a palotásoros új városba jutottunk s a redakció asztalát, amint vonultak összes termeinkből össze-sebb termeinkbe, [...]. A szerkesztőség ugyanazon ház első emeletén van.*” Olvassuk a hurokolódásról az Ujdonságok rovatban.

Híd u. 6. Az épület ma összevont városképi védelem alatt áll. A három utcára szülő házat Schlauch Károly vaskereskedő 1883-ban építtette Halmai Andor tervei szerint¹⁵.

E helyet a negyedszázados visszaemlékezésben (1903) röviden így említik: a Napló „a híd-utczai Schlauch-házba tette át a székhelyét”; a jubileumi kötetben (1904) pedig¹⁶ „szerkesztősége az emeleten volt elhelyezve”.

9. 1897. október 20. – 1922. május 2.

„*A Szegedi Napló szerkesztői helyisége a híd-utczai Schlauch házból átköltözött a mai napon a lapkiadó Dugonics-téri házába. A szerkesztőség ideiglenesen a Tisza Lajos-körúti oldal földszintjén van*” - közölték az Ujdonságok rovatban.

Dugonics tér 12. A Krausz-ház mai formájában 1884-ben épült. 1891-ben a Szegedi Kereskedelmi és Iparbank tulajdona, 1896-ban Engel Lajos a Szegedi Napló számára vásárolta meg¹⁷.

Erről a helyről a negyedszázados évfordulón (1903) megjegyezték, hogy: „már csak egy költözés volt, amely végül besegített bennünket mostani stációnkba: a lap saját házába.” A jubileumi kötetben (1904) így emlékeztek rá¹⁸: „Egyik szegedi pénzintézetnél egy szép nagy ház a Dugonics-téren, el volt zálogosítva s a ház eladásra került. Ebben a házban kellő átalakítással már mindent el lehetett helyezni, sőt oly alkalmasan, mintha az Isten is erre a célra teremtette volna a házat” (4. kép).

¹⁵ Csm. ép. 404.

¹⁶ A Szegedi Napló huszonöt éve 1878–1903. Szeged, 1904. Függelék 21.

¹⁷ Szegedi Levéltár: Tervtár 4286/895, 10932/897, 4839/898. Csm. ép. 388.

¹⁸ A Szegedi Napló huszonöt éve 1878–1903. Szeged, 1904. Függelék 21.

1910. augusztus 10. –

„Szerkesztőség és kiadóhivatal: *Dugonics tér 12. Telefon: 94.*” Áll a fejlécen.

1917. október 24. –

„szerk. tel: 340.” olvasható a fejlécen. A változást az előzőnap Ujdonságok rovatban¹⁹ jelezték: „A Szegedi Napló szerkesztőségének keddtől kezdve 340 a telefonszáma. Kérünk mindenkit, akinek a szerkesztőséggel van a lap szellemi részét illető közölni valója, hogy ezentúl ezt a számot hívja fel délután 4 órától kezdve.”

10. 1922. május 3. – 1922. szept. 24.

„Szerkeszt. és kiadóhiv. *Tisza Lajos-körút 71. Telefon: szerk. 340.*” Áll a fejlécen, július 4.-től változás, „*telefon: szerk. és kiadóhiv:102.*”

Tisza Lajos körút 71. = Tisza Lajos körút 73. A ma is álló egyemeletes lakóházat 1882-ben Lusztig Ferenc építtette Petsch Ede műépítész tervei alapján a Jiraszek és Krausz céggel. Majd 1908-ban az épületen átalakításokat Endrényi Imre végeztetett²⁰. A szerkesztőség helyisége a tervrajzon az udvar felől kapott helyet. Vö. nyomdák 10.

1922. szeptember 24-én Bucsu címmel köszönt el dr. Szilassy Cäsar a lap olvasóitól: „A Napló egyenlőre betöltötte hivatását és elpihen.”

Kiadóhivatalok

A fejléc mindössze öt helyszínt tartalmaz:

Iskola u. 284. volt Bába-ház (1878. júl. 28. – 1881. dec. 31.)

Iskola u. 18. Dáni-ház (1882. jan. 1. – 1892. márc. 27.)

Iskola u. 21. Pfann-ház (1892. márc. 29. – 1896. jan. 3.)

Dugonics tér 12. Napló-ház (1910. aug. 10. – 1922. ápr. 30.)

Tisza Lajos körút 71. (1922. máj. 3. – 1922. szept. 24.)

1. 1878. július 28. – 1879. április 30.

„Szerkesztőségi és kiadóiroda: *iskola-utca 284-ik szám, I. emelet.*” Áll a fejlécen.

„Szerkesztőségi és kiadóhivatal: *iskola-utca volt Bába-féle ház I. emelet*” olvasható az előfizetési fölhívásban.

* Palánk 284. = Oskola u. 19., lásd szerkesztőségek 1.

2. 1879. május 1. – 1879. november 3.

„Szerkesztőségi irodánkat és kiadóhivatalunkat áttettük a *Kereszt-utca (az iskola-utczából a postához vezető utca) Kopasz-féle ház első emeletére* amiről a t. közönséget ezennel értesítjük.” A költözést csak az Ujdonságok rovatban tették közzé.

*Palánk 355. = Somogyi u. 10., lásd szerkesztőségek 2.

3. 1879. november 4. – 1881. február 5.

Valószínűnek tűnik, de adatunk nincs arra, hogy a kiadóhivatal a szerkesztőséggel együtt elköltözött volna a Nádor utcába.

¹⁹ SZN 1917. okt. 23.

²⁰ Szegedi Levéltár: Tervtár 11391/908.

4. 1881. február 6. – 1890. május 4.

„Szerkesztői irodánk és kiadóhivatalunk mától kezdve az iskola utczában van Endrényi Lajos és társa volt nyomdai helyiségében.” A nyomdát az udvari nagyterembe tették át, közölték az Ujdonságok rovatban.

„Kiadóhivatal: iskola-utca, Dáni-ház, 18. sz.” megjelölés a fejlécen csak 1882. január elsejétől szerepel.

Oskola u. 18., lásd. szerkesztőségek 4.

5. 1890. május 5. – 1890. június 23.

„A Szegedi napló kiadóhivatala s szerkesztősége a mai napon a Dáni-házból az átellenes Pfann-házba költözködött át. Lapunk barátait és külső munkatársait e körülményre azzal hívjuk föl, hogy ezentúl itt keressenek föl bennünket.” A költözés csak az Ujdonságok rovatban jelent meg.

Iskola u. 21., lásd szerkesztőségek 5.

6. 1890. június 24. – 1892. március 28.

„Előfizetések a Szegedi Napló kiadóhivatalához (Szeged, iskola-utca 7.) küldendők.” Ez a közlés az év harmadik negyedére szóló előfizetési fölhívásban jelent meg.

Oskola u. 7., ma műemlék jellegű épület. A házat Bozsics János német szűcs mester 1861-ben építtette Arleth Ferenc tervei alapján. A Vízkor Bozsics Jánosné tulajdona²¹.

7. 1892. március 29. – 1896. január 3.

„Szerkesztőségi és kiadóhivatal: Iskola-utca, Pfann-féle ház, 21. sz.” Áll a fejlécen, majd az 1893 második negyedére szóló előfizetési fölhívásban²² is megjelenik. A szöveg a fejlécen 1896. jan. 3-ig szerepelt, ettől kezdve helyét más adat foglalta el.

Oskola u. 21., lásd szerkesztőségek 5.

8. 1896. augusztus 6. – 1897. október 19.

„Az iskola-utczából [...] átérkeztünk a héten a híd-utczára. [...] A kiadóhivatal és a Bába-féle kereskedés a Schlauch ház sarkán foglalt helyet az összes gépekkel, a híd-utczától az aradi-utczáig terjedő fronton, azon a részen, ahol eddig a Schlauch-féle vaskereskedés s több kisebb üzlet volt.” Olvassuk az Újdonságok rovatban hurcolkodás cím alatt.

„Szeged híd utca 6.” olvasható az előfizetési fölhívásban²³.

Híd u. 6., lásd. szerkesztőségek 8.

9. 1897. október 20. – 1922. május 2.

„A Szegedi Napló kiadóhivatala [...] 1897. évi október hó 20. óta a Dugonics-téren a Szegedi Napló palotájába van áthelyezve.” – közölték az Ujdonságok rovatban: A szerkesztőség új helyisége cím alatt.

²¹ Csm. ép. 473.

²² SZN 1893. márc. 28.

²³ SZN 1896. szept. 24.

„(Szege*d, Dugonics tér 12.*)” áll az előfizetési fölhívásban²⁴, majd hozzátesszik, hogy *saját ház*²⁵.

Dugonics tér 12., lásd. szerkesztőségek 9.

A negyedszázados évfordulón (1903) megjegyezték, hogy: „már csak egy költözés volt, amely végül besegített bennünket mostani stácziónkba: a lap saját házába.” A jubileumi kötetben (1904) így emlékeztek rá²⁶: „a kapubejárat mellett érünk az irodába és a Szegedi Napló kiadóhivatalába. Ez is egy 10 méter magas, nagy utczára nyíló helyiség köröskörül nagy karzattal és állványokkal [...]. Az üvegfal mögött van a pénztár” (5. kép).

1910. augusztus 10. –

„Szerkesztőség és kiadóhivatal: *Dugonics tér 12. Telefon: 94.*” Áll a fejlécen.

1917. október 24. –

„*kiadóh. tel: 94.*” olvasható a fejlécen. A változást az előző napi Ujdonságok rovatban közölték: „A régi szám a 94-es, a kiadóhivatalé marad, amely a lap adminisztrációs ügyeit intézi.”

10. 1922. május 3. – 1922. szeptember 24.

„Szerkeszt. és kiadóhiv. *Tisza Lajos-körút 71. Telefon: kiadóh. 102.*” Áll a fejlécen.

Tisza Lajos körút 71., lásd. szerkesztőségek 10.

1922. szeptember 24-én a lap megszűnt.

Nyomdák

A lapalji szöveg hat féle megfogalmazást tartalmaz:

„Nyomatott Endrényi Lajos és társa könyvnyomdájában” (1878. júl. 28. – 1885. aug. 1.)

„Nyomatott Bába Sándor könyvnyomdájában” (1885. aug. 2. – 1896. nov. 20.)

„Nyomatott Engel Lajos könyvnyomdájában” (1896. nov. 21. – 1919. márc. 22.)

„Nyomatott Engel Lajos nyomda- és lapvállalatnál” (1919. ápr. 15. – 1920. ápr. 18.)

„Nyomatott a Városi Nyomdában” (1920. ápr. 20. – 1920. máj. 13.)

„Nyomatott a Szeged Városi Nyomda R.-T.-nél (volt Várnay L.)” (1920. máj. 15. – 1920. máj. 30.).

Majd az impresszumban négy félével találkozunk:

„Nyomatott Burkus András könyvnyomdájában Szegeden, Madách-utca I. szám alatt” (1920. máj. 31. – 1920. jún. 13.)

„Nyomatott: Burkus András nyomdájában” (1920. jún. 15. – 1920. dec. 19.)

„Nyomatott: Bittera Béla nyomdavállalatánál Szeged, Petőfi Sándor-sugárut 6. sz. Telefonszám 42.” (1920. dec. 20. – 1922. aug. 26.)

„Nyomatott: Endrényi Imre nyomdavállalatánál, Szeged, Tisza Lajos-körut 71. szám” (1922. aug. 29. – 1922. szept. 24.).

²⁴ SZN 1897. dec. 25.

²⁵ SZN 1898. dec. 18.

²⁶ *A Szegedi Napló huszonöt éve 1878–1903.* Szeged, 1904. Függelék 18.

1. 1878. július 28. – 1879. április 30.

Az Endrényi Lajos és társa nyomda helyét a lap 1903. júl. 28.-i számában megjelent negyedszázados visszaemlékezésből (1903) ismerjük²⁷: „A volt Bába-féle ház [...] szuterénjében nyomtatták először e lapok öreg és kis betűit.”

*Palánk 284. = Oskola u. 19., lásd. szerkesztőségek 1.

2. 1879. május 1. – 1879. október 31.

Az Endrényi nyomda következő helyét is csak a negyedszázados évfordulóra írott visszaemlékezésből (1903) ismerjük: „Második állomását a Somogyi utczában tartotta [...] a nyomda.” Vö. szerkesztőségek 2.

*Palánk 355 = Somogyi u. 10., lásd. szerkesztőségek 2.

3. 1879. november 1. – 1891. október 30.

Az Endrényi nyomda föltehetően a Somogyi utcából került a Dáni-házba, annak utcai helyiségébe, – akkor amikor a szerkesztőség és a kiadóhivatal a Nádor utcába költözött – hiszen Endrényi Lajos és társa könyvkötészete akkor már itt volt a Dáni-házban. Kézenfekvő, hogy Endrényi vállalkozása részeit egy helyre igyekezett költöztetni²⁸.

Az Endrényi nyomda épületen belüli átköltözését az Ujdonságok rovatból tudni; amikor 1881. febr. 6-án a szerkesztőséget és a kiadóhivatalt is az Iskola utcába, a nyomda eddigi utcai helyiségébe költöztették: míg, a „nyomdát innen ugyancsak a Dáni-féle ház nagy udvari termébe tették át lapunk kiadói, kik ez alkalommal ujonnan és a legnagyobb igényeknek megfelelőleg rendezték be üzletüket.”

1885. augusztus 2-án a cégből kilépett Endrényi Lajos. „A nyomdát a cégnek társtagja, Bába Sándor úr vette át.”

Oskola u. 18., lásd. szerkesztőségek 4.

4. 1891. október 31. – 1896. augusztus 5.

Bába Sándor nyomdájának következő helyét szintén az Ujdonságok rovatból tudjuk; eszerint az új redakció „a Pfann-házban, a *Bába-féle nyomda fölött* az első emeleten van.” Így a nyomda a földszinten lehetett; hogy pontosan mikortól, arra nem találtunk adatot. Bába Sándor az 1896-i kalauzban²⁹ is az Oskola utca 21. szám alatt szerepel.

Oskola u. 21., lásd. szerkesztőségek 5.

5. 1896. augusztus 6. – 1897. október 19.

A Bába nyomda újabb helye: Híd utca 6. szám. „Az *iskola-utcából*, ahol tizenkét esztendő telt el a Szegedi Napló, *átérkeztünk a héten a híd-utczára*. Folyt már a hurcolkodás egy hete, a nyomda vasszörnyetegeit, gáz motorokat darabokban hordták ide

²⁷ SZN 1903. júl. 28., lásd. még T. KNOTIK MÁRTA: *Mikszáth nyomában*. 93. és Csm. ép. 479.

²⁸ 1880-ban már: „Endrényi Lajos és társa (előbb Bába Imre) nyomdája. Iskola-utca, Dáni-Korda-ház”; a bejegyzett cégek között pedig „Endrényi Lajos és társa (Endrényi L. és Bába Sándorné szül. Balajthy Ilka) könyvnyomda és könyvkötészet.” Lásd. FARKAS ANTAL: *Szegedi kalauz* 1880. 34., 40., 1883. 47.

²⁹ WEIMMANN ANTAL: *Útmutató Szeged*, 1896. 132.

s lehetőleg sikerült úgy csinálni a dolgot, hogy az olvasóközönség ne érezze meg a lapon azt a szokásos kalamitást, ami a lapnyomdák hurczolkodásával rendszerint vele szokott járni. [...] Az ódon utczából, a testté vált régi Szegedből pár száz lépésre költözvén, a palotasoros új városba jutottunk.” Ez a beszámoló az Ujdonságok rovatban jelent meg. Vö. kiadói hivatalok 8.

A helyről röviden tesznek említést a negyedszázados visszaemlékezésben (1903): a Szegedi Napló „a híd-utczai Schlauch-házba tette át a székhelyét.” Bővebben a jubileumi kötetben (1904)³⁰ írtak róla: „A nyomdának nagybővítése és újabb beszerzései már nem értek az akkori iskola-utczai nagy helyiségekben, miért is az üzlet akkori tulajdonosa, Bába Sándor, kibérelte a Schlauch-féle ház földszinti és souterrain helyiségeit, amelyeknek 18 ajtaja a Híd-utca, Deák Ferenc-utca és Aradi-utczákra nyílt.”

„Ezen szép nagy és világos helyiségekben már sokkal czélszerűbben lehetett a drága gépeket, a sok betűanyagot elhelyezni és itt már volt hely arra is, hogy a vállalatot annak egyik fontos ágával a litográfiával bővítse ki a tulajdonos.”

Híd u. 6., lásd. szerkesztőségek 8.

1896. november 21.

Az Ujdonságok rovatban: Változás a Szegedi Naplónál címmel közölték, hogy a lap Engel Lajos birtokába jutott, aki átvette Bába Sándor nyomdáját, egész telepét annak összes követelésével és terhével együtt.

A nyomda Schlauch házbeli működéséről a jubileumi kötet (1904)³¹ tudósít:

„A ház tulajdonosa, ahol a nyomda állott, a ház többi lakóitól nagy szemrehányásokat kapott, hogy a nyomda zakatolását miért tűri meg házában.

Több lakó, aki a Szegedi Naplónak éjjeli nyomtatása okozta zaj miatt az álmatlan éjszakákat nem tudta elviselni, felmondotta a bérletet. Ez a körülmény készítette a házigazdát – aki maga sem tudott a zajtól aludni – arra, hogy daczára a régi tulajdonossal kötött 10 éves szerződésnek, a tulajdonosváltás alkalmával jogával éljen és az új tulajdonost nem ismerte el bérlőnek, annak törvényes kilakósítása iránt tett intézkedést. Csak nagy kérésre és a bérösszeg felemelésével adott hat havi határidőt az elköltözésre, így lakóit némileg megnyugtatta.

Már most elképzelhető, milyen nagy baj egy ily nagy apparátussal költözködni, mikor alig pár hónapja, hogy több ezer forintnyi költséggel idehurczolkodtak. De a költség még nem volt oly nagy baj, mint az a kérdés, hogy: *Hová költözködjünk?*”

6. 1897. október 20. – 1920. április 19.

Az Engel nyomda új helye: Dugonics tér 12. szám. „Engel Lajos könyvnyomdája, litográfiai műintézete, díszkönyvkötészete 1897. évi október hó 20. óta a Dugonics-téren a Szegedi Napló palotájába van áthelyezve” közölték az Ujdonságok rovatban: A szerkesztőség új helyisége cím alatt. Az 1898. évi címtárban: Dugonics tér szerepel³².

Dugonics tér 12., lásd. szerkesztőségek 9.

³⁰ A Szegedi Napló huszonöt éve 1878–1903. Szeged, 1904. Függelék 21.

³¹ A Szegedi Napló huszonöt éve 1878–1903. Szeged, 1904. Függelék 22.

³² Útmutató Szeged, 1898. 221.

Az Engel nyomda új helyéről részletesen olvashatunk a jubileumi kötetben (1904), ebből idézünk³³: „Ezt a házat kényszerűségből is meg kellett tehát venni és itt az átalakításokat eszközölni, amelyekkel együtt a másként is jól jövedelmező bérház 240 ezer koronába került. [...] a nagy műintézet közel száz főre menő munkással és alkalmazottal szépen el van helyezve és a belváros kellő közepén, úgyszólván a legszebb helyen van.”

A kötet külön fejezetet szentel a könyvnyomdának: „Tágas, tiszta souterain-helyiségbe lépünk be a palota Dugonics-téri oldalán. Az innét kiinduló termeket számos ablak világítja meg. A termek szellősek, padlózatuk beton-czementtel vannak kirakva, úgy, hogy vetekednek egészségügyi szempontból is bármely emeleti lakással.” A nyomda a kiadóhivatalból is megközelíthető, a helyiség jobb felén vaslépcső vezet, föl az irodába, az emeleti, valamint a padlás-raktárakba és le a nyomdába (5. kép).

Az épület szuterénjében elhelyezkedő nyomda beosztásának rekonstruálását az 1895. évi, földszinti alaprajz³⁴ fölhasználásával kíséreltük meg (6.kép). A nyomdáról a jubileumi kötet grafikákkal és fényképekkel is gazdagon illusztrált függelékéből az alábbi kép rajzolódik ki:

Az első terem 52 méter hosszú, melyben a betűszedők osztálya van.

A két szedőosztály (7-8. kép) boltíves termein áthaladva, a gépterembe érünk (9. kép). A gépek között különösen érdekes az újságnyomó dupla-gyorsajtó. Ezen a villámgyorsaságú gépen állítják elő a Szegedi Naplót. Ez a gép többnyire a hajnali órákban jár. Mikor a lapot lezárta a szerkesztőség éjjeli inspekciósa és a lapszedők, akik a nyomdának az udvar felőli részén egy elkülönített osztályban vannak, ahol még a lapzárta előtt érkezett híreket lázas gyorsasággal kiszedik, az éjjel működő gépmester készen várja a gép mellett a lap kiszedett hasábjait és oldalait. A lap nyomása rendszeren reggeli 2-3 óra között történik.

Innen viszik át az újságot a terem mellett húzódó folyosóra, ahol asztalokon hajtogatják össze.

A gépteremből a boltíven át érünk a litografiába(10. kép). Itt a rajzolóművész, egy tükörsimára csiszolt kőlapon egy ceruza alakú, fanyelű tokot tart kezében, melynek hegyére gombostűhegyhez hasonló apró gyémánt van erősítve. Ezzel a gyémánttal karcolja a tükörsima kőre a rajzokat, alakokat és térképeket.

A litografiai gyorsajtó mellett elhaladva, érünk a szárító terembe ahová a kész nyomtatványokat száradni rakják a keskeny beosztású állványokra.

A szárító termet elhagyva, érünk ki egy tágas, felső világítású nagy terembe, a könyvkötészetbe (11. kép).

A tágas udvaron áthaladva, a papiros raktárakba jutunk.

A helyiségek házi telefontal vannak egymással összekötve.

A cég 1905-ben különálló épülettel bővült, a betűszedő műhely számára udvari toldalék melléképületet emeltek³⁵.

1919. április 15-től a nyomda helye föltehetően nem, csak elnevezése változott: „Nyomatott Engel Lajos nyomda- és lapvállalatnál”.

³³ A Szegedi Napló huszonöt éve 1878–1903. Szeged, 1904. Függelék 23.

³⁴ Szegedi Levéltár: Tervtár 4286/895.

³⁵ Szegedi Levéltár: Tervtár 686/905.

7. 1920. április 20. – 1920. május 30.

„Nyomatott a Városi Nyomdában”, áll a lap alján.

Május 15.-től május 30.-ig föltehetően csak a elnevezésben történt változás: „Nyomatott a Szeged Városi Nyomda R.-T.-nél (volt Várnay L.)”. Az 1921-i címtárban a Városi nyomda és könyvkiadó r.-t. a Kárász utca 9. szám alatt szerepel, ahol már 1896-ban Várnay L. nyomdája létezett³⁶.

Kárász u. 9. A ma is álló, egyemeletes házat Keménczi Adalbert vaskereskedő építtette 1869-ben, a Vízkor ő a károsult háztulajdonos. 1890-ben Várnay Lipót és neje Gelberger Janka tulajdona, ahol Várnay könyvkereskedését és könyvnyomdáját hirdette³⁷.

8. 1920. május 31. – 1920. december 19.

„Nyomatott: Burkus András könyvnyomdájában Szegeden, Madách-utca 1. szám alatt”, olvassuk az impresszumban.

1920. június 15. – 1920. december 19.; „nyomatott: Burkus András nyomdájában Szeged”. Az 1921-i címtár Burkus András nyomdáját a Madách u. 1. szám alatt tartja nyilván³⁸.

Madách (Völgy) u. 1. Vidra u. sarok. A kétemeletes sarokházat dr. Kókay István 1909-ben építtette³⁹.

9. 1920. december 20. – 1922. augusztus 26.

A lap „nyomatott: Bittera Béla nyomdavállalatánál Szeged, Petőfi Sándor-sugárút 6. sz. Telefon 42”, áll az impresszumban. Az 1921. évi címtár Bittera Béla nyomdáját a Petőfi Sándor-sugárút 6. szám alatt tartotta nyilván.

Petőfi Sándor (Szabadkai) sugárút 6. Földvári utca sarok. Az 1888-ban épült magasföldszintes lakóházat 1911-ben Lukács Lukács alakíttatta át⁴⁰.

10. 1922. augusztus 29. – 1922. szeptember 24.

A lap „nyomatott: Endrényi Imre nyomdavállalatánál, Szeged, Tisza Lajos-körút 71. szám. Telefonszám: 102”; olvassuk az impresszumban.

Tisza Lajos körút 71. = Tisza Lajos körút 73., vö. szerkesztőségek 10. A telek Gyöngy (Dáni) utcára átnyúló végére, a 6. szám alá Endrényi Imre 1908-ban építtetett „utcai emeletes nyomda és laképületet”. A ma is álló épület (12. kép) terveit Magyar Ede építési irodája készítette⁴¹. Az 1907. március 30-án Magyar Ede aláírta tervekre több kikötéssel június 18-án adtak építési engedélyt, majd egy év múltán 1908. júliusában a lakhatási engedélyt.

³⁶ Szegedi évkönyv teljes szegedi címtár és telefonkönyv 1921. 85., WEIMMANN ANTAL: Útmutató Szeged, 1896. 132.

³⁷ Szegedi Levéltár: Tanácsi jegyzőkönyv mutató 1163/869., Szépítő Bizottmány 10/869. Lásd. Csm. ép. 425.

³⁸ Szegedi évkönyv teljes szegedi címtár és telefonkönyv. 1921. 85.

³⁹ Szegedi Levéltár: Tervtár XV. 2. c. 137. doboz.

⁴⁰ Szegedi Levéltár: Tervtár 2202/913. Az épületet 1960 körül bonthatták le.

⁴¹ Szegedi Levéltár: Tervtár 11391/908. A lila pecsét szövege: „Magyar Ede építési irodája Szeged Feketesas utca 15. Telefon 381.”

Az alaprajzok szerint az épület alagsorában: a körút felől papírraktár, formaöntőde; az utca felől gépterem helyezkedett el (13. kép).

A magasföldszinten: a körút felőli épület udvari részében volt a szerkesztőség; az utcai épületben a szedők és apróbb gépek nagyterme, az expedíció, a papírvágó, az udvar felől pedig a könyvkötők terme kapott helyet (14. kép).

Az emelet utca frontján négy lakás foglalt helyet az „elsőbetűszedő, I. gépmester, II. gépmester, betűszedő” részére.

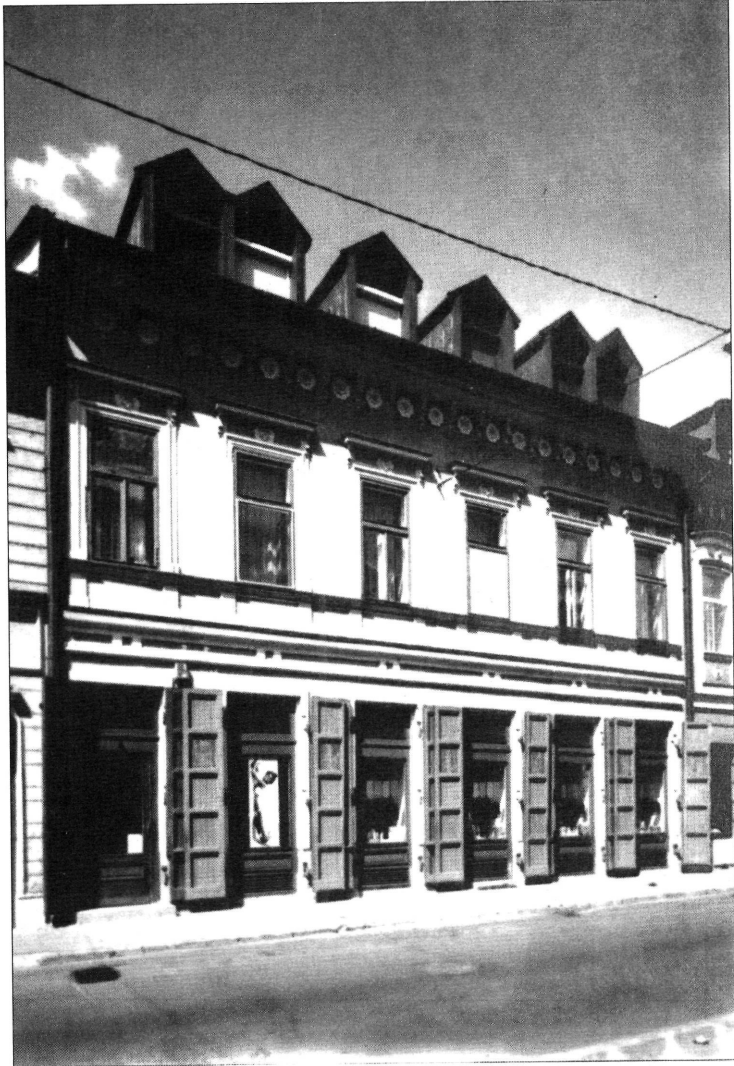
1922. szeptember 24.-én a lap megszűnt.

The Editorial Offices, Publishing Houses and Printing Works of the Szegedi Napló (1878–1922)

Márta T. Knotik

Journalism in Szeged has enjoyed a worthy past. The first issue of the Szegedi Napló, being the second newspaper to be published over an extensive period, was published on July 28, 1878. As indicated in the heading, the location of the editorial office, publishing house and printing works of the newspaper were all changed on several occasions, therefore, information had to be supplemented by news columns of public interest. In addition, related material from the Somogyi Library, the Csongrád County Archives and the collection in the Ferenc Móra Museum were also used.

The author ascertains the dates of publication by the use of information concerning the dates of changing premises. Together with a short description of the buildings, it marks with a star the street numbers in an area of the city which was extant until 1879, to identify the current street numbers. The editorial office of the newspaper changed its location ten times, while the newspaper heading itself indicates just five moves. The location of the publishing house also underwent the same number of changes. With regard to the printing works, there were seven printing companies, which at various times occupied ten locations.

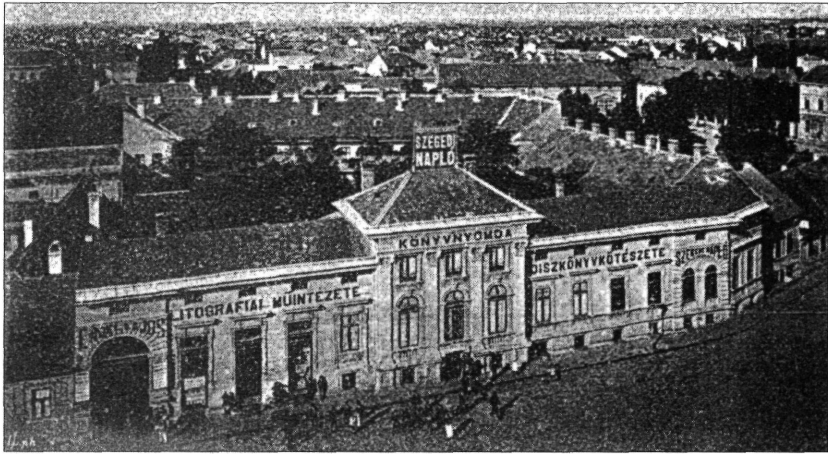
1. Bába-ház, Oskola u. 19. (2000-ben)

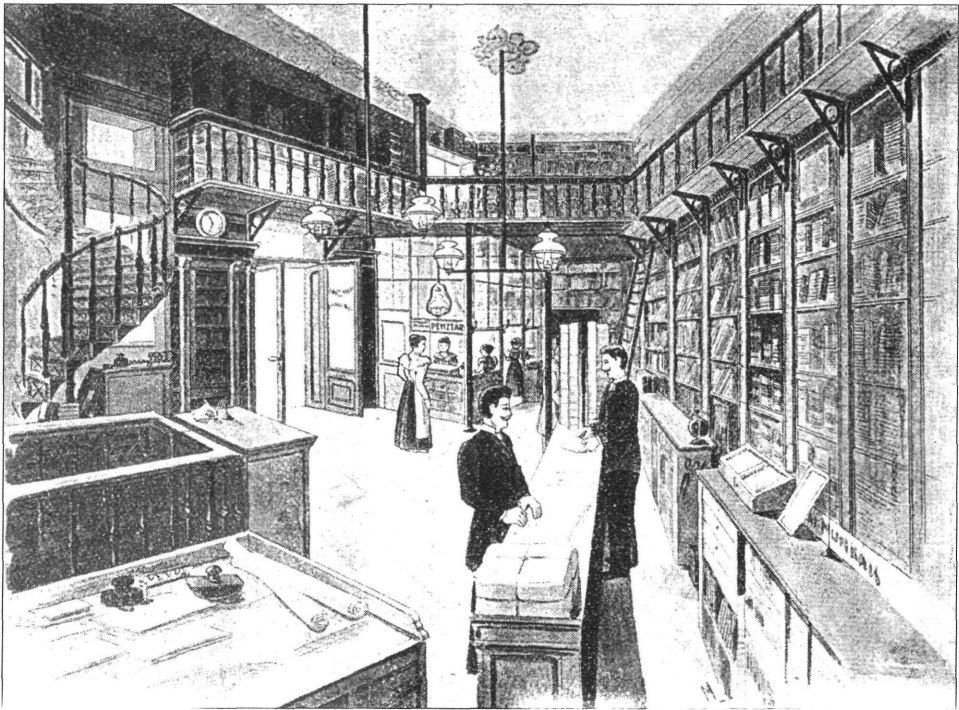
2. Dáni-ház, Oskola u. 18. (1997 előtt)

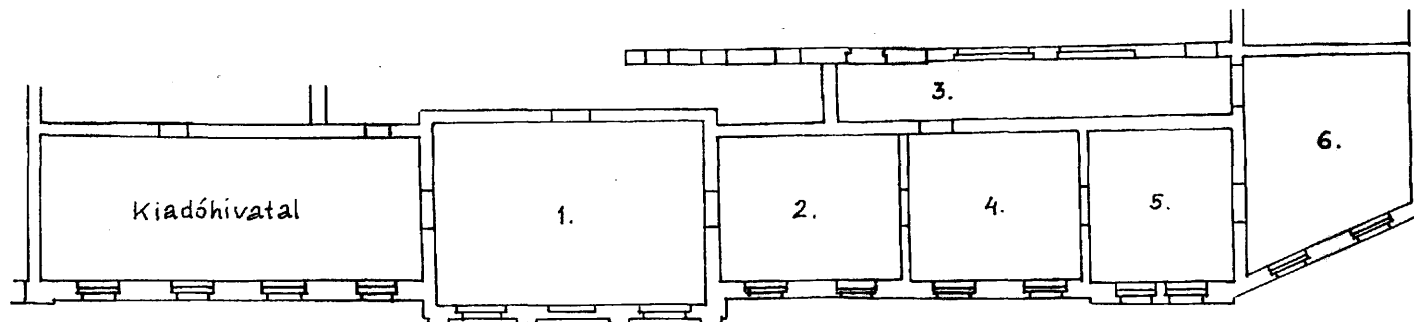
3. Pfann-ház, Oskola u. 21. (2000-ben)

4. Napló-ház, Dugonics tér 12. (1903-ban)

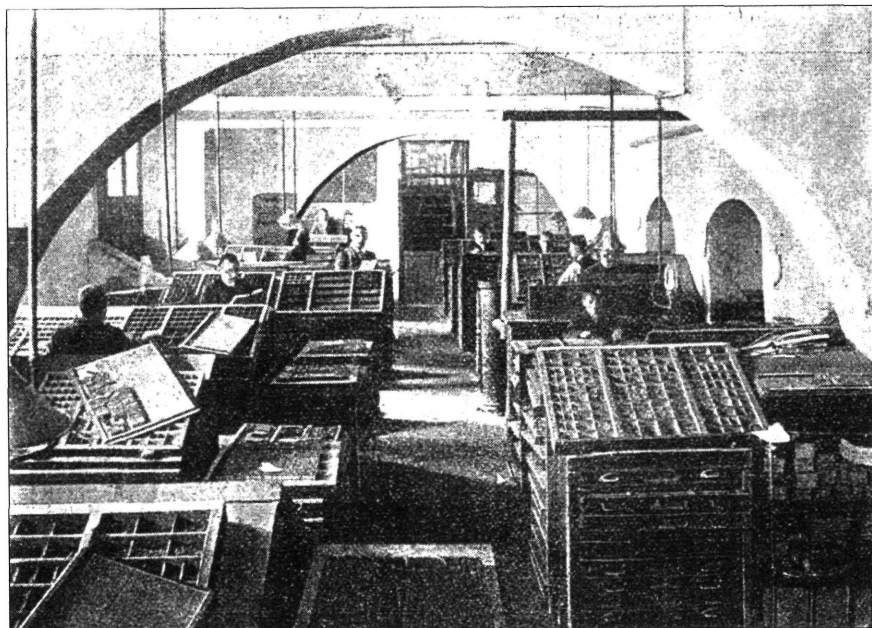

5. A Szegedi Napló kiadóhivatala

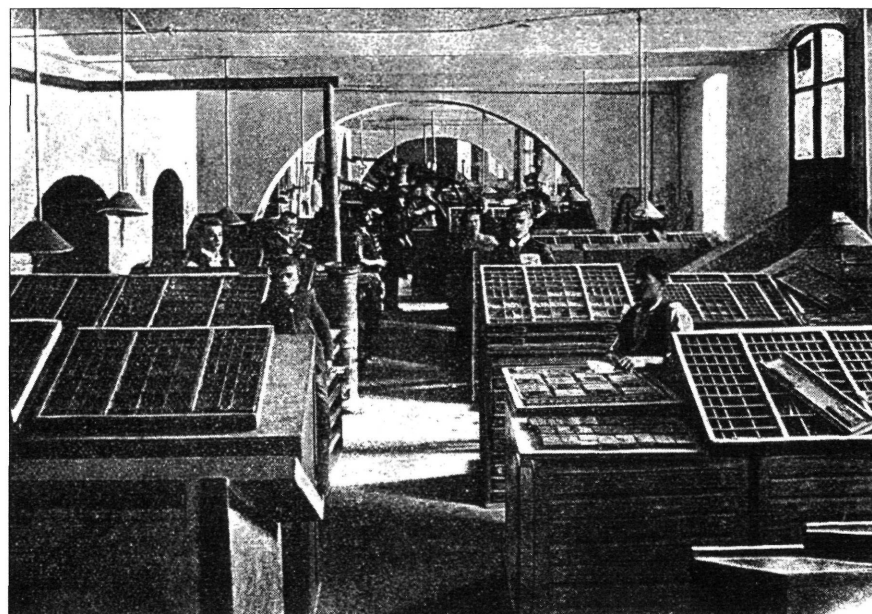

Alagsor:

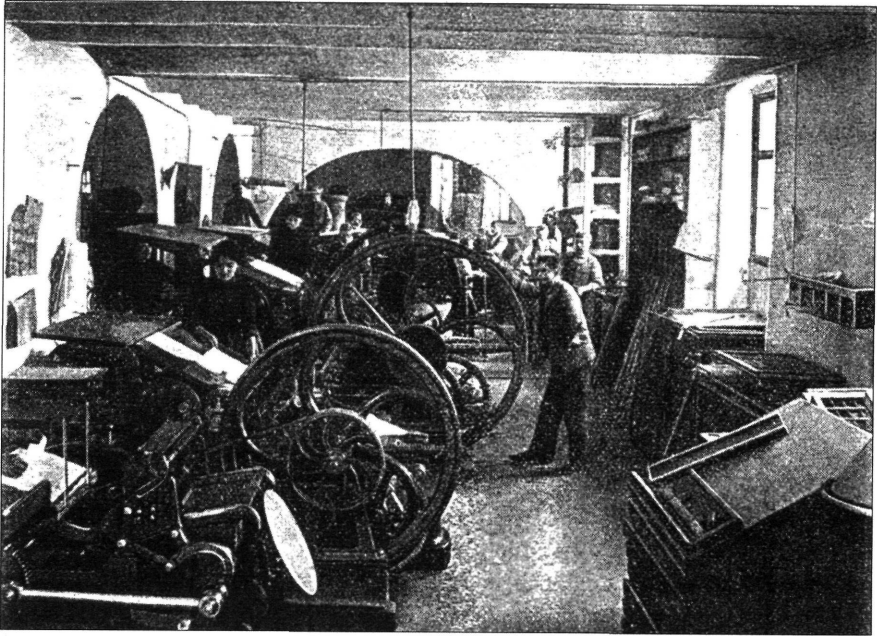
1. Szedő-terem
2. Gép-terem
3. Hajtogató
4. Litográfia
5. Szárító
6. Könyvkötészet

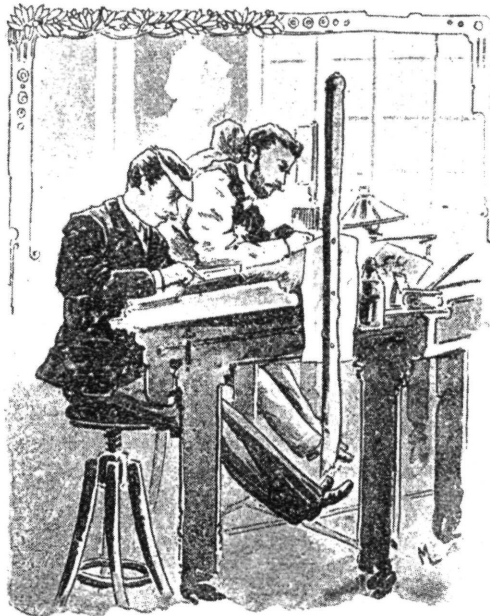
7. A szedő-terem balfelőli része

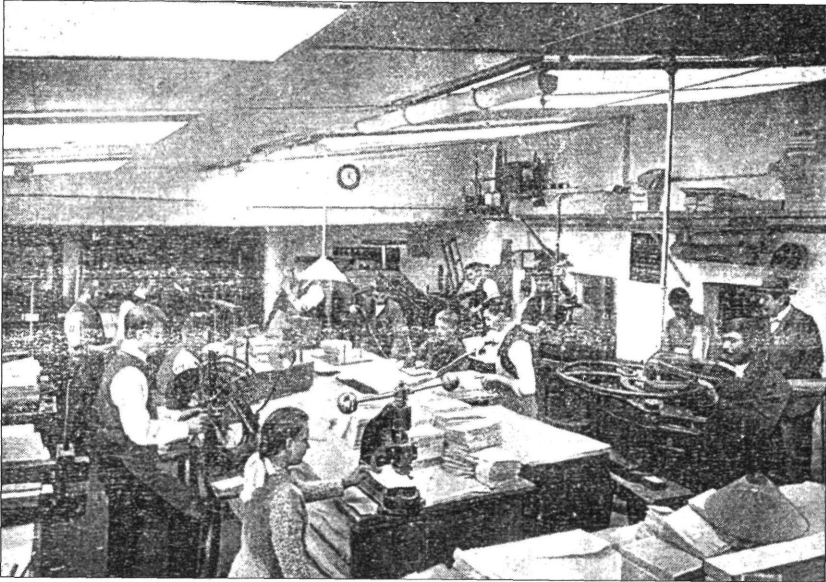
8. A szedő-terem jobbfelőli része

9. A gépterem

10. Kőrajzolók a litográfiában

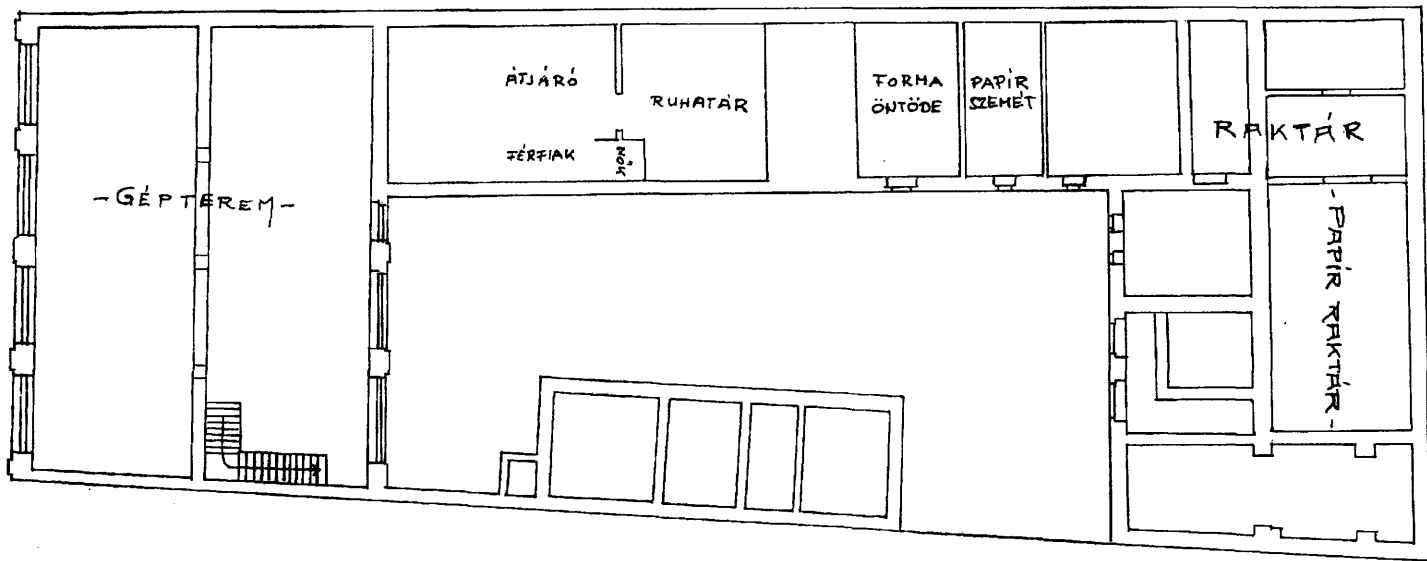

11. A könyvkötészet

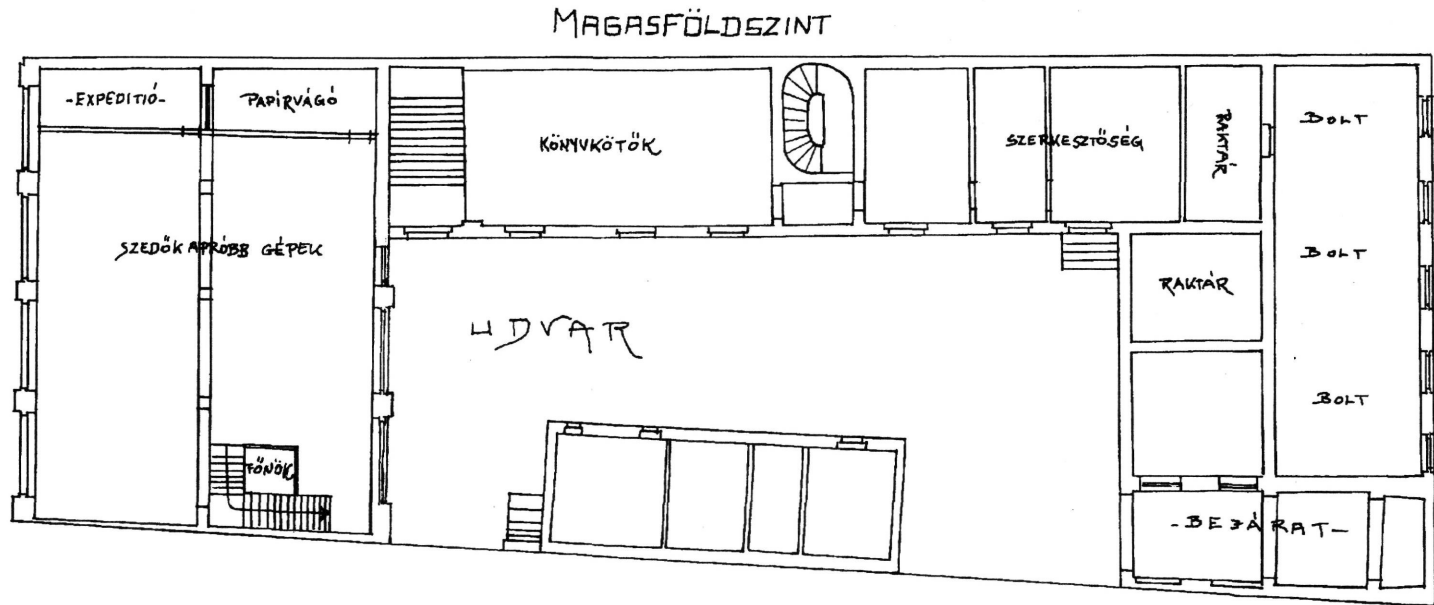

12. Az Endrényi nyomda, Dáni u. 6. (2000-ben)

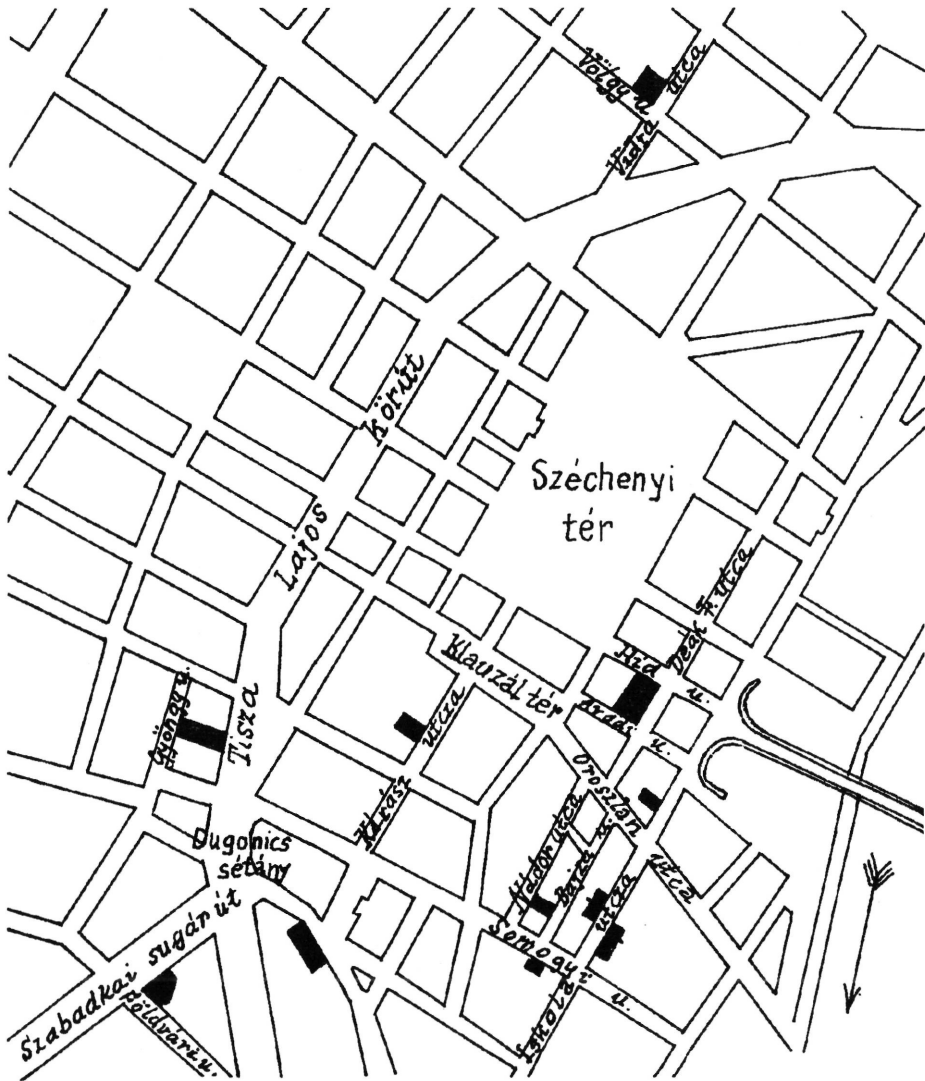
- ALAGSOR -

13. Az Endrényi nyomda alagsori alaprajza

14. Az Endrényi nyomda magasföldszinti alaprajza

15. A Szegedi Napló helyiségei

Négy magyar államférfi olajképe a szegedi Városi Múzeum képtárából

A művek története és a restaurálás tanulságai

SZABÓ TAMÁS

(Móra Ferenc Múzeum, Szeged)

A szegedi Városi Múzeum Képtára 1899–1908 között állította ki a XIX. századi magyar történelem legjelesebb politikusairól készült egész alakos alkotásokat: Kossuth Lajos, gróf Széchenyi István, Deák Ferenc és gróf Andrássy Gyula képét – állapítható meg az intézmény nyilvántartási *Lajstrom*ából.¹

A millenniumi évben megrendelt festmények közel tíz évi bemutatást követően, mintegy kilencven esztendeig aludták „Csipkerózsika-álmukat” az egyre szűkösebbé váló múzeumi raktárakban. A képeknek az átrendezkedéseken kívül nem volt „mozgalmas életük”: az őrzés nyugalmas időszakát csupán 1944 ősze törte meg. Ekkor, a várható háborús káosz, a bombázások és a hadműveletek elől ki kellett telepíteni nemcsak a könyvtár, hanem a múzeum valamennyi gyűjteményének nagy részét, közöttük a *Képzőművészeti tárt* is. Az állományt sikerült biztonságba helyezni a környékbeli tanyai iskolákban és a közeli vármaradvány kazamatájában. Azonban azt, hogy e nehéz képkolosszusok és a többi nagyméretű társaik, hol és hogyan éltek át e vészterhes időket, pontosan máig sem tudjuk. Feltehetően a földszinten, az akkoriban befalazott ablakok mögött – a mai alagsorban –, ahol több, nehezen szállítható tárgyát felhalmoztak.² Ami bizonyos, a vászonképek súlyosabb sérülések nélkül, szerencsésen túléltek a háborús időket is. A raktározás alatti átrakodások és a többszöri helyváltoztatások azonban – mint amilyen az 1954/55. évi épületbővítéssel járó felfordulás is volt –, jelentős sérüléseket okoztak a faragott fakereten a gipsz- és papírmásédíszítések alapozásán és aranyozásán.

¹ *Szegedi Városi Múzeum Lajstroma*, 1902. – a gyűjteményi nyilvántartás tartalmazza az 1892-es Reizner-féle leltárt is (*Szegedi Városi Múzeum Történelmi képtárának Naplója*). A két kimutatást egy albumná dr. Bálint Alajos múzeumigazgató köttette 1955-ben.

A *Lajstrom* 1896/97-től 1944-ig rögzíti a múzeumba jutott képzőművészeti alkotások – tájképek, szobrok, szobormásolatok, iparművészeti tárgyak és egyéb adományok – sorát, de felsorolja a későbbi letéti szerzeményeket (az ún. *történelmi festményeket*) is. A *Napló* 1894-ig veszi sorra a város tulajdonába jutott XVIII–XIX. sz.-i főúri és nemesi arcképeket; de a későbbiekben is végeztek benne bejegyzéseket. Így a leltárban szereplő 103 db kép között *Sztálin arcképe* a 101-ik (1949-ből) a patinás festmények sorában. A *leírás* táblázatában erről a következő olvasható: „70. születésnapja alkalmából fára festett olajkép, 1 [m] x 123 cm”; a *megjegyzés* rovatban pedig: „a város rendelkezésére vétel”... Sajnos nem tudni, mi lett a kép sorsa – eltűnt. A másik, a 102-es sorszámú tételt „*Rózsa Sándor*” címen 1950-ben lajstromozták be; hogy milyen volt és milyen technikával készült, nem tudjuk – ez is elkallódott. A *Napló* vezetését 1952-ben befejezték.

² A *Somogyi-könyvtár száz éve* (szerk.: PÉTER LÁSZLÓ) 1984. 152. o.

Végül, 1994-ben – a méltatlan mellőzöttség évtizedei után – *Kossuth Lajos halálának 100. évfordulóján* Szeged város önkormányzata határozatot hozott: a múzeumi gyűjteményből letétként kikéri a magyarság négy kiválóságának képét, és azokat végső elhelyezési céllal a Közgyűlés termében felállítatja. A határozat alapul vette az egykori elképzelés tervét és helyszínét, mintegy adózva az egykori politikusok államférfiúi érdemeinek. Az ötlet megvalósítását legelőször a terem felújításával és a „fenséges királyi pár” olajképeinek restaurálásával és visszaállításával kezdték (1885-től azok valóban itt voltak elhelyezve). 1999-ben – az utolsó helyreállított kép kihelyezésével – az egész dísztermi együttest a főjegyző ünnepélyes átadta a város közönségének. (Kezdetben, szerencsés módon csak segítette a terv megvalósítását az a széles körben elterjedt tévhit, miszerint így, az egykori, dísztermi állapotot állítanák vissza...)

Napjainkban, hat művészi rangú festmény látható a város legfőbb épülete, legszebb termének faltükrjeiben. „Megbékélve” kerültek egymás közelébe a múlt századi magyar-osztrák történelem egykori szereplői és ellenfelei. A patinás térben, a jól elhelyezett képek élén „Ferencjóska”: a nép száján jóságossá szelídült magyar király; mellette Sissy, a legendás szépségű küllönc királyné; az oldalfalon Andrassy, a királyhívó lett egykori rebellis: „a szép akasztott”; és Kossuth, a trónfosztó forradalmár; a túloldalon Széchenyi, „a legnagyobb magyar” és Deák, „a haza bölcsének” vászonra festett alakja...

A képtár létrejöttének kezdetei

Az 1880-as évek elejétől Szegeden is megkezdődött a gyűjtemények (régészeti, néprajzi, történeti, régiség- és éremkollekciók) szervezett kialakítása. A képzőművészeti alkotások gyűjtése is rendszeressé vált. A már többször fölvetett terv a megvalósulás felé haladt: osztályok kialakításával létrehozni a városi múzeumot. A felhalmozott anyagok egy részét először az állami *Főreáltanoda* épületében az alsószinon, a Somogyi-könyvtár helyiségeiben állították ki, illetve raktározták el.³

Kezdetben a város hatóságától átvett régi portrék alkották az ún. *Történelmi arcképcsarnokot*. Ebben az első képzőművészeti törzsanyagban – néhány táj- és életkép mellett – főleg királyi és főhercegi portrék, vármegyei főispánok és szegedi polgármesterek arcképei szerepeltek⁴: pl. *III. Károly és neje Erzsébet Krisztina, Mária Terézia, Albert főherceg és neje Hildegard, I. Ferenc József és Erzsébet királyné*,... stb.

A négy magyar államférfi „egészalakos képe elkészíttetését Szeged város közönsége az ezredév alkalmából határozta el: a művészek munkadíja 3.000-1.800,- frt. között változó összeg” volt.⁵ A rendelkezés *Reizner János* (1847–1904) az első könyvtár- és múzeumigazgató előterjesztésére, az 1896/3616. számú városi közgyűlési – utóbb, többszörösen módosított – határozat alapján született. A megrendelt festményeket és az átvett képkollekciót az akkoriban felépített Közművelődési palota múzeumi részében – a *Régi Képtár* négy termében – valamint az előcsarnok falain állították ki. A létrehozott múzeum és az áthelyezett Somogyi-könyvtár közös igazgatás alatt állt, de itt kapott szobát és ülésezett

³ *Somogyi-könyvtár száz éve* (szerk.: PÉTER LÁSZLÓ) 1984. 49-50. o.

⁴ U.o. 61. oldal.

⁵ *Szegedi Városi Múzeum Lajstroma*.

a Dugonics Társaság, és rövid ideig az épületben volt az Iskolaszéki irattár, valamint az Iparos Szövetkezet székhelye is.⁶ Az átadott és a megrendelt képek képezték a későbbi *Szépművészeti gyűjtemény* törzsanyagát. Megtalálható volt itt a jól ismert alkotásokon kívül, többek között *Petrovics László Jenő* (1839–1907) festette „Szegedi árvíz 1879” című, négy darabból álló képsorozata: a „Rókusnál”, „Alsóvároson”, „Vámháznál” és a „Vasúti töltésnél” (1880/81), amelyeket Szegeden legelőször a városháza ún. bizottsági termeiben állítottak ki.⁷ A képek valóságként mutatják be a víz alá került Tiszaparti várost. Közülük a legelső, amelyen I. Ferenc József király és kísérete egy pontonhajón vonulva tart szemlét, maga az uralkodó vásárolta a Múcsarnok 1881-es tárlatán, s „...nagy lelkű adományként és együttérzésének kifejezése jeléül” elküldte – Tisza Lajos királyi biztos ajánlására – Szeged város nagyközönségének.⁸ A képsorozat három darabja ma is látható intézményünk folyósóján – a negyediket, időközben szerzett sérülései miatt, elraktározták.

A palota felépülése után (1896), és a múzeum berendezkedését követően, további megrendelésre került a gyűjteménybe *Vágó Pál* (1853–1928): „Szeged szebb lesz, mint volt...” (1899/1902) című óriás vászna, vásárlás útján pedig *Munkácsy Mihály* (1844–1900): „Honfoglalás” (1895) című nagy olajvázlata. Jelentősek voltak azonban a *Csongrád megyei Takarékpénztár* adományai, a városban élt gazdagabb családok és művészek hagyatékai, de idekerültek a *Szegedi Képzőművészeti Egyesület* rendezte műsorolások nyereményei is.⁹ Az egyre sokasodó festmények elhelyezésére a *Városi Könyvtár- és Múzeumi Bizottság* – amely illetékes volt a könyvtár és a múzeum valamennyi közös dolgában – 1898-ban megváltoztatva a korábbi elképzeléseket, megbontatta az 1897-től átmeneti időre létrehozott első képtári enteriőrt, az ún. *ó-képtárat*. (Ennek pontos rekonstruálása máig sem lehetséges, csupán jegyzőkönyvi utalások jelzik egykori létezését.) Az újabb bizottsági terv alapján – mintegy kialakítva a *második képtári enteriőrt* – a folyamatosan beérkező *négy államférfi olajképét* az első emeleti díszteremben helyeztette el. Pontosabban, a terem hosszanti falára, párosával: a bejárati ajtótól jobbra és balra – ti. azok máshol, másképpen nem fértek volna el. A két-két egészalakos festmény közé illesztették be – az akkori bizottsági koncepciónak megfelelően – a *Benczúr Gyula* (1844–1920) készítette: „gróf Tisza Lajos”-t és „Tisza Kálmán”-t (1885) ábrázoló kisméretű mellképeket is.¹⁰ Úgy, ahogyan a század eleji, újabb képtárrendezéskor az ún. *történelmi képek* elhelyezésénél is történt, amit már fotódokumentum is alátámaszt. A Tisza-fivérek képei 1885 és 1898 között legelőször a városháza Közgyűlési termében függtek, áttört faragású, valódi aranyozott keretükben. A volt miniszterelnök remekbeszabott, aggastyán kori arcképéről a helyi műtörténeti írásokban olvasható – feltehetően Szász Gyula 1902-es téves múzeumleltári bejegyzése alapján –, hogy a festmény az 1900-as párizsi világiállításon nagydíjat nyert.¹¹ A művészettörténeti kutatás azonban bebizonyította: Tisza Kálmán e

⁶ *A Somogyi-könyvtár száz éve* (szerk.: PÉTER LÁSZLÓ) 1984.

⁷ SZELESI ZOLTÁN. *Szeged képzőművészete*, Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1972/74.

⁸ *Szegedi Városi Múzeum Lajstroma*.

⁹ *A Somogyi-könyvtár száz éve*, (szerk.: PÉTER LÁSZLÓ) 1984.

¹⁰ A Városi Könyvtári és Múzeumi Bizottság 10.386/1898. sz. határozata.

¹¹ *Szegedi Városi Múzeum Lajstroma*, 1902. 32. o.

portréja az 1888-as Münchener Nemzetközi Kiállításon szerepelt, ahol festője az *Aranyérmeket* kapta meg.¹² A párizsi kiállításon Benczúrnak a *Budavár visszavétele 1686-ban* című festményét díjazták.¹³

A palotában a központi teremtől balra volt az igazgatói szoba, az ún. *dolgozó terem* (ma ez a *Móra-szoba*), itt festmények elhelyezéséről nincs tudomásunk. A díszteremtől jobbra nyíló „három kisebb terembe...” jutottak a királyi, hercegi és főúri portrék. E patinás alkotások többségét – ha megviselten is – ma is őrizzük. Ezekben az oldaltermekben állították ki több jelentős magyar közéleti politikusi arcképét, pl.: a *Than Mór* (1828–1899) készítette „Horváth Mihály” (1868) és a *Barabás Miklós* (1810–1898) festette „Klauzál Gábor” (1861) portréját is. Néhány tájképfestő, mint pl. *Spányik Kornél* (1858–1943) és *Telepy Károly* (1828–1906) alkotásai mellett bemutatták a *Pataky László* (1857–1912) és a *Roskovics Ignác*-féle (1854–1915) „árvíz-kép” vázlatokat, de ide helyezték ki legelőször a „Honfoglalás” szénkartonját is. Az „...egyéb, régi, történeti vonatkozású és helyi érdeküknél fogva némi beczel bíró képek a régi képtárban [a Régiség tárbán?] (a tárolók fölé), részint az alsó nagyteremben [a mai alagsorban] legyenek elhelyezendők...” – áll a bizottsági ülés 1898. október 4-i határozatában. A szöveg megfogalmazásának e szakasza többértelmű, de elírás is lehet: a *regi képtárban* helymegjelölés alatt érthetjük a már említett *ó-képtári* viszonyokat, ugyan akkor a „Régiség tárbán” voltak a tárolói az érem- és papírpénzgyűjteménynek is.¹⁴ A díszterem jobbszélső végfalára 1897. július legelején már felhelyezték a *Honfoglalás* színvázlatát¹⁵, amit a világhíres mester, szerződésben foglalt ígérete ellenére végül is – egyéb megbízásai és nem utolsó sorban betegsége miatt –, befeljezetlenül hagyott. A helyiség túlsó végfalát viszont fenntartották a *Vágó-féle*, a milenniumi pályázaton győztes terv alapján készülő „árvíz-kép”-nek, amit a kismester csak hosszabb idő után – részben a múzeumi épület kupolaterében – 1902-ben fejezett be.¹⁶

A Régi képtár e második állandó kiállítása 1897/98–1908/09 között állhatott fent, amit egyértelműen valószínűsít a múzeumi Lajstrom nyilvántartási adatai és a hozzájuk fűzött széljegyzetek. Tisztázásra váró kérdés marad viszont, hogy valóban kiállították-e *Pataky László*¹⁷ (1857–1912) *Andrássy Gyulát* ábrázoló festményét, ami a kép megszületése körüli kálvária okán, jelentősen megtépzta alkotója szakmai és festői nimbuszát.¹⁸ Hogy a későbbiekben, az államférfiképek további termekbe „vándoroltak” volna nem nyert bizonyítást. Ha mégis, méreteik okán nem érvényesülhettek a kisebb terekben, s utóbb,

¹² Bellák Gábor szíves közlése alapján, 2001.

¹³ BELLÁK GÁBOR: *Benczúr*, Corvina Kiadó, Budapest 2001, 14. o.

¹⁴ Ez a helyiség akkor, a portától jobbra nyíló első szoba volt – a mai *Lucs-kiállítás* első terme.

¹⁵ Szegedi Napló, 1897. július 8. (Az olajvázlat alapján készült „Honfoglalás” a Parlament épületében látható.)

¹⁶ *Szegedi Városi Múzeum Lajstroma*, 1902.

¹⁷ Pataky munkája – feltehetően önportréja – volt az a „Férfiarckép” című, színvonalas alkotás is, mely az egyik fővárosi képgaléria árverési katalógusában bukkant fel 1999 áprilisában. Az eddig ismeretlen, kortörténeti érdekességű festményt, sajnos nem volt módunk megvásárolni intézményünk pénzügyi helyzete miatt.

¹⁸ A tehetséges, Munkácsy-tanítványként induló festő akkoriban kétes hírnévre tett szert: alkotását háromszor utasították vissza – szakmai követelmények elégtelensége miatt –, botrányos és kínos körülmények között...

a millennium ünnepi lázának múltával, talán már a politikusok és arcképek is aktualitásukat veszthették.

Így a századforduló első évtizedének végén a díszteremben felállított ún. *Történelmi Képtár* nagyméretű festményei már historikus, szakrális és népies témájú vásznak voltak. Az alkotások többsége a fővárosi *Országos Képtárból* letétként érkezett. Általános népszerűségükre álljon itt egy jellemző példa: amikor az I. világháború alatt idegen csapatok szállták meg Szegedet, a képtárba ellátogatott angol és francia katonai diplomáciai előkelőségek ilyen képeket szerettek volna vásárolni – a „...*magyar pusztát bemutató festmények meghódították a »hódítókat«*”.¹⁹ Ugyan az óriásképek többsége nem volt része a múzeumi tőzrésznek, de több mint 30 éven át jelentősen meghatározták a *Régi Képtár*, így a főterem kiállítási arculatát. Sőt, pl. a hírhedtté vált „Báthory Erzsébet” című kép látványa befolyásolta a város közösségének és bürokratáinak hangulatát is. Erről Juhász Gyula több alkalommal is írt a helyi lapokban – a kép értékének védelmében. Még 1915-ben történt, hogy a város pénzügyi bizottsága felvetette: a festmény »*sem szociális, sem nemzeti szempontból nem tesz jó szolgálatot...*« – és javasolták eltávolítását.²⁰ A háttérben az egyház és az Irgalmas rendi nővérek tiltakozása állhatott.²¹ A képen ugyanis a meztelen leánytestek mellett, főként, apácáknak látszó – a beteges vágyú grófnő parancsai végrehajtásában aktívan közreműködő – szerzetesnővérek is szerepeltek... A dokumentumok alapján feltételezhető, a „Báthory”-t nemcsak a budapesti Szépművészeti Múzeumból száműzték 1909-ben²², de végül 1940 őszén a szegedi Képtárból is eltávolították.²³ A sok vihart kavart alkotás a II. világháború székesfehérvári csatáiban – máig tisztázatlan körülmények között, egy rekvirálásnak esve áldozatul –, 1945 tavaszán nyomtalanul eltűnt.²⁴ Sorsát, azóta is legendák övezik.

Múzeumtörténeti ismereteink nagy vesztesége, hogy fotódokumentumaink között nem akadunk az alapítás kori időkből származó olyan fölvételekre, melyeken a legelső kiállítások pontos elrendezése és kialakítása volna látható. Az első képtári enteriőrrel csupán az archívum írásai szólnak részletesebben. 1944 késő őszén ill. telén, a háborús front időszakában az intézmény épületében történt fosztogatások és vandál pusztítások jelentős kárt tettek a hátra maradt fotófelvételek, filmnegatívok és klisék között.²⁵ A múzeum *Fotótárában* mára fennmaradt legkorábbi archív képeken – amiket a díszteremben 1909 körül fotografáltak²⁶ –, már *nem az államférfiak képei*, hanem a letétben beérkezett, historikus vásznak láthatók. Ezek az ún. *történelmi festmények* már egy újabb kialakítású,

¹⁹ KIS-TONELLI-SZIGETHY: *Szeged*, 1927, 301. o.

²⁰ *Szeged és Vidéke*, 1915. aug. 26. 4. l.

²¹ Hemmert János festőművész adatközlése alapján.

²² CSÓK ISTVÁN: *Emlékezéseim* (1945), Akadémiai Kiadó, Bpest, 1990, 142. o.

²³ *Szegedi Városi Múzeum Lajstroma*, 1902 – széljegyzetek.

²⁴ Dr. Fülep Ferenc múzeumigazgató levele az Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőség számára – Székesfehérvár, Szent István király Múzeum irattára, 66/1947. A festményt akkoriban a Fejérvár megyei Múzeumegyesület őriztette. Műtörténeti kutatása feldolgozás alatt áll: az eddigi információik alapján, indokolt lehet a kép sorsának felvetése az orosz–magyar restitúciós tárgyalásokon.

²⁵ *A Somogyi-könyvtár száz éve* (szerk.: PÉTER LÁSZLÓ) 1984, 153. o.

²⁶ *Keglovich Emil* fotósorozata a Városi Múzeum kiállításairól, 1908.

harmadik képtári enteriőr-t jeleznek. Az ekkor készült kiadvány „A kulturpalota rajza és útmutatója”²⁷ is azt támasztja alá, hogy a négy jeles államférfi képe, 1909-et követően többé nem kerültek sem állandó és sem időszakos bemutatásra.

Az üvegnegatívra fotografált képeken a műalkotások pontosan felismerhetőek és beazonosíthatóak. E fontos helytörténeti értékű felvételek egyikén²⁸, a bejárattól balra két óriásméretű, letétben bemutatott festmény látható: *Madarász Viktor* (1830–1917) festette „Zápolya Izabella” (1879) és *Knopp Imre* (1867–1945) „Szent Cecília” című képe (1896). Közöttük, beszorítva helyezkedik el a már említett Benczúr alkotta kép: „Tisza Kálmán” kvalitásos portréja. Az oldalfalon már felrakva függ, a Vágó-mester készítette „árvíz-kép”. Mellette, két kisebb, máig őrzött festmény: az egyik, *Vastagh György* (1866–1922) „Erzsike kézfogója” című képe, a másik, *Éder Gyula* (1875–1945) volt Benczúr-tanítvány munkája: „A molnár és a fia”, antikizáló jellegű alkotás. A kép napjainkban a megyei múzeumigazgató munkaszobája falán található.²⁹

A másik fotó³⁰ centrumában a *Munkácsy-féle* olajvázlatot látjuk. Mellette, az ajtótól szorosan jobbra, kirajzolódik a híres „Báthory Erzsébet” (1895), a *Csók István* (1865–1961) alkotta óriásvászon sziluettje. A festmény beazonosítását – az „erős skurcban fotózás” ellenére – egyértelművé és felismerhetővé teszik a jellegzetesen megfestett külső várfalak és az ívelt árkádok. A nevezetes festmény baloldalára két kisebb alkotást helyeztek el. A felső kép egy ismeretlen osztrák mester munkája: a fiatal, „Wittelsbach Erzsébet osztrák császárnét” (~1854/56-ból), a későbbi magyar királynét térdkép formában láttatja. E kis műretek díszkeretének belső, ovális ívéről válik felismerhetővé, a kissé homályos fotón. Jelenleg, az intézmény könyvtárában látható.

E művelődéstörténeti értékű, egyedi felvétel egyszerre két múzeumi helyiség mutat be: a dísztermen át, egy nyitott ajtón keresztül bepillantunk az oldalterem tulsó falára is, ahol összezsúfoltan, egymás fölött-alatt sűrűn elhelyezve, tájképek sokasága függ. Többek közt felfedezhető itt a jellegzetes festői stílusban készült *Kosztai József* (1861–1949) mű, a „Vízhardók” (1902) és *Mednyánszky László* (1852–1919) a „Virágzó fák” (1902) című szépséges tájképe.³¹

²⁷ A *Somogyi-könyvtár száz éve* (szerk.: PÉTER LÁSZLÓ) 1984. 63. o. – a szerző az 1909-es „útmutató”-t tévesen Lugosi Döme ügyvéd-helytörténész munkájának tünteti fel, aki csak 1918 szeptemberétől önkéntes munkatársa a múzeumnak.

²⁸ 1431-es számú negatív.

²⁹ Éder munkája a XIII. században élt Nasszredin török hodzsza adomái, tréfái egyikét jelenítette meg – evangéliumi hangulatú környezetben. „Az ismert ó-görög [török] anekdotát ábrázolja; az útszéli emberek gúnyolódnak a molnárral meg a fiával, abban a stádiumban, amikor a fiú ült a száron...” – írja Tömörkény a kép lajstromozásakor, 1908-ban. 1970 óta a festmény egyik állandó és meghatározó díszje a megyei múzeumigazgató mindenkori szobájának (az Igazgatóság közel három évtized alatt, az épület három különböző szintjén székelt.) Dr. Trogmayer Ottó – a 33 év után nyugalomba vonult múzeumvezető – szíves közlése szerint: „...elsősorban személyes indíttatásra hoztattam elő a képet a raktárból az akkori »dolgozó terembe« [ma ez a Lucs-kiállítás belső terme], mert az egyik ősz hajú, mosolygó öreg [balközépen álló alak] hasonlított apámra, illetve a festmény témája arra a helyzetre, amikor minden terhet az igazgatóra raknak [mint ama számár nyakába], végül bármilyen is a megoldás, hibát találnak benne.”

³⁰ 1430-as számú negatív.

³¹ Ma *Virágzó mandulafa*-ként tartjuk nyilván, érthetetlen okból – tévesen értelmezve az ábrázolás témáját és a leltárkönyvi bejegyzést is.

Az államférfi-képek megrendelése

1894 áprilisában *Szeged szabad királyi város közönsége* (közgyűlése) javasolta – a liberalizálódó politikai és társadalmi közhangulat hatására –, hogy az akkoriban elhunyt Kossuth Lajost (1802–1894), „...mint a város díszpolgárát, olajképben megörökítessék” és azt „...ünnepélyesen elhelyezzék a Közgyűlés termében”.³² Ez a határozat szól legelőször a *Kossuth-szobor* felállításáról is. Az előterjesztést a későbbiek során csendben elvetették, mert politikailag még mindig rendkívül merész kezdeményezésnek számítotti.³³ A további javaslatok az eredeti szándékhoz képest már jelentősen átalakulva, olykor követhetetlen szervezésekké válnak...

Az 1896. január 21-i ülés 3616/1896. számú határozata³⁴ nemcsak a városi múzeum képtárának megalapozásáról dönt, hanem arról is, hogy Szeged városa „...művészileg és életmagyságban” elkészíteti az ország jeles államférfiainak arcképeit. A határozat Kossuth neve mellé már felsorakoztatta Széchenyit és Deákot is, de az így kialakított „magyar triumvirátust” – „...újabb történelmünk ezen három, korszakalkotó alakját – már nem a városháza közgyűlési termébe, hanem az épülfélben levő *Közművelődési palota képtárában*...” kívánta elhelyezni. Az indoklás hivatkozott arra a „...hazafiúi érdemekre, melyet azok a nemzet újjáébresztése, az egyéni és politikai-szabadságjogok helyreállításáért tettek”.

Az elképzelések megvalósítására nyilvános pályázat kiírása nélkül törekedtek. A festmények elkészíttetésére jó nevű, ismert arcképfestőket kértek fel, s a bírálóbizottság munkájába a *Magyar Országos Képzőművészeti Tanács*-ot vonták be. Voltak persze, önként jelentkezők is: pl. *Szamosy László* (1866–1909) arcképfestő, aki 1896 februárjában vállalkozott volna a portré elkészítésére, tekintettel arra, hogy Abrudbánya megrendelésére Kossuthról már készített képet. A művész levélben hívta – sikertelenül – *Lázár György polgármester-helyettest* és a tanács tagjait munkáinak megtekintésére...

1896 novemberében felkérték *Horovitz Lipót* (1838–1917) állami aranyérmes arcképfestőt Deák Ferenc (1803–1876) alakjának megfestésére. A városi tanács egy utasítást is kiadott, hogy a politikus életének különböző szakaszaiból „fényképeket és arcmetszeteket szerezzenek be...”. Végül is a tárgyalásokat megszakították, mert a művész az „...anyagi követeléseit nagymértékben leszállította ugyan, de az ez alapon megszabott művészi tiszteletdíj sem áll arányban a város anyagi helyzetével.”

1897 májusában jóváhagyták a *László Fülöp* (1869–1937) neves portréfestővel kötött szerződést is, mely „*Deák Ferenc életmagyságú arcképének*” megfestésére vonatkozott. A megbízások sokaságával ellátott művész a munka befejezését szeptember 30-ára vállalta. Kezdetben a festmény megformálása a tervek szerint haladt, de végül két határidő hosszabítás kérelmezése után is csak december végére tett eleget kötelezettségének. Vajon a *haza bölcsé* alakjának megformálásakor László-mester ismerte-e, *Barabás Miklós* (1810–1898) – mintegy húsz évvel korábban festett – „*Deák Ferenc arcképe*” (1877) című alkotását?

³² Az 1894. április 18-ai *Közgyűlési jegyzőkönyv* kivonata hivatkozik *Fellegi Antal* törvényhatóságú tag 106-os interpellációjára.

³³ A széképület nagytermében már 1883 óta függnek a királyi pár képei.

³⁴ Polgármesteri iratok/levelezések, 1896–98.

(Ma a miskolci Herman Ottó Múzeum tulajdona.) Ugyanis, mindkét alak megformálása és ruházata teljességgel azonos.³⁵

1897. december 24-én Lázár György helyettes polgármester a következőket jelentette a városi tanácsnak: „... *László Fülöp festőművész Deák Ferencz arcképét a Városi Múzeum részére beszállította, minélfogva részére a kikötött 2000 frt. tiszteletdíj 1898. jan. hó 3-án kiutalványozandó.*” E helyen megemlítendő budapesti *Bergh Ferenc aranyozó és képkeretkészítő mester* még szeptember 27-én kelt levele, miszerint: „...*csak most állt módomban a város által megrendelt keretet [t.i. a Széchenyi-képhez] elkészíteni és leszállítani.*” Az előzőleg elkészült díszrámát „... *ugyanis, László Fülöp festőművész úrnak át kellett engednem, hogy ő, a nálam rendelt arcképet a keretben elvégezhesse [befejezhesse]. Azért bocsánatot kérek, hogy ígéretemet csak most teljesíteni tudtam. A küldeményt utánvétel mellett voltam bátor feladni. A számlát mellékelve levelemben beküldöm.*”

A festmények és díszkereteik elkészíttetése vitájában az egyezkedések az ősz végére valóságos „alkuháborúvá” alakultak. A *gróf Széchenyi István* képe megfestésére felkért *Szabó Ferraris Artúr* (1867– ?) festőművész a meghatározott összegből nem volt hajlandó vállalni a díszkeret elkészíttetését is. *Roskovics Ignác* (1854–1915) viszont vállalta, hogy Kossuth Lajos képét a kerettel együtt szállítja le: előlegként meg is kapta tiszteletdíja egyharmadát (666.- frt és 66 krajcárt), melyet *Gróf Sándor házi pénztáros* utalt ki számára – portó levonása mellett. Végül a közgyűlés meghátrált és indítványozta, hagyják jóvá a Ferraris-sal kötött szerződést, és a munka költségeire előleget utaljanak át – egy elkülönített pénzalap 2.000,- forintjából – a *Takarékházba*. Így azután a művész vállalta, hogy 1897. májusára „a legnagyobb magyar” képét elkészíti. Egyúttal kérte a tanácsot: küldjék a bécsi műhelyébe Széchenyi fiát, Bélát, hogy az „...*ifjú gróf a közvetlen tudás alapján, adja meg az esetleg még szükséges utasításokat*”. A „*nagyságos festőművész urak*” a várossal kötött szerződések alapján, egységesen 2.000 – 2.000,-frt.-ot kaptak (kivéve *Pataky Lászlót*), mely összegeket a takarékházból utalták ki számukra a képek beérkezését követő két héten belül.

A festmények múzeumi átvételéről Reizner rendszeresen értesítést küldött a közgyűlés számára. A tiszteletdíjban a díszes, aranyozott keretek elkészíttetésének ára is benne foglaltatott, ez alól – mint tudjuk –, kivétel a Széchenyi-kép kerete lett. Végül, a város rendelte meg szintén *Bergh Ferencz aranyozó mester*³⁶ műhelyében, ahol a többi művész is dolgoztatott. Egy rendkívül műves ráma 90,- forintba, a ládába csomagolás és szállítás pedig 19.50,-be került – tanúsítja a máig megőrzött számla és szállítólevél. Ez az ár „borosnak” számított akkoriban.³⁷

A „*korszakalkotó Andrassy Gyula gróf*” nevével, az 1897. június 14-én kelt városi közgyűlési határozatban találkozunk először. Az utókor számára őt negyediknek

³⁵ Az analóg példa formai egyezőségére az lehet a magyarázat, hogy a művészek egyazon fotográfia alapján dolgoztak.

³⁶ *Bergh Ferencz aranyozó* – Vergolder, alapítva: 1870, Budapest VIII. ker. Herczeg Sándor-utca 32. szám – olvasható a díszráma hátoldalra ragasztott cédulán.

³⁷ 1898-as összehasonlító adatok: 1q búza = 11.60,-frt; 1 liter tej = 50 krajcár; évi fizetések: főpolgármester = 1.800,-frt; könyvtárnok (igazgató) = 1.500,-frt; leltárbiztos = 700,-frt; egy nagyobb ház = 12.000,-frt.

szándékoztak – az előzetes terveket újra kibővítve – olajképben megörökíteni... Sajnos, sem a javaslatot előterjesztő személyről, sem az esetleges további jelöltekről nem tudunk semmit, mert nem maradt fent erről szóló levél a polgármesteri iratok között. A sajátos politikai karriert befutó államférfi kiválasztásának háttérben az állhatott, hogy az országgyűlés 1896-ban a gróf halálát követően törvénybe iktatta Andrassy érdemeit, és rendelkezett lovas szobra felállításáról is.

Fölöttébb érdekesen alakult a „szép, akasztott gróf” arcképének megszületése, mely napjaink alkotói számára is tanulságul szolgálhatna.

A festő művészi képességeit vitató, előzetes fenntartások – mint tiszteletdíjának mértékéből is következtethető – a későbbiekben beigazolódtak. Az indulatok a kép sikertelen második átdolgozása, 1898. márciusa után szabadultak el. Parázs viták és kölcsönös vádaskodások kezdődtek a konzervatív, de szakmailag ma is helytálló véleményt képviselő művészeti tanács és az alkotó között. Az ismételt javításra kényszerítés, majd az ezt követő újabb „elutasító tortúra” példa nélkül álló, szakmai kritikát jelentett. Végül a negyedik átadási kísérletkor – miután *betyárbecsületből* a festő mellé nem csak az avantgard, hanem a hivatalos művészvilág prominens képviselői is felsorakoztak –, a kibővített szakmai zsűri, a munkát elfogadásra és annak tiszteletdíja kifizetését ajánlotta Szeged városának.

Lássuk, mi is történt valójában 1897 nyarán: a politikus életnagyságú arcképe megfestésére kijelölt *Pataky László* (1857–1912) festőművész 1.500,- forintot kért, de a város kasszájában csak 1300,-ft volt e célra. Az Alvincon élő művész az előző évben részt vett – Vágó és Roskovics mellett – egy *árvízkép* elkészítésére kiírt millenniumi pályázaton. (Az ekkor készült vázlatokból ma is őrzünk néhányat.) A megbízást Pataky a városi tanács fent jelzett határozatával nyerte el. A festő 1897. július 1-jei válaszelevelében elfogadta a város árajánlatát: „... bár a felajánlott összeget kevésnek tartom, de tekintettel azon áldozatkészségre, melyet Szeged városa a Képzőművészetekért hozott, elfogadom...”

A festő szeptember 26-i újabb levelében, melyet Lázár polgármester helyetteshez címzett, már a határidő meghosszabbítását kérte, s többek közt ezt írta: „...a gróf arcképére vonatkozó szíves figyelmeztetést nagyon köszönöm [mármint, hogy Lázár előzetes kérésének megfelelően, Andrassyt diplomataként láttassa]. ...Csináltam ugyan róla díszmagyar és huszártábornoki ruhában is vázlatokat, de ellene vagyok azon, különben nálunk elharapozott rossz szokásnak, hogy arcképek helyett, legtöbbször czifránál-czifrább costümekeket festenek és festetnek. Én egészen az Ön által jelzett intoució szerint kezdtem el, és akarom befejezni az arcképet. Egyrészt, mert egy más nagyon szép megrendelést nem akarván elszalasztani, egy kissé pihentetnem kellett ezt a munkát, másrészt pedig, mert a lehető legjobbat akarok prezentálni...”

A festő a munkával négy-öt hónap alatt készült el. Erről 1898. február 25-én kelt sorokban számolt be: miszerint a képpel végre Budapesten tartózkodik. Kérelmezte, hogy a mű „...minél előbb átvéssék, hogy ne kelljen emiatt hosszasan idefönt tartózkodnom.” Időközben azonban Szeged város vezetése a festmény zsűrizésére – az Országos Képzőművészeti Tanács bevonásával –, bíráló bizottság felállítását kérte, és annak munkájáról jelentést várt. Ez a körülmény azért is figyelemre méltó, mert a többi festő elvégzett munkájának szakmai ellenőrzetésére nem volt példa.

A zsűri ülésére 1898. március 6-án került sor. A fölvevett *Jegyzőkönyvben* a következőket olvashatjuk:

„Jelen vannak: Ráth György főrendházi tag, mint az Országos Képz. Tanács Elnöke, továbbá Roskovics Ignác és Újváry Ignác festőművészek, mint felkért jury-tagok és Nagyságos Lázár György... [stb]

Az arczkép megtekintése után, a bíráló bizottság egyhangúlag a következő szakvéleményben állapodott meg: a kép előnyéül szolgál összhangzatos színhatása, ellenben kifogásolandó az alak merevsége, s aránytalansága; továbbá a hasonlatosság rovására a homlok túl magas volta, s bizonyos idegenszerűség a szemekben...”

A zsűritagok – lényegében elutasító – döntése után két nappal Lázár György a következőképpen számol be a szegedi városházán: *„...A bírálat szerint a kép jelen alakjában átvehető nem lévén, Pataky László fm-t annak átdolgozására illetőleg a hiányok pótlására felszólítottam, ki is arra nézve kézséggel vállalkozván kijelentette, hogy az átdolgozás befejezéséről a város tanácsát értesíteni fogja...”*

A festő már 1898. március 11-én jelentkezett: *„...a jelzett változtatásokat megtéve, kérem tehát a kép mielőbbi átvételét és kifizetését”* – írta. Kevesebb, mint két hét múlva, március 19-én a városligeti Új műcsarnokban a bíráló bizottság – újabb tagok bevonásával – ismét ülést tartott:

„...Jelen lévők: Ráth György elnöklete alatt, Lázár György Szeged város h. polgm. és képviselője; mint vendég báró Harkányi Frigyes; báró Lipthay Béla; Gerlóczy Károly; Benczúr Gyula; Keleti Gusztáv; Lotz Károly; Pállik Béla, dr. Lippich Elek tanácsstagok és dr. Huszka Jenő mineátori [miniátor = itt értsd: jegyzőkönyv vezető] fogalmazó gyakornok, mint jegyző. Elnök az ülést megnyitván, a jegyzőkönyv hitelesítésére Benczúr Gyula és Lotz Károly tanácsstagokat kéri fel.

A tanács a képet megtekintvén, egyértelműleg kimondja, hogy az sem hasonlóság, sem művészi felfogás és kivitel tekintetében nem felel meg a magasabb művészi követelményeknek és egyáltalán nem méltó a megrendelő város jogos igényeihez. A jelenlevő h. polgm. ama kérdésére, hogy vajjon nem lehetne-e a képet újra átdolgozni, kijelenti a tanács, hogy az úgy alapjaiban, mint kidolgozásában annyira elhibázott, hogy rajta átdolgozás által sem lehet segíteni. E határozatról a város közönsége jegyzőkönyvi kivonat útján értesíttetik.”

A megismételt elutasító szakvéleményre, mely rendkívül szégyenteljes és megalázó volt, a festő még aznap válaszolt:

„Mélyen tisztelt h. polgármester Úr!

Felette sajnálom, hogy nem találkoztunk az ülés után, és így levél útján vagyok kénytelen az alábbiakat közölni Önnek. Mindenek előtt a Képzőművészeti Tanács véleményét, és különösen ebben az esetben, midőn egy pár a régi világból fönnmaradt laikus volt a domináns (mint az az egész indoklásból is kitűnik), absolute el nem fogadom.

Indokolni és motiválni ezen álláspontomat feleslegesnek tartom, és csupán annyit jegyzek meg, hogy én tegnap (péntek délután) négy elismert nevű művész kollégámat hívtam magamhoz a képet megnézni, és bírálatot mondani, és ők egypár apró és jelentéktelen megjegyzésen kívül, amelyeket ma reggel kijavítottam, a képet egyhangúlag nagyon jónak találták. Így hát művészi szempontból a kép ellen kifogás nem lehet: az pedig hogy a tisztelt K.T. [Országos Képzőművészeti Tanács] egyik tagja így, a másik meg amúgy fogja föl Andrásst, semmi esetre sem ok a visszautasításra, illetőleg az el nem fogadásra. Azzal meg tisztában lehetnek Önök is, midőn engem a kép megfestésére felszólítottak, hogy minden esetre úgy fogom a képet fölfogni és megfesteni, amint az az én művészi egyéniségemnek megfelel.

Ezután tehát én a képet ott és úgy amint van, és minden további felelősség nélkül az Önök rendelkezésére bocsájtom. Tekintettel azon hosszadalmas eljárásra, melyet a kép átvétele végett jónak látott Szeged város tanácsa követni, és mely miatt amúgy is kiszámíthatatlan károm lett, fölszólított Nagyságos h. polgármester úr, hogy nekem a képért járó 1300 frt. árból a hátralévő 870 frt-ot haladéktalanul megküldje. Miután én, ha e hó 22-e délig azt meg nem kapom, kénytelen vagyok bíróság elé vinni a dolgot, hol ahhoz értő és modernül gondolkodó művészek fogják megítélni, hogy a kép átvehető-e vagy sem, és indokolt volt-e engem meghurcolni és oly kiszámíthatalan anyagi veszteséget okozni.

*Melyek után maradtam Nagyságos hely. polgármester úrnak teljes tisztelettel
alázatos szolgálója: P.L.”*

Az 1898. március 24-én megtartott szegedi városi tanácsülése elé a következő javaslat került: „...mivel a Képzőművészeti Tanács által (ismét) felülbíráltatott a festmény átvételének ügye, művészi értéke ismét kedvezőtlen: a város tanácsa kijelenti, hogy amennyiben a nevezett festőművész szerződéses kötelezettségének meg nem felelne, az általa előleg címén felvett összeget visszakövetelni fogja – miről P.L. fm. jelen határozattal értesítetik...”

Sajnos, e tanácsi határozatot követő eseményekről csak egy levél maradt ránk. A városi levéltár a Polgármesteri iratok között őrzi azt a Jegyzőkönyvi kivonatot, mely a Képzőművészeti Tanácsnak az április 27-i újabb zsűrijéről a következőképpen számol be:

„Jelenlévők: Ráth György elnöklete alatt dr. Lippich Elek mint a minisztérium képviselője; dr. Lázár György, Szeged cs. k. város helyettes polgármestere; Szalay Imre miniszteri tanácsos a Nemzeti Múzeum igazgatója; Kammerer Ernő az Országos Képtár kormánybiztos; br. Liphay Béla, Keleti Gusztáv, Gerlóczy Károly, Lotz Károly, Benczúr Gyula, Spányi Béla, Fadrusz János, Bezerédy Gyula, Marczali Henrik, Pállik Béla, Pártos Gyula, Stróbl Aljos és dr. Huszka Jenő mint jegyző... [...], az elnök kéri a jurytagokat, az újbóli átdolgozást követően, véleményezze a képet:

hosszabb eszmecsere után, figyelemmel arra, hogy az átdolgozás folytán a kép legszembeszökőbb fogyatékoságai megszűntek, s ellene a hasonlóság szempontjából sem tehető lényegesebb észrevétel, szótöbbséggel, elfogadhatónak tartja...”

A képek leírása és a vásznak állapota

Kossuth Lajos mint kormányzó-elnök jelenik meg az akadémikus jellegű, de rangos kvalitású festményen. Tipikus *reformkori öltözetben* láthatjuk hivatali szobájának szőnyegén, állva, egy barokkos asztal mellett. A kissé balra forduló alak jobb kezében az 1848-as forradalmi törvényekre utaló papírlapot tart, derekát díszkard övezi. Alakján széles gallérú, *magyaros ing*, mely készülhetett finom vászonból vagy selyemből. Az ujjá húzott, gombos záródású, puha mandzsettában végződik. Az ing fölött mély nyitású, húzott és dupla gombsoros mellény. A kormányzó fekete, egyenes szárú szövetpantallót hord. A felöltő magyaros jellegű, ún. *Petőfi-kabát*: egybeszabott dereka szűkített, pitykegombolású, zsinóros kötésű. (A piros színű, gömb alakú, kis virágcsúcsos gombok ábrázolása festői megoldás lehet – ezek általában ezüst vagy egyszerű ózozott gombok voltak.) Egyedi megoldású a kabát ujjá is: felhasított, pirossal alábélelt, szintén zsinóros és pitykés. A szatén, franciás *szalagnyakkendő* masni formára kötött. A cipő föltehetően *cúgos*,

magas szárú vagy annak gombos változata. Kossuth derekán, magyaros díszzinóron *ezüstveretes kardja* függ, piros színű, bársony bevonatú hüvelybe helyezve.

A kép a rendkívül szűkös raktározási körülmények ellenére is viszonylag épségben került elő. Csupán az alsó (cipőorri) részen keletkezett kisebb lyuk-benyomódás és egy hosszabb, felületi, gyenge karcoldás. A kép szélein körben, a díszráma belső pereme okozta kopások nyomai látszanak. Az egész festményt vastag por és szennyeződés fedte. A száz év alatt a 3,19 m²-nyi festmény állaga nem romlott. Szövetanyagában és a kép felületén előzetes beavatkozásokat nem végeztek.

Gróf Széchenyi István a munkaszobájában, romantikus bútorok között áll. Karjait összefonva a reformkori értelmiség közkedvelt öltözetét, a *vitézkötéses atillát* hordja. Az asztalra helyezett papírtekercsen az Akadémia épületének terve, a falra kifüggesztett térképen pedig a Duna folyásvonala látható, utalásként Széchenyi munkásságára. A derékban elvágott fekete zakó hosszított, díszzinóros és magyaros gombolású, behúzott gombokkal. Alatta jellegzetes csizmanadrág – melyet általában nadrágtartóval viseltek –, oldalán zsinórdíszítés. A vászoning finom szövésű, keskeny gallérral zárt. A fekete selyemszalag nyakkendő hurokra kötött, végein aranyrojtokkal szegett. A keményszárú, térdig felhúzódnó, tipikus *magyarcsizma* a bokánál *rogyós*, nyitását szív alakúra formázták: ez az ún. *szentistván-vágás*.³⁸ Szélét fonott bőrszinór és bőrrózsa szegélyezi.

A vászon megereszkedése ezen a vakrámán is jelentkezett. A kép felületére ugyanúgy leülepedtek a szennyeződések (por, zsírgőz) mint a többi festményen. A kép szélein a díszkeret okozta jelentős kopások, a jobb sarokban kisebb lyuk volt látható. Itt sem történtek előzetes beavatkozások. A vászon állaga – egy kisebb benyomódás ellenére is – sértetlen maradt. A művész festéstechnikai felkészültségét dicséri, hogy a vászon felületét tisztított fenyőgyantalakkal védte le, ami a színek frissességét máig megőrizte.

Deák Ferenc a jellegzetesen akadémikus stílusban festett képén, fekete szövetből készült, tipikus reformkori öltözetet visel. Az egyenes szabású, hosszított zakó felső gallérja bársony, gombjai behúzottak, egysorú állásúak. (Szokás volt régebben *monogrammal* is kihímezni azokat.) A felöltő mandzsettája lapos zsinórral vagy sötét, vékony szalaggal szegett. A bő pantalló alatt a mellény hosszan gombolt, középrészén arany óralánc fénylik. A fehér ing állónyakú, fölötte a nyakkendő hímezett, kékeszürke selyemből készült. A lábbeli fekete színű boka-, vagy gombos félcipő lehet. A politikust puritán építészeti környezetben ábrázolták: ácsolt és faragott díszítésű tölgyfa asztal mellett áll, jobb kezében toll, a bal keze egy könyvön nyugszik. Az asztallapon további kötetek és iratok hevernek, tetejükön üveg tintatartó és lúdtoll. Deák kerek lencsés, arany foglalatú szemüvegének szárát a művész tévesen rajzolta, mert az, az ornyereghez képest fordított ívelésű. A kép aljára okkeres színű mezőben, nyomtatott nagybetűkkel felirat került: *DEÁK FERENCZ*.

Andrássy Gyula gróf, a volt miniszterelnök a képen *szalonruhás* diplomataként jelenik meg: fekete szövetből készült, duplasoros gombolású, hosszított, felöltőszerű zakót és mellényt és enyhén szűkített pantallót hord. A fehér, állógalléros ing sarkai kihajlók,

³⁸ BÁLINT SÁNDOR: *Szegedi szótár*, 1957.

alatta fekete csokornyakkendő. A cipő cúgos vagy gombos záródású. A gróf egy ónémet stílusú asztal mellett áll, melynek felső és alsó párkánya faragott díszítésű. Andrassy jobb keze az asztal sarkára támaszkodik, ahol iratok halmozódnak egymáson, tetejükre, a tinta felszárítására szolgáló *porzót* festett a művész. A torontáli stílusú, színes szőnyegen egy szék: lábai csavarmentes formájúak, dúsán faragottak, háttámlája és ülőkéje (kissé elrajzolva!) barnás színű bársonnyal kárpitozott.

A vászonképek helyreállítási módja

A munkát a kép átvételi állapotának lefényképezésével kezdtem, majd a teljes portalanítással folytattam. Végül a vakramákról lefejtve a festményeket, alkoholos habbal felülettisztítást végeztem. A rovar- és gombafertőzés elkerülése érdekében, impregnáló szerrel vontam át a feszítő (vakráma) kereteket. Ezekre mindig feszesen kerültek vissza a vásznak. A hiányzó ékeket pótoltam, és ún. *kleiszteres* konzerváló anyaggal kezeltem a sérülések okozta, apróbb lyukakat és benyomódásokat, majd a vásznat enyhén gőzös vasalással simítottam ki. A lyukak tömítése és azok helyi telítése után végeztem el a *beilleszkedő-retusálást*. Ugyanakkor a képszélek kopásait akvarellal aláfestéssel, majd (olajtalanított) olajfestéssel, lazúrosan állítottam helyre a színeket. Mivel az eredeti lakkbevonat mindkét festményen épségben megmaradt, a felületükre selyemfényű *pasztalakkot*, mint színélénkítő és védőbevonatot kentem fel. A képszélek védelmét papír csíkokból, keretezésel alakítottam ki.

A műhelymunkát a festmények és keretek külön-külön becsomagolásával, a szállítás előkészítésével zártam. A helyszínen a festményeket pontosan visszahelyeztem felújított díszkereteikbe. Az összeillesztésük biztonságát és tartósságát szolgálta, hogy e célra leszorító pántokat készítettem vörösréz-ből, és azokat rozsdamentes csavarokkal rögzítettem. Utolsó fázisként a vászon és a keret hátoldalát – a pormentesség érdekében – *nautron papír* burkolattal láttam el.

Az Andrassy-festmény lakkcsurgásainak eltávolítása és felületi tisztítása, valamint a kép fénytörésének beállítása gondos restaurálást igényelt. A fotódokumentáción látható „tanúablakok” szemléltetik azokat a helyreállítási lépéseket, melyek a próbatisztításon át vezettek, a képfelület védőbevonatának felrakásáig. A festményen a korábbi, többszöri javítások nyomai a legutóbbi időkhöz feltűnően láthatóak voltak. A figyelmen kívül és kapkodva végzett javítási célú beavatkozás, csak rontott a kép megjelenésén. A szennyezett olajfestéssel és pasztózusan felrakott rétegek, a függőlegesen végzett (sic!) újabb lakkozások ecsetnyomai, valamint a híg gyanta lecsurgó fényes csíkjai kiváltak a képfelületből. A rendkívül hátrányos kontraszt megszüntetésére – száz év eltelte után –, egységes helyreállítási szempont alapján került sor.

A díszkeretek állapota és helyreállítási módja

Az egész díszráma teherhordozója egy széles és vastag fakeret. Széleit csipkésre, az akantuszlevél csúcsainak formájára faragták ki. Erre az alapteretre erősítették fel – *papírmásé-technikát* alkalmazva – az üreges, akantuszlevél díszítéseket. A keretkészítő és aranyozó mesterek így igyekeztek könnyebbé tenni a ráma önsúlyát. Ugyanakkor, a belső díszítések profilja, a *tojássor- és szíma tagozatok* enyves gipszből tömören, a *laptagoza-*

tok fából készültek. A formákat enyves krétával melegen vonták be, majd a felületeket *bóluszozták*, végül elvégezték az *olaj- és laparanyozást*. (Ezt nevezik matt- és fényaranyozásnak is, hogy a mélyen ülő és a kiugró formákon, érvényesüljön a fény kontrasztos hatása.)

A díszrámák gipszrátétes és krétázott részei az idők folyamán több száz helyen, kisebb-nagyobb mértékben – sérülést szenvedtek. Ezek elsősorban a keret védelem nélküli, élére állított tárolása miatt keletkeztek. Ezért a levélcúcsok alapozásai váltak le elsősorban – főleg a hosszoldalak külső peremén –, amit csak tetézett a keret jelentős önsúlya (cca. 75 kg). Sok gipsz díszítőtagozat hiányzott (1-7 cm-es nagyságú darabokban) a keret belső részeiről is, melyek elsősorban a szűkös raktározási körülmények miatt, az összeverődések következtében törtek le. Súlyosabban megsérült, ill. hiányzott az aranyozott fa takarólemeze is. A levált részek többsége elkallódott.

A letisztított díszkeretek minden egyes gipsz és papírkasírozott tagozatáról, műgumi felhasználásával, negatívot vettem le, melyet *kapniba* (összetartó gipsz-tokba) ágyaztam. A gumi negatívokat enyves gipsszel felöntve, majd azt a kötési időn belül a sérült helyre beillesztve, kipótoltam a hiányzó levél- és pálcátagezatok helyeit. Az új pótlások biztonságos rögzítésére diszperziós ragasztót alkalmaztam. A díszkeretek megsérült sarkait, konzerválási céllal, először melegített híg enyvvvel beittattam. Ezután műgyantával erősített gipsszel formáztam ki a sérült akantuszleveleket, majd még egyszer átítatva a pótolta új *fragmenteket*, felületükre két rétegben enyves krétát kentem. A kiegészített formák csiszolását és polírozását követően, ú.n. *aranytüzesítő-alapot* készítettem *vörösbólus* felhasználásával – amit később újra políroztam.

Az így előkészített alapra *poliment-aranyozási technikával* raktam fel – a fényét megváltoztató *metál* helyett – a (23½ karátos) *füstaranyat*. Végül az eredetileg lakkaranyozott részekben elvégeztem a környezeti színekre illeszkedő *patinázást*, illetve a *paszta-aranyozást*. (A patinázáshoz lazúrosan kentem fel a lakkbenzinnel hígított, olajtalanított olajfestéket és aranypasztát.) A kerethehelyreállítás befejezéséül az aranyozott felületre, védőbevonatként *butyl-acetátban* oldott *copal-lakk* került. Az elvégzett technológiai módszer lényegében mindegyik kereten azonos volt.

Epilógus

Az Andrássy Gyulát ábrázoló festmény helyreállítására benyújtott *Restaurálási javaslat* és a *Magyar Restaurátorkamara állásfoglalása* is, a kép utolsó átdolgozását tekintette a mű eredeti állapotának – függetlenül annak művészi becsétől, rangjától. A legfontosabb irányelvnek – a felületi tisztítások elvégzése mellett – a lakkcsurgások eltüntetését és a vászonfelület fénytörésének beállítását tartotta.

A restaurálás után a festmény optikai hatásában megújult, festői látványa újra zavarmentes lett. Végül a sok viszontagságot megért Pataky-alkotás is, valamint jeles festőtársainak képei méltó díszzeivé váltak az egykori Szeged Szabad királyi Város közgyűlési termének. Festői rangjuk és impozáns méreteik okán is jól illeszkednek a terembe 1995-ben újra visszakerült, a királyi párt ábrázoló festmények stílusához.

The Oil Painting of Four Hungarian Statesmen in the Art Gallery of the Szeged City Museum

Tamás Szabó

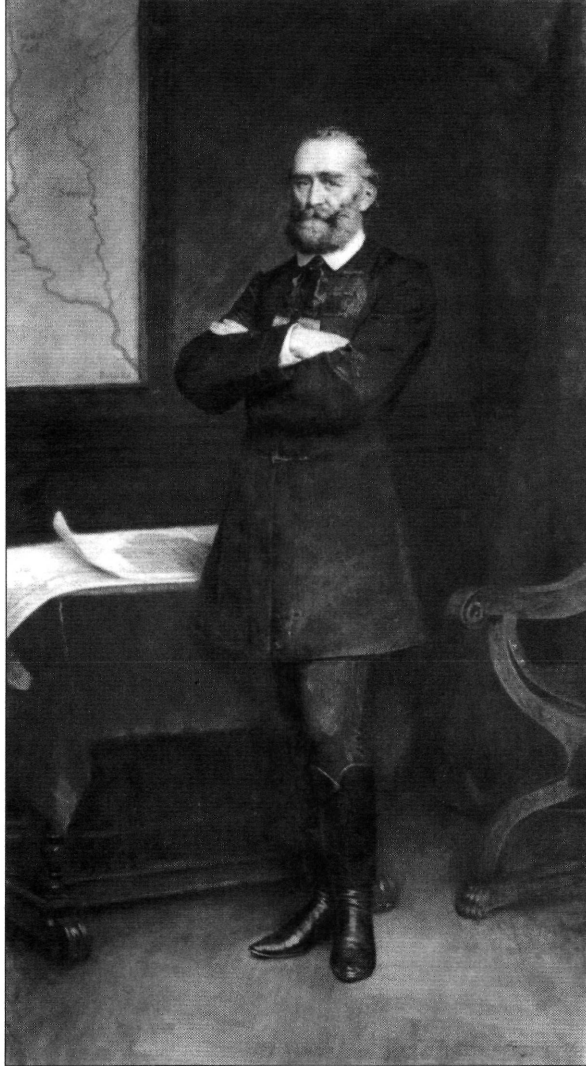
This study outlines the circumstances surrounding the establishment of the one-time City Museum and Art Gallery. For the first time it attempts to reconstruct, on the basis of contemporary documents, the interior of the permanent fine-art exhibition hall in the museum, as it was at the end of the 19th century. By making reference to the earliest archival photographs taken in the ceremonial hall, the study places emphasis on the vicissitudes undergone by many of the paintings of significant historic value.

With the use of official records, we introduce the way in which the judicial authorities of Szeged took part in the declared all-nation celebrations – which followed the death of Lajos Kossuth – when invitations and commissions were issued throughout the country for the painting of large-scale historic works to celebrate the millennium of the existence of the Hungarian state. In the interest of immortalising famous local historic events, the city voted from the budget an amount which was excessive, even by national standards, and commissioned a full-length portrait of the noble Hungarian politicians (Lajos Kossuth, Count István Széchenyi, Ferenc Deák and Count Gyula Andrássy). The reasoning behind the Resolution passed by the city's General Assembly was as follows: '...for the patriotic merit which led to the revival of the nation, and the restoration of private and political rights'.

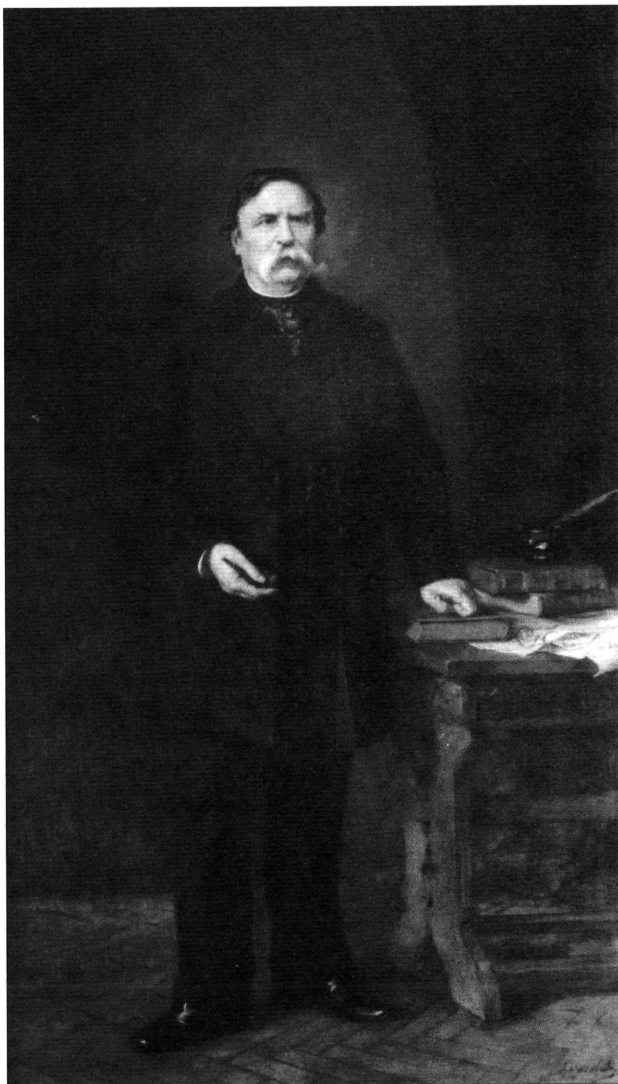
This study follows the destiny of the paintings, right from their conception until the supposed time of their display. By the use of written and photographic documents, the study clears up those misconceptions which have gathered around the more than a century old paintings. It considers the restoration of the paintings and the method used to restore their decorative frames, as well as a historic iconographic and costume description of the illustration of the four Hungarian Statesmen, with special emphasis on the birth-pangs which surrounded the conception of the Andrássy painting.

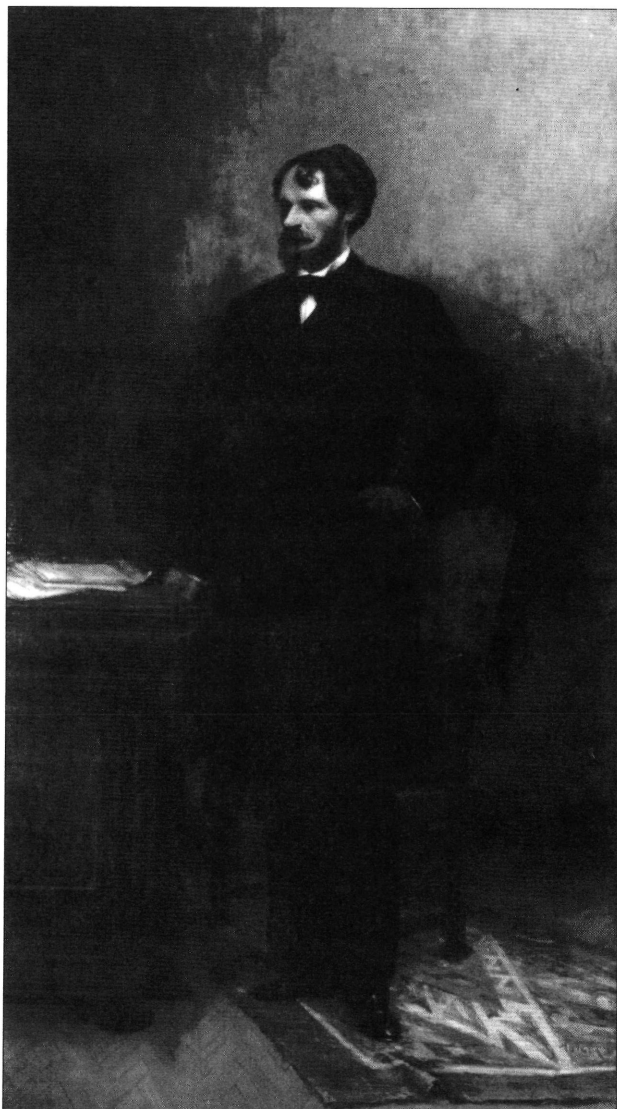
Roskovics Ignác: Kossuth Lajos, 1897
olaj, vászon, 238,5 cm x 133,5 cm

Ferraris Artúr: gróf Széchenyi István, 1897
olaj, vászon, 236,7 cm x 130,7 cm

László Fülöp: Deák Ferenc, 1897
olaj, vászon, 238,5 cm x 133,2 cm

Pataky László: gróf Andrássy Gyula, 1898
olaj, vászon, 235,5 cm x 130,8 cm

Tömörkény István: Öregembör napáldozatja

Szövegmagyarázat

PÉTER LÁSZLÓ

(Szeged)

A századforduló jeles elbeszélője, Tömörkény István (1866–1917) írónak amatőr, tudósnek (könyvtárosnak, régésznek, néprajzkutatónak) autodidakta volt. Steingassner Istvánnak, amely néven anyakönyvezték, nem volt érettségije. Az első gimnáziumi osztályt 1876/77-ben a szegedi *kegyes iskolában*, a piaristák vezette városi főgimnáziumban, a többi hármat 1877 és 1880 közt a makói Kálvin téri református algimnáziumban végezte. Édesapja, Steingassner József a makói Korona vendéglőt bérelte akkoriban. „De pár év múlva — ahogyan rövid önéletrajzában (Az Érdekes Újság dekameronja, 1913. 2: 294.) írta — már megint itthon vagyunk Szegeden. Itt vagyok gyógyszerészgyakornok három évig. Ez időben írtam első tárcáimat a Szegedi Híradónak, 1884-ben.” A gyakornoki éveket lezáró vizsga (*tyrocinium*) letévése után gyógyszerészségéd Szegeden, majd Kisteleken, utána helyettes gyógyszerértárvezető (*provizor*) ismét Szegeden. „Így — folytatta az önéletrajzát — megint hazakerültem, de nem sokáig provizoroskodtam a gyógyszerértárban, mert a Szegedi Híradó, amelynek kiadótulajdonosa rokonom volt, belső munkatársnak hívott el 1886 tavaszán.”

1. Műveltségét olvasottsága alapozta meg, írói képességeit újságírói gyakorlata fejlesztette. Élményeit „az a három esztendő”, katonáskodása (1888–1890), majd házassága révén apósának zákányszéki tanyáján 1894 és 1913 közt tavasztól őszig rendre ott töltött hét végi és nyarankénti pihenőideje érlelte meg. 1899-ben megválasztották a városi Somogyi-könyvtár és a kebelében ekkor kibontakozó múzeum munkatársának: ettől kezdve tudományos készségeit könyvekből, szaktanulmányokból, ásatásokon és tanfolyamokon gyarapította.

Nem tanult tehát nyelvtudományt, nyelvjárást sem. A *dialektus az irodalomban* (1904) című tárcájában az innen-onnan fölcsipegetett ismereteit saját észrevételeivel egészítette ki (Munkák és napok a Tisza partján. 1963. 292–296.). Figyelemre méltó mindjárt bevezetőül, amit a *nyelvjárás* etimológiájáról mond. „Most már nem tudom, azért nyelvjárás-e, mert egyik embernek a nyelve így, a másiké meg amúgy jár, vagy pedig azért nyelvjárás-e, mert a nyelvben mutatkozó különböző eltéréseket járásokra, kerületekre osztja. Ezt már csak az tudná meg mondani, aki kitalálta.”

Megvallom: magam is azt gondoltam, a *nyelvjárás* a nyelv földrajzi, tehát járásokra tagozódásából született. Ám a TESZ szerint első jelentése a Tömörkény fölvetette első megfejtést igazolja: első előfordulása (1786) ‘beszédbeli modort’, ‘kifejezőmódot’ jelent, és nyelvújítás kori (1826) második, mai, ‘dialektus’ jelentése szintén innen (‘szójárás’, ‘kifejezőmód’) való.

Tömörkény e cikkében a hamis, kitalált, tájszólásnak föltüntetett alakok ellen emelt szót. „Azért szólok hozzá, mert ebben a dologban állítólag én vagyok az értelmi bűnszerző, mert én kezdtem népies elbeszélésekben úgy beszéltetni a szegedi parasztembert, ahogy valójában és csakugyan beszél. Volt érte elég kritikában részem.”

Megvédte álláspontját: azért beszélteti alakjait elbeszéléseiben szegedi tájnyelven, „mert szegedi emberekről van bennük szó”. „Nálunk az ilyesmi szokatlan, más népnél nem az. A franciáknál külön irodalom keletkezett a provánszi nyelvben, a németben külön irodalma van a bécsi dialektusnak, az oroszban a kisorosznak, Olaszországban meg éppen színpadok vannak, melyekben különböző tájak dialektusában írt darabokat adnak elő.” E nemzetek közt adódnak, úgymond, olyan különbségek, hogy nem is értik a más tájnyelven beszélők egymást. Nálunk ez nincs így, szerencsére. „De szerencse az is, hogy a népnyelv igen gazdag, olyan bányá, amelyből még nagyon sokáig lehet nyelvkincseket hozni elő.” Büszkén hozza föl, hogy nemrég egyetlen évi gyűjtésének eredményeként több mint 2500 tájszót küldött föl az Akadémiának. E gyűjteményét Bálint Sándor föl is használta *Szegedi szótárában* (1957). Hivatkozása szerint az MTA Nyelvtudományi Intézete őrzi. Az ÚMTSZ nem említi forrásai közt.

2. A szegedi nyelvjárás hangtanának két jellemző hangja a meghatározott helyzetű ö gyakorisága (az irodalmi nyelvben használnál nagyobb funkcionális terheltsége) és a rövid zárt *ë* előfordulása. Az *ö* írásával nem is volt gond. Ám Tömörkény fonetikai képzettség híján írásában nem tudta visszaadni az *ë*-t. Hasonlóképpen a népnyelvet általában jellemző pótlónyújtásos alakokat (*āra, ēre; ēmönt~elmönt*). Ezért legjobb szándéka szerint sem volt képes még elnagyoltan sem visszatükröztetni a népnyelvi kiejtést. Ám ezt *ö* nem vette észre: a fülében a leírt mondatok úgy hangoztak, mintha az *e* betű *ë* hangot ábrázolna. Ezért hihette, hogy *ö* — mint idéztem — úgy beszélteti a szegedi parasztembert, „ahogyan valójában és csakugyan beszél”.

Szintén fonetikai ismeretei híján gyakran vissza akarta tükrözni — valójában fölöslegesen — a *látszólagos* népnyelvi ejtést. Tehát azokat a hangtani jelenségeket is betű szerint írta, amelyek a köznyelvi kiejtésben is azonosak (hasonulás; összeolvadás; a mássalhangzó előtt hosszú betűvel írt, de röviden ejtett mássalhangzó stb.). (Vö. Voigt Vilmos — Balogh Lajos: A népköltési [folklor] alkotások kritikai kiadásának szabályzata. 1974. 93.) Ebben sem állt és áll egyedül; népnyelvi szövegek írásában ma is eléggé általános gyakorlat ez. Tömörkénynek ebben az elbeszélésében az alábbi ilyen — pusztán a szemnek szóló — írásmódú alakokat találjuk: *aggya (adja), bännya (bánja), Dorosmán (Dorozsmán), idejig (ideig), ijen (ilyen), kiáltya (kiáltja), lössz (lössz), mongya (mondja), mosojognak (mosolyognak), mönnyön (mönjön), ojan (olyan), sejöm (selyöm), száratt (száradt), széttekincsön (szétekintsön), szömeji (szömei), tekintettyeivel (tekintetjeivel), vijolencia (violencia)*. Ezeket a népköltészeti alkotások szövegkritikai szabályainak megfelelően írtam.

Quandoque bonus dormitat Homerus. Olykor Tömörkény figyelme is kihagyott: a következetesség azt kívánta volna, hogy ha előbb *vót* alakot írt, pár mondattal utóbb se írjon *volt* változatot. Teljesen *ö-ző* szövegkörnyezetben *kérdözte* helyett *kérdezte*, *édös* helyett *édes* alakot stb. Valószínűbb azonban, hogy ezért nem *ö* a felelős: a pesti nyomdászok kezén változhatott könnyen az író *mög* igeikötője *meg-gé, úta* névutója *óta* formájúvá, s így tovább. Nehogy e következetlenségek zavart okozzanak, ezeket az alakokat az írói szándéknak megfelelően a többihez igazítottam. Ez is a textológia szabályainak, az emendáció követelményének megfelelő eljárás.

Hasonlóan jártam el két nyilvánvaló sajtóhiba kijavításában is. Még az elbeszélés cselekményének elején, amikor a főhős munkához lát, az szerepel a szövegben, hogy az eperfa-ágból kanál *lett*. Ezt Tömörkény nem írhatta, hiszen ez ekkor még képtelenség: *ö* bizonyosan

lesz, netán lösz~lössz alakot írt, a nyomdász szedte hibásan. Az elbeszélés vége felé pedig azt olvassuk: nagyapó könnyes szemmel a *gyermökre téved*. Itt is nyilvánvaló a betűtévészés: *t* helyén *r* a helyes: *a gyermekre réved*. Mind a két sajtóhibát szintén javítottam.

3. Nem voltak Tömörkénynek nyelvtörténeti ismeretei sem. Azt joggal hibáztatta, ha valaki *kedvöst* vagy *ködvest* írt, mert ez a szegedi paraszt ajkán mindig is csak *kedves*. A *szerelem* sem volt soha *szörelem*, csak *szerelöm*. Nincs *györek*, csak *gyerök*. Kifogásolta a *lölkem* alakot is; nem tudta, hogy a Dunántúl még az ő idejében is, sőt Szegeden a 18. században is élt — ha *lölkem* nem is, de — *lölköm* alak (1745: Tanulmányok Csongrád megye történetéből. 6. Szeged, 1982. 119.).

Nem érzékelt a különbséget a betű és a hang közt; mint manapság is sokan, a szegedi *ö* hangot akkor is betűnek mondta, amikor hangként beszélt róla. Azt azonban érezte: „nem ötletei, hanem törvényei vannak a szójárásoknak, amiket az ért, aki benne született...” Kárhoztatta, hogy a tanyai parasztgyerekből az iskolától kezdve minden hivatal ki akarja forgatni a nyelvét. „Azonban nem kell félni: nem forog ki. A nyelv tisztaságának komoly és derék csőze a paraszt.”

4. Tömörkény egyetlen elbeszélése, amelyet szándéka szerint végig szegedi nyelvjárásban írt, az *Öregembör napáldozatja*. Ebben tehát nem csupán alakjai beszélnek tájnyelven, hanem elbeszélését maga az író mindvégig szegedi nyelvjárásban akarta írni. Azért hangsúlyozom, hogy akarta, mert a már említett nyelvi, fonetikai fogyatékoságai miatt szándéka nem valósult meg teljesen.

Az elbeszélés az Új Idők hasábjain 1898-ban jelent meg; először a *Förgeteg János mint közérő és más elbeszélések* (1905) című kötetébe vette föl. Azóta számos válogatott gyűjteményéből ismeretes; legutóbb — szöveggondozásomban — a *Két ló bitangáságban és más elbeszélések* (1994) című kötetben látott napvilágot. Ebben a kötetben — a kiadói szerkesztő, Kerényi Ferenc megértéséből — módomban volt a szükséges helyeken az *ë* betűket pótolnom.

Az Ortutay Gyulától fölismert, Tömörkényre jellemző *kettős kompozíció* ezúttal elmaradt. A rövid elbeszélést *in medias res* kezdte:

Faragó Mönhyért mögunta magát. Úgy vót, hogy ült eddig a tanyaház előtt a kispadon, aztán pipázott. Rossz dohányt pipázott a garasos pipából. Tajtékpipából csak innepnap szokás ez. Továbbá faragott a bicskával. Vót ott egy darab fa, epörfa, a pad fölött. Hullajtotta az epörfa az ágát. Öreg mán ügön, ez ettül van. Egy ága lëvált. Odaesött Mönhyért elébe. Békésen. Nem ütötte mög Mönhyértöt. Mönhyért ültette ezt a fát ötven esztendő előtt. Nem is ötven esztendő előtt, hanem ötvenkét esztendő előtt. Gyükerire zabot szórt, hogy a fa mögfogamzson. No, adott is ötven esztendő úta öleg epröt a malacoknak.

Ebben a kezdetben mindjárt figyelemre méltó az a Tömörkényt, Mórát, Móriczot jellemző, Herczeg Gyulától fölismert ún. átképzéletes előadásmód, amely ennek az ábrázolásfajtának elengedhetetlen tartozéka. Az író itt teljesen belehelyezkedik főszereplőjének, Faragó Mönhyértnek az alakjába, szinte az agyába, s leírásában pillanatonként változtatgatja a kívülről nézést (ábrázolást) a belülről való gondolkodással (belső monológgal), anélkül, hogy ennek írástechnikai eszközzel bármi jelét adná.

Az első hét mondat Tömörkényé. Odáig, hogy az eperfa hullajtotta az ágát. A következő már Faragó Mönhyérté: *Öreg mán ügön, ez ettül van*. Ezután öt rövid mondat megint

az íróé. Menyhért ültette ezt a fát ötven esztendővel ezelőtt. *Nem is ötven esztendő előtt, hanem ötvenkét esztendő előtt.* Ez a helyesbítés értelmetlen volna, ha az író akarná magát kiigazítani. Akkor kéziratába egyszerűen beszúrta volna a már leírt évszámhoz a *két* szócskát: az ötvenet ötvenkettőre egészítette volna ki. Ámde itt Faragó Menyhért javítja ki saját emlékezetét. A következő mondat, megint minden átmenet nélkül, már ismét Tömörkényé: ő állíthatja, hogy Menyhért az eperfa gyökerére zabot szórt, hogy megfogamzzék. De ismét Menyhért gondolata: *No, adott is ötven esztendő óta öleg epröt a malacoknak.*

Az új bekezdésben folytatódó elmélkedés is Menyhért fejében folyik le:

Ilyen a fa. A fa csakúgy él, mint az embör, csak éppen hogy lába nincs. Lát mindönt, tud mindönt. Tisztán csak azért nyúl magosra, hogy szétekintsön a vidékön. Jó nép a fa, embörök.

A *nyúl* — *nyúlik* helyett — szokatlan, de elfogadható igecsere; mintha a 'kiterjed' jelentésű szónak 'a kezét valami felé nyújtja' jelentésű másik igének iktelen változata volna. A *magos* tudatosan használt népnyelvi változat.

Ismét az író szól:

Léesött a faág. Mönyhért nézte.

— *Lëgyüttél?* — *kérdözte tülle.*

A faág lëszáradt leveleivel zizögött neki. Beszëlt.

— *No — mondta Mönyhért — ha mán lëgyüttél, faragok belülled a kis onokámnak kis kést mög fakanalat. Mán úgyis eluntam magamat végképp.*

A faág zizögött tovább, hogy az de bizisten jó lösz.

5. Érdemes megfigyelni, hogy Tömörkény a *tülle* és a *belülled* változatokat kedvelte; a *tüle~tüle* és a *belüled~belülled* éppolyan jó lett volna.

Az ábrázolt jelenethez párhuzamként kínálkozik Tömörkénynek másik elbeszélése, *A szárnyékember* (1895), amelynek „címszereplője”, az öreg pásztor, szintén kanalat farag, hogy unalmát elűzze.

Mönyhért mostand elővötte a bicskáját. Mögnézte egyik végrül, mögnézte másik végrül. Akkor kinyitotta a tulajdon ágát. Igenyös, szép ág ez, még az öreg Sziráki csinálta a városban, de tulajdon maga. Haj, még akkor fekete haja vót annak is. Mert lakodalmi bicskának vötte ezt a bicskát Mönyhért.

A *mostand d*-je inetimologikus mássalhangzó; gyakori a népnyelvben; Tömörkénynek ebben az írásában is találkozunk még e jelenséggel. Történeti adatunk is van rá: 1812-ben kelt végrendeletben olvassuk: *a honnand eredetét vették* (Tanulmányok Csongrád megye történetéből, i. m. 127.). *Akkor kinyitotta tulajdon ágát.* Az első pillanatra az író vét a Kovalovszky Miklóstól Kosztolányi-törvénynek nevezett nyelvhelyességi elv ellen. Kosztolányi írta: „Az olvasót egy másodperc ezredrészéig sem szabad bizonytalanságban tartanunk” (Nyelv és lélek. 1971. 70.). Már pedig az *ág* az előző szövegösszefüggés következtében az első pillanatra faágot juttat eszünkbe; a *tulajdon* jelzőt előbb nem is értjük. Talán csak a következő mondat olvastán sugárzik vissza az előzőre az *ág* szokatlan értelme: a bicska egyik

ágáról, köznyelven pengéjéről, népnyelven is inkább *vasáról* van szó, ahogyan a következőkben Tömörkény is ezzel a szóval él. Ekkor kap értelmet a *tulajdon* jelző is: a bicska saját ágáról van tehát szó. Sziráki József (1829–1899) híres késes műhelye a régi Színház, a mai Kelemen utcában irodalmi emlékhely, amint a mester irodalmi alak. Jellegzetes figuráját Mikszáth Kálmán örököltette meg (*Milyen a magyar iparos?* 1882); Tömörkény *Bicskavásárlás* (1887) című tárcájában szintén az ő műhelyében játszódó jelenetet ábrázolt. 1891-ben Jókai tőle vette a kertészollót, amellyel budai villájában rózsáit, fáit nyesegette (Péter László: Szeged irodalmi emlékhelyei. Szeged, 1974. 62–63.). A *tulajdon maga* szerkezet jelzője a lélektanban perszeverációnak nevezett hibajelenség következménye: az előző mondatban előforduló szó még megragadt írójának agyában, kezében, s újból leírta.

A következő mondat megint váratlanul Menyhérté: *Haj, még akkor fekete haja vót annak is.* Tömörkény sorainak írásakor Sziráki mester még élt: csupán 69 éves volt, s a következő évben hunyt el. Az öreg Menyhértnak az idő múlásáról ekképpen sóhajtozó mondata után megint Tömörkény tájékoztat tárgyilagosan, hogy gazdája a lakodalmára vette magának a bicskát. Ez egyszerre utal Menyhért és a bicska öregségére.

Tömörkény jellegzetes lazítása, töltelék kifejezése, pongyolasága a szövegében az efféle mondat, amellyel az előzőket a következőkkel összeköti:

De mindégy az. A vasát belefeszítötte az ágba, és kettéhasította. Az ág ellent nem szölt, mert tudta, hogy ez a sorsa. Növekvésiben égy ideig eleinte finom levelet adott a selyömbogaraknak, azután epröt termött, késöbb árnyékot vetött alatta pihenökre, most pedig kanál lösz belüle, kiskanál az onokának, úgy híjják, hogy Marci, hanem borzasztó játékos fattyú.

Most tehát már tiszták a jelentések: a bicska pengéje *a vas*; az eperfa darabja egyértelműen *az ág*. Az átképzeléses előadásmód ezúttal még külön mondatba sem vált át: kanál lesz az unokának, *úgy hívják, hogy Marci, hanem borzasztó játékos fattyú. A fattyú* itt semmi pejoratív jelentésárnyalatot ('törvénytelen gyermek') nem hordoz: mint a magyar nyelvterület nagy részén, itt is egyszerűen 'serdülő fiút' jelent (ÚMTSZ).

Faragja nagyapó előbb laposra, azután az ódalait barkácsolja, utöbb mélyíti, hogy az a valóságos kanálhoz híven hasonlítson, és löhessön vele merni csakugyan. Ráér csinálni, mert égy maga van a tanyában, a többi odajár kint a földben, Isten áldásáért. Óh Mária, légy üdvöz.

Az utolsó mondat megint Menyhért fohásza.

6. Eddig Menyhért maga volt, társaságát csak néhány tárgy, az élettelen bicska s az élő eperfaág jelentette; a magányos öreg a maga módján a lehullott ággal el is beszélgetett. Zizegésébe a kérdésre adott választ is belehallotta. Most új szereplő tűnt föl, állat, a tanyákon gyakori madár, a befogott, megszelídített sánta varjú. Az elbeszélésben éppen tízszer fordul elő a neve: eleinte, háromszor, *Matyó*, utöbb végig *Matykó* alakban. E következtelenséget is írhatjuk a nyomdai szedő rovására, de az sem ritka, hogy az író feledkezik meg a már leírt névről. Megesett ez Jókaival is. A *Mire megvénülünk* (1865) Bálnokháznője előbb Hermine, késöbb Emília lett. A *Szerelem bolondjai* (1869) című regényében egyik hőse eleinte Aladár volt, utöbb hirtelen Elemérré változott; Melanie meg Malvinává. Újabban

Faludy György egyik elbeszélésének hőse „menet közben” Marcsából — Julcsa lett (Magyar Hírlap, 1991. szept. 14.). Talán Tömörkénytel is ez a kis figyelmetlenség esett meg. Mindenesetre nem csupán a 7:3 arány miatt vélem úgy, hogy a helyes becéző madárnév a *Matykó* lehetett. Kiadásomban ennek megfelelően egységesítettem is.

Csak a sánta varnyú gyün oda fél lábon, de hisz könnyű annak fél lábon járni, akinek csak egy van. Bár azért így is billög a kutyalélők, és oly formán néz nagyapóra, hogy Mönyhért kéntelen szót szóllani hozzá:

— A Marcié lösz — mondja neki. — Hallod-ë, Matykó, a Marcié. Kanál.

Matykó fél szömmel adja tekintetét nagyapóra, oszt aszongya a szömtelen:

— Kár.

— Kár beléd az étel, kutya — fakad haragra nagyapó. — No nézd. Ugyan hogy nem gyün ide a Hattyú, hogy mögtépázna vagy égyször.

— Kár — kiabál vissza Matykó, hanem van annyi esze a csudálatos istenbogarának, hogy azonnal odébb is ugrik.

Hanem ugrálhat mán, mikor gyün a Hattyú. Mögneszelte hevertiben, hogy nevit ejtötték, s idekövetközött. Vén kutya mán a Hattyú, egészen fehér, de ez nem az öregségtől van, mert mindig fehér vót, azér is lött a mostani neve a neve neki.

Hattyú egy lábával sebösen fejön üti Matykót, hogy mönnyön az útbul. Matykó kiabált, és kétfelé terpesztve a szárnyait, nagyapóhoz futott, hogy védelmözne.

— Én nem védlek — mondta most nagyapó —, mert fekete a lelköd. Még Marcitul sajnálad a kanalat?

Hattyú nem is tudta, hogy Matykó ilyen rossz. Most csudálkozik is rajta.

— Aú! — így szól.

— De ügön — felel neki nagyapó —, ilyen vót.

No, ez mán sok. Hattyú lëül a két hátulsó lábára, és söpri a farka a homokot.

— De söpörsz — véli nagyapó —, pedig messzi van még a szombat.

Az író együgyű tréfálkozásai az olyasfélék, mint hogy könnyű a varjúnak fél lábon járni, mikor csak egy lába van; vén kutya a Hattyú, egészen fehér — no de nem az öregségtől fehér, hanem természetből fogva, ezért is lett a neve Hattyú... Ez ugyan egy öreg parasztember évdése, de nem esik messze Tömörkény saját naiv humorától sem. Móra Ferenc mesélt róla hasonló anekdotákat.

Az idézetben szereplő *égyször* igazság szerint Tömörkény írásában *egyszer* alakban áll. A szókezdő *ë*-re már adtam magyarázatot; ez esetben azonban a másik *e* sem maradhat nyílt *e*; ezt kiejteni ebben a szöveggörnyezetben képtelenség volna. De nem lehet *ë*-vel sem helyettesíteni, mert itt egyedül az *ö* helyénvaló. Írásmódja még a szabályzatot alkotó Balogh Lajosnak is gondot okozott: kiejtése — úgymond — lehet *ëtyször* vagy *ëccër*. Mindkét ejtismód országosan ismeretes, ezért a helyesírás szerinti alakot javasolta: *égyször*. Ámde van *ëccë*, *ëccé*, *ëccö* ejtés is; ezek lerövidült szötestek, és úgy írjuk őket, ahogy halljuk, tehát: *ëccë*, *ëccé*, *ëccö* (A népköltési [folklor] alkotások kritikai kiadásának szabályzata, 99.). Eszerint Tömörkény *egyszer* szavát a szövegmezőbe illően átírhattam volna *ëccö* alakra is. De amint a *mert* vagy az *azért* szövégi mássalhangzóját az író legtöbb esetben csonkítatlanul meghagyta, noha kiejtésben és néhányszor itt, ebben az elbeszélésben, írásban is *azér*, *mer* alakra rövidítette, változatként elegendőnek tartottam az *égyször* alakot. A *mindjárt*

szónak is több ejtésváltozata van: *mingyá, mingyán, mingyár, mingyárt*. Ez utóbbi kiejtése azonos az irodalmi alak kiejtésével, tehát *mindjárt* formában írandó; a többi a kiejtés szerint. Tömörkény itt a *mingyár* változatot használta.

A varjú az eperfaág, Menyhért számára érthetően beszél. A Rácz Endrétől behallásnak nevezett nyelvi jelenség e legegyszerűbb, legközönségesebb esetei: a varjú káromgatását minden magyar fül így érti, ahogy Tömörkény öregembere; a kutya jellegzetes ásító hangját pedig Menyhért logikusan fogja föl a maga gondolatmenetébe illeszkedő válaszként.

A következők jelentésbeli tájszó: 'jut valaki valahova'. Idekövetközött: 'idejött'.

A mai olvasó aligha érti az utalást: Hattyú farkával söpri az udvar homokját, pedig messze van még a szombat. A Szeged környéki katolikus népesség körében Szűz Mária napjának tartott szombatnak a tanyai népeletben betöltött szerepéről éppen Tömörkénytől tudunk meg legtöbbet. *Vasárnap a tanyán* (1898) című tárcájában írta: „Az udvarok kora hajnalban már mindenütt tiszták, mert az [értsd: a tisztítása] még az előző szombat délután történik. A szombat délutánnak ez a munkája, a háznak és környékének felöltöztetése, hogy ünnepi módon fogadhasa a tiszta és kedves vasárnapot.” *Ló nem való kocsmaszobába* (1912) című elbeszélését pedig ezzel a kis néprajzi bevezetővel kezdte: „Kint a mezőkön úgy szokás az, hogy szombaton délután megszűnik a földben való munka. A szőlőben, a gyümölcsösben sem dolgoznak. A szombat délután már valahogy beletartozik a vasárnapba, mert akkor már a rá való készülődések folynak. Az udvart felsöprik, hogy az ünnepre tiszta legyen. Az asszonyok meszelnek. Az alföldi tanyák azért olyan fehérek mindig, mert a faláról szombaton délután eltüntetik azt a piszkot, ami esetleg a héten át rákerült. A lányok vasalnak kötőt, fejkendőt, pánlikát, hogy másnapra készen álljanak. Az ember széjjelne a szerszámai között, ami hibás, azt kijavítja, a baltát, metszőollót megköszörüli, s dohányt vág, ha van, miből.”

7. A varjúval és a kutyával lezajlott kis konfliktussal (Tömörkény kedvelt, magyarrá, népivé lett latin szavával: violenciával) a történetnek — és az elbeszélésnek — egy epizódja lezárult. Közben a kanál elkészült. Tömörkény így folytatta:

Ezzel a violenciának vége is szakad. Mönyhért kifaragta a kanalat, és most már az ág másik feleközetiüül villát csinál. Evvel nagyobb gond jár, mert az ágait külön-külön köll farigcsálni. Hattyú nézi a munkát, a szömtelen Matykó mög egészőr csak a [nagyapó] térgyire ugrik. Nagyapó rá is koppint a fejire a bicskavéggel, de Matykó nem mozdul.

— No — mondja nagyapó, belégyőződve a dologba —, csakugyan olyan vagy, akár a kullancs. (Bánja is Matykó az ilyen beszédöt.)

A feleközet nyelvjárási jelentése kíván magyarázatot: 'csoport', 'csapat', 'kisebb egység, rész'. Itt a faág másik darabját jelenti.

8. Ismét bővül a szereplők köre. Hazaérkezik a munkából a család.

Még kész sincs tökéletesen Mönyhért a villával, mikor zörögnek az úton. Gyün haza a család. Azért zörögnek, mert babot hoznak valamennyien, most szödték ki a földbüül. Én édüös jó Istenöm, de szépre nevelted az idén. Gyün az embör, az asszony, az Étél lán mög a Marci. Hogy hozza a Marci a babot, hogy alig bírja.

— Hozom a paszúrt, öregapám! — kiáltja.

— Ó, jó kis lelköm — mosolyog nagyapó, és tekintetjeivel, könnybe lábbadt szömei nézésivel a gyermekre réved. — Hát hozod?

— Ahán — feleli büszkén a Marci, és ezön most mán mosolyognak mind valahányan. Zizög a száraz babhaj, ahogy anya, apa válláról a földre veti. Anya mingyár vacsora káoszolítása után igyekszik. Tüzet rak. *Étél* az epörfa alá, a malomkúre tányérokhoz hoz ki. Cifra tányérok ezök, kunos kék virág van bennök. Dorozsmán vötték régön. Azután mén egy bögrével az istállóba, hogy egy fejet tejet hoz nagyapónak. Mert Mönyhért nem öszik főtt vacsorát, öreg ű mán ahhon, ű csak úgy mögissza a tejet, ahogy azt a mi jó Istenünk a tehénbe adja. Azér is az első fejet az üvé.

Az átképzeléses előadásmódnak itt is két szép példáját találjuk. Az első: hozzák a babot. *Én édös jó Istenöm, de szépre nevelted az idén.* A következő mondat már ismét az íróé. Még akkor is, ha a depalatalizált *lán* és a kétszer is *é*-vel ejtendő *Étél*, a *kászolítás* szerepel a folytatásban. De az megint Menyhért szeretettől ellágyult megállapítása: *Hogy hozza a Marci a babot, hogy alig bírja.*

Az *Étél* azért is külön magyarázatot igényel, mert csak ez az ejtőmód igazolja a névnek *-ka* kicsinyítőképzőjét. A népszerűvé lett lánynév kitalálóját, Dugonics Andrászt az *é* hangot nem ismerő *e*-ző író társak a magánhangzó-illeszkedés vélt hiányáért így gúnyolták: az *Etelka* szép kis magyar könyvecska (Prónai Antal: Dugonics András életrajza. Szeged, 1903. 122.). Petőfi ugyan ismerhette az *é*-t, de versében nem írhatott mást, mint ahogyan ifjú műzsáját hívta családjá, környezete: *Cipruslombok Etelke sírjáról* (1845).

Tömörkény érezte ugyan, hogy valamiképpen vissza kéne adnia az *Étél* különleges hangjait, de fonetikai ismeretei erre sem voltak elegendők. Ezért több elbeszélésében is (*Etal a dobban*, 1900; *Etal*, 1903; *Etal és Tóni*, 1915) *a*-val próbálta tükröztetni. Talán a becenév *Eta* csábította erre. Érdekes, hogy senki — irodalmi kritikus, nyelvtudós — nem értette meg az írónak a félrecsúszott kísérletét; nem javította ki; nem okosította föl életében, sőt azóta sem magyarázta meg e furcsa, sosem volt névalakot. Említett kiadásomban az *Étél a dobban* kijavítva szerepel.

A *kászolít* jellegzetesen Szeged környéki tájszó: talán a *készít* mély hangú változata. Az ÚMTSZ kiskunhalasi adata is alighanem szegedi kirajzottaktól származik. A *bennök* *ö*-je nem népnyelvi ejtőmód: a korabeli irodalmi nyelv írásmódja; ma finomkodónak érezzük, a helyesírási szabályzat 1954-ig párhuzamosan a *bennük* formával megengedte; azóta elavultnak tartja, és ez utóbbit emelte normává. A *fejet* ritka tájszó lehet; a SzegSz. adatán kívül az ÚMTSZ is csak a szlovákiai Kürtről ismeri. Képzése logikus: a *fejésnek* ugyanolyan eredménye, mint az írásnak az írat. Itt is mellékmondatba van rejtve Menyhért gondolata: addig az író beszél, míg arról szól, hogy nagyapó öreg gyomra már nem bírja a főtt vacsorát, ő csak úgy issza a tejet, ahogy azt a mi jó Istenünk a tehénbe adja.

Hozza is az Étél lán hamardossan, nagyapó pedig olyan szépen iszogatja a porcellán bögréből, hogy gyönyörűség nézni. Ahogy avval készen van, föl is áll, és mén az ereszt alá, hogy lefekszik. Jó, hosszú, selyömszörű, egész takaródzásra való, törött bőrű subán szokott ott aludni nagyapó. Elsőbb azonban a kis kanalat, kis villát odalopja a huncutságos vén embör a Marci tányérja alá, hogy majd örül rajta a kis kutyafékom.

A *hamardossan d*-je ugyanolyan inetimologikus mássalhangzó, mint a *mostand* végi. A hosszú *ss* a két magánhangzó közötti mássalhangzó törvényszerű, bár szintén nem kivétel nélküli megnyúlása a népnyelvben. A *takaródzás* affrikációs változata ugyancsak, ha nem

kizárólagosan is, népnyelvi forma. A *törött bőrű suba* azt jelenti, hogy nem merev, hanem a használatban már megpuhult, embert kímélő, kényelmes takaró. Az *elsőbb s-e* ismét inetimologikus bővítmény, a népnyelvre jellemző. A *huncutságos* — az egyszerű *huncut* helyett — ugyanolyan fokozásos célzatú képzőhalmaz, mint a *szép*-pel elégedetlen számára a *szépséges*. A *kutyafékom* a korábbi *fattyú*-hoz hasonlóan elhomályosult és immár kedveskedő jelentésűvé vált: bizonyára Tömörkény sem tudta etimonját (*fék-fik* 'közösül').

9. Az elbeszélés befejezéséhez közeledik.

Avval aztán el is mén az öreg humni. Szépen elnyújtózik, és fehér hajai a fehér subaszőrbe elegyődnek. A nap mán áldozik, épp most van a földszélről lebukóban. De akár hiszik, akár nem, a földperemről még szinte visszaugrik, hogy még egyszer ragyogó fehér haját végigöntse piros sugaraival. Mert úgy löhet, mire röggel mögen előkerül, már nagyapót nem találja. Elszunnyadhat végképp, mert az ilyen vén embör röttentő halandó.

Matykó fölmönt nagyapó subája vállára, oszt behumta a szömit. Most úgy tősz, mintha alunna. Pedig igazság szerint neveti magába a kutyalélők, hogy ű mög a nagyapó hogy csinálták mög titokban a Marcinak a kanalat.

A *humni* és kevéssel utóbb a *behumta*, tájszó mind alakra, mind jelentésre nézve. A *hunyni*, *behunya* alakváltozata, ám jelentése is több mint 'szemét lecsukni': az 'aludni' rokon értelmű szava. Az *elnyújtózik* szintén az affrikációs változatnak népnyelvi előnyben részesítését mutatja. Menyhért *hajai*: ez bizony pongyolaság *haja* vagy *hajszájai* helyett. Az *elegyődnek* alakváltozat: a SzegSz. ugyan rövid *ö*-vel ismeri, de az ÚMTSZ Nagyszalontáról *ő*-vel közli, tehát Tömörkény szava sem lehet sajtóhiba.

A köznyelvben a nap *leáldozik*; a nép igekötő nélkül is érti e jelentésben (SzegSz.). A kép, melyet Tömörkény a lemenő napról fest, valamennyiünket Petőfi *A puszta télen* című költeményének híresen szép záró versszakára emlékeztet. Mennyire más azonban a két írói alkat számára a hasonló látvány: a republikánus Petőfit lehulló véres királyi főre emlékeztette; „a próza Petőfijének”, ahogyan Tömörkényt Krúdy minősítette, az öreg Menyhértet szeretettel végigsimogató sugarak maradtak emlékezetében.

S ez a kép, a napáldozaté, óhatatlanul egy másik Tömörkény-elbeszélést juttat eszünkbe. Hiszen az *öregembör napáldozata* átvitt értelemben az élet leáldozását is sugallja, ahogyan Tömörkény is utal rá: *Elszunnyadhat végképp, mert az ilyen vén embör röttentő halandó*. A *röttentő* kétféleképpen is figyelmet érdemel: egyrészt maga a szó a túlzás, fokozás eszköze: a közelítő halál kegyetlenségét, rettenetességét is kifejezi; másrészt tömörítő szándékú csonka, képző nélküli (*röttentően*) alakja miatt.

10. Tömörkény kevéssel előbb írt *Csőszhalál* (1897) című elbeszélésében egy másik *öregembör napáldozatáról* szólt. János bácsi is egyedül volt, csak a kutyája téblábolt körülötte, szimatolva a bográcsban piruló tarhonya finom illatát. Az öreg csősz számára ez az este az élet napáldozatát is jelentette. Agyvérzés tántorította meg, majd dűtötte le lábáról. „A szeméből öregesen kigördül egy könnycsepp, rúg előbb a jobb lábával, rúg aztán a bal lábával, a tarhonya kifordul a földre. Most történt a halála.”

Mégis nagy a különbség. Nem csak az, hogy Menyhért várható közeli halála ezen az estén még csak sejtés, de nem valóság, hanem az is, hogy míg a csősz *röttentő* magányban pusztul el, Menyhértet szerető család öleli körül. Tömörkénynek ez az elbeszélése kétségtelenül és egyoldalúan az idill ábrázolása, a tanyai élet harmonikus boldogságának

derűs vonásokkal fölvezet rajza, életképe, egy megelégedett öregember rokonszenves portréja. Egész életművének ismeretében nyugodtan megvédhetjük őt a romantikus paraszt-ábrázolás vádjától: sok-sok írásában megrendítően örökítette meg a szegénységnek a természettel megküzdő, az ellenséges társadalommal szembeszálló, ám velük szemben többnyire alulmaradó, tragikus hőseit. Máskor ugyanilyen együttérzéssel rajzolta meg a tanyai élet egyszerű örömeit. Vagyis: az emberi élet teljességét.

Ortutay Gyula joggal írta: „Szeged népének, Szeged irodalmának egyik leggazdagabb, legmaradandóbb ajándéka a magyar irodalom számára: Tömörkény stílusa” (Tömörkény István. Szeged, 1934. 107.).

Talán sikerült e példán bizonyítanom.

Öregembőr napáldozatja, explanatory text

László Péter

The life work of István Tömörkény (1866–1917) presents a good example of the role that dialect has played in literary work. It demonstrates the awareness of the author, and although he was not qualified in the science of languages, his views on his practice as a writer were expounded in his work entitled ‘Dialect in Literature’ (1904). The reason that he has the characters in his writings speak in the Szeged dialect is ‘because they are people from Szeged’. He considered linguistic authenticity to be just as important as objective authenticity in his stories.

The two most characteristic phonetic features of the Szeged dialect are the sounds *ő* and *é*, the use of which in everyday language is out of all proportion to their use in literary language. It did not pose a problem to mirror this usage in his writings with regard to the sound *ő*, but the sound *é* was only used in specialised linguistic work. István Tömörkény was unaware of this fact, and the printing works did not possess the type to depict these letters. This absence rendered the expression of the dialect inconsistent.

The writer’s only story written throughout in consistent dialectic style was published in 1898, and went by the title ‘Öregembőr napáldozatja’. In this novel not only the heroes spoke in dialect, but also the writer himself. This so-called re-imagined method of performance is a characteristic element in the style of stories by István Tömörkény, Ferenc Móra, Zsigmond Móricz and others who wrote on peasant themes, but this particular feature characterises this specific novel by István Tömörkény throughout. This dissertation analyses the story, sentence by sentence, its wording, form, meaning and syntactic characteristics, as well as the ethnographic background of certain phrases.

It certifies the historic literary judgement, according to which the life work of István Tömörkény is the largest contribution to the heritage of Hungarian literature: his language.

József Attila életrajzához

LENGYEL ANDRÁS
(*Móra Ferenc Múzeum, Szeged*)

Szabolcsi Miklós monográfia-sorozatának záró kötete, a *Kész a leltár* (1998) arról beszél, hogy József Attiláról ma már kb. 100 könyv (s tengernyi cikk, tanulmány stb.) szól. Tudjuk, hogy a monográfia megjelenése óta is több újabb könyv jelent meg a költőről (pl. TVERDOTA GYÖRGY 1998, BENEY ZSUZSA 1999, VALACHI ANNA 1999, N.HORVÁTH BÉLA 1999). Azt gondolhatnánk tehát, hogy József Attila életútja, pályája ma már tökéletesen föltárt, minden ami fontos, tudható róla. A kutatók azonban napi tapasztalataikból tudják, ez koránt sincs így. A fölhalmozott nagy anyag ellenére sok a lyuk az életrajzon, s a már ismert adatok egy része is – mondjuk így – meglehetősen „enigmatikus”. Ez részben a kutatás hiányosságából, nagyobb részben azonban a forrásadottságokból fakad. Sok mindent, amit fontosnak vélünk, források híján nem tudunk megfelelően rekonstruálni. Ez a helyzet indokolja, hogy az alább következő adalék-sorozatot közreadjam.

A Lírai antológia dedikációja

PÉTER LÁSZLÓ (1955) kutatásaiból régóta tudjuk, hogy József Attila indulásának jelentős állomása volt a Keck József Gáspár szerkesztésében megjelent *Lírai antológia szegedi költők verseiből* (1922). Ez a kötet voltaképpen az akkori fiatalok első demonstratív jelentkezése volt Szegeden, verssel szerepelt benne a generáció minden számottevő tagja. Az antológia PÉTER LÁSZLÓ (1955) szerint 1922. november 1-én jelent meg, elképzelhető azonban, hogy ennél valamivel később. József Attila legalább is csak december 15-én dedikálta azt egyik makói pártfőgójának:

Espersit János doktornak jó szeretettel
Makó, 1922. dec. 15. József Attila.

A példány a makói múzeum tulajdonában van; pár éve vásárolták meg Baricz Zsolttól. Maga a dedikáció a belső címlap verzóján, a kötet szerzőinek fősorolása fölött olvasható.

*A szegedi Kékgolyóban**

A Központi Antikvárium 72. aukciójának (1999. nov. 19.) katalógusában egy érdekes József Attila dokumentum is szerepel. A katalógus szerint az árverés 34. tétele ez: „József Attila (1905–1937) és Juhász Gyula (1883–1937) sajátkezű, lila tintával írt sorai egy lapon, egy ceruzarajz hátoldalán.” A katalógus közli a dokumentum szövegét (hibásan), s közreadja a szöveges oldal hasonmását is. Ezek, valamint az aukcionáló cégtől megkapott xerox másolatok alapján érdemes számba venni, mi is ez a dokumentum.

* Az e részben közreadott dokumentumot kéziratomból leadása után Bagó Ilona közzétette a Holmi-ban; mégis meghagyom e részt, mert a kapcsolódó adatok érdekesek lehetnek a kutatás számára.

A rajz, amelyen a katalógus MÁ monogramot vél felfedezni, valójában Kovács Árpád (?–1958) szegedi karikatúrista rajza, rajta „két Olaszországba tartó alak látható, az egyik a bőröndjén levő kezdőbetűk alapján a címzett”, vagyis Papp József (1894–1971) szobrász, „Tömörkény szobrásza” (ahogy róla egyik dedikációjában József Attila is, Juhász Gyula is írta [vö. SZELESI ZOLTÁN 1975. 165–166, M. RÓNA JUDIT 1980. 372., 384.]). E rajz – keletkezése szerint – 1924. október 21-én készült. Azonban Juhász Gyula és József Attila szövege, amelyek bennünket érdekelnek minden valószínűség szerint nem e rajzhoz kapcsolódnak. Alighanem csak véletlenül, más papír híján kerültek a rajz üres oldalára. Ezt erősíti, hogy a két költő, az akkor már neves, „megjubilált” mester és az általa fölfedezett, őt utóbb túlszárnyaló fiatal tanítvány nem október 21-én, hanem csak jóval később, november 1-én rögzítette Papp Józsefnek szánt sorait.

Az emléksorok megszületésének situációja magából a dokumentumból kiderül. Amennyire megítélhető, 1924. november 1-én Juhász Gyula, József Attila és Papp József együtt töltött egy estét a szegedi Kékgyólyó vendéglőben, amely az Oskola u. és a Tömörkény u. sarkán állott, s a Tömörkény Asztaltársaság törzshelye volt (SZŐKE GYÖZÖ 1962.9.). Hogy a szobrász-barátot búcsúztatták-e ekkor egy esetleges külföldi (olaszországi) út előtt, vagy más alkalomból ültek össze, nem tudjuk. Ami valószínű, az csak annyi, hogy az átszórakozott este végén, talán Papp József kérésére, a két költő emléksorokat írt a szobrásznak.

Először Juhász Gyula nyúlt a tollhoz. Az ő szövege ez:

1924. nov. 1. Szeged, Kék golyó.

Papp József barátomnak egy szép, viharos este emlékére, amelyet részben Tömörkénynek, részben a jó bornak <pár áthúzott, olvashatatlan betű> szenteltünk.

(Látszik?)

Juhász Gyula

Az ő szövegét követi, a kettőbe hajtott papír szemben lévő felén József Attila följegyzése. Előbb csak ennyi:

Ugyanakkor, ugyanott

József Attila

Majd, vagy nekibátorodva, vagy a többiek kapacitálásának engedve egy újabb, immár hosszabb és poetikusabb szövegre is vállalkozott:

Papp Jóska barátom-bátyámnak szeretettel ezeket a mámortalan sorokat: Hiába beszélünk, szónokolunk emberiségről, magyarságról csillogó szívekkel – az eljövendő kristályvilág elsülyded a borospoharakban (előre is), és a madarak meghallnak elcsüggedt fejünk fölött.

József Attila

A Kékgyólyó-beli este apropója – Juhász szerint – Tömörkény István emléke volt. Ez beleillik az eddigi ismereteinkbe. Juhász Gyula ekkor már régóta Tömörkény művészetének lelkes híve volt, utóbb kis könyvet is írt róla. A Tömörkény-kultusz alakításában játszott szerepét ILIA MIHÁLY (1968) adatgazdag, szép tanulmányban tisztázta, József Attila Tömörkény-vonzalmát pedig magam rekonstruáltam (LENGYEL ANDRÁS 1996. 89–90.).

Az esti együttlét azonban – ahogy Juhász utal is rá – nem pusztán intellektuális természetű volt: az együttlét az alkoholfogyasztásnak is alkalma volt. E tekintetben érdekes, hogy amíg a feszültségeit alkoholizálással (is) oldó Juhász ezt nyíltan megvallotta, vállalta, addig tanítványa „mámortalan sorokat” jegyzett le. Ez nemcsak arra vall, hogy az alkoholfogyasztástól általában mindig tartózkodó József Attila ekkor sem igen iszogott, de – mint följegyzése nyíltan utal rá – elvben sem helyeselte a feszültségoldás e módját. Sőt, e vonatkozásban némi rejtett polémia is kimutatható Juhász Gyula és József Attila itt rögzített szövege között.

Végezetül még egy megjegyzés: a fiatal költő emléksoraiban a kettőspont utáni rész voltaképpen egy szabadvers. Ahogy máskor dedikációkban rejtett el ilyen költői kezdeményeket, most e följegyzésben is így tett.

Egy szerkesztői üzenet

A *Nincsen apám se anyám* (1929) Zsolt Bélának dedikált példányára már fölfigyelt a kutatás. (vö. TASI JÓZSEF 1981). Nem alaptalanul. József Attila ugyanis ajánlásába nem kevesebbet állít Zsolt Béláról, minthogy az *barátja, első kritikus, főszerkesztője* volt s könyvét neki „minden apróbb vitáinkon fölül igaz szeretettel” ajánlotta. Tasi József tisztázta e minősítések háttérét, adatait azonban eggyel megtoldhatjuk. A Világ ugyanis, amelynek kötelékében Zsolt is dolgozott, 1924. november 23-án, a 25. oldalon a következő üzenetet adta közre:

„A szerkesztő üzenetei. [...] J.A. Versét nem közölhetjük.”

Aligha kétséges, hogy ennek az üzenetnek a címzettje nem más volt, mint a fiatal, irodalmi kapcsolatait élénken építgető József Attila.

Csak sajnálhatjuk, hogy az elutasított vers címét nem ismerjük.

Dedikációk Kadosa Pálnak

Kadosa Pál (1903—1983) zeneszerző egyik emlékező interjújából (BREUER JÁNOS 1978) tudjuk, hogy ismerte a költőt s jó személyes kapcsolatban állottak. Emlékezését most megerősíthetjük, illetve kiegészíthetjük. Örököse, Kerényi Gábor szívességéből ugyanis megismerhetjük a költő két, Kadosa Pálnak szóló ajánlását.

A *Nincsen apám se anyám* (1929) kötet címlapján ez a dedikáció olvasható:

Kadosa Pálnak

szeretettel.

Pest, 1929. febr.

József Attila

A *Dönts a tőkét, ne siránkozz* (1931) kötetben pedig ez az ajánlás áll:

Szeretettel és barátsággal.

Bp. 1931. márc. 21.

József Attila

Föltűnő, hogy ebben a dedikációban nem szerepel a megajándékozott neve. Ez minden valószínűség szerint védelmi gesztus volt a költő részéről: nem akarta kompromittálni Kadosát nevének kiírásával. A kötetet ugyanis, mint ismeretes, elkobozták, szerzőjét pedig perbe fogták.

Az első szerb fordítás

A Magyar Hírlap 1930.dec.28-i száma, *Magyar írók művei Jugoszláviában* címmel rövid beszámolót közölt arról, hogy az egyik belgrádi lap – „Srpszki Knjizsevni Glasznik” – több magyar költő versét közreadta szerbül. A fordító, a magyar irodalomhoz több szálon kapcsolódó Manojlović Tivadar volt, a bemutatott költők pedig Juhász Gyula, Kassák Lajos, Zsolt Béla és – József Attila. Kérésre, baráti szívességgént, Gerold László megnézte a szerb folyóiratot. Kiderült, hogy Manojlović József Attila *Szeretnének* (Jórról és rosszról nem gondolkozom...) című versét fordította le. A fordítás a *Srpski književni glasnik* (ez a lap nevének helyes ortográfiája) „1930.nov.16-i, XXXI. könyv 6. számában jelent meg, a következő megjegyzéssel: *Preveo sa madjarskog, po dozvoli pisacu, T.M.* azaz: magyarról a szerzők engedélyével fordította T.M. (Todor Manojlović); ő a fordítója az ugyanakkor közölt Juhász Gy., Zsolt B. és Kassák L. versének is.” (Gerold László levele, 1995. jún.20.)

Maga a fordítás latin betűs átírásban a következő:

Ja ne razmišljam o dobrom i o zlu,
Ja samo patim i samo radim.

Ja gradin, stvaram razne stvari,
Kad sam tužan loše, kad sam miram dobre.

Mome radu nema ni kraja ni broja,
Moja draga samo zna mu broj i vrednost,.

Ona ceni moj rad, ona veruje u nešto,
A kad je pitam, gleda, gleda samo i ne kaže u šta.

Kad bih bio drvo, po nuždi bi i vrana
Na meni s[t]avila svoje gnezdo.

Kad bih bio zemlja koju sebar kopa,
Burjana bi bila puna i ta zemlja.

Krompira bi bilo u njoj baš toliko,
Koliko iz truda i muke tek rodi.

Kad bih bio voda, ja bih bio bara,
A od vatre ja bih bio samo pepeo.

A kad bih na mesto Boga ja vio Bog,
Mnogo bi me voleli ljudi.

Manojlović és József Attila kapcsolatáról nem tud a kutatás; Manojlovićot elsősorban mint Ady, Juhász Gyula baráti köréhez tartozó, a magyar irodalmat kedvelő és rendszeresen népszerűsítő műfordítót tartjuk számon. (Vö. pl. PÉTER LÁSZLÓ 1958.) Csaplár Ferenc szívességéből tudok arról is, hogy Kassákkal is levelezett, levelei a Kassák Múzeumban meg

is található. (Sajnos, mind jóval későbbi, így az 1930-as fordítások háttéréhez nem szolgáltatnak ismereteket.) Nem állapítható meg tehát, hogyan került József Attilával kapcsolatba. Az egyetlen fix adat a fordításhoz csatolt megjegyzés, amely szerint a fordítás „a szerzők [tehát többek között József Attila] engedélyével” történt. Abból a tényből azonban, hogy Manojlović Zsolt Béla versét is lefordította, s a fordítást Magyarországon beharangozó hír a Magyar Hírlapban jelent meg, amelynek Zsolt főmunkatársa volt, megengedhető az a föltételezés, hogy a közvetítő a József Attilával is barátságot tartó Zsolt Béla volt. Ő hívhatta föl a figyelmet József Attilára, s ő közvetíthette a műfordítóhoz a fiatal költő „engedélyét” is. (Juhász Gyula nem lehetett a közvetítő; ő akkor már súlyos beteg volt.)

Maga a *Szeretnének*, bár 1928-ban született, addig csak a *Nincsen apám se anyám* (1929) kötetben jelent meg, ebből pedig, tudjuk, Zsoltnak volt példánya.

A vers kiválasztása, akárki érdeme is, meglehetősen jó döntésnek tekinthető. Viszonylag friss darab volt, s nagy az önjellemző ereje: jellegzetes, szép József Attila-dal ez.

Kunvári Bella összejövételén

Amikor az ötvenes években Rapaport Samu elmesélte Szabolcsi Miklósnak József Attilával való együttműködését, arról beszélt, hogy Budapestre fölkerülve, 1931 közepén egy közös ismerősüknél találkoztak újra: „meg volt híva [mármint Rapaport] egy fogorvosnőhöz, aki a Belvárosi Takarékpénztár épületében lakott és ott volt J.A. is ezen az estén.” Rapaport emlékezése kritikával kezelendő, érdeke fűződött hozzá, hogy az analitikus kezelés történetét némileg „átstilizálja”. Nyilvánvaló azonban, hogy verziója nem pusztán kitaláció; ahol ez érdekeit nem sértette, minden valószínűség szerint igazat mondott. Fölmerül tehát a kérdés, vajon ki lehetett ez a fogorvosnő, s reális-e a nála való találkozás föltételezése? A Rapaport emlegette fogorvosnő minden bizonnyal a korábban Szegeden is többször megforduló Kunvári Bella volt. Így gondolta ezt már Markovits Györgyi is, aki a Szabolcsi lejegyezte szöveg másodpéldányába a maga számára ezt a nevet írta be (e példány legutóbb Tasi József birtokában volt), s – tőle függetlenül – így gondoltam én is. (Vö. LENGYEL ANDRÁS 1996a. 72.) Egy mindeddig kiadatlan rövidke József Attila-levél (valójában csupán noteszlapra firkantott üzenet) pedig valószínűsíti, hogy Kunvári Bellánál csakugyan megeshetett ez a találkozás. A Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára ugyanis JA 1025/7 jelzet alatt a következő, Kunvári Bellához írott sorokat őrzik:

*Itt voltam
Kézcsók és
visz.lát.*

*J.Attila
Bp. 1931.máj.30.*

Az üzenet időpontja, tartalma, a címzetthez való – az üzenet stílusából kikövetkeztethető – viszonya egyként arra vall: ekkoriban József Attila Kunváriék társaságában (is) mozgott, följárt hozzájuk. Elképzelhető tehát, hogy egy ilyen vendégeskedéskor csakugyan összefutott Rapaport doktossal.

Előadás A Toll előadás sorozatában

Ismeretes, hogy József Attila hosszabb ideig A Toll köréhez is tartozott; számos verse és más írása (így például a nevezetes „Ady-vízió” vagy a Babits-ellenes pamflet) e lapban

jelent meg. Valahogy elkerülte azonban a kutatók figyelmét a lap 1934 január 5-i (az évi 1.) számának 16. oldala. Itt a lap, keretes hirdetésben, saját előadás sorozatát propagálta. Ebből kiderül, hogy A Toll I. előadás sorozatára 1934 januárjában került sor. 18-án este 7 órára, a Magánmérnökök Országos Szövetségében (Andrássy út 23. l.em.) Németh Andor a *Császárnők iskolája* című, 25-ére pedig (nyilván ugyanott s ugyancsak esti 7-kor) József Attila *Magyar költők* című előadása lett meghirdetve. Sajnos a tervezett előadásokról nincs több információ. Így tehát csak annyi bizonyos, hogy január elején József Attila elvállalt egy előadást A Toll programja keretében. Ám hogy 25-én meg is tartotta-e, egyelőre eldönthetetlen. Egyáltalán nem lenne pedig érdektelen ismerni ekkori véleményét költőtársairól.

József Attila és Halász Gábor

Ismeretes, hogy 1935 januárjában József Attila ezer pengős un. kisdíjat kapott a Baumgarten Alapítványtól. A díjkiosztó ülésre január 19-én került sor az alapítvány Sas utcai épületében. Az eseményről, a jelenlevőkről, Babits beszédéről és a díjazottak nevében köszönetet mondó Füst Milán megnyilatkozásáról az egykori sajtó beszámolt, e szövegeket a *Kortársak József Attiláról* című gyűjtemény első kötete (KJA I: 347-350.) ma már viszonylag könnyen hozzáférhetővé is teszi. A díjazottakról csoportkép is készült, amelyet több helyen publikáltak, így például József Attila fotóikonográfiájában is (MACHT ILONA 1980. 57. kép), vagy legutóbb egy jobb reprodukcióját a *Medvetánc* és a *Nagyon fáj* un. gondozott kiadásában (1999). A díjazás problémája (miért nem nagydíjat kapott a költő?), illetve a Babits–József Attila-viszony feszültségei azonban elterelték a figyelmet arról, hogy ez a díjazás voltaképpen mit is jelentett a költőnek. (Természetesen túl az anyagiakon.)

Ha a díjazás életrajzi, pályatörténeti következményeit számba akarjuk venni, célszerű a díjazottakról ekkor készült képből kiindulni.

A képen balról jobbra haladva állnak a díjazottak: Barta János, Halász Gábor, mögötte József Attila, Halásszal egysorban, a költő előtt, testét jórészt takarva, Nagy Lajos, mellette Telekes Béla, Szerb Antal, Weöres Sándor, majd – szinte külön csoportot képezve – Füst Milán és Karinthy Frigyes (Karinthy belekarol Füstbe és láthatóan szóval tartja). Ők a terem egyik felében állnak, velük szemben – a fotóssal egyvonalban, tehát nem láthatóan – az alapítvány képviselői: Babits, Schöpflin és Basch Lóránt foglaltak helyet. Valószínűleg jelen volt pár újságíró is, de a történet, értelemszerűen, ekkor nem róluk szólt: ők számunkra láthatatlanok.

Kép nincs róla, de BASCH LÓRÁNT (1959) emlékezéséből tudjuk, az alapítvány képviselői és a díjazottak asztalhoz is ültek, s a díjkiosztó ceremónia előtt is, után is egymás között társalogtak. Az ismerősök nyilván az ismertség okán váltottak szót, az egymást személyesen nem ismerők viszont összeismerkedtek. A díjazás legfőbb hozadéka, a dolog természete szerint, József Attila számára alighanem ez a kapcsolatmegerősítés és -teremtés lehetett.

József Attila, tudjuk Babitscsal is elbeszélgetett (BASCH LÓRÁNT 1959. 428.), s e beszélgetés – minden jel szerint – kapcsolatuk normalizálódásának egyik, nem is lényegtelen fázisát jelentette. Ennél azonban most fontosabb számunkra két további, itt megerősödő, illetve itt születő kapcsolat.

Az egyik ilyen kapcsolat kétségkívül Halász Gábor és József Attila összetalálkozása volt. Ha a képet figyelmesen szemügyre vesszük, föltűnő, hogy József Attila Halász Gábor és Nagy Lajos közelében, mögéjük húzódva állt be a fényképezéshez. Ilyenkor, tapasztalatból tudható az ismerősök és az egymás társaságát keresők kerülnek egymás mellé. Nagy Lajoshoz, ismeretes,

a költőt közeli ismeretség, sőt – a nagy korkülönbség ellenére – barátság fűzte. Természetes tehát, hogy a közelébe helyezkedett el. Halász Gáborhoz – képletesen is – ekkor kerülhetett közelebb.

Beszélgetésükről, sajnos, semmiféle információnk nincs. De megtörténte nem kétséges. Halász Gábor ugyanis már korábban is fölfigyelt a költőre, a díjkiosztást követően pedig megélenkült érdeklődése iránta.

Hogy Halász Gábor már ezt megelőzően is számontartotta József Attilát, kiderül a Pesti Napló 1933. március 21-i számának *Beküldött hírek* rovatából. Itt, a 10. oldalon, az esedékes előadások felsorolása között szerepel a következő hír: „Halász Gábor: A legújabb magyar líra. VIII. (Erdélyi József, József Attila). Közreműködik Gárdos Kornélia. ½ 7 órákor a Szabad Egyetemen: 11.sz. tanterem, Múzeum krt. 6-8.” Azaz: Halász szabad egyetemi előadás sorozatának aznapi, keddi előadása József Attiláról szól. Hogy milyen portrét rajzolt föl ekkor a költőről, nem tudjuk; előadását a jelek szerint nem publikálta, beszámoló pedig nem jelent meg róla. Az a tény, hogy Erdélyivel együtt beszélt róla ad csak némi útbaigazítást. Az előadás pusztá ténye azonban elismerést jelez: ez már a számontartás gesztusa.

A díjkiosztáson való személyes találkozás ezt az odafigyelést erősíthette meg. Nem lehet ugyanis véletlen, hogy a Babits szerkesztette Nyugat ezt követően, gyors egymás utánban, kétszer is írt a költőről. Előbb, a márciusi számban Füst Milán, majd az áprilisban Halász Gábor, jöllehet az 1934 decemberében megjelent *Medvetánc* szerkesztőségi tudomásulvételéhez elegendő lett volna egyetlen, szokványos recenzió is.

Halász Gábor több könyvet összefogó, „kollektív kritikája” (KJA 1: 374-375.) rangot adó terjedelemben foglalokzik József Attilával, s kritikája jó megfigyelésekben gazdag, okos írás, értékítélete pedig egyértelműen elismerő. A költő addigi recepciójánál magasabb rendű szöveg. Alaphangja az elismerés: „József Attila válogatott versgyűjteménye fényesen igazolja tehetségét”, ő az a „fiatal, aki a legeredetibb módon használta fel az újat” (KJA 1:373.). S dicsérte nyelvét, „szófantáziáját”, „képzeletének groteszk, elevenítő erejét”-t stb. (KJA 1:374.) Jellemzései is – mivel zömmel találóak és éleslátóak – implicit elismerésnek vehetők. Voltaképpen csak egyetlen kifogása volt: „A külvárost átszellemítő költőnek a legnagyobb ellensége a pártprogram. [...] Túlságosan komolyan vette a szakszervezeti kötelezettséget” (KJA 1:375.). Ez a kifogása azonban részben valódi problémára reflektál, részben pedig – jól fölismerhetően – a féltés jele. Azt sem tagadható persze, hogy bíráló észrevételeit némi értetlenség is alakította, de ez – a kritikátörténet tanúsága szerint – egyáltalán nem kivételes eset; a kritikátörténet legalább annyira félreértések története, mint amennyire a fölismeréseké.

József Attila, megismerve a kritikát, nyilván azonnal, tehát még 1935 áprilisában levélben reagált rá. Ez a levél, sajnos, Halász „levéltárával” egyetemben elpusztult, szerencsére a címzett, már a költő halála után, egy újabb József Attiláról szóló cikkében idézett belőle egy részletet (JAVL 318.). Ebben a levélben a költő megvédte, vagy inkább megmagyarázta versalkotó eljárásának természetét. Magyarozatát a kutatás azóta is egyik igen fontos megnyilatkozásának tartja. Talán nem véletlen, hogy e fontos érvelésre éppen Halász Gábor magas színvonalú interpetációja nyújtott neki alkalmat.

Halász Gábor 1935-os kritikája így is a mértékadó irodalmi közvélemény áthangolódásának, kedvezőbbé válásának jele volt – s további elismerés előmozdítója.

Füst Milán és József Attila

József Attila, minden jel szerint, Füst Milánnal is a Baumgarten díj kiosztásán ismerkedett meg. Elvileg közös barátjuk, Kosztolányi Dezső társaságában is találkozhattak,

de az események kronológiai rendje a Sas utcai találkozás jelentőségére utal. Ezt követően alakult ki ugyanis személyes és kollegiális kapcsolatuk. Valamikor ekkoriban, talán februárban írta meg Füst „jegyzetét”-t József Attiláról, amely a Nyugat márciusi számában jelent meg. S ekkoriban – nyilván nem függetlenül a cikktől – személyesen is tartották a kapcsolatot. Március 4-i kelettel fönmaradt például Füstnek egy József Attilához írott levele (JAVL 308.), amelynek föltűnik tegeződő formája. Ez, figyelembe véve a korkülönbséget és azt, hogy József Attila a Füstnél fiatalabb Halász Gáborral is magázódott, bizonyos közvetlenségre vall. Ugyanakkor talán nem véletlen, hogy ez a levél éppen egy személyes találkozót lemondó, illetve elhalasztó üzenet. Bizonyos „össze nem illésre” utal maga a Nyugat-beli cikk is. Ebben ugyanis jellegzetes formában manifesztálódik Füst ambivalenciája: elismerése és értetlensége. Ezt az ambivalenciát már a cikk nyitó mondata megüti: „azon tűnődöm, hogy miért tesznek e rendkívüli tehetségű ember versei oly hideg benyomást.” (KJA 1:367.) S ez a kettősség azután végighúzódik az egész íráson. Nem kétséges, hogy Füst – nyilván alkati és generációs okokból – nem volt igazán fogékony József Attila költészetének lényegére; mondhatnánk nem, illetve csak félig-meddig értette. De a tehetséget elismerő megjegyzései így is gesztus értékűek. A fiatal költőtárs költőként való elismerései ezek. Jellemző, hogy kifogásait követően így írt: „S most, hogy kimondtam, ami a szívemet nyomta, vissza kell térnem arra is, amiről többet kell itt szólni s ami mind e kifogásomnál mégis csak többet jelent nekem: hogy mennyire szeretem az ihletettséget! [...] az ember egy pillanatig sem kételkedik benne, hogy költővel van dolga. S ez nagy szó csakugyan, ha meggondolom, hogy ma már, hogy az idő elmúlt felettem, egyre ritkábban győz meg engem efelől költeményes kötet ilyen ékesszólóan. S e tekintetben nekem ő a legkedvesebb kortársai között.” (KJA 1:370.)

Füst és József Attila között igazi, mély barátság természetesen nem jött, nem jöhetett létre; oly sok minden választotta el őket egymástól. De aligha véletlen, hogy minden különbség ellenére ez a kapcsolat, ha laza formában is, utóbb is megmaradt. Erre vall legalábbis az az üdvözlőkártya, amelyet Füst 1936 januárjában küldött József Attilának (lelőhelye: PIM kéziratára, JA 346.):

*Kedves Attila,
szeretettel köszönöm. Hogy vagy? És hogy megy sorod?
Sok szerencsét az újévben.*

Barátod: F.M.

Bpest, 1936. jan. 5.

Ez, akárhogy vesszük, a laza, de szívélyes kapcsolat jele, dokumentuma.

József Attila, Strasser István, Bartók Béla

A Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára JA 856 jelzet alatt őriz egy József Attilához írott, *Jolanda* aláírású levelet:

*K.Attila! Nagyon szeretném ha eljönne István koncertjére. Márc. 3. Vigadó!
Mi van magával?*

Sokszor üdvözl

Jolanda

A levélhez tartozó boríték a következő:

Ngs. / József Attila úrnak / Ráth György utca / H. / Siesta sanat. / Új dépendance.

Ez a levél, amely a postabélyegző szerint 1937 február 26-án íródott, több szempontból is fontos. Ami azonnal szembeötlő, az a boríték címezése: *Siesta szanat[orium]*. Ez tehát József Attila első szanatóriumi kezelésének egyik fontos dokumentuma. A kutatás ugyan eddig is tudott a kezelésről, de vajmi kevés konkrétum állott rendelkezésünkre. Jolanda levele az egyik, ami némi szilárd kronológiai elemet jelent, hiszen ezek szerint 1937. február 26-án a költő még a Siestában volt, de – a koncertre invitálás tanúsága szerint – kijárhatott a városba, azaz szabadon mozoghatott.

(Szabolcsi Miklós ugyan, akinek volt a kezében ez a levél, úgy véli, a borítékon lévő cím már elavult. Ez azonban tévedés. A borítékon – a föladó kézírásán túl – ott van egy idegen kéz feljegyzése is: *Dep I*. Ez nyilván a szanatóriumi levélelosztó pro domo följegyzése, s arra utal, hogy a címzett akkor az 1. departmanban lakott.)

Kevésbé szembeötlő hozadék, ám egyáltalán nem érdektelen magának a levélnek a tartalma. Itt ugyanis azonnal felmerül három kérdés: 1. ki az emlegetett István, 2. milyen koncertről van szó, s végül, 3. ki volt Jolanda?

A három kérdésből egyre (a harmadikra) csak meglehetősen bizonytalan választ tudunk adni. Hogy ki volt Jolanda, nem tudjuk megmondani (jóllehet a költő hagyatékában még két másik levele is megtalálható), csak gyanítható, hogy a levélben említett István közvetlen környezetének tagja, talán éppen felesége vagy barátnője. S az is csak föltételezhető, hogy a költő egyik baráti köréhez tartozott: olyasvalaki volt, aki tudott, azaz a baráti hírzárlat ellenére *tudhatott* József Attila betegségéről és kezeléséről. Ez önmagában is a belső körhöz való tartozás bizonyítéka.

A másik két kérdés azonban megválaszolható.

A Magyar Hírlap 1937. február 28-i számában, a 18. oldalon a következő hirdetés jelent meg: „*Strasser István szerdán, 3-án*. A külföldön is nagyhírű magyar karmester vezényli a Hangv. Zenekart. Mozart- és Borodin-szimfóniák. Malipiero-hangverseny (Viola Mitchell), stb. V 3/4 8.” A március 4-i, csütörtöki szám pedig *Strasser István zenekari hangversenye* címmel rövid koncerttudósítást is adott, (p.i.) tollából. Ezt érdemes teljes terjedelemben idézni: „Nagyon örvendetes, hogy Strasser István ismét bekapcsolódik a hazai zenei életbe. A kiváló magyar karmester németországi szerződése után hosszabb ideig Bakuban működött és már évek óta nem vezényelt itthon. Most szerdán [azaz: március 3-án] a Vigadóban a Budapesti Hangverseny Zenekar élén jelent meg és őszinte, lelkes sikerrel dirigálta változatos, érdekes programját. Weber »Bűvös vadász«-nyitányát, Mozart C-dúr és Borodin H-moll szimfóniáját. A nagy tudású muzikusnak, a biztoskezű, fölényes orkeszter vezetőnek stílusos művészi interpretációit, amelyek nem hajszolják a külső effektusokat, de mégis igen hatásosak, zajos ovációkkal fogadta a hallgatóság. Mint szólista Viola Mitchell angol hegedűművész nő működött közre. A modern olasz Malipiero versenyét játszotta intelligensen és bravúrosan.”

Sajnos, mindebből nem dönthető el, József Attila ott volt-e ezen a vigadói koncerten. De a levélből annyi föltétlenül kiolvasható, hogy Strasser István (1889–1943) is beletartozott újabb keletű társasági kapcsolataiba (hiszen tudta ki a Jolanda emlegette István), s így, mint zenei érdeklődésének egyik jele, maga a karmester is érdekessé válik a József Attila-kutatás számára.

De ki is volt Strasser István? A Brockhaus Riemann Zenei Lexikon (1985) szócikke (3:413-414.), valamint Breuer János és Vikárius László utbaigazításai nyomán a legszükségesebb információk összefoglalhatók róla. Ami a leglényegesebb: a József Attilánál

több mint másfél évtizeddel idősebb Strasser karmester és zeneszerző volt. A Zeneakadémián „Szendy, Herzfeld és Koessler növ[endéke] volt, majd Párizsban (d'Indynél) fejezte be tanulmányait. Egy ideig Angelo Neumann prágai operatársulatánál, majd német és skandináv városokban működött, s főként modern művek stílusos interpretációjával (Sztravinszkij-, Bartók-, Debussy-, Hindemith-, Schönberg-bemutatók) aratott sikert.” Mint zeneszerző több zenekari „kompozícióval, egy rekviemmel s több finom szövésű dallal vonta magára a figyelmet.” Zenetörténeti és esztétikai cikkei is jelentek meg. (Zenei lexikon 3:413–414.) Tanított is, tanítványainak egyike Mihály András zeneszerző volt, „aki szerint Strasser egészen kiemelkedő tudású zenész volt, de nem sugárzó előadói egyéniség.” (Vikárius László közlése, 1995. okt. 9.) Bakuban – Breuer János fölvilágosítása szerint – 1933-tól volt zeneigazgató, s csak nem sokkal Vigadó-beli koncertje előtt költözött vissza Magyarországra. (Ez önmagában is jelzi, hogy József Attila egyik akkoriban keletkező társasági kapcsolatáról van szó; 1936 végén, esetleg már 1937. elején ismerkedhetek meg.

Ami Strasserben – az eddigieken túl – különösen érdekes, az az, hogy mint a modern zene egyik propagálója a József Attila számára oly fontos Bartók Bélának is népszerűsítője volt.

1916. április 20-án a Zeneakadémia nagytermében az operaházi zenekar előadta Bartók *Két arckép* (Op. 5. 1907–1908) című kompozíciójának mindkét részét, az Ideális és a Torz arcot. Az Ideális arcot már 1911-ben is előadták, a teljes mű – s így benne a Torz arc – azonban csak ekkor került bemutatásra. Ezt a hangversenyt Strasser István vezényelte (Vö. DEMÉNY JÁNOS 1959. 20–23.). A kritikákból tudható, hogy Strassert ekkor mint „külföldön élő magyar karmester”-t tartották számon, de néhány, Ady szövegére írott dala már „tetszett”, s a Bartók bemutatóért is „külön elismerés” illette meg. A Magyarország 1916. április 22-i kritikája szerint „a maga nagy sikere mellett zajos elismerést szerzett Bartók Bélának is, ennek a zseniális zenei forradalmárnak, akinek két »portré«-ja közül a másodikat, a »Presto« tempóban leperdülő zenei torzképet jobbnak és ötletesebbnek tartjuk az elsőnél” (DEMÉNY JÁNOS 1959. 21.). S bár Papp Viktor szerint nem annyira Strasser dirigálta a zenekart, inkább a zenekar „vezette és egész jól vezette Strassert” – maga Bartók elégedett volt a produkcióval. Ezt egyik 1917-ben írott vallomásában el is mondta: „A tavalyi évadban Strasser István bemutatta »Két portré« című szimfónikus művet, melyek közül a másodikat (*A torz*) először hallottam ezúttal zenekartól. Ekkor kaptam inspirációt »A fából faragott királyfi« partitúrájának folytatásához, és rövid időn belül be is fejeztem azt.” (BARTÓK BÉLA 1989. 62.) Utóbb, 1919. őszén, Bartók Fenyő Miksának is ajánlotta Strassert: „ajánlanám mint zongoristát Strasser Istvánt (Nagymező u. talán 24. sz.; telefonjuk is van), sokat foglalkozik modern zenével, esetleg saját szerzeményeiből is játszhatna.” (BARTÓK BÉLA 1976. 254.) Sőt Bartók azzal a tervvel is foglalkozott (1920. márciusában), hogy maga is előad Strasser-dalokat: „márc. 10-én túl is itt maradok [Berlinben], mert játszani fogok egy koncerten: [Kodály] Zoltán csellószonátája, zongoradarabjaim és – Strasser dalok lesznek a programon, ha Reinhardtnek egyik színházában lesz a koncert.” (BARTÓK BÉLA 1976. 258.)

Strasser és Bartók együttműködése később sem szakadt meg; 1927. október 16-án Prágában, a Smetana-teremben a cseh filharmónikusok előadták Bartók I. zongoraversenyét – „a zongora részben Bartók Béla közreműködésével, Strasser István vezényletével. Bartók művének a frankfurti világpremier óta ez volt a második előadása.” (DEMÉNY JÁNOS 1962.)

225.) Érdekes, amit ekkor (1927. október 19.) a Deutsche Zeitung Bohemia a karmesterről írt: „Strasser István, aki karmesteri pályafutását évekkal ezelőtt kezdte Prágában, a verseny-művet itt aránylag ritkán hallott programmal körítette. (Cherubini patetikus Anacreon-nyitánya, amelynél észrevehető, hogy helyenként Beethovennek szolgált mintaképül, Mozart linzi szimfóniája C-durban, Brahms »Változatok Haydn egyik témájára« és Ravel »Spanyol rapszódia«-ja.) Strasser azok közé a karmesterek közé tartozik, akik a zenélést a vezénylés fölé helyezik. Jóleső egyszerűséggel kezeli a karmesteri pálcát. Igen rokonszenvenessé tette az a kultiváltság, mellyel minden egyes előadásra kerülő darab stílusát megragadta. Öröm volt újra találkozni vele.” (Idézi DEMÉNY JÁNOS 1962. 227.)

Nem sokkal később, 1927. november 6-án, de ezúttal Bécsben megint az I. zongoraverseny került előadásra – megint Strasser vezényletével. (A koncert különlegessége, hogy ezen Kodály Psalmus Hungaricus is elhangzott, de azt nem Strasser, hanem Anton Webern dirigálta.) A hangverseny az Arbeitersymphoniekonzerte keretében zajlott le. Strasser közreműködését Bartók egy partitúra-dedikációval köszönte meg:

*A kitűnő bécsi előadást sokszor köszöni
Bécs, 1927. nov. 6. Bartók Béla*

„A dedikáció [Bartók] I. zongoraversenyének nagypartitúrájába (karmesteri partitúrájába) került. Kiadói száma: UE [Universal Edition] 1927, 8777. A cím ekkor még: *Béla Bartók / Koncert* sorszámozás nélkül. [...] BB nyilván a koncert után, késő este dedikálta karmesterének a kottát.” Érdekes Breuer János kommentárja: „amennyire tudom, az ilyesmi nála [ti. Bartóknál] nem volt túl gyakori, és biztosan tudom, ritkán volt karmesterrel-zenekarral elégedett” (Breuer János levele 1995. okt. 19.).

Strasser és Bartók, illetve Strasser és József Attila kapcsolatáról több adatunk nincs. Strasser munkaszolgálatosként halt meg, egyes információk szerint a Dón kanyarban, 1943-ban. Hagyatéka pedig nyilván szétszóródott, vagy megsemmisült, becses információktól zárva el így a kutatást. Némi remény azért van, hogy esetleg még előkerül valami irodalomtörténeti szempontból is érdekes dokumentum: a fentebb idézett dedikált partitúra ugyanis egy antikváriumból került elő a 70-es évek végén (vö. PÁNDI MARIANNE 1981), márpedig ahogy az fölbukkant, esetleg más is előkerülhet még.

A Strasser–József Attila-kapcsolat pusztá ténye így is újabb bizonyítéka a költő kései erős zenei érdeklődésének, s belesimul abba a sorba, amelynek csúcspontja a Bartók-kapcsolat.

Az újrakezdés kísérlete

A Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára JA 696 jelzet alatt őriz egy ismeretlen címzetű, hiányosan – csak hónap és nap megadásával – keltezett levelet. A rövid írásos üzenetet március 14-én írta a költő, a dokumentumot katalogizáló kéziratáros sejtése szerint 1937-ben:

Márc. 14

Most kaptam meg a leveledet, majd utána nézek a dolognak, de nem akarlak megvárakoztatni, úgyis eleget vártál eddig.

A

Kezdek újból verseket írni! Még a héten küldök!

E levélke több kérdést is fölvet. Mindenekelőtt azt, ki lehet a címzett? Megszólítás, amiből következtetni lehetne rá, nincs, a levél eredetéről pedig csak annyit tudunk, hogy József Jolán gyűjtéséből került a múzeumba. A megszólítás hiánya, a levél hangja, a csak névkezdő betűvel történő aláírás azonban arra enged következtetni, hogy a címzett József Attila legszűkebb körébe tartozott: talán éppen valamelyik szerkesztőtársa, testvére, esetleg volt élettársa jöhet szóba. (Testvéreinek és Szántó Juditnak nem egyszer ugyanígy írta alá leveleit.) Ezt a feltételezést erősíti a versek küldésére vonatkozó ígélet is. De hogy pontosan ki a címzett, egyelőre nem tudjuk megmondani.

Fölmerül az a kérdés is, vajon csakugyan 1937-ből való-e ez az üzenet? Teljesen bizonyosak nem lehetünk benne, de magam is úgy vélem, a kéziratári meghatározás jó. Ha az 1937. év – egyébként meglehetősen bizonytalan és lyukas – József Attila kronológiáját áttekintjük, március 14-én indokolt lehetett arról írnia, hogy a címzett „úgyis eleget várt” már a költő ügyintézésére. A februárt ugyanis a költő bizonyosan a Siesta szanatóriumban töltötte, s ha e levélke 1937-re datálása jó, esetleg még március első felében is ott időzött. Nem volt tehát „ügyintézői” élethelyzetben.

Az igazi információ azonban az utóirat: „Kezdek újból verseket írni! Még a héten küldök!” Ezek szerint ugyanis, ezt megelőzően, egy ideig – néhány hétig? – nem írt verseket. Most azonban újra versírásba kezdett. Ez újragondoltatja a verskronológiát.

IRODALOM

BARTÓK BÉLA 1976

Bartók Béla levelei. Szerk. DEMÉNY JÁNOS Bp.

BARTÓK BÉLA 1989

Bartók Béla önmagáról, műveiről [...]. Bartók Béla írásai 1., közread. TALLIÁN TIBOR. Bp.

BASCH LÓRÁNT 1959

Egy literális pör története. = Irodalomtörténet, 3–4.sz.

BENEY ZSUZSA 1999

A gondolat metaforái. Esszék József Attila költészetéről. Bp.

BREUER JÁNOS 1978

Kadosa Pál és a baloldali művészeti csoportosulások. = Új Tükör, szept.3. 18–19.

DEMÉNY JÁNOS 1959

Bartók Béla művészi kibontakozásának éveit [...] (1914–1926). In: *Zenatudományi tanulmányok VII.* Szerk: SZABOLCSI BENCE és BARTHA DÉNES. Bp.

DEMÉNY JÁNOS 1962

Bartók Béla pályája delelőjén [...] (1926-1940). In: *Zenatudományi tanulmányok X.* szerk. SZABOLCSI BENCE és BARTHA DÉNES. Bp.

N. HORVÁTH BÉLA 1999

A hetedik. József Attila-tanulmányok. Bp.

ILIA MIHÁLY 1968

Juhász Gyula Tömörkény-kultusza és Tömörkény-életrajzának kiadástörténete. Szeged /Irodalomtörténeti dolgozatok 51./

JAVL

József Attila válogatott levelezése. Sajtó alá rend. FEHÉR ERZSÉBET. Bp. 1976

KJA

Kortársak József Attilától 1–3. köt. Szerk. BOKOR LÁSZLÓ, sajtó alá rend. TVERDOTA GYÖRGY. Bp. 1987.

- LENGYEL ANDRÁS 1996
Műhely-jegyzetek József Attiláról. = A Dugonics Társaság Évkönyve 1993. Szeged, 89–90.
- LENGYEL ANDRÁS 1996a
A modernitás antinómiái. József Attila-tanulmányok. Bp.
- MACHT ILONA 1980
Négy szemközt az utókorral. József Attila fényképeinek ikonográfiája. Bp.
- PÁNDI MARIANNE 1981
Egy kézírásos dedikáció. = Magyar Nemzet, 1981. márc. 25.
- PÉTER LÁSZLÓ 1955
József Attila Szegeden. Szeged
- M. RONA JUDIT 1980
József Attila kézíratai és levelezése. Katalógus. Bp.
- SZABOLCSI MIKLÓS 1998
Kész a leltár. József Attila élete és költészete. Bp.
- SZELESI ZOLTÁN 1975
Szeged képzőművészete. Szeged
- SZÓKE GYÖZÖ 1962
Oskola utcai szép napok. = Tiszatáj, 12.sz. 9.
- TASI JÓZSEF 1981
József Attila „első kritikusa”. = Népszabadság, dec. 20. 15.
- TVERDOTA GYÖRGY 1998
A komor feltámadás titka. A József Attila-kultusz születése. Bp.
- VALACHI ANNA 1999
József Attila. Bp.

Additions to the Curriculum Vitae of Attila József

András Lengyel

This dissertation provides additional data to the curriculum vitae of the great Hungarian poet Attila József (1905–1937). The picture we have of him will be enriched, with the help of these hitherto unpublished dedications, letters and other documents. Among the additional material, that regarding the reconstruction of his relationship with the composer István Strasser is worthy of special note, as it renders the personal relationship between Attila József and Béla Bartók more lucid.

Füst Milán szegedi kapcsolatai

SZILÁGYI JUDIT
(Budapest)

Füst Milán *Naplójának* kiadásától sokan az „életrajz megtalálását” várták (*Teljes Napló*; Fekete Sas Kiadó, 1999.). Kétségtelen, hogy eddig ismeretlen önéletrajzi elemeket is felmutatott a *Napló*, alapvetően azonban nem változtatta meg az irodalmi köztudatban kialakult Füst-képet. Lényegileg újat hozhat ezzel szemben levelezésének feldolgozása. Az elzárkózó magányosról kiderülni látszik, hogy a külvilág irányába nyitott, érdeklődő, esetenként aktív volt.

A Füst-levelek összegyűjtésének már az első szakaszában felbukkantak olyan dokumentumok, amelyek korábban nem, vagy csak kevésbé ismert kapcsolatokra, baráti kötődésekre engednek következtetni. Ezek közül most a szegedi vonatkozásúakat mutatjuk be, mégpedig a Réti Ödönnel, illetve a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának tagjaival, Hont Ferencsel és Buday Györggyel folytatott levélváltást.

A szegedi Móra Ferenc Múzeum Irodalomtörténeti gyűjteményében (MFM Ir. gyűjt.) található Füst-levelekre Lengyel András hívta fel figyelmünket, a válaszleveleket a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) Füst-hagyatékában találtuk.

Füst Milán és Réti Ödön levelezése

Füst Milán és Réti Ödön kapcsolatának bemutatásával egyrészt irányíthatjuk a figyelmet egy – mára igencsak elfeledett – tehetséges íróra, akinek művészetét legjelesebb kortársai is elismeréssel fogadták, másrészt némiképp árnyalódhat a Füstről alkotott képünk is.

A festőművésznek készült, de rajztanárként dolgozó Réti Ödön 1899–1919-ig élt Aradon.¹ Az itteni lapokba írta első, általában humoros tárgyú tárcáit. „A *Nyugathoz* barátja, Beck Ö. Fülöp szobrászművész révén jutott be. Első novellája, a *Hét és fél* után egyre kapta a leveleket,² sürgönyöket Osváttól: írjon, írjon... S ettől kezdve aradi korszaka alatt, 1919 szeptemberéig volt a legtermékenyebb.”³

Füst Milánnak is Osvát mutatta meg a vidéken élő novellista munkáit. „Osvát Ernő hívta fel rá figyelmemet a következő szavakkal: – Érték dolgában igen közel jár Móricz Zsigmondhoz. – S én akkor természetesen nagyon felfigyeltem rá, s tehetsége valóban nagyon megigézett. Egyik novellája még ma is gyakran jár eszemben, – ez egy bikáról szól.”⁴

¹ Réti Ödönről legrészletesebben PÉTER LÁSZLÓ írt a *Furcsa népség* címmel 1957-ben megjelentetett válogatott elbeszélések előszavában. (Tiszatáj Magvető Kiadó, Szeged.) = In: PÉTER LÁSZLÓ: *A szerette városa*; Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986. 256–262. l.

² *Hét és fél* = Nyugat, 1912. I/276-283. l.

³ PÉTER LÁSZLÓ: *Furcsa népség*; Előszó, 8. l.

⁴ Füst Milán Réti Klári című novellájára utal. (Nyugat, 1917. II/150-154. l.)

Ma is kitűnőnek tartom. (Őt, úgy tudom, Beck Ö. Fülöp fedezte fel.)” – Emlékezik Füst 1963-ban Ilia Mihálynak írott levelében.⁵

Az ekkor még ugyancsak kezdőnek számító – de Rétinél jóval fiatalabb – Füst elismeréssel nyilatkozik az aradi rajztanár írásairól.⁶ Feltehetően ő keresi meg először levelével Réti. Kettejük levélváltásában 1918. március 26-áról maradt fenn az első kártya, melyben Réti válaszol Füst – vélhetően első – levelére. Füst meglepően barátságos volt Rétivel, közeli barátai közvetítő segítségét is felajánlja. Levelezésük fennmaradt darabjai mind hasonló hangvételűek: a jelentős korkülönbség ellenére, de a különböző mértékű (el)ismertség (és tehetség), s még inkább az eltérő személyiségi jegyek miatt Füst a kezdeményező, irányító. (Például ő hívja fel Réti figyelmét *Az Est* regény pályázatára, s feltehetően biztatja is, hogy írjon pályaművet.) Réti a kortársak véleménye szerint zárkózott, visszahúzó ember volt. Juhász Gyula írta a *Hétfői Rendkívüli Újság* 1923. március 5-i számában:⁷ „Réti Ödön olyan szerény, olyan csöndes, olyan finom és filigrán ember, annyira befelé él és dolgozik, hogy egyáltalában nem csodálkozom az ismeretlenségen, amely nevét és műveit ma még (és ma jobban, mint tegnap) körülveszi.” Tragikus halálakor, 1939-ben pedig Elek Artúr emlékezett rá a következőképpen: „Szegény szenvedő ember volt, de a szíve tele mély gyöngédséggel és a lelke erővel.”⁸

Réti Ödön írásai sorra jelentek meg a tízes évek irodalmi folyóirataiban, s nem is visszhangtalanul. A *Zorka* című regényének megjelenése után például két méltató írást is közölt a *Nyugat*⁹; külön érdekesség, hogy József Attila is Réti regényéről írta első kritikáját.¹⁰ Az irodalmi közéletbe Réti akkor kapcsolódott be aktívabban, amikor 1919-ben Szegedre költözött, és ott megismerkedett Móra Ferencsel és Juhász Gyulával. A Füsttel folytatott levelezés ekkor egy időre vagy megszakadt, de valószínűbb, hogy csak elvesztek az akkor íródott levelek. A következő, fennmaradt levél ugyanis 1923 augusztusából származik. Füst Milán figyelemmel kísérte Réti munkáit és – amint ő maga emlékezik – meg is hívta magához. A látogatás alkalmával ígérte meg Füst, hogy esszét ír Réti művészetéről.¹¹ A további, fennmaradt levelek a dolgozat előkészítésének bonyodalmainak tanuskodnak, majd 1923. október elejéről egy Füst-levél, melyben bejelenti, hogy elkezdte az összegyűjtött „gyönyörű” Réti-anyag feldolgozását. Csak az átdolgozott *Zorka* megjelentetésével késlekedik az Athenaeum Kiadó, így ez nem is kerülhetett be a tanulmányba. Füst majd két hónapot dolgozott, míg november 23-án bejelentette Rétinek: „Művészetéről szóló tanulmányomat ma Istennek hála befejeztem. Meg vagyok vele elégedve.”

⁵ Füst Milánt arra kérte Ilia Mihály, hogy számoljon be Rétiről alkotott véleményéről és a róla írott tanulmány sorsáról. Füst 1963. szeptember 20-án írta meg válaszlevelét, melyet Ilia tanár úr szíves hozzájárulásával idézünk.

⁶ Réti Ödön: 1871–1939; Füst Milán: 1888–1967

⁷ Lásd még: JUHÁSZ GYULA *Összes művei*; 7. kötet, 27–29. l.

⁸ ELEK ARTÚR: *Réti Ödön* = *Nyugat*, 1939. I/347-348. l.

⁹ FÖLDI MIHÁLY: *Réti Ödön: Zorka* = *Nyugat*, 1924. I/385-386. l. és Török Sophie azonos című írása ugyanitt a 386. oldalon.

¹⁰ JÓZSEF ATTILA: *Réti Ödön: Zorka* = Makói Friss Újság, 1924. január 29.; = In: *József Attila Összes művei* III. kötet, 7–8. l.

¹¹ „Levelezésbe is kerültem aztán vele, meg is hívtam, s ő csakugyan felkeresett, s itt aztán megállapodtunk, hogy irok róla.” – írta Füst Ilia Mihálynak.

Ezekben a napokban (1923. november vége) Réti Ödön Budapestre utazott, ahol találkozott Füsttel és Osváttal is. „Nagyon jó volt ott lenni Bpsten, boldog voltam Önök között” – írja Füstnek már Szegedről december 3-án. Kapcsolatuk ekkorra akár barátinak is nevezhető, Réti megismerkedett Füstnével, s Osvát is Füstöt kérte fel, hogy közvetítsen Réti és közte, előbbinek *Karen* című, skandináv tárgyú drámája ügyében.

A személyes találkozás után Füst ezt jegyzte fel naplójába: „1923., december 1. [Osvát] Réti Ödönről: – „Síma előadás.... rend, pedantéria.... gyanútlanná tesz s egyszerre kivillan belőle valami, ami megdöbben. Szereti a vért.... vér csepeg ebből a kecsességből.” – Valóban igaz. Pedáns, kikerekítő, kiteljesítő rajz.... az akadémia kissé élettelen, kerek formáira emlékeztet....”¹² A találkozás során Osvát korábbi kedvező véleménye megváltozott Rétiről. „Szemelláthatólag rosszabb lett a véleménye róla, mégpedig, – ami hozzá méltatlan – úgy látszik, személyes okból. – Ez az ember állandóan dül-fül, – mondta nekem. Szóról-szóra ezt, s aztán még hozzátette: – Máris elévült, elavult, amit ír.”¹³ Osvát talán a téboly első jeleit fedezte fel Rétin, de az is meglehet, hogy a *Zorka* átdolgozott, a korábbi befejezés helyett boldog házassággal záródó friss kiadása bosszantotta az ítézt. Mindenesetre Osvát nem fogadta el Füst írását sem, aki azt mérgében megsemmisítette.¹⁴

Nem tudni, hogyan élte meg Réti a számára valószínűleg súlyos (hiszen sokat fáradt a tanulmány érdekében, s még inkább Osvát elutasítása miatt érzett) veszteséget, talán kárpótlást jelentett az a négy-öt méltatás, amely 1924-ben jelent meg műveiről. Mindenesetre a Füsttel folytatott levelezés utolsó fennmaradt darabja erről nem árul el semmit, hacsak nem az a fájdalmas mondat, miszerint: „Dolgozzék, ez az egy jó van a világon, pláne ha a végén senki (?) sem mondja, hogy rossz!”

Füst Milán és Réti Ödön kapcsolata feltehetően ezután sem szakadt meg, de valószínű, hogy a húszas évek második felétől végleg elvesztették egymást. Ebben az időszakban mindketten magukba fordultak; Füst mélyülő depressziója, Réti pedig elhatalmasodó idegbaja miatt veszíti el kapcsolatait.

Füst – Osvát véleménye ellenére – később sem szűnt meg méltányolni Réti írásait; fiatalkori ítéletében továbbra is bízva hangoztatta a Réti-művek értékességét. 1939 októberében például ezt írja Komlós Aladárnak: „A rendkívül tehetséges Réti Ödön [jut eszembe] (aki most halt meg szegény, – még csak emlékezni sem akartak rá, hogy valaha írt)”¹⁵ A *Nyugat*-ról szóló, 1957-es írásában is említi: „Ki emlékezik szegény Réti Ödönre?”¹⁶ Az 1963-as *Ilia*-levélben is állítja, hogy Osvát „ítélete igazságtalan, jogosulatlan, hamis, azt mindig éreztem, és ma is ammondó vagyok.”

¹² FÜST MILÁN: *Teljes Napló* I/892. 1.; Fekete Sas Kiadó, 1999.

A *Napló*ban keresztnév nélkül szerepel még Réti egy jóval korábbi, 1916. novemberi bejegyzésben, de az ebben írottak alapján inkább Réti István festőművészről lehet szó. (*Teljes Napló* I/237. 1.)

¹³ Füst *Ilia* Mihálynak írott leveléből.

¹⁴ „A róla szóló kéziratot annakidején, Osvát véleménye miatt, dühösen eldobtam, így tehát nem is szolgálhatok vele.” – írta Füst *Ilia* Mihálynak. Füst Milán hagyatékában valóban nem található Rétiről szóló tanulmány.

¹⁵ KOMLÓS ALADÁR: *Levelezéseimből*; Új Írás, 1970. 3. sz. 80. 1.

¹⁶ A *Nyugat* születése; In: *Emlékezések és tanulmányok*, Magvető Kiadó 1967. 17–46. 1.

Füst elismerésének okát kettejük hasonló írói látásmódjában kell keresnünk. Mindketten vonzódtak a különös, tragikus, sőt akár kóros jelenségek iránt; az emberi logikátlan-ság mélyebb, ösztönből diktált logikáját kutatták.

Füst Milán hagyatékában kilenc, Réti Ödön által írt levelet és egy levelezőlapot találhatunk ma; míg a Réti-hagyatékban két Füst-levél maradt fenn. Az alábbiakban ezeket betűhíven közöljük.

LEVELEK

1. Réti Ödön Füst Milánnak

Kedves jó Uram!

Hálás szívvel köszönöm a jóságát. Fazekasné, Kernách Ilonának is. Most sehogy sem tudom, mit is kérjek Barabástól de ha szükségem lenne a segítségére, okvetlen felkeresem s akkor az eredményről beszámolok.

Igaz, sok baj, szomorúság, kellemetlenség ért engem egy idő óta. Egy silány ember is piszkos botjával fejbevagott és nevet, – restelem – még most is szédül a fejem tőle és a tehetetlen dűhtől. Nem tudok dolgozni és nincsen kedvem semmihez. Kedves levelétől, – mely nem lepett meg – feléledtem egy kicsit.

Majd elmegyek Barabáshoz, mihelyt érzem, hogy segítségemre lehet.

Hálás szívvel és a legmélyebb tisztelettel köszönti

Réti Ödön

Arad, 1918 március 26.

Autográf, kártya, jelzete: PIM V 4140/473/1.

Fazekasné, Kernách Ilonának: Fazekas Sándorné, Kernách Ilona; írónő, a *Nyugatban* több novellája és drámája jelent meg; Füst baráti köréhez tartozott.

Barabástól: Feltehetően Barabás Béláról (1855–1934) van szó, aki mint ügyvéd Fazakas Sándorral állhatott kapcsolatban. Barabás a levél keletkezésének idejében Arad város törvényhatósági bizottságának tagja; az 1919-ben Aradon megalakult kormányban vallás- és közoktatási miniszter és később is aktívan politizált. Egy ideig az *Arad és Vidéke* című politikai napilap szerkesztője. (Barabás Béláról I. Gulyás Pál írását: *Irodalomtörténet*, 1934. 170. l.)

Egy silány ember is piszkos botjával fejbevagott és nevet: Réti története meglepő hasonlóságot mutat Füstnek éppen ezekben a napokban íródó *Nevetők* c. elbeszélésének egyik részletével. „A barátomat látom szembe jönni. – Mintha mázsa esett volna le a szívemről: karjaimat boldogan feléje tárom, – s mi történt. Ő felém jött és csontfogyó botjával kétszer erősen fejbevagott. A fájdalomtól elkábultam s oly erős indulat öntött el rögtön, hogy rá akartam rohanni. [...] A csodálkozástól, sértődöttségtől és tájékozatlanságtól nem tudam hova legyek.” (Nyugat; 1918. 6., 7. sz.) A *Napló*ból tudjuk, hogy 1918 februárjában írta Füst a *Nevetők* első változatát, amely rövidesen meg is jelent. (1918. február 10.; *Teljes Napló I/322. l.*) Az említett rész már ebben a változatban is szerepelt, tehát nem valószínű, hogy a Réti-történetet dolgozta volna fel.

2. Réti Ödön Füst Milánnak

Kedves, jó Uram!

Mélyen meghatottak kedves sorai. Nem kell mondanom, hogy miért.

Csakugyan elkerülte figyelmemet az *Az Est* pályázata. Magszerzem a feltételeket, bár úgy halom, nagyon rövid a terminus – az én erőmhöz képest.

Most vagyunk éppen nyakig az évvégi nyomoruságokban, ha ez lezajlik, szeretnék pár heti szabadságra menni. Hátszeg van kiszemelve. Kisváros, a Retyezát közelében, 400 m. magasságban, pompás levegője van. Hiszem, hogy jót fog tenni az idegeimnek. Remélem, Önnek nincsen szüksége ilyen toldozás-foldozásokra.

Legszívesebb üdvözetemet küldöm és Osvát úrnak is

Réti Ödön

Arad 1918 május 30.

Autográf, jelzete: PIM V 4140/473/2.

Az Est pályázata: *Az Est* 1918. május 12-i, vasárnapi számában jelent meg *Az Athenaeum harmincezer koronás regénypályázata* (2. o.). A pályamunkák benyújtásának határideje 1918. november 15-e volt. Réti Ödön nem pályázott, Füst Milánról pedig csak azt tudni biztosan, hogy az Athenaeum következő, 1921-es pályázatán *Az aranytál* című kisregényével első díjat nyert. A könyv még ebben az évben a Modern Könyvtár sorozatban meg is jelent.

évvégi nyomoruságokban: Réti 1899 és 1919 között Aradon volt iparrajziskolai tanár, később Szegeden tanított.

3. Réti Ödön Füst Milánnak

Kedves, jó Uram!

Az athenaeumban[!] megígérték, hogy ennek a hétnek a végén megkeresik a novel-lákat, megkértem fivéremet, hogy majd vigye el Önhöz. Itthon összeszedtem a többbit, – kevés hiányzik – s ma vagy holnap postára adom. Zorkát nem kérhettem el, mert azt – úgy mondják – munkába adták, talán már októberben meg is fog jelenni. Természetes, hogy akkor rögtön küldök egyet, vagy ha lehet személyesen adom át. Így sokkal jobb szeretném.

Néhányszor kerestem telefonon, de nem volt szerencsém.

Beszéltem Osváttal, nagyon jókedvű volt, mert leányáról jó hírt hallott, ki sem mondhatom, mennyire örültem én is.

Oly nehéz most megint megszokni Szegedet.

Üdvözli szeretettel

Réti Ödön

Sz. 1923 aug. 31

Autográf, jelzete: PIM V 4140/473/3.

A borítékon Szeged bélyegző; címzés: *Nagyságos / Dr Füst Milán úrnak / író / Budapest / IX. Angyal utca 29. földsz.*

összeszedtem a többbit: Rétinék eddigre 18 novellája és 3 drámája (vagy annak részlete) jelent meg a *Nyugatban*; más helyeken még kb. 3-4 novellája jött.

októberben meg is fog jelenni: Réti *Zorka* című regénye könyv alakban 1923-ban, az Athenaeumnál jelent meg.

4. Réti Ödön Füst Milánnak

Kedves Uram

Meglepetéssel olvastam levelét, úgy látszik nem kapta meg az enyémet.

Irtam abban, hogy a Zorkát most nem küldhetem, mert az Athenaeum állítólag munkába vette. A hiányzó Nyugat-számokat, – melyek ugyancsak az Athenaeumnál vannak, annak idején nem tudtam megszerezni, megkértem azonban fivéremet, hogy azt (9 füzetet) onnét elkérje s a nála hagyott 2 füzettel, (összesen tehát *még 11* vagy 12-ről van szó) együtt vigye el Önhöz. Meg is sürgettem már, kértem irjanak, de választ nem kaptam ezideig. Rögtön irok újra, tegyék meg nekem ezt a sziveséget.

Nagyon bánt engem, hogy ily nehezen tudom a novellákat összeszedni, nagyon kérem szíves türelmét, de ha 1-2 napig nem sikerülne választ kapnom Bpestről, összeszedem itt Szegeden, – már meg is kezdtem – s legkésőbb hétfőn postára adom.

A Bpestre való költözésem ügyéről egyelőre nem tudok irni...

Végtelenül sajnálom, hogy Önagysága még nem gyógyult meg, nem voltak Balfon? De talán nyugtalanságra nincsen ok? Talán csak türelemre inkább. Úgy gondolom s ezt szeretném hinni innét messziről.

Üdvözli igaz tisztelettel és igaz szeretettel

Réti Ödön

Szeged 1923 szept. 13.

Autográf, jelzete: PIM V 4140/473/4.

Címzés: *Nagyságos / Dr Füst Milán úrnak / író / Budapest / IX. Angyal utca 29 voltak Balfon: Füsték 1923. szeptember 1-én utaztak Balfra. (Lásd: *Teljes Napló*; 1/869. l.: „Út Balfra.”)*

5. Réti Ödön Füst Milánnak

Kedves, jó Uram!

Ma kaptam fivéremtől levelet, az athenaeum[!] ezideig nem találta meg a kérdéses füzeteket, itthon nagyrészt összeszedtem (hét füzetet) s ezeket küldöm is.

Igazán nem tudom, hogyan köszönjem meg szívességét, a nagy jóságát, – valahogy szokatlan ez nekem...

Kérem tehát, szíveskedjék elkérni az athenaeumtól[!] a Zorkát, – (úgyis azt hiszem, majd ezuttal is szépen a hamús kosárba kerül, ahova való. Nem tudok abban bízni, hogy nekem valami sikerüljön.)

Megértem a nyugtalanságát Önagysága miatt. Senki jobban mint én. Sajnos!

Feleségem úgyszólván folyton beteg, az elébb is, ahogy az iskolából hazajöttem, váratlanul az ágyban találtam, ahova idegenek segítették. Összeesett.

(Fivérem (Zoltán) a Ferenckőrút 39. II. lakik, telefónja: József 18-11.)

Bízom, hogy legközelebb jobb híreket közölhetünk egymással.

Legszívesebb üdvözlettel

Réti Ö.

Szeged, 1923 szept. 17

Autográf, jelzete: PIM V 4140/473/5.

Feleségem: Réti felesége Bobár Irén (1886–?), aki maga is foglalkozott költéssel, férjének az írásban is segítője volt.

6. Réti Ödön Füst Milánnak

Kedves, jó Uram.

Nagyon bánt, hogy a novellák összegyűjtése oly nehezen megy s evvel is gondot okoztam. De most már talán, – mondjuk: kedden a legutolsó is Önnél lesz.

Kettő Bpsten van, – most egy másik fivéremet kértem meg, hogy elszállítsa.

A 3.ik a Sötét vízeken

A 4. " " Olyan az ember e kettő a Nyugat 1913 évfolyamában jelent meg, sajnós, nem tudom megmondani, melyik számban, mert bekötött könyvből nézték ki.

Ez a 2 novella is azok között van, amelyeket az Athenaeumnak átadtam. Éppen ezt a két novellát korrigáltam át; sajnálom, hogy nem ebben az átjavított formájukban kerülnek az Itélőszék elé.

Az ötödik hiányzót hétfőn küldöm.

Feleségemmel együtt nagyon megörültünk a jó hírnek, hogy a kedves nagyságos asszony jobban van, reméljük, biztos hisszük, hogy a javulás immár tartós lesz! Feleségem is jobban van.

Most ha az a szerencsétlen iskola engedné, én is dolgozhatnék. Remélem, karácsonyig el tudom intézni. Addig pedig örülök az Ön örömeinek!

Jó munkát!

Szívből köszönti

Réti Ödön

Szeged, 1923 szept. 27

Autográf, jelzete: PIM V 4140/473/6.

Címzés: *Nagyságos / Dr Füst Milán úrnak / író / Budapest / IX. Angyal utca 29;* a boríték hátoldalán: *F. Réti Ödön Szeged Ipar utca 10*

nem tudom megmondani, melyik számban: Sötét vízeken = Nyugat, 1913. II/740-753. l.; Olyan az ember = Nyugat, II/301-306. l.

7. Réti Ödön Füst Milánnak

Kedves Uram

Itt küldöm a Hópilléket utolsó a hiányzókból. Bocsánatot kérek, hogy az írás nem nagyon olvasható, (de mára ígértem és) az elébb hozta egy fiú, akiben jobban megbíztam a kelletnél.

Bpestről irták, hogy az említett 2 dolog, a Karen és a Vióra is rendeltetési helyén van végre. Tessék ott tartani, ameddig tetszik, nekem mostanában nem kellene, aztán majd vagy magam megyek értük, vagy értük küldök valakit. Persze az összes ottlévő dolgokat értem.

Elég jól vagyunk. Remélem Önök is!

Szeretettel

Réti Ö

Szeged, 1923. okt. 1.

Autográf, jelzete: PIM V 4140/473/7.
Hópillék: Réti novellája, amely 1920-ban jelent meg a *Nyugat*ban (I/426.l.).
a Karen és a Vióra: Réti drámái; *Karen* = *Nyugat*, 1917. II/227-244. l.; *Vióra* = *Nyugat*, 1917. II/292-302. l.

8. *Füst Milán Réti Ödönnek*

Kedves jó Uram,
nagy munkában. (Dolgozom végre valahára!) Nagyon köszönöm a küldeményt. Már kezdem is feldolgozni, csak még a Zorkát is megkapjam, – akkor minden rendben van.

Gyönyörű anyag!
Szívből üdvözlöm s k. feleségének kézcsókomat!
Füst Milán.
Bpest 1923, okt. 3.

Autográf, jelzete: MFM Ir.gyűjt. Réti-hagyaték

9. *Réti Ödön Füst Milánnak*

Kedves, jó Uram!
Azt hiszem, 2-3 nap múlva az Athenaeum rendelkezésére bocsájthatná a Zorkát. Kegyeskedjék nevében őket erre kérni.
Oly régen irtam és oly első-ízű, hogy egy cseppet sem tudok örülni neki, tegnap küldtem vissza a revíziót.
Sokkal jobb szerettem volna a novelláimat látni.
Oly régen nem találkoztunk, – írásban sem... remélem, egészségesek? Sajnos, az én asszonyom ismét fekszik.

Szeretettel üdvözlö

Réti Ö

A kedves nagyságos Asszonynak kezét csókolatom, feleségem meleg üdvözlötlet küld.

Autográf, jelzete: PIM V 4140/473/8.
Oly régen irtam: A *Zorka* 1912-ben jelent meg először, a *Nyugat* közölte hat részben.

10. *Füst Milán Réti Ödönnek*

Kedves jó Uram!
Művészetéről szóló tanulmányomat ma Istennek hála befejeztem. Meg vagyok vele elégedve.
Itt küldöm a nékem küldött anyagot, köszönettel. – Remélem, jobban vannak már! Feleségem nevében is szívélyesen üdvözlöm Önöket!
Igaz híve: Füst Milán.
Budapest, 1923., november 23.
Ha a Zorka megjelenik, – lesz ugy-e oly szíves egy példányt küldeni!

Autográf, jelzete: MFM Ir.gyűjt. Réti-hagyaték
A levélpapíron Füst bélyegzője: *Dr. Füst Milán / Budapest / IX., Angyal-u. 29, földszint 6. /*
Telefon: József 75-58.

11. Réti Ödön Füst Milánnak

Kedves Uram!
Elvittem az órát.

Nagyon jó volt ott lenni Bpsten, boldog voltam Önök között, végtelenül örültem, hogy sokkal jobb egészségben találtam, mint gondoltam volna. A nagyságos Asszony is viruló, nagyon örülök, hogy megismerhettem. Feleségem alig várja, hogy megismerkedhessenek.

Osvát említette, hogy az Ön szívességéhez fordul majd, egy munkámról van szó (Karen) és Osvát mint tudjuk nem ír levelet, Önt akarja kérni, hogy nekem írjon előre is hálásan köszönöm, oly sok jót tesz velem...

Szeretettel üdvözli és nagys. asszony kezét csókolgatja
Réti Ödön

dec. 3

Autográf, levelezőlap, jelzete: PIM V 4140/473/9.
Címzés: *Nagyságos / Dr Füst Milán / író urnak / Budapest / IX. Angyal u. 29.*
Elvittem az órát: Nem sikerült kideríteni, hogy mire utal Réti.

12. Réti Ödön Füst Milánnak

Kedves Uram

Végtelenül sajnáljuk a kedves nagyságos Asszonyt, reméljük máig teljesen felépült. No, magam is 10 napig feküdtem súlyos influenzában, két napja, hogy felkeltem az ágyból, oly rossz idő van, drukkolok. A várva várt szünidőt így kell töltenem.

Örömmel küldöm a Nagy Zoltán cikket.

Mit ír? Dolgozzék, ez az egy jó van a világon, pláne ha a végén senki (?) sem mondja, hogy rossz!

Szeretettel üdvözöljük mindaketten

A Nagyságos Asszonynak kezét csókolgatom, feleségem meleg üdvözetét küldi – jó ünnepeket kívánunk

Réti

Szeged 1924 ápr. 18

Autográf, jelzete: PIM V 4140/473/10.
Címzés: *Nagyságos / Dr Füst Milán úrnak / író / Budapest / IX. Angyal utca 29*
Nagy Zoltán cikket: Nem sikerült kideríteni, hogy mire utal Réti. Ő maga nem írt Nagy Zoltánról cikket, ebben az időben másokról sem tudni, s Nagy Zoltán-írás sem jelent meg ekkoriban.

Füst Milán és a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma

Füst Milán levelezésének – részleges – feltárása során olyan levelek is előkerültek, amelyek a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának néhány tagjával fenntartott kapcsolatát dokumentálják. Ezen levelek azért is figyelemreméltóak, mivel Füst *Naplójában* a Kollégium egyetlen tagjának nevét (még Radnótit sem) említi. (Igaz, a *Naplónak* éppen az 1933 és 1936 közé eső része elveszett.)

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagjai közül Hont Ferencsel került legkorábban – és legtartalmasabb – kapcsolatba Füst. Kettejük levélváltásának első, fennmaradt darabja 1929 szeptemberéből származik, de ismerettségük – a levél tanúsága szerint – korábbi. Személyes találkozásra is sor került már, a Hont házaspár meglátogatta Füstéket. Költő-drámaíró és színész-rendező szükségszerű találkozása ez: Füst Milán drámaírói időszaka a húszas évek elejétől-közepétől kezdődik, s tíz évig tart. Kapcsolatuk mindvégig munkatársi: a majd nyolc évet átfogó levelezésből fennmaradt hat Hont-levél tanúsága szerint a rendező nagy elismeréssel szól Füst műveiről, sokat próbál tenni értük. (Erőfeszítéseiben és azok kudarcában a „Füst Milán-i szituáció” szimptomatikus jegyei sejlenek fel.) Hont leveleinek hangneméből nem következtethetünk kettejük között kialakult barátságra; a két meglehetősen eltérő személyiség csak a közös feladat érdekében szövődött. (A Hont-hagyatékából várható a Füst-levelek előkerülése, csakhogy ez egyelőre nem hozzáférhető.)

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagjai közül Hont Buday Györggyel és Radnóti Miklóssal állt közelebbi barátságban. Ezért sem véletlen, hogy a Szegeden keveset tartózkodó Hont helyett a Művészeti Kollégium szervezeti, adminisztrációs és pénzügyeit egyszemélyben felvállaló Buday György viszi tovább *A Színpad* előkészítését, legalábbis Füst őt keresi meg néhány hét múlva levelével. Kettejük levélváltásának hangneme feltűnően eltér Hont lelkesedéstől fűtött leveleitől; Buday rövid, kimért választ ír, s mintha Füst lenne az udvariasabb, barátságosabb. (Ez azért is feltűnő, mivel Füst éppen húsz évvel idősebb a szegedi fiataloknál.) Budaynál érdeklődik Radnóti felől: fel szeretné venni a költővel a kapcsolatot. (Radnóti válaszevelei és naplója dokumentálják kettejük kapcsolatát.)

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumával mint mozgalommal tehát Hont Ferenc közvetítésével találkozott Füst. A Művészeti Kollégium tagjai közül – Radnótin kívül – Gáspár Zoltán, a Kollégium utolsó titkára keltette fel Füst érdeklődését és szimpátiáját. (L.: *Emlékezés Gáspár Zoltánra*; In: *Emlékezések és tanulmányok*, Magvető Kiadó, Budapest 1967. 180-185. l.)

Füst Milán hagyatékában még egy, hajdani szegedi kollégistától származó levél található. Ebben Ortutay Gyula – immár Vallás és Közoktatási Miniszter – mond köszönetet *A szellemek utcája* szíves megküldéséért (PIM V 4140/43.).

Az alábbiakban Füst Milánnak, illetve Hont Ferencnek és Buday Györgynek a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma munkásságát érintő leveleit közöljük betűhíven.

LEVELEK

I. Hont Ferenc Füst Milánnak

Szeged 1929 szeptember 11

Deák Ferenc u. 22

Kedves Jó Uram!

Pesti átmeneti tartózkodásaim idejében sokszor és hiábavalón kerestem. Legutóbb most augusztusban. Nagyon sajnáltam, mert személyesen szerettem volna elbeszélni szegedi remeteségem történetét és hosszú hallgatásom okát, amely remélem ezennel bevégeződött. E pillanatban már Pesten kellene lennem, ismét kerestem volna, de sajnos egy súlyos influenza ágynak döntött és így nem hiszem, hogy huszadika előtt sikerülne fölutaznom és egyben Önnél tiszteletemet tennem. Most tehát arra kérem, hogy mentségeimet a hosszú hallgatásért majd csak a személyes találkozáskor tárjam föl és jelenleg áttérjek e levél sürgős és fontos tárgyára.

Nem tudom, értesült-e róla, hogy az új Belvárosi Színházzal megállapodást kötöttem darabok rendezésére. Én természetesen már az első alkalomkor régi és égő ambíciómat a Catullus-t említettem, mint amellyel debütálni szeretnék. Ez Lengyel Menyhért legnagyobb tetszésével találkozott és mint értesülök a bemutató hamarosan valóra válik. Remélem időközben Ön sem vonta meg tőlem bizalmát és még mindig szívesen látja, ha én rendezem – természetesen Önnel szoros együttműködésben – a Catullus-t! Ha igen, úgy nézze el merészségemet és engedje a következőket kérnem:

Lengyelnek jelentené ki, hogy ragaszkodik hozzám, mint rendezőhöz.

Ugyanis a helyzet úgy áll, hogy én nem szeretném, ha más darabot biznának most rám és a Catullus-t mással rendeztetnék. Ne vessen ki, de erre a darabra féltékeny vagyok! Ugy érzem, hogy a Catullus dialógusai, amelyek egy régen keresett új magyar drámai nyelv megszületését jelentik, sajátos és a pesti színpadon megszokott álnaturalista játéktól merőben különböző új színészi stílust követelnek. Aki ezt nem találja el, az megöli a darabot! No már most én évek óta kísérletezem és keresem ezt a stílust és a hozzávaló darabot. Ilyen darab a Catullus, a stílushoz pedig azt hiszem már közeljárom. Legalább erre enged következtetni legutóbbi újszerű rendezéseimmel (Szent Johanna, Pathelin mester) elért sikereim. Különben első emlékezetes találkozásunkkor már kifejtettem, miért nőtt ennyire szívemhez darabja és épen ezért miért ragaszkodom most ennyire hozzá.

A színházzal természetesen szintén érintkezésbe lépek e tárgyra vonatkozóan, de előbb Önt akartam tájékoztatni és megkérni, hogy a tárgyalásokat már előre döntse el érdekemben.

Együttal arra kérem, hogy esetleges sürgős instrukcióit vélem közölni szíveskedjék. Mihelyt Pestre érkezem személyesen részletesen megbeszéljük a továbbiakat.

Hogy vannak máskülönben? Remélem nyugalommal, egészségben! Mi küzdünk, dolgozunk, feleségem is, sokat és keményen... talán ez évben már valami eredményét is látjuk majd.

Nagyságos Asszonynak kézcsoókomat lesz szíves átadni, Önt meleg szeretettel üdvözli régi híve:

Hont Ferenc.

Drágáim!

Rólam talán már meg is feledkeztek, de én azért nem feledtem el azt a kedves estét

amit egyszer, olyan régen maguknál töltöttem. Sokat dolgozom s egyelőre sok-sok üdvözlötet küldök amíg én nem mehetek.

Igaz barátjuk:

Hont Erzsi

Gépirat, autográf utóirattal, jelzete: PIM V 4140/325/1.

Az Express levél címezése: *Nagyságos / Füst Milán urnak / Budapest / I. Budaörsi ut 18 B pavillon*; a boríték hátoldalán: *Hont Ferenc rendező. Szeged. / Deák Ferenc ucca 22. / Telefon: Szeged 11-51*

Pesti átmeneti tartózkodásaim idejében: Hont ebben az időben rendezett Budapesten, Szegeden és más vidéki városokban is. „1927 decemberében tértem haza [Franciaországból] Magyarországra. Első ízben itthon a Révai utcai Új Színházban rendeztem Lenormand Számumát. Azután rendeztem Szegeden a Szent Johannát, [...] rendeztem tragédiát, vígjátékot, operettet Budapesten, Szegeden és szerte az országban.” (Hont Ferenc: *A cselekvés művészete*; Gondolat Kiadó, Budapest 1972. 24–25. l.) Rendezései a fővároshoz, az 1929-30-ban indult színpadmozgalom pedig Szegedhez kötik Hontot. (1936-ban költözik végleg Budapestre.)

Catullus: Füst Milán drámája, melyet 1927-ben fejezett be. (L. *Teljes Napló*; II/244. l.: „IX/21dikén hét évi kínlódás után befejeztem Catullust. Három és fél év, napi tíz óra munka, húszezer oldal kézirat.”) A dráma első megjelenése: *Nyugat*, 1928. 8–11. sz. A Hont-féle előadás – pontosan nem ismeret okokból – nem valósult meg. Pedig kezdetben Füstnek igencsak szívügye a dráma bemutatása; saját költségén még németre is lefordíttatta Horváth Henrikkel, és kiküldi Bécsbe, Berlinbe, de „azt lehet mondani, hogy megbuktam vele.” (*Teljes Napló*; II/249. l.) (Később, Osvát nem maradéktalanul elismerő véleménye után, addig fokozódott benne a drámával szembeni elégedetlensége, hogy végül megtagadta: élete szégyenének nevezte. Naplójába ezt jegyzi: „Tehát: ‚Dániel bíró’, ‚Catullus’, ‚A zongora’, ‚A kapitány felesége’, ezeket nem én írtam.” *Teljes Napló*, II/570. l.) A *Catullus* ősbemutatójára végül Füst halála után, 1968-ban, a Madách Színházban került sor. A rendező Pártos Géza volt.

Lengyel Menyhért (1880–1974): drámaíró, Füst baráti köréhez tartozott. 1929-ben egy rövid ideig (Heltai Jenővel) irányította a Belvárosi Színházat. Lengyel nagy műnck tartotta Füst darabját, mégsem merete másorra tűzni.

Feleségem / Hont Erzsi (1901–1954): opera-, operett- és dalénekesnő.

2. Hont Ferenc Füst Milánnak

1931. I. 6.

Kedves és Igen Tisztelt Uram!

Elnézését kell kérnem a késésért, de ma reggel érkeztünk vissza Szegedről s csak most kaptam meg értesítését. A darabot másolták, ezért nem tudtam hamarabb küldeni.

Remélem, jól vannak!

Boldog új esztendő-t kívánunk mindkettőtöknek és kérjük tartsanak meg bennünket továbbra is jóindulatukban és barátságukban.

Feleségem nevében is meleg üdvözlötet küldök,

hívc:

Hont Ferenc.

Mellékelve: 2 kézirat

Autográf, jelzete: PIM V 4140/325/2.

A darabot másolták: A Catullus-ról lehet szó; Hont és Füst tehát még ekkor sem adták fel a dráma színrevitelét.

3. Hont Ferenc Füst Milánnak

1931. III. 10.

Igen Tisztelt Uram!

Levelezőlapját megkaptam és nyomban válaszolok, félretéve minden elfoglaltságomat, mert meg kell magyaráznom, hogy jelen alkalommal *éppen azért nem mondhatok az Ön verseiből, mert nagy tisztelője vagyok művészetének.* Ugyanis, én a versmondást a lehető legnagyobb lelkiismerettel kezelem, egy-egy versen hónapokig, egy-egy költőn esztendőig dolgozom. Két éve körülbelül nem álltam pódiumon, mert hányatott életem, munkám, gondjaim, más irányú elfoglaltságra kényszerítettek. Pár héttel ezelőtt váratlanul létrejött a közös előadást (egy föllépésem sikere vetette föl a gondolatot, hogy én is szerepeljek ismét, mint interpretátor). Műsorom összeállításánál elsősorban azok a versek jöttek számításba, amelyek esztendőök óta *készen* állnak nálam s amelyeket már egyszer vagy többször elmondtam. Az Ön verseivel régen foglalkozom, régem viaskodom velük. Most újból elővettem őket, mert *természetes, hogy Öntől, akit annyira nagyrabecsülök föltétlen akartam szavalni.* De az idő rövidsége miatt nem készültem el velük. Ne értsen félre, a verseket tudom, el is tudom mondani őket. De nem tartom elég jónak, elég késznek őket, nem hallok még a hangomban abszolút precizitással csengeni az Ön költészetének hangját és elsüllyednék a podiumon, ha hamisan interpretálnám azokat a műveket, melyeket olyan nagyra tartok. Még nem merék kiállani velük. Higyje el, álmatlan éjszakákba és tépelődő, önkínzó nappali órákba került nekem ez a probléma. Nem sajnálom az időt. De így kellett döntenem. Művészi lelkiismeretem, Ön iránt érzett szeretetem és nagyrabecsülésem kényszerített arra, hogy így döntsék. És így műsoromra egyetlen új verset sem vettem föl. (Szerettem volna Illyést is mondani és egy-két új franciát. Nem lehet, nem szabad.)

De az úgy részemről nem záródott le. A közeljövőben egyre több alkalmam nyílik a versmondásra. *Hamarosan több Füst verset interpretálok majd* megfelelő helyen, megfelelő körülmények között és remélem megfelelő módon is. Boldog lennék, ha ezenkívül a *Nyugat* egyik délutánján, esetleg önnel együtt szerepelhetnék és verseit mondhatnám.

Nagyon fáj, hogy rossz perceket okoztam Önnek. Kérem, bocsássa meg. Ha haragszik rám, temesse el haragját. És higgyen nekem. Az Ön művészetének lelkes és meggyőződéses híve, szószólója és hirdetője voltam, vagyok és maradok. Én Önt változatlanul tiszteltem és szerettem.

Hont Ferenc

Nagyon sajnálom, hogy nem jöhetnek az estre. Ha mégis valami közbejönne és itthonmaradnának, jöjjenek el. Két tiszteletjegyet minden eshetőségre nevükön a pénztárnál föntartatok. Feleségem üdvözlétét küldi. Kérem kézcsókom tolmácsolását.

Autográf, jelzete: PIM V 4140/325/3.

létrejött a közös előadást: A színészként indult Hont a későbbiekben is szerepelt előadóművészként. A magyar irodalmat bemutató előadássorozatot szervezett, ahol maga is szavalt.

Hogy itt melyik fellépéséről ír, nem sikerült kideríteni. (L. még: Hont: *Költészet a dobogón*; Budapest 1942.)

4. Hont Ferenc Füst Milánnak

Szentes 934 IX 13

Mélyen tisztelt Uram,

munkaközösségünk – a Szegedi Fiatalok – színháztudományi folyóiratot indít azzal a céllal, hogy a szakszerűség fegyveivel kezdjen harcot az új dráma és az új színpadművészet érvényesüléséért. Az elsők között fordulok Önhöz, mint az új magyar dráma legméltóbb és igazságtalanul, méltatlanul mellőzött képviselőjéhez, azzal a kéréssel, hogy legyen küzdelmünkben segítőtársunk. Folyóiratunk – mint eddigi könyveink kiadása sem – nem üzleti vállalkozás – szegény és becsületes szándéku fiatal művészek és szakemberek közös erőfeszítésének eredménye. Igen nagy megtiszteltetés lenne számunkra, ha már első reprezentatív jelentkezésül tervezett számunkban, Öntől írást közölhetnénk. Nyilatkozatot vagy kisebb tanulmányt az új drámáról esetleg az új színpadról – selon Vous. Egyelőre ezt a nagy szivességet kérjük Öntől és kérem én is külön, annak a szeretetnek és becsülésnek nevében, amelyet évek óta Ön iránt érzek. Minden reményünk megvan arra, hogy rövidesen lapunk anyagilag is megerősödjék és ebben az esetben egy későbbi szám részére szeretnők majd szerezni egy drámájának teljes közlési jogát. Remélem, nem terhelem vele tulságosan, ha arra kérem, amennyiben most megajándékoz bennünket egy számunkra nélkülözhetetlen elméleti írásával, úgy sziveskedjék azt címemre lehetőleg *minél előbb* elküldeni, mert az első számban okvetlenül hozni szeretnők.

Tájékoztatóul közlöm még, hogy első számunk összeállításában különös tekintettel voltam a drámaíró, a dráma, a színpad művészeinek és közönségének szociális körülményeire, társadalmi gyökereire és hatására stb. természetesen a mai viszonyok legélesebb, tehát objektív bírálatával. Amennyiben nagyértékű írásában ezekre is ki óhajtana térni az esztétikai szempontok mellett, igen nagy örömmel vennők.

Nagy szivességet előre is sokszor köszönöm és kérem fogadja megkülönböztetett tiszteletemet és nagybecsülésem kifejezését.

Barátsággal és szeretettel üdvözlö

régi jó híve

Hont Ferenc

Szentes. Színház

Autográf, A *Színpad* fejléces levélpapírján, jelzete: PIM V 4140/325/4.

Folyóiratunk: A francia, német mintára formálódó *A Színpad* 1935 januárjában jelenik meg először. Szerkesztője Hont Ferenc, de valójában a Művészeti Kollégium valamennyi tagja bekapcsolódik a munkákba.

Öntől írást közölhetnénk: Füst azonnal küldi írását *Naplójegyzetek „Henrik király” keletkezéséről* címmel. A gyors reagálásból, s a címből azt vélhetnénk, hogy Füst *Naplójának* egy részletét küldte az akkor éppen Szentesen rendező Hont Ferencnek. A szöveg azonban a *Napló*belinek bővített variánsa, máshol – azóta sem – jelent meg. (Vö.: *A Színpad*; 1935. I. évf. 1-3. sz. 43-45. l. és *Teljes Napló* II/348-349. l.) Meg kell említeni, hogy nem véletlenül küldi Füst éppen a *Henrik király* keletkezés-legendáját. A gyakorta „férfikorom fényessége”-ként emlegetett drámát három évvel korábban írta (I. *Teljes Napló*; II/352. l.), és minden erőfeszítése ellenére sem megjelentetni

(első teljes megjelenése: 1941. *Almanach Kiadó*), sem színrevinnie nem sikerült (ősbemutatója csak 1964-ben volt).

szeretnék majd szerezni egy drámájának teljes közlési jogát: Erre nem került sor. A *Színpad* első száma is akkora adóságba sodorta a Művészeti Kollégiumot, hogy a következővel több mint egy évet kellett várniuk.

különös tekintettel voltam a drámaíró, a dráma, a színpad művészeinek és közönségének szociális körülményeire, társadalmi gyökereire és hatására: Hont 1933-tól végzett közönségszociológiai kutatásokat, folyóiratában is hagsúlyozottan szerepelt e téma.

5. Hont Ferenc Füst Milánnak

Szentes 934 IX 21.

Mélyen tisztelt Uram és Barátom,

hálásan köszönöm rendkívül értékes írását, amely céljainknak tökéletes megfelel. Mi folyóiratunkban eleven tudományt óhajtunk művelni, amely nem száraz és gyakran érdektelen számszerű adatokat sorol föl, hanem magát az alakuló, változó és egyben mégis örök művészetet tanulmányozza, hogy kitapogassa titkait, törvényeit és ennek ismeretében irányítóan hathasson rá vissza. S minthogy a színház és a dráma művészete műszerekkel le nem mérhető, csak olyan dokumentumok megvizsgálásával indulhatunk el megismerő utunkra, amelyekben az alkotás titokzatos erőinek áramlását nyomon követhetjük. Ebből a szempontból sem kívánhatunk célunknak megfelelőbbet az Ön remekbifaragott önvalomásánál. Még egyszer nagyon köszönöm és külön, egyénileg is, azt az örömet, amelyet olvasása közben érezhettem.

Kefelevonatot küldetek.

Barátsággal és tisztelettel köszönti

jó híve

Hont Ferenc

Szentes. Színház

Autográf, A *Színpad* fejléces levélpapírján, jelzete: PIM V 4140/325/5.

Kefelevonatot küldetek: Füst híres volt arról, hogy írásait maga korrektúrázta; nem tűrt szövegein semmilyen változtatást.

6. Füst Milán Buday Györgynek

Budapest, 1934., nov. 26.

Igen tisztelt Uram,

nagyon hálás volnék, ha oly szíves volna „Színpad”-jükből néhány példányt juttatni nekem. (Feltéve persze, ha már megjelent.) – Még arra a szívességre is kérem, – legyen oly szíves közölje velem Dr. Radnóti Miklós budapesti címét, – nem vagyok képes itt megszerezni.

Előre köszönöm szívességét!

Tisztelettel üdvözlöm! Igaz híve: Füst Milán.

Autográf, levelezőlap, jelzete: MFM Ir.gyűjt. Buday-hagyaték.

Címzés: *Nagyságos / Buday György Úrnak / Szeged / Zerge-utca 19. – II. em.* A Feladó helyén

Füst névbélyegzőjének lenyomata: *Dr. Füst Milán / Budapest, I., Budaörsi-út 18. III. 23. / Telefon: Aut. 539–24*

A levelezőlapon Buday autográf megjegyzése: *Válasz 1934. 11. 28.*

közzölje velem Dr. Radnóti Miklós budapesti címét: Radnótinak ebben az évben (1934) jelent meg *Kaffka Margit művészi fejlődése* című disszertációja. Feltehetően Füst – aki közeli barátságban volt Kaffkával – ez ügyben kereste Radnótit. Füst Milán hagyatékában megtalálható Radnóti válaszlevele (PIM V 4140/464.), amelyből azonban nem derül ki, mit írhatott Füst.

7. Füst Milán Buday Györgynek

Igen tisztelt Uram!

Elfelejtette Radnóti Miklós címét közölni velem. Nagyon lekötelezne, ha egy levelezőlapon közölné.

Magamról: Lírikus, (hosszú sorok, úgynevezett „szabad versek,”) – ebből több kötet, – határozott drámai hajlamok, – művei: „Boldogtalanok”, „Catullus”, „Henrik király”, „A néma barát”, „Máli néni” – s tizenöt egyfelvonásos. – Nem nagy, hanem kis regényeket szeret írni, amilyenek voltak a: „Nevetők”, „Aranytál”, „Advent”, „Szakadék”, „Amine emlékezete”, – kritikai munkássága jókora, vaskos kötetet tenne ki. – De legfőbb nevezetessége naplója, amelynek egy részét itt közöljük. – Gyerekkora óta naplót ír, amelyben mindenről számot adott magának, ami érdekelte, vagyis nincs olyan gondolata, jelentős érzése, amelynek emlékét le ne tette volna naplójában. E napló több vaskos kötetet tesz ki s hír szerint sajtó alá is rendezi.

S ennyi az egész. Ennyi voltam.

Igaz tisztelettel üdvözli híve:

Füst Milán.

Bpest, 1934., dec. 7.

Autográf, jelzete: MFM Ir.gyűjt. Buday-hagyaték

Címzés: *Nagyságos / Buday György / író / művész Úrnak, / Szegeden. / Zerge-u. 19. – II. em. A Feladó helyén a levélíró névbélyegzőjének lenyomata: Dr. Füst Milán / Budapest, I., Budaörsi-út 18. III. 23. / Telefon: Aut. 539–24*

Magamról: A Színpad német nyelvű összefoglalójába kérték Füsttől munkásságának rövid összefoglalását. (L.: *A Színpad*, 1935. 1-3. sz. 112. l.)

sajtó alá is rendezi: Füst itt a *Napló* 1934-ben tervezett (meg nem valósult) kiadására utal.

8. Buday György Füst Milánnak

Igen tisztelt Uram,

egyáltalán nem felejtettem el Radnóti Miklós címét közölni: külön lev. lapon, az ön levelének vétele után azonnal elküldtem volt. Talán elkerülte a figyelmét. Most tehát megismétlem: R. M. Szegeden él, címe *SZEGED, Bölcsészeti Kar*. Egyébként pesti címe: V. Lipót-krt 5. II. – Egyelőre azonban még Szegeden marad.

Egyébként köszönettel megkaptam az életrajzi adatokat. Köszönöm szépen. A Színpad megjelenésekor néhány példányt azonnal küldetek.

Vagyok őszinte tisztelő híve:

Buday György

Szeged, 1934. 12. 8.

Autográf, Buday György fametszetével díszített levelezőlap, jelzete: PIM V 4140/214.
Címzés: *Nagyságos / Dr. Füst Milán / író úrnak / Budapest, I. / I. Budaörsi-út 18. III. 23. A*
Feladó helyén Buday nyomtatott címe: *Buday György / Zerge-u. 19. II., / Szeged.*

9. Füst Milán Buday Györgynek

Igen tisztelt, kedves Uram,
úgy látszik, a szegedi posta megbízhatatlan. Mert én sem azon első lapját, melyen Radnóti címét közölte velem, sem a folyóirat-példányt nem kaptam meg. Nagyon hálás volnék, ha néhány példányt szíves volna küldetni. – És boldog ünnepeket kívánok, hasonlóképpen minden jót!

Kész és igaz híve:

Füst Milán.

Bpest, 1934., dec. 25.

Autográf, levelezőlap, jelzete: MFM Ir.gyűjt. Buday-hagyaték
Címzés: *Nagyságos / Buday György / fametszőművész Úrnak, / Szeged: / Zerge-u. 19.–II. em.*
A Feladó helyén Füst névbélyegzőjének lenyomata: *Dr. Füst Milán / Budapest, I., Budaörsi-út 18. III. 23. / Telefon: Aut. 539–24*

A levelezőlapon Buday autográf megjegyzése: *F 2 pld-t megkapott 1934. 12. 28.*

10. Hont Ferenc Füst Milánnak

Budapest, 1937 április 14

Mélyen tisztelt Uram! Kedves Barátom!

Mellékelten küldöm nb. kéziratának első levonatát. Nagyon kérem, hogy áttekintés után sziveskedjék vagy közvetlenül a nyomdához (Első Kecskeméti Hirlapkiadó és Nyomda rt. Kecskemét) vagy hozzám sürgősen visszajuttatni. Jövő hét elején megjelenik a lap. Még egyszer nagyon köszönöm irántam való szivességét és remélem, hamarosan személyesen is üdvözölhetem.

Felesége önagságának kézcsókját küldi, Önt barátsággal köszönti

régi híve:

Hont Ferenc

II. Kandó Kálmán u. 6.

Cépirat, autográf aláírással, *A Színpad* és a *Független Színpad* közös levélpapírján, jelzete: PIM V 4140/325/6.
kézirata: *A Miért nem járok színházba?* – körkérdésre válaszoltak: Babits Mihály, Benedek Marcell, Füst Milán, Illyés Gyula, József Attila, Németh Andor. A válaszokkal Honték a magyar színházak válságát kívánták dokumentálni, egyben a változásokat sürgetni. (Lásd: *Független Színpad*, 1937. 1–2. sz. 3–4. l.) Füst válasza máig kiadatlan, de a *Színházi levél* című, 1959-es írásában utal rá: „Megírtam már, hogy negyvenöt éve nem járok színházba. De nem minden okát vallottam be.” (*Emlékezések és tanulmányok*; Magvető Kiadó, Budapest, 1967. 496–499. l.)

nyomda: Már *A Színpad* harmadik számától kezdve (1936 tavaszától) a kecskeméti nyomdával dolgoztatnak Honték.

megjelenik a lap: *A Független Színpad* 1937-ben jelent meg először és 1938 végéig összesen nyolc számot ért meg. Megszűnése egybeesik a *Független Színpad* mozgalom és a Művészeti Kollégium feloszlásával.

II. Kandó Kálmán u. 6.: *A Színpad* majd a *Független Színpad* szerkesztőségi és kiadóhivatala is Hont lakásán volt.

The Relationship of Milán Füst with the City of Szeged

Judit Szilágyi

This dissertation, together with the help of letters and other documents, presents the literary relationship that a notable character in 20th century Hungarian literature, Milán Füst (1888–1967), established with the city of Szeged. The first chapter introduces and documents the relationship of Milán Füst with his colleague Ödön Réti (1871–1939), a significant prose-writer who also worked for the same periodical 'Nyugat'. The second chapter introduces and documents the relationship between Milán Füst and the Szeged Youth College of Art. Among other members of this college, Milán Füst had contacts with Ferenc Hont and György Buday; the remaining fragments of their correspondence can be read here. This publication sheds a new light on the relationships of Milán Füst.

Rudnay Gyula visszaemlékezése a bajai Képzőművészeti Akadémiára (1946–1953)

KÓHEGYI MIHÁLY
(Türr István Múzeum, Baja)

Rudnay Gyulának egész életében az volt a meggyőződése, hogy Pesten igazi magyar festészetet nem lehet „csinálni.” Ezért töltött hosszabb-rövidebb időt hírneves vidéki művésztelepeken.¹

Mint főiskolai tanár, különösen a nyugalomba vonulása előtti években, szeretettel foglalkozott egy ilyen alkotóközösség megteremtésének gondolatával. 1944-ben, amikor a front közelsége és a hivatalos tanári munkától való visszavonulás halasztást nem tűrően szegezte neki a kérdést, hol és hogyan kellene élnie, alkotnia tovább, egy alkalommal azzal a kérdéssel fordult B. Mikli Ferenc tanársegédjéhez:

— Lejőnnél te velünk vidékre, ha alapítanék egy telepet? — A válasz, egy régi tanítvány válasza nem is lehetett más, mint igen. A telep helyére vonatkozóan a Mesternek nem volt határozott elképzelése. Ez ejtette gondolkodóba a kérdezettet.

— Mi lenne, ha Bajára mennénk? — tette fel most már ő a kérdést.

— Hát fogadnának ott bennünket?

— Bizonyára, hiszen szülővárosom, és mindent elkövetnék, hogy fogadjanak.

Valahogy így zajlott le 1945 elején az a beszélgetés, amely az idős mester, Rudnay utolsó nagyszabású kezdeményezésének helyét meghatározta.²

B. Mikli Ferencnek sikerült megnyernie az ügynek dr. Takács Endre városi levéltárost, dr. Jobbágy Jenő főjegyzőt és a Nemzeti Bizottság kulcsfontosságú oszlopát Sohajda Jánost.

A megvalósulás azonban hosszú folyamat volt. Mikli Ferenc hazajött és több ízben tárgyalt a város politikai és közigazgatási vezetőivel. Babits József polgármester támogatásáról biztosította s kérte, hogy forduljon beadvánnyal a Nemzeti Bizottsághoz. Mikli azonnal megfogalmazta a beadványt, melyben lakást kért a művészeknek és néhány hold földet, melyet közösen művelnének. „Szegényen élénk és közös konyháról étkeznénk” — mondja a beadvány.³

A művésztelep létrehozásával elvben mindenki egyetértett, finanszírozását vállalták. „Egyben — mondja a közgyűlési jegyzőkönyv — a város közönsége nevében tiszteletteljes szóval hívja és vendégszerető szívvel várja Rudnay mestert Baja falai közé.”⁴

¹ SZELESI ZOLTÁN, 1958. – TÓTH FERENC, 1968.

² Bácskai Mikli Ferenc festőművész, a Mester főiskolai tanársegédének szíves szóbeli közlése. Ezúton mondok köszönetet azért, hogy a tulajdonában lévő leveleket betekintés és közlés céljából rendelkezésemre bocsátotta.

³ BKMÖL, Baja város levéltára, Bajai Nemzeti Bizottság 1945. augusztus 22-én kelt jegyzőkönyve.

⁴ BKMÖL, Baja város levéltára, Baja törvényhatósági Bizottságának közgyűlési jegyzőkönyve. (Ezentúl THB kgy. jkv.)

Most már csak helyet kellett biztosítani a telep számára. Eleinte a Béke tér sarkán álló, a Sugovicára néző MABI palotára gondoltak, ám abban a szovjet városparancsnokság foglalt helyet. Szóba került a megyei Tanácsal (ma Bányai Júlia Kereskedelmi és Vendéglátó Szakközépiskola) szembeni épület is, de ezt komoly költséggel tataroztatni kellett volna a városnak, melynek igazán nem volt pénze erre. Így esett azután a választás az ún. Vojnits kúriára (ma Nagy István Képtár), ahol egy zenetanárnő áthelyezése folytán éppen felszabadult két szoba. A lakáshivatalnál ezt azonnal kiigényelte Mikli Ferenc s hamarjában összeszedett bútorokkal be is rendezte. Nemsokára leváltották a házban lakó rendőrvost (kiderült, hogy nem volt orvosi diplomája), s ezt a részt ugyancsak sikerült megszerezni. Az egész kúriát azután 50.000 forintért végül is megvette a város a tulajdonosoktól. A Művésztelep mellett működő Szabadakadémia a volt Tóth Kálmán Polgári Kaszinó földszintjén kapott helyet (Deák u.), az emeleten laktak a vidéki tanítványok.⁵

1946 júliusában Rudnay megbízásából ismét itthon van a „szálláscsináló”, hogy a már hírül adott művésztelep ügyében az utolsó intézkedéseket megtegye.⁶ Ekkor még két fiatal művész érkezését jelenti be, akik hivatva lesznek tanársegédként arra, hogy „a Rudnay szellemében képviselt magyar piktúrát átmentsék és tovább adják.”⁷

Augusztus végén már Rudnay is lent járt és tárgyalt a város vezetőivel. Főleg az anyagi fedezet biztosításáról volt szó. A megye – ekkor még Baja a megyeszékhely – a város vezetői nem titkolták az anyagi nehézségeket, de végül is megígérték, hogy egészen bizonyosan megteremtik a bajai művésztelepét. Az eseményszámba menő látogatásról készült újságcikk mindenkihez fordulva ecseteli a vidéki telep megvalósításának előnyeit: „Csupa hasznosság a város és közönsége szempontjából, tekintélynövekedés a város számára, amely komolyan berendezkedhetik majd az idegenforgalomból általában várható jövedelemre, s fokozza népünk kultúráját.” Az események gyorsítása érdekében javasolja, hogy jöjjenek a művészek, s akkor majd minden részletkérdés megoldódik. Ez alkalommal a következőket nyilatkozta a mester a magyar művészet s közte a megalakuló bajai művésztelep feladatáról: „Bármiként döntsön is Párizs, sorsunk attól függ, hogy milyen lelki nagysággal nézünk e sors elébe. Ez a nagyság lesz az, mely bennünket minden körülmények között megtart.”⁸

Rudnay személyes megjelenése mozgásba hozta az ügy barátait. Szeptember 2-án megbeszélést tartottak a „kultúrát segítő” polgárok, hogy a festőakadémia megkezdhesse munkáját. „Hogy ez már szeptember hó közepén megtörténhessen — olvassuk a helyi lapban — azúton is felhívjuk a város közönségét, hogy akinek van pár hónapra nélkülözhető bútorzata (ágy, asztal, szekrény, szék), szíveskedjenek felajánlani azt a festőakadémia három tagjának szobájába berendezéséhez, amíg csak sajátjukat később véglegesen le tudják hozni” Komoly rajzkészségű jelöltek már a hónap közepén jelentkezhetnek.”⁹ Októberben már

⁵ GERGELY FERENC – KÓHEGYI MIHÁLY, 1970. 254.

⁶ *Látogatás a Munkás Kultúrszövetség bajai csoportjánál.* BH 1946. június 15.

⁷ Bak János és Kun István festőművészekről van szó.

⁸ *A bajai művésztelep kérdéséhez.* BH 1946. szeptember 1. – Meg kell itt jegyeznünk, hogy a helyi újságokban közölt, Rudnaynak tulajdonított szavak pontos lejegyzéséért nem merünk felelősséget vállalni, mégis közöljük, mivel a gondolat maga az övé lehet, s ha kis szerencsénk van, még a forma is az ő emlékét őrzi.

azt tudatják az érdekeltekkel, hogy hamarosan megkezdheti működését az akadémia. Mindezek ellenére még mindig sajnálatos akadályok gátolták a művészek leköltözését. Ez a huza-vona már sokakban azt a hitet keltette, hogy az egészségből nem lesz semmi.¹¹ A fiatalok talán néhány napon belül, a Mester csak később érkezik – közölte a lap. A reménykedők ezúttal nem csalódtak. A művésztelep 1946. november 1-én megnyitotta kapuit. 1947. február 17-én a Szabadakadémiai tanfolyama is megkezdte működését.¹² Rudnay az oktatás fő törekvéseit így foglalta össze a tanársegédekhez írott levelében: „A tanítás – annak módja egyszerű és világos legyen, mindenki által könnyen megérthető. Mozgás-arányok-jellel (karakter) – a szerkezet megismerésén alapuljon. Formaképzés[re] különös gondjuk legyen. Fény-árnyék viszonya a formákra való hatása – a kifejezés módja a legegyszerűbb, a legvilágosabb legyen. A kontúr értékének legkomolyabb hangsúlyozása. Mindezeket egy cél felé vezetni: az élet teljesség minél frappánsabb kifejezése felé. Technika: szükséges, de – túlzásba vinni nem szabad – az élet lényege világítson, ne a technika halmozása. Élet – s annak kifejezése – a megnyugvással s a hatások örömein keresztül – még akkor is a megnyugvás örömein keresztül, ha a legtragikusabb életszemléletet adja is. Most a művészet az ember[i] tragédiákat is – az emberi ocsmányságokat gyarlóságokat is megdicsőíti. – Így menti meg az emberiséget – a kétségbe eséstől – s a megdicsőített élethez vezet vissza.¹³ Ez a művészet célja is – akarata is.”¹⁴

Április 17–19-e között ismét személyesen tárgyalt Rudnay a városi vezetőkkel. Meglátogatta a művésztelepet és elégedett volt az ott folyó munkával. Ez alkalommal így nyilatkozott terveiről a helyi lapnak: „Akadémiává akarom fejleszteni a telepet,¹⁵ mely az országhatáron túl a nagyvilág elé vinné népünk lelki értékeit, s úgy szolgálná a magyar dolgozó nép kultúráját, ahogy azt a nép meg is érdemli.”¹⁶ Megígérte, hogy amikor a lakása elkészül, azonnal leköltözik. Május 30-ikán beköltözhető állapotban volt az ízléses lakás, amiről értesítették a Mestert.¹⁷

Bajára költözésének okáról így tájékoztatta Nikolszki Géza festőművészt, régi barátját: „Hogy mi hozott engem Bajára? – kérdezed, kedves Gézám. Hát mi hozott volna, mint a förtelmes magyar művészeti élet undora.

⁹ *A bajai művésztelep kérdéséhez.* BH 1946. szeptember 1.

¹⁰ *A Rudnay-telep.* BH. 1946. október 6.

¹¹ *A Rudnay-művésztelep megkezdte működését.* BH 1946. november 10.

¹² *Munkában a bajai Rudnay-művésztelep.* BH. 1947. február 22.

¹³ Rudnay levelei meglehetősen szaggatottak. Vessző helyet gyakran gondolatjelet alkalmaz. Elemi erővel törnek fel gondolatai. Néha lemarad egy-egy szóznak a vége. A helyesírással sem sokat bajlódik.

¹⁴ B. Mikli Ferenchez írott, de mindenkinek szóló 1947. II. 12-i leveléből. GERGELY FERENC – KÓHEGYI MIHÁLY, 1970. 262.

¹⁵ Ebből a megjegyzésből kiderül, hogy a Mester elsősorban a Művésztelep ügyéért lelkesedett, de ez más jelekből is nyilvánvaló.

¹⁶ BKMÖL, Baja város levéltára, THB kgy. jkv. 1947. május 12. – A művésztelep megalapítását 1945. augusztus 25-én elhatározták. Ezt a BM 180.434/1947. III/3 sz. alatt 1947. szeptember 24-én jóváhagyta. BKMÖL, Baja város levéltára, THB kgy. jkv. 1949. – Baján járt Rudnay mester. BH 1947. február 22.

¹⁷ Bajára költözik a jövő héten Rudnay mester. BH 1947. május 31.

Ez – és még valami: a művelt lélek, a magas rangú ízlés, a valóbani, műalkotásban való hitem, a közízlés nevelése s annak keserve, életet őrítő munkája. S ha lehet, a csendes pihenés – ha nem is megérdemelt, de minden esetre utána való vágya.

Baja város hívott, s én jöttem. A bajai „Képzőművészeti Akadémia”, vagy ahogy mondják: „Népi Szabad Akadémia” szervezésével segítségére akarok lenni ennek a szerencsétlen, elesett országnak az újra való felemelkedésében. Ha szerények is erőim, de a megértés úgy a város, mint az állam részéről oda segítettek, hogy művészi Akadémiánk egy év óta áll és működik, művésztelepeünkkel együtt. A tennivaló még nagyon sok. Az anyagi lehetőségek szerények, így a jövőre vár a tulajdonképpeni nagy munka ...

Ne gondold kedves Gézám, hogy valami álapostolkodás ez a részemről – nem; annál sokkal több: kötelesség, még akkor is, ha meg nem értéssel, vagy gúnnyal találkozunk... Másrészt ma a művész sorsa oly nyomorúságos, hogy hetven évünkkel nyakunkban meg kell köszönni, ha fedél alá juttatnak, fűtésről, világításról gondoskodnak. Baja 1948. márc. 22.”¹⁸

Végre július derekán (17-én) végérvényesen leköltözött Bajára Rudnay Gyula. Ezúttal ismét nyilatkozott törekvéseinek általános művészetpedagógiai okairól, valamint egyéb helyi terveiről: „Nagy hátránya hazai képzőművészetünk fejlődésének — mondotta többek között — hogy hiányzanak, vagy elenyésző kisebbségben jelentkeznek az egyes vidékek, tájegységek sajátos, többtől különböző színei, önálló jegyei. Hogy most a népművészetre gondolok – természetes. Valamely tehetséget a kezdet kezdetén abban a környezetben kell nevelnünk; a művészeti megjelenítés alapelemeiben kell részesítenünk, amelyben él és dolgozik. Az ismert környezetből való kiesés a művészi önállóság elvesztésének veszélyével járhat együtt. Természetesen mint a művészet bármely fájának gyakorlásához, ugyanúgy a festészethez sem elegendő csupán az akarat.” Terveiről beszélve megemlítette, hogy a múzeum és a könyvtár megszervezését is szívügyének tartja, s a felelős városi vezetőkkel már ilyen értelemben is tárgyalt.¹⁹

A Mester és tanítványai művészi, oktató munkája nyomán új alkotások születtek. Ősszel már az újdonsült művésztelep első önálló kiállítására készülődtek.²⁰ Eközben jelentős gondolatokkal bővült a telep jövőjére vonatkozó tervezetések köre. A bajai művésztelepet olyan rangra kell emelni – írják a helyi lapban –, hogy hazai alkotókon kívül más országok fiai is szívesen látogassák.²¹

A közlemény szerint érdeklődéssel várt kiállítást maga Rudnay nyitotta meg. A kiállításra – írja a kritikus – „a világhírű névadó mester művészetének eredeti felfogása” nyomta rá bélyegét.”²²

Ezen a napon nyílt meg az internátus is.²³

Ez ideig nem rendelkezünk olyan hiteles feljegyzéssel, amelyben maga Rudnay Gyula mondta volna el bajai működésével kapcsolatos véleményét. Nagy örömeinkre Kemény

¹⁸ KOLTA FERENC, 1961. 307–314.

¹⁹ *Beszélgetés Rudnay Gyulával*. BH 1947. július 23.

²⁰ *A Rudnay Művésztelep kiállítása. Látogatás a telep művészeinél* BH 1947. szeptember 6. és 16.

²¹ *A Rudnay Szabadakadémiai jövő perspektívái*. BH 1947. november 8.

²² *Főiskolás napok Baján*. BH 1947. november 15.

²³ *Bajai művészek képkiallítása*. BH 1947. november 19.

János most megjelent tanulmányában hivatkozik egy kéziratban lévő Rudnay nyilatkozatra, amelyet – vélhetően 1950-ben – mondott (valószínűleg magnószalagra) a Mester Somogyi Árpádnak.²⁴ Ezt, a sajnos kurta s talán befejezetlen, visszaemlékezést itt közöljük:

A Bajai Művésztelep

(Rudnay Gyula, Bak János kikérdezése alapján)

Baját a XIX. sz. elején nagyobbrészt osztrák festők keresték fel. E vándor osztrákok közül ismert név szerint: Frieden István, Hildebrand Rudolf. A század közepén Jakobey Károly élt Baján. A század vége felé ott dolgozott a Beck család több tagja. Közepes festők, jelentékeny csak egy volt közülük, Beck Vilmos. A XX. sz. elején Déry Kálmán és Ágoston Venczel festők dolgoznak Baján. A nagyobb mesterek közül Nagy István telepedett le 1925-ben. Életének utolsó tizedét ott töltötte. Ott is halt meg. Nagy István után az Éber család képviselte a művészetet.²⁵ Ifjabb Éber még ma is ott él.

A művésztelep 1947-ben kezdte meg működését. Rudnay Gyula a telep vezetésére 1947. június 17-én érkezett Bajára. A művésztelep alapítását Mikli vetette fel a város előtt. Rudnay nyugdíjba szándékozott menni. Mikli tanársegédje volt, bajai születésű.

Előadta a városnál a tervét, mely szerint Baja város alapítson az idős mester számára művésztelepet. 1946-ban indultak meg a tárgyalások. A művésztelep számára kijelölték az épületet: a műemléknek számított, klasszicizáló Vojnich Kúriát. A tagok 1947 őszén foglalták el a helyüket. Tagok: Rudnay, Bak János, Bácskai Mikli Ferenc, Kun István. Valamennyien a telep alapítása óta Baján vannak. Az államtól kapnak ösztöndíjat.

A művésztelep állandó képzőművészeti tanfolyamot tart fenn. Rudnay Gyula az iskola működéséről a következőket mondja:

Az iskola ereje nem a létszámában van. A cél az volt, hogy ne csak művészeket neveljünk, hanem jó ízlésű, művészetet szerető embereket oktassunk. A cél az volt, hogy Baja népét művészet szeretővé képezzük ki. Egy pár igen tehetséges tanítványunk van. Tanítványaink főleg bajaiak, de igen sokan járnak be a falvokról, távolabbi vidékről. A művésztelepet látogató növendékek kapnak vasúti kedvezményt.

A művésztelep hivatása lenne folytatni azt a művészetet, ami Nagybányával megakadt. Egyenes folytatása lenne a nagybányai művésztelep programjának. realista művészetet akarunk teremteni. Én is mindig realista voltam. Volt az absztrakciónak is célja. Le akartak gázolni az absztraktok minden másirányban haladó művészetet. A mi tanítványaink jó alapot kapnak további munkájukhoz. Megtanítjuk őket az alapos rajzolásra.

A tanítványok első két esztendőben csak rajzolnak. Az egyéni eredményektől függ, hogy mikor kapnak festéket: ki előbb, ki később. A tanítvány fejlődésétől függ.

A művésztelepet szeretnénk kifejleszteni. Még mindig a kezdet stádiumában van. Mind több eredményt érünk el az új művészet terén. Bak, Kun sokat szerepelnek kiállításon. Ez a mi fejlődésünket bizonyítja.

²⁴ KEMÉNY JÁNOS, 1998. 348. 38. jegyzet. A szerző szerint „Valószínűleg 1952-ben került sor a Művészettörténeti Dokumentációs Központ megbízásából a beszélgetésre”.

²⁵ Itt egy mondatot kihagyandónak ítéltém, mely az Éber család művészetére vonatkozik.

Baja közönsége érdeklődik a telep iránt: a művészetet, a jó művészetet mindig szerette a nép. Minden esztendőben kiállítás rendezünk a nyáron összegyűjtött anyagból. Ezeken a kiállításokon beszámolunk az évi munkáról. Én Bábonymegyer községben dolgozok egész nyáron. Már 30 éve látogatom e helységet. Paraszt udvarészleteimet, utcarészleteimet itt festem.

Érthető művészetet akarunk. Nem engedek semmi homályt a kifejezési eszközökben.”²⁶

A telep nem fejlődött olyan nagygyá, mint rangos elődei, kortársai. Amint az a Mester Mikli Ferenchez írott leveleiből érződik,²⁷ a bajai művésztelep már születése idején magában hordta azokat a bomlasztó csírákat, amelyek végül is megpecsételték sorsát. Ezek között első helyen a támogatás hiányát kell említenünk. Talán egy életerős, alkotóercjének teljében lévő Rudnay képes lett volna legyűrni a nehézségeket, ám a háború utáni Mester – sajnos – ezt már nem győzte energiával. Így is kiváló tanítványok egész sorát indította el a képzőművészeti pályán, akik életükkel és alkotásaikkal növelik Rudnay hírnevét.²⁸

IRODALOM

BH

Bajai Hírlap

BKMÖL

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzati Levéltára

GERGELY FERENC – KÓHEGYI MIHÁLY 1970

Rudnay Gyula bajai művésztelepe. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1970–71. 253–261.

KEMÉNY JÁNOS 1998

A bajai Rudnay-művésztelep története. Bács-Kiskun Megye Múltjából 14 (1998) 337–380.

KOLTA FERENC 1961

Rudnay Gyula néhány levele. Jelenkor, 1961. júniusi szám, 307–314.

TÓTH FERENC 1968

Rudnay Gyula festőiskolája Makón. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1968. 205–218.

SZELESI ZOLTÁN 1968

Rudnay Gyula szegedi művésztelepe. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1968. 189–204.

²⁶ MTA Művészettörténeti Intézet, Adattár MDK-C-II. 66. Másolata TIM Adattár 2747. 99.

²⁷ A leveleket közölte GERGELY FERENC – KÓHEGYI MIHÁLY, 1970. 259–264.

²⁸ A Mester vezetése alatt indult, majd Képzőművészeti Főiskolát végzett: Fejes István, Kóthay Ernő, Cs. Nagy András, Szabó István, Szuresik János, Szuresikné Sárkány Anna, Udvardy Erzsébet, Weinträger Adolf festőművészek, Novák Lajos grafikus, Nagy Katalin iparművész, Osváth Mária szobrász. Nem végzett főiskolát Göldner Tibor, Tarnai Teréz festőművész. Pedagógiai Főiskolát végzett rajztanári szakon Martinek János, Szalontai György, Virág Mihály. (B. Mikli Ferenc szíves szóbeli közlése.)

**A Recollection of the Academy of Fine Arts
at Baja (1946–1953), by Gyula Radnay**

Mihály Kőhegyi

This work discusses the relationship of the notable artist Gyula Radnay with the town of Baja, and publishes the memoirs of this excellent character among Hungarian artists. This publication simultaneously enriches our view of art and the history of public art in Baja, a town which lies alongside the river Danube, during an interesting period.

Galyasi Miklós arc- és pályaképvázlata

DÖMÖTÖR JÁNOS

(*Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely*)

Vásárhely századfordulós szellemi pezsgése, mely Adyt a város „paraszt Párizs” minősítése megvédésére készítette, az első világháború után megszűnt. Juhász Gyulát már az alkotói elmélyültségre, nyugalomra, csendre emlékeztette a város, amikor 1926-ban „magyar Fiesole”-nak nevezte. A kultúra kétszer hét sovány esztendejének oka részben a városfejlődés mezőgazdasági hajtóerejének kimertülésével, részben pedig az új városvezetés szemléletváltozásában keresendő. A város polgármestere jól érzékelte ezt, amikor az elszármazott művészek 1926-ban rendezett kiállításának megnyitójában szokaitlan önkritikussággal állapította meg, hogy: „valljuk be nyíltan, hogy a város a múltban nem egy súlyos mulasztást követett el a művészettel és művészfiaival szemben, hogy talán néha egy kissé mostoha anya is volt”. Az ezt követő években a fogadkozás ellenére, majd tíz éven át semmi sem változott, egészen 1934-ig, a Tornyai Társaság megalakulásáig. Ennek előzménye Galyasi Miklós Kinizsi utcai otthonához vezet.

Az 1903. június 18-án Reisinger Miklósként született Galyasi Miklós a helyi gimnázium elvégzése után a Máramarosszigetéről Hódmezővásárhelyre áttelepült Jogakadémia hallgatója lett. Ennek elvégzése után 1926-ban a szegedi egyetemen államtudományi doktori diplomát szerzett. Ugyanebben az évben jelent meg első verseskötete is, „Fut a lidérc” címen. Megvalósult álmaként 1927-ben kijutott Párizsba, és másfél évet töltött ott, részben a Sorbonne előadásainak hallgatásával, illetve a szomszédos belga, holland, német városokba tett tanulmányi kirándulásokkal. Itteni élményei egész életre elkötelezték a francia kultúra, azon belül pedig elsősorban a szimbolista költészet (Baudelaire, Verlaine, Rimbaud) iránt. A francia festészetből a posztimpreszionisták álltak közel hozzá. Azonban európai kitekintése, érdeklődése mellett erősen kötődött szülővárosa kulturális hagyományához, értékeihez is. Lokálpatrióta elfogultságának humorral átszőtt megnyilvánulásaként alkotta meg a „Hódmező-Magyarország” kifejezést. Kötődésének külsődleges megnyilvánulása volt, hogy nem egyszer csizmában járt, és közben Verlaine verset szavalt.

Az említett Kinizsi utcai házban működött az a pékség, amelyet a korán elhunyt apa után az özvegy édesanya vezetett. Ebben az épületben levő nagy (8 x 6 m) szobában, amelyet Galyasi Miklós „Műveröm”-nek nevezett, jött össze igen gyakran, bár nem szigorú rendszerességgel a vásárhelyi fiatal értelmiségiek egy csoportja. (Meg kell jegyezni, hogy a „Veröm” kifejezésnek volt reális alapja is, mert a szoba az udvari járószintnél alacsonyabban feküdt, és csak néhány lépcsőfokon lehetett lejutni.) Itt találkozott a házigazdával Pákozdy Ferenc költő, Faragó Sándor újságíró, Kohán György és Vén Emil festőművészek, Plohn József fotográfus, Rudolfi Rezső zeneszerző, valamint Dr. Losonczy Endre városi tanácsnok. Gyakran szóba került együttléteik alkalmával a város szellemi életének, kultúrájának szürkesége. Végül arra az elhatározásra jutottak, hogy a hasonlóan gondolkodókat megfelelő szervezetbe kellene összefogni, és cselekvésre készíteni. E gondolat megvalósítására kezdeményezték egy művészeti, irodalmi és tudományos társaság megalakítását. A kezdeményezés kedvező visszhangra talált, és ennek eredményeként 1934.

június 12-én megalapították a Tornyai Társaságot. Ennek titkára, később elnöke, egyben szellemi vezetője lett Galyasi Miklós. A Társaság egyik első ténykedésének eredményeként reprezentatív kiállítást és nagy ünnepséget rendezett, sőt havi 100 pengős évjáradékot is kijárt névadója részére. Ez olyan mértékben meghatotta az idős mestert, hogy egész tulajdonában lévő műveit, közel 400 festményt és 600 grafikát Hódmezővásárhely városnak adományozta. Ma is ez képezi az 1950-ben Tornyai János nevét felvett múzeum képzőművészeti gyűjteményének gerincét.

A magyar középvárosok ilyen jellegű irodalmi, tudományos és művészeti társaságai, így a Tornyai Társaság is igen széles ívű tevékenységet folytattak. Tulajdonképpen egész intézményrendszert pótoltak, hiszen tudományos és ismeretterjesztő előadásokat, kiállításokat, koncerteket rendeztek. A Tornyai Társaságnak külön zene és énekkara is volt, és Hódtava néven folyóiratot adtak ki. Ez azonban kevésbé volt életképes, mint a későbbi Puszták Népe, mert csak egyetlen számot ért meg, annak ellenére, hogy a szerzők között Tornyai János is szerepelt. A „Műverőm” időközben amolyan kulturális szalonná vált. A városban megfordult írók, művészek szinte kivétel nélkül vendégeskedtek ott (József Attila, Móricz Zsigmond, Veres Péter, Szabó Pál, Iványi Grünwald Béla, Pásztor János, Kallós Ede, Baktay Ervin stb.).

Galyasi Miklós 1938-ban az első zsidótörvény tervének hírére nyomban lemondott titkári tisztségéről. Tette ezt annak ellenére, hogy maradását még Endrey Béla, a város polgármestere is többször kérte. Egyrészt bizonyára érintette érzékenységet a tervezett diszkrimináció, hiszen őszintén szolgálta a magyar kultúrát, másrészt nem akarta, hogy miatta a legkisebb hátrányt is szenvedjen a Társaság. Orosz hadifogságból történt hazatérése után már megválasztott elnökként irányította tovább az újjá alakult Társaságot. Ezzel egy időben 1946. február 1-i hatállyal nevezték ki jó barátja, a helyi szociáldemokrata vezető, Takács Ferenc, az Ideiglenes Nemzeti Kormány iparügyi minisztere javaslatára az akkor még egy szervezetben működő múzeum, könyvtár, képtár igazgatójává.

Múzeumigazgatóként meghatározó szerepe volt abban, hogy az akkor még képzőművészeti főiskolás, később a műhely jelentős alkotói letelepedtek Hódmezővásárhelyen. (Németh József, Szalay Ferenc festő, Kajári Gyula grafikusművész, Szemeredy Miklós festő és grafikusművész.) Ő maga nem lévén gyermekei, csak nagyon megértő felesége, második otthonaként a hivatalos munkaidőn kívül is igen sok időt töltött a múzeumban. A művészekon kívül az igazgatói baráti körhöz tartoztak még Telepy Katalin, Bodnár Éva művészettörténészek, Sterbetz István ornitológus is. Az akkor divatos R. Kipling mű, a Dzsungel könyve szereplőinek nevét osztották ki egymásnak házi használatra. Így lett Galyasi Miklós dzsungel-beceneve „Akela”, a farkas. A főiskolás növendékeken kívül nem egy érdeklődő gimnáziumi tanuló (pl. a jeles rádiós szerkesztő, Szabó Éva, a helyi zenetörténet kutatója Felletár Béla, a későbbi iskolaigazgató Bozsér Áron, Mónus Ferenc tanár és a későbbi festőművész Borsodi Ferenc stb.) szinte bármikor bemehetett hozzá. Sohasem érezték úgy, hogy zavarják az igazgató urat, mindig szíves szóval, érdekes, szellemes történetekkel, saját főzésű forró kávéval fogadta vendégeit. Megengedte a művésznövendékeknek és a diákoknak, hogy használják az intézmény könyvtárát, sőt azt is, hogy megismerkedjenek a raktárak anyagával. Használhatták a fotólaboratóriumot is. Ezen kívül kirándulásokat is szervezett számukra az úgy kedvelt saséri madárparadicsomba. [Zárójelben meg kell jegyezni, hogy kezdeményezésére nyilvánították természetvédelmi területté a Saseret.] Azonban nemcsak ifjú barátaival gyakorolta a szíves vendéglátást, hanem minden vendé-

gével is. Illusztrációként egyetlen személyes élmény: Még a Kálvin téri Nagy Ernő féle házban működött a múzeum, amikor titkári minőségemben felkerestem ott. Közben megérkezett Bényi László festőművész, aki akkor a Múzeumok Országos Központjának munkatársa volt. Nyomban és diszkrétan elküldte titkárnőjét, Köves Erzsébetet a közeli csemege boltba, és percekben belül tea, sonka, sajt, gyümölcs került a kötelező kávéval kívül az iroda kerek „terüljastalkámjára”.

A múzeum visszaköltözött a Szántó Kovács utcába, és az államosítás után Galyasi Miklós előterjesztésére a szomszédos Klein házat is az intézményhez csatolták.

Az eddigiekből világos, hogy szerette az emberek, különösen a fiatalok társaságát. Nem szerette viszont a múzeumi, szakmai adminisztrációt. A levelezést, mint a működés alapfeltételét – még csak elvégezte, de büszkén hangoztatta, hogy nem leltározott be egyetlen tárgyat sem. Ezt könnyen megtehetette, mert erre a feladatra olyan országos tekintélyeket sikerült megnyernie, mint Kiss Lajos, Korek József, Bodnár Éva. Utóbbi számára gáláns gesztussal engedte át a Tornyai életmű feldolgozását, holott Tornyai Jánoshoz nemcsak személyes barátság fűzte, hanem mint ezt a Művészettörténeti Értesítőben megjelent mélyreásó, értékes Juss-tanulmánya, valamint a Szabad Művészetben publikált a Bercsényi portrét elemző írása is bizonyítja, nagyon jól ismerte az alföldi realisták alapító, vezető személyiségének életművét.

Vezetése alatt kulturális társadalmi centrummá vált a múzeum. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1956-ban még gyakrabban megfordultak a fiatalok megbeszélésre, helyzetértékelésre a Szántó Kovács János utca 18-ban. Közismertsége és népszerűsége miatt az is szinte törvényszerű volt, hogy a forradalom szegedi egyetemi vezetése szinte elsőként őt kereste fel Vásárhelyen. Részben emiatt, részben pedig a Nemzeti Újság november 3-i számában megjelent cikke miatt indult ellene 1957-ben büntető eljárás. Valószínű, hogy ez nem következik be, ha elfogadja a részére a minisztérium által felajánlott szentesi, illetve szentendrei álláshelyet. Ő azonban bízott munkásságának értékében, népszerűségében, és budapesti barátai segítségével, emiatt azután helyben maradt. A helyzetet Fedor Ágnesnek a Nők Lapjában megjelent cikke, a szerző akarata ellenére elmergesítette. Ebben Galyasi Miklós tevékenységét értékelte, és záró mondatként csak annyi védelmet kért számára, mint amennyit ő biztosított a Sasér madarainak. Ezáltal az ügy országossá, és egyben a helyi vezetés számára presztizs kérdéssé vált. Ezután került a vádiratba a múzeum, mint „ellenforradalmi góc”, és emelték ki külön is a „Ne jussoljunk” című cikkéből a szovjet tankok ellenséges jelenlétére utaló megállapítást. (Az egész cikk tulajdonképpen arról szólt, hogy a nemzet létét érintő komoly események idején milyen kiábrándító az éppen megalakult pártoknak az MSZMP vagyon – autó, biliárdasztal, stb. – feletti civakodása.) Másfél év börtönre ítélték, így törvényszerűen veszítette el múzeumigazgatói állását. A büntetésnek mintegy 2/3-át Márianosztrán le is töltötte. Hazatérte után művészbarátai, a Zsigmond utcai kis házban, melyet Székely János, a városi közigazgatás irodaigazgatója, a mindenkori múzeumigazgató szolgálati lakásául adományozott a városnak, rendszeresen megjelentek.

A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoportja megbízta a vásárhelyi művészeti élettel kapcsolatos emlékei megírásával, valamint a témával kapcsolatos adatgyűjtéssel is. Az így elkészült dokumentáció értékes forrását képezi a helyi művészettörténetnek. Szükséges azonban, és elkerülhetetlen, hogy élete e korszakának egy őt megcélzó vizsgálatáról is említést tegyünk. Börtönből való hazatérése után úgy látszik, még mindig veszélyesnek tartották, ezért a megyei tanács művelődési osztálya vizsgálatot indí-

tott 90 Tornyai festmény eltűnése, hiánya miatt. A vizsgálat végül 20 darabos hiányt állapított meg. Ez azonban akként következett be, hogy a városházára kölcsönzött Tornyai festmények közül tűnt el az említett mennyiség a háborús események idején. A minisztérium bevonásával lefolytatott vizsgálat nem állapította meg ezzel kapcsolatban Galyasi Miklós felelősségét.

Élete további szakasza az előzőekhez mérten csendesen telt. Minden iránt érdeklődött, és barátai révén mindenről tájékozott volt, de nem avatkozott be barátai révén sem a város kulturális életébe. Az ekkori Zsigmond utcai „holdudvarhoz” tartozott még többek között Fodor József, Fejér Csaba festő, Csohány Kálmán grafikusművész, Vincze Ferenc orvos, Ocsosvzky László hírlapíró is. Néhányszor én is meglátogattam, és talán az is hozzájárult a Társaságbeli titkári tevékenységem mellett ahhoz, hogy egy rádió interjúban megállapította „a múzeum jó kezekben van”.

Múzeumi kiállítási politikáját illetően is hűségese maradt kedvelt „Hódmező-Magyarország” Európa koncepciójához. Igazgatóságának a kezdetén 1949-ben megnyílt és 20 évig állt fenn a neolitikumtól a honfoglalásig című régészeti állandó kiállítás, melyet a később vatikáni szolgálatba lépett Wagner Richárd belsőépítész tervezett. A tárgyakat a szigorú biztonsági szempontok által vezérelt épített tárlókban helyezték el. Betonvakolású, téglalapú, erős vastraverzekkel egybefogott üvegfalú vitrinek akadályozták az illetéktelen behatolást. Szerencsére 20 év alatt ilyenek még a kísérletére sem került sor. Az ekkor rendezett időszaki kiállítások között egyként találunk helyi, valamint országos jelentőségű alkotókat és ismert külföldi művészeket, illetőleg távoli országok (India, Mongólia) művészetét bemutató válogatásokat. Vállalta az intézmény a megyei képzőművészeti seregszemlék megrendezését is. Két alkalommal szerepeltek a tárgyalt decennium alatt Kohán György (1946, 1956), Dehény Lajos (1946, 1947), festőművészek munkái a múzeumban. Helyet kaptak azonban ugyanott Almási Gyula (1947) és Varga József (1948) művei is. (Alapállásukat tekintve mindketten városházi tisztviselők voltak.) Rubletzky Géza szobrászművész szintén szerepelt plasztikáival a Tornyaiiban (1948). Sikeres kiállításként került bemutatásra a Nagybányától napjainkig (1948), valamint „Az Alföld népe a festészetben” című (1953) kollektív. A Szépművészeti Múzeummal fenn állott jó kapcsolat eredményeként különleges élményt nyújtott a tárlatlátogatóknak a jeles németalföldi mestereket is bemutató Életkép kiállítás (1953). Az irodalom és a képzőművészet együttes élményét nyújtotta az Alföld versben és képen című tárlat (1952). Gyűjteményes kiállítással emlékezett meg az intézmény Endre Béla festőművész születésének 80. évfordulójáról (1950). Nem mindennapi élményt jelentettek a Tornyai művek kaposvári kiállításának cseréjeként bemutatott Rippl-Rónai festmények sem (1956). Külföldi csemege volt a szellemes bibliai karikatúrákból álló Jean Effel (1957), valamint a más karakterű, de szintén magas minőségű grafikákat tartalmazó Käthe Kollwitz kiállítás (1958). Néhány kiállítással a város határán is túllépett a múzeum (Makó, Békéscsaba). Ide kívánczik még az is, hogy minden bizonnyal felsőbb nyomásra 1952-ben még egy úttörőcsapat írásműveit (!) és rajzait is kiállította a múzeum.

A kiállítások közül külön kell foglalkozni a városkultúrában, sőt az egész magyar képzőművészeti életben betöltött műhelyteremtő szerepe miatt a Vásárhelyi Őszi Tárlatokkal. Ennek kezdeményezése is Galyasi Miklós érdeme. Mellette bábáskodtak még a tárlat indulásánál egyetértően, bátorítóan Kurucz D. István, Almási Gyula festő- és Szabó Iván szobrászművész. Az említett „alapító atyák” karakteres, saját arculatú kiállítás létrehozását

tűzték ki célul. Ennek elérése érdekében csak azokat hívták meg a tárlatra, akik valamilyen módon (születés, itteni munkálkodás) kötődtek a városhoz. Ennek eredményeként, mintegy másfél évtized alatt kialakult a kiállítók szellemi közössége, művészi magatartásbeli és etikai rokonsága. A karakterisztikumok között jellemző a tájszeretet, a humánus és a széles ívűen vett realista látás- és megjelenítési mód. Mindezt az az első tíz év alapozta meg, amely alatt Galyasi Miklós volt a tárlat szervező, rendező ereje, mozgatója. (Galyasi Miklós letartóztatása után néhány budapesti művész, mintegy az iránta megnyilvánuló rokonszenv kinyilvánításaként kezdeményezte a tárlat bojkottját. Nem könnyű szervező munkával mégis sikerült a tárlatot az 1957-58-as két válságos esztendőben is megrendezni.)

Múzeumigazgatói tevékenysége mellett 1946-tól nagy lendülettel, ügyszeretettel, ötletgazdagon vezette elnökként a Tornyai Társaságot is. A Társaság vezetésébe három titkárt is bevont: Tárkány Szűcs Ernő, Kristó Nagy István és jómagam triumvirátusa látta el ezt a feladatot. Az előadó estek látogatottsága olyan mértékben megnőtt, hogy 1946. szeptemberében azok helyszínét a városháza mintegy 200 főt befogadó díszterméből a Fekete Sas nagytermébe kellett áttenni. Ekkor már a városvezetés is komoly támogatásban (évi hatezer forint, ami közel egymillió mainak felel meg) részesítette a társaságot. Ez lehetővé tette, hogy kiadják a Puszták Népe folyóiratot, melynek felelős szerkesztője is Galyasi Miklós volt. Tartozunk az igazságnak, hogy mindennek ellenére szerzői tiszteletdíjat így sem tudott fizetni a folyóirat. A címdalton csak annyi szerepelt, hogy a „Tornyai Társaság Szemléje”. Azt azonban, hogy milyen szemle, nem könnyű meghatározni, mert volt benne vers, néprajz, természettudomány, művészet- és várospolitikai, mezőgazdaság, film- és könyvkritika stb. A folyóirat politika felett álló kívánt lenni, ami alatt természetesen napi politikát értettek. A szerzők ugyanis különösen az első számokban karakteres politikai hovatartozásúak voltak. Találkozunk közöttük az MKP (Karácsonyi Ferenc, Kovács Mihály) SZDP (Takács Ferenc, Galyasi Miklós), az FKP (Dékány József, Kristó Nagy István) tagjaival. Ezek a szerzők azonban legtöbbször csak részproblémákkal foglalkoztak. A folyóirat átfogó ideologikus írásai a népi írók eszmeiségével mutatnak rokonságot. Ez az irányulás azonban nemcsak eszmei, hanem nagyon gyakorlatias együttműködésben is megnyilvánul: a Válasz folyóirattal közös előfizetési akciót szerveztek.

Az egyetemes magyar irodalomnak tett szolgálatot a Puszták Népe azzal, hogy megjelent 9 számában publikációs lehetőséget biztosított az akkor Budapesten jórészt mellőzött Németh Lászlónak, Szabó Lőrincnek. Meg kell jegyezni még a Puszták Népevel kapcsolatban, hogy Moldvay Győző és Vörös István költők nagyon vegyes profilúnak ítélték a folyóiratot, és kilépve a Társaságból Délsziget címmel önálló, kifejezetten irodalmi karakterű folyóiratot indítottak el. Természetesen az ismert, az értelmiséggel szemben bizalmatlan és centralizációs törekvések végül mindkét folyóirat megszűnését hozták, de hogy egy ötvenezres városban egyszerre két folyóirat is létezett, jól mutatja a kor élénk közéleti és szellemi pezsgését. Kiadói tevékenységükből még két mű érdemel említést: Faragó Sándor hírlapíró tollából, még a mester életében, megjelentettek egy anekdotikus Tornyai életrajzot, és kiadták „Örökmécs” címen Almási Gyula húsz magyar vershez készített fametszetét is.

A Társaság néhány kezdeményezéséről is illik szót ejteni. Elnöke indítványára nyomán javasolta a Társaság a város vezetésének egy szabadművelődési telep létesítését. Ebben a tervek szerint helyet kapott volna könyvtár, múzeum, színház, mozi, előadóterem és klubszobák is. (Még konkrét építészeti homlokzati, és helyiség alaprajzi vázlatot is mel-

lékeltek beadványukhoz.) Kezdeményezték ezen kívül íróknak, művészeknek a város általi „örökbefogadását” is. (Ez lényegében havi apanázs folyósítását jelentette volna.) Az 1948-as centenáriumi évben 14 (!) pályázat kiírását javasolta a helyi kulturális vezetésnek a Társaság. Szerepelt ezek között Tornyai életregényének megírása és Török Károly munkásságának feldolgozása is.

Néhány mondat erejéig indokolt költői munkásságáról is szólni. Három önálló verseskötete jelent meg: *Fut a lidérc* (1926), *A nagy törvény mentén* (1934) [Kohán György illusztrációival], *Akela búcsúdala* (1994) posztumusz. Költészetének sajátossága, hogy bár csodálója volt a francia szimbolistáknak, költeményei inkább Ady, Juhász Gyula és kisebb mértékben József Attila versfelfogásával és formai megoldásaival mutatnak rokonságot. Tematikailag kötődik a tájhoz, az Alföldhöz, de elég szép számmal találunk személyes, szubjektív élményt, csalódottságot, sőt pesszimizmust is tükröző műveket költői oeuvejében.

1974. június 3-án bekövetkezett halála után a református Kincses temetőben talált végső nyugalmat. Stilizált kopjafa síremlékét a jó barát, Szabó Iván szobrászművész alkotta, rávésve nagyon is jellemző feliratként: „Nyugszik már a nyughatatlan”. Néhány művész saját műfajában is megörökítette emlékét. Oláh Éva szobrászművész bronzplasztikában formázta meg karakteres fejét. Fejér Csaba is arca által fejezte ki festményében iránta való tiszteletét. Fodor József a Zsigmond utcai enteriőrt is beépítette festményébe az egyéniség minél teljesebb megjelenítéséül. Az egykori tanítvány, a Magyar Rádió kiváló főmunkatársa, Szabó Éva kezdeményezésére előszavával, és Kőszegfalvi Ferenc utószavával adta ki 1994-ben Hódmezővásárhely Város Önkormányzata Akela búcsúdala címmel verseinek válogatott gyűjteményét, ebben a vásárhelyi képzőművészek grafikái illusztrálják a költeményeket. A szerette város képviselő testületének közgyűlése 1990-ben a város díszpolgárává választotta. Németh László tolsztoji ívelésű család- és egyben vásárhelyi kulcsregényében róla alkotta meg Gyenes alakját. Az egész művet, így az ő alakját, és a regényben Kotormán Társaság néven szereplő Tornyai Társaság működését is szeretetbe mártott iróniával jelenítette meg Németh László. Egyben itteni tapasztalatai alapján alkotta meg a magyar vidékiség kicsinyességének, földhöz ragadtságának „csomorkányizmus” fogalmát. Meg kell azonban jegyezni, hogy némi kettős látás jellemzi Németh László vásárhelyi ítéletét, mert egyrészt a „lustaság központ”-jának nevezi, másrészt azt állapítja meg, hogy nincs még egy magyar város, ahol annyi művelt ember lenne a lakosság számhoz viszonyítva, mint Vásárhelyen.

A Vásárhely jelesei címen megjelent életrajzi kislexikon költő, múzeumigazgató, művészettörténész, szerkesztői minőségben méltatja Galyasi Miklóst. Az eddigiekből kitűnően is egyértelmű, hogy többirányú, széles ívű munkássága jelentős fejezetét alkotja a város művelődés- és művészettörténetének. Ezért úgy gondolom, hogy az utód etikai, baráti kötelezettségén túl a helytörténetési objektivitás is indokolja emlékének méltó megőrzését. Ezt kívánta szolgálni írásom.

Portrait and Career Sketch of Miklós Galyasi

János Dömötör

This dissertation portrays one of the more notable participants in the cultural life of Hódmezővásárhely, by examining the career of Miklós Galyasi, who is interesting as a poet, a man of letters and also as a Museum Director. The portrait, which is a blend of historic research work and personal memoirs, simultaneously allows the reader to become acquainted with this provincial man of culture and - as a consequence of this - acquainted with the cultural relationships of an extensive peasant town on the Hungarian plain.

Galyasi Miklós (1903–1974)

„Hív a halál boleróba”

Zenei hangoltság Baka István műveiben

SZIGETI LAJOS SÁNDOR

(Szegedi Tudományegyetem, Szeged)

Baka István – ez köztudott – ha nyugalomra, ihletre vágyott, elvonult Szekszárdra. Ezt azonban csak ritkán tehetette meg s ha nem volt rá módja, akkor a zenéhez fordult s úgy zárkózott még inkább magába, hogy annál nyitottabb lehessen befelé, a saját világára, tette ezt Szegeden, a lakásában, de még inkább, leginkább a *Kincskereső* szerkesztőségi szobájában. Magam is jártam nála többször, mégis Szepesi Attilát, a költőt idézem, visszaemlékezését arról, hogyan zárkózott be a költő „cellájába”: „Nem ismerhette B. I.-t, aki sosem járt szerkesztőségi folyosóról nyíló szobájában. Amúgy nem volt ez a 3x3 méteres helyiség egy szolid szerkesztőségi szoba. Cella volt inkább, melyet az avatatlanok elől csukott ajtók és kárpitok rejtettek. A valódi szerkesztőségi szobáról feltételezhetjük: olyan nyilvános terem, fogadó, ahol az ügyeletes szerkesztő a beszédülő szerzőket helyel kínálja, kérdéseivel traktálja, s miközben sandán marasztalja, magában azt latolgatja, mikor tűnik már a pokolba az illető. Erről a cella esetében szó sem lehetett. A kéziratokkal érkezőknek először is csengetniük kellett az utcai kapun. Ezután az ügyeletes – a *Kincskereső*nél ritka kivételektől eltekintve B. I. volt az – bebocsátotta őket a folyosóra. Innen azonban nem a cella felé vezetett az út, hanem a »közös terem« felé, ahol – Páskándi Gézával szólva – »a verseket egy közös sírnak adják«. Így aztán a legtöbb kézirattal betoppanónak, kézirattal távozonak tudomása sem lehetett a celláról, melyben B. I. szegedi éveit jelentős hányadát eltöltötte... Nappali fény ezt a kis szobát nem érthette. Ablakait sűrű, fekete függöny takarta. Ezek az ablakok eredetileg egy kövezett udvarra néztek, ahol tipikus kisvárosi-belvárosi élet zajlott. Koszos macskák tenyésztek a ládakupacok közt – itt élték a maguk változatos, olykor zajos szerelmi életét. A porolállványok tövében nénikék álltak a puffogó prakkerral. A suhancok motorbiciklit szereltek. A ládakupacok árnyékában részegek hortyogtak. Fönn a körfolyosón pedig a háziasszonyok naphosszat tárgyalták, ki kivel és mikor. A cella ajtaja a félhomályos folyosóról tárult, de el is mehettél mellette. Nehéz lett volna eldöntenie avatatlanoknak, faliszekrény ajtaja-e vagy egy túlméretezett páncélszekrényé. Kívülről is tapétázva volt, kárpit takarta és hangszigetelő karéjozták. Benn folyamatosan szólt a muzsika. Akkor is, ha Istvánnak odakünn akadt valami dolga. Az ajtó kinyílt és azonnal becsukódott. Minden zajnak kívül kellett maradnia. Betoppanva azonnal megérezted az idegen gravitációt. Előbb még odakünn csellentél a villamossínek és újságosbódék közt, a tavaszi-ősi platánok alatt. Idebenn már nem az voltál, aki vagy. Valamiképp vendéglátód verseinek, novelláinak és színpadi játékaiknak lehetséges figurája lettél. Egy torzonborz koldus, kerge madárember, levegőbe lépő csavargó, kocsmái látnok. Az idő kútjába alápillantó spiritualista, aki nem a magad szemepárjával szemlélted már az imaginárius teret, hanem a B. I.-ével, aki ott gubbaszt elötted a félhomályban, kisfiúsan mosolyog és pipázik. Vodkaival kínál vagy nem kínál. Az épp hallható Mahler- vagy Sosztakovics-tételt taglalja, vagy a maga benső gyötrelmeit, mely utóbbiakról sosem tudtad eldönteni: ha ennyire kínlódik miattuk, miért ragaszkodik mégis oly makacsul hozzájuk...” (SZEPESI, 1996. 20–21.)

A Baka Istvánról eddig írt könyvek egyik legnagyobb hiányossága éppen az, hogy nem szólnak arról, milyen jelentősége volt Baka költészetében a zenei ihlettségnek, pedig – mint látható is – nem véletlen, hogy oly gyakori a zenei motívum költészetében. Meglepő, hogy Fried István könyve sem utal a zenére, pedig ha valaki, akkor Fried alkalmas lehetett volna e feladat elvégzésére, hiszen fiatal korában zenészek készült és mind a mai napig nagy zeneértő. Baka teljes lírai életművének első könyvbéli méltatója: Nagy Gábor sem a jelentőségének megfelelő mértékben foglalkozik a Baka-művek és a zene kapcsolatával, de ő az első, aki észreveszi a késői Baka kötetkompozíciós szándékában a mise-parafraízis jellegzetességeit. Magam most csak két vers megközelítésével szeretnék hozzájárulni e hiányosság felszámolásához.

A zene motívumának fontosságára példa lehet az első olvasáskor könnyűnek ígérkező *Halál-boleró* című vers, amely valójában nagyon is összetett dimenziókat mutat. A vers már címében utal arra, hogy egy régi középkori műfaj: a *dance macabre* hagyományára mutat vissza a szövegvilág, de annak nem szokott formáját követve, ugyanis e *skeleton dance* nem akármilyen haláltánc, hanem *bolero*. Az olvasót zeneiségével, dallamvilágával megfogó mű már címével is furcsa hatást kelt s azonnal felmerül a kérdés: miért éppen *bolero*? Mint tudjuk, a *bolero* régi spanyol népi tánc, mérsékelt, de fokozható tempójú, háromnegyedes vagy kétnegyedes ütemű, öt fő részből álló csalogatós páros. Ha csak tisztán, szűken formai szempontból vizsgáljuk is a verset, akkor is tökéletesen megfelel a maga (a címe) alkotta követelményeinek, követi ugyanis a *bolero* stílusát és karakterét, ezt mutatja legalábbis a vers szerkezeti és metrikai felépítése. Minden szakasz nyolc soros és a versszakokon belül is felismerhető a *bolero* jellemző tagolása: az első–második sor alkotta *paseo* refrénszerűen ismétlődik (kisebb változtatásokkal), a harmadik–negyedik sor alkotta *traversias* szerkezetét és funkcióját tekintve (ez a „felvonulás” része a szakaszoknak) megegyezik a hatodik–hetedik sor alkotta *ssegmentummal*, amely szintén *traversias*. Az ötödik sor elkülönül a megelőzőktől és az utána következőktől, mintegy a szakaszok szimmetriatengelyeként (az első, bevezető sort így nem számítva tökéletes a szimmetria). E középső sornak megfelel a *bolero*ban a *diferencias*. S végül az utolsó, a nyolcadik sor a zárás, az összegzés, a *bolero* *finale*-ja. A vers metrikai képlete is a *bolero* ritmusát követi, amely bár különböző variációkban él, leggyakoribb változatait egyértelműen idézi a Baka-vers. E ritmust érzékeltethetjük úgy is, ha mértékeljük a szöveget: a szakaszok első sora *pherekráteszi* sor (– – | – ∪ ∪ | – ∪), a második, ötödik és nyolcadik sor a *hexameter* második *trimeterjéhez* hasonló, illetve annak felel meg (– ∪ ∪ | – ∪ ∪ | – ∪), a harmadik–negyedik és a hatodik–hetedik sor szabályos *adoniszi kólón* (– ∪ ∪ | – ∪). A versforma szabályos, szinte alig tér el az „absztrakt” metrikai képlettől (ahol eltér – s erre még rámutatok –, ott az eltérésnek határozott funkciója van). A *bolero* – mint látható – a *virtus* és karakter *tánca*, illetve *zenéje*. Kifejezőeszköze egyfajta jellegzetes mozgásnak – hirtelen beékkelt megállásokkal megtűzdelve, félbeszakadó motívumokat árnyalva. Sokan, sokféleképpen alkalmazták. Beethoven, Chopin, Ravel, Moszkovski *fantáziáját* is megmozgatta a spanyol csalogató s ki-ki úgy interpretálta, hogy beleépítette a maga karakterét. Ezt tette Baka is, amikor *bolero*jának tárgyául egyúttal a *dance macabre* középkori *hiedelemvilágát* tette meg, amely szerint éjszaka (éjfélkor) a holtak kilépnek kriptájuk „ajtáján” és hajnalig táncolnak.

Bakához eleve közel állhatott a haláltánc hiedelme, hiszen szerette a vámpírtörténeteket, maga is írt ilyet (ld. például *A kisfiú és a vámpír* című prózai művét!), olyan hagyományra mutatva, mint amilyen Polanskié (vö.: *Vámpírok bálja*), de utalhat e tánc a Sátán báljára is, amely ott van Bulgakov – a Bakának oly kedves – *Mester és Margaritájában*, de ott van a Liszt-művekben is, amelyeket szintén gyakran evokál a költő. Gondoljunk olyan zongoradarabokra, mint a *Mefisztó-keringő*, *Haláltánc*, *Csárdás macabre*, *Búcsúzóra*, *Funérailles*. Ez utóbbihoz közvetlenül is ír verset Baka, mégpedig a *Gyászmenet* címűt, melynek alcímében feltünteti a Liszt-művet. A vers nem is annyira egy gyászmenet leírása, mint inkább egy maszk megfogalmazása, még inkább a pusztulás egyetemes folyamatrajza: „Megdermedt sírhalmok között / málladozik a gyászmenet / kőnéma kővak kőszüket / körötte idegen nevekkel / állnak a fejfák sírkövek // Dérlepte sírhalmok között / szétporladt rég a gyászmenet / harangszó csendül messziről / rézhangja lélekként lebeg / ki hallja még ki érti meg”. E műveknek nem csak a halál maga a tárgya, de a haláltánc is, mint ahogy a Baka-vers is bár boleróként tünteti fel magát és tökéletesen meg is felel mind ritmikái, mind jelentéstani szempontból a bolerónak, tárgyában egyúttal haláltánc is, mégpedig akár a középkori hiedelem értelmében, amely szerint éjszaka a holtak kilépnek kriptájukból és hajnalig táncolnak. Ebben az értelemben egyszerre jelenthet mintát nem csak a bolero, de minden haláltánc-zene is, azaz például nem csak Ravel *Bolero*-jára, de Saint-Saëns *Haláltánc* című zenei darabjának ihletésére is gondolhatunk. A népi babonán túlmutató mélyebb, allegorikusabb jelentést is hordoz a holtak éjszakai tánca, mégpedig azt, hogy a halálban mindenki egyenlő, születésre, nemre, rangra, vallásra való tekintet nélkül. Ami igazán furcsa lehet, az a halál és a bolero párosítása, olyan képzeteket vonhat magához, mely szerint azonnal magunk előtt láthatjuk, amint az oszladozó hullák, zörgő csontvázak sírjukból kimászva kasztanyettát ragadnak és karjukat magasba emelve, hármat dobantva, a fölcsendülő ütemekre belekezdnek szenvedélyes táncukba. Még nem olvastuk egyetlen sorát sem a versnek, mégis a cím sugallatára úgy érezhetjük, szinte mindent tudunk róla: halál és tánc, látszólag két ellentétes fogalom (a halál mint az élet lezárása, a semmi, és a tánc mint az élet ünneplése, belemerülés az örökkévalóba, ha tetszik: a minden, az eksztatikus teljesség), mégis oly közelinek látszanak. A tánc az egyik legősibb és legőszintébb önkifejezési eszközünk, tánc közben megszűnnek a gátlások, feloldódnak a társadalmi viszonyok: az alá- és fölérendeltségek, a körülötünk lévő világ szinte megszűnik létezni és belemerülünk a Nagy Mindenségbe (ha a halált is bekapcsoljuk és úgy tetszik: akár a Nagy Semmibe) és egyesülünk az örök természettel, átadva magunkat valami különös, eksztatikus érzésnek. Vajon nem ugyanez történik-e velünk a halál pillanatában is? A táncban az emberek levetkőzik a gátlásaikat és itt – a haláltáncban – a gátlásaikkal együtt ruhájukat, sőt végül húsukat is. Teljes lecsupaszítás-lecsupaszodás ez, hogy végül ott álljanak (álljunk) meztelenül (és testtelenül), ahol nem marad más, csak a lélek önnönmagában, a maga egyszerűségében, egyszerűségében és tisztaságában. Végre mindenki átlátszó, mindenki az, aki, minden az, ami. Minden egyértelmű, nincsenek harcok, nincsenek félreértések, nincsen rossz, és nincsen jó sem, csak tánc van, tánc és tánc, extázis a végső kifulladásig, de legalábbis reggelig, az első kakasszóig, aztán elvonul a vendégsereg, ki-ki „álomba merül” saját kis kriptájában, hogy a következő éjjel újból, még nagyobb erővel zendülhessen föl a Halál bolerója.

*Éjfél*t kongat az óra
Megszólalt a Halál boleroja;
Mint a kalitka,
Tárul a kripta:
Huss! Kirepülnek a lelkek.
Összerakódnak
A csontok, a holtak
Hústalanul dideregnek.

Egyet kondul az óra,
Hív a halál boleroába;
Jöjj ide, járjad,
Fogyjon a hájad,
Lépj a körünkbe, ne fél hát!
Összefogóznak
Véled a holtak:
Jó fiúk, értik a tréfát.

Kettőt kongat az óra,
Zúg a Halál boleroja;
Az égen a Göncöl
Gördül; a gönctől
Most szabadulj: le az inget!
Látod-e? Túl sok,
Vesd le a húsd!
Így a tiéd ez az ünnep.

Hármat kondul az óra,
Búg a Halál boleroja;
Járja borissza,
Szende klarissza:
Jaj, kilyukadt a szemérme!
Víg veterán ott
Ropja a táncot;
Csontja csörög? Csak az érme.

Négyet kongat az óra,
Zeng a Halál boleroja;
Táncol a szajha,
Bár megaszalva
Csügg le a bőre a sárba.
Járja a dalnok,
Botfülü zsarnok
Húzza a sírba, hiába.

Ötször kondul az óra,
Bong a Halál bolerója;
 Járja a pásztor,
 Szent szava kámfor;
Széled a szélbe a nyája.
 Járja a titkár,
 Ő se okít már,
Vagy csak a táncfigurákra.

Hatször kondul az óra,
Elnémult a Halál bolerója;
 Vissza a sírba,
 Zárul a kripta;
Hess! Takarodjon a lélek!
 Már a kakas szól,
 Száll a pimasz szó:
Újra hazudja a létet.

Mint látható, a versforma szabályos, szinte alig tér el az absztrakt metrikai képlettől. Az eltérés két helyen fontos, kiemelő szerepű: „*Megszólt* a Halál bolerója”, azaz valami elkezdődött, valami változás, valami döbbenet jelenik meg már ritmikailag is, majd a vers végén: „*Elnémult* a Halál bolerója”, azaz ami elkezdődött, az itt hirtelen végetér, a világ visszatér korábbi kerékvágásába, mondhatnánk: az élet megy tovább, csak hogy Baka palinodikus jelleget ad a vers végének, a csattanó ugyanis a folytatást, azaz az életet hazugságnak minősíti. E palinódia összefügghet a költő hagyományértelmezésével is, hiszen a haláltánc a halál előtti bűnbánat, a múlandóság kifejezője is, amely utal a halálra való készülődésre vagy a hiábavaló küzdelemre is. A *dance macabre* ugyanis nem más, mint az utolsó tánc: a Halál csontváz képében éjfélkor kibúvik a temető egyik sírboltjából, táncolni kezd és elindul, hogy összegyűjtsen áldozatait az élők közül. A halált jelképező sírgödör körül táncol valamennyi társadalmi réteg és életkor egy-egy képviselője, hogy azután beleugorják a tátongó sötétségbe. A haláltánc rituális tánc is, amely a világmindenség örök ciklikusságát fejezi ki, ez az elképzelés a XIV. század nagy pestisjárványai óta egész Európában elterjedt, abban az értelemben, ahogy azt Landovics István prédikációja 1689-ben megfogalmazta: e szerint a halál „személyválogatás nélkül egyaránt bánik a gazdaggal, mint a szegénnyel, az erőssel, mint az erőtlenel, az ifjúval, mint a vénnel, a bolonddal, mint a bölccsel.” Az ábrázolások a gyakori körtánc helyett körmenetet is mutathatnak; a halál legelőször a társadalmi hierarchia csúcsán levőket – a pápát, a császárt – ragadja el. Néha csontváz is lépdel a menetelők közt, mint például Holbein *Haláltánc* című fametszetsorozatán. Ezekből a képekből merítette a külső inspirációkat Claudel és Honegger *A halottak tánca* című műhöz, amely átlépi a klasszicizmus tudatosan vállalt korlátait. „A szövegkönyv terjedelmes bibliai idézetei, látomásai, kiáltásai és zokogásai mögött ott lüktet az akkor, 1938-ban háborúba menetelő Európa félelmetes látomása. A zenekar, énekar, szólók újszerű hangkombinációi, szokatlan effektusai pedig már azt is jelzik, hogy a zenei újklasszicizmus is felismerte saját korlátait, ugyanaz a *cantus firmus*, amely egy esztendővel korábban a *Johanna a máglyán*-ban a szabadságot és az igaz ügy győzelmét

jelképezte, itt a haláltánc alapjává válik, önmaga ellentétébe fordul.” (RÓNAY, 1986. 324–325.) A haláltáncot a bűnbánat tisztítótűzének is tartják: a járványok bűnbánat és bűnbocsánat nélkül elhunyt áldozatai kénytelenek – vezeklésül – a halál furulyaszavára mozogni. A haláltánc-motívum a középkori misztériumokban és *Akárki*-legendákban is megjelenik: a földi értékek képviselőit – Szépség/Ifjúság, Gazdagság, Hatalom – tánc közben elragadják a temető halottai. Villon a *Nagy Testamentum XXXIX.* szakaszában a halál előtti egyformaságról szól a haláltáncok mindenkit felsoroló formájában, Szabó Lőrinc fordításában így: „Mert hát, légy bölc, légy balga, pap, / Laikus, gazdag vagy szegény, / Fösvény, tékozló, kicsi, nagy, / Úr, paraszt, szép, rút, bűn s erény, / Bármily rangú földi szirén, / Csupa nyakék, dísz, kincs, sugár, / Hiába: e föld kerekén / Mindenkit elvisz a halál.” (*Panasz a mindenenket lebíró halálról*). Baudelaire, *Haláltánc* című versében a halált aszott, felcicomázott, öreg nőként ábrázolja, aki táncpartnert, áldozatot keres a világot jelentő táncteremben. Tóth Árpád fordításában így: „Büszke, mint aki él, elegáns természetére, / zsebkendő ékíti, kesztyű és nagy csokor; / ahogy jár, hanyagul, holmi bizarr ledérre, / sovány kokottra vall az únt, fanyar modor. // [...] A hűvös Szajnapart s a Gangesz égő tája / mindegy: a földi nyáj csak ugrál és liheg, / s hogy a plafón likán az Angyal Trombitája / mint setét puskacső ásít, nem látja meg. // Groteszk emberiség! A Halál is csodálja, / mily rángó tánc fölé süt mindenütt a nap, / s olykor parfömmösen vegyül ő is a bálba / s az örület közé iróniája csap!” (*Haláltánc*). Poe novellájában a halál a pestis elől elzárkózó mulatózók közé oson be, itt a haláltánc valójában a halál előtti utolsó fékevesztett tombolás. Prospero herceg és vendégei azt hiszik, megmenekülhetnek a halál elől, hiszen egy minden szépséggel, kéjjel ellátott várba zárkóznak be, ám az elbeszélés zárásában valami furcsa történik, az egyik mimes (utánzó) éppen a vörös halál képét öltötte föl. Prospero kiadja a parancsot, rántsák le az ismeretlen álarcát, azonban mindenkit halálos félelem száll meg. Prospero tehát maga akar rendet tenni. „A herceg kirántott tört vitt magasra emelt kezében, és eszeveszett rohanásában négy- vagy ötlábnnyira jutott a hátráló alakhoz, mikor ez, éppen a bársonyterem végébe érve, hirtelen megfordult, és szembenézett üldözőjével. Éles kiáltás hallatszott – s a tőr csillanva hullott a holló szőnyegre, amelyre egy pillanat múlva holtan bukott le Prospero herceg. Akkor, összeszedve a kétségbeesés vad elszántságát, a tivornya vendégeinek egész tömege nyomult egyszerre a fekete terembe, és megragadva az álarcost, akinek magas alakja egyenesen és mozdulatlanul állott az ébenóra árnyékában, kimondhatatlan borzalomban merevedtek meg, mikor észrevették, hogy a síri köntösök és hullaszerű álarc alatt, melyre oly vad erőszakossággal csaptak le, nem rejlik semmiféle tapintható forma. S ekkor felismerték a vörös halál jelenlétét. Tolvajként jött az éjszakában. S egyre-másra estek össze a mulatók tobzódásuk vérharmatos csarnokaiban, s úgy lelték halálukat, ki-ki saját buktának kétségbeesett pózában. S az ébenóra élete kimerült a legutolsó tivornyatárs életével. S a háromlábak lángja kialudt. És sötétség és pusztulás és a vörös halál vette át korlátlan uralmát.” (*A vörös halál álarca*[Babits Mihály fordítása]). Nálunk először a *Példák* könyvében, majd Madách *Az ember tragédiája* című művében, a londoni színben jelenik meg. Baka versére látszik előremutatni Liszt Ferenc és Weöres Sándor *Haláltánca*, a zeneszerző zongorára és zenekarra komponált művének könyörtelen, kopogó ritmusa a tánc kényszerű voltára, az alávetettségre és a halál kérlelhetetlenségére emlékeztet (ide mutat – mint már utaltunk is rá – Saint-Saëns *Haláltánca* is), Weöres verse táncos ütemű és a halál előtti bemutatkozást, vagyis az emberélet summázását festi: „Öreg csont, / ifju csont, / rajta-rajta-rajta. / Pöre Panni, szár Boriska, / lyukas Jancsi, zörgős Miska, / öreg csont, / ifju

csont, / rajta-rajta-rajta.” A továbbiakban a haláltánc helyét és idejét adja meg a szöveg, jelezve a korábban látott halál előtti egyenlőséget is: „Mindenfelé csupa hó. / Döcög a Hold, a fakó. / A fagyos fák kérge pattan, / a jég reccsen a patakban. / Hé-hahó, / hőhe hó! / kocog a Hold, a fakó. / Nincs itt gyász, nincs itt láz, / lábszárunkon, gerincünkön / szerelem se citeráz. / Nincs kikapós, nincs erényes, / nincsen morcos, nincsen kényes, / öreg csont, / ifju csont, / rajta-rajta-rajta.” Majd pedig felsorolja az általa választott életlehetőségeket: gazdagságot, szegénységet, bővérűséget, kövérséget, soványságot, hogy megállapítsa, a halál előtt nincs jelentőségük: „Se szántások, se utak. / Mind hidegek a kutak. / Jégcsap lóg a kereszt-ágon. / Álom tesped a tanyákon.” Végül, a ciklikusságot és az örök körforgást érzékeltetendő, keretessé teszi Weöres a verset azzal, hogy megisméli a táncos ritmust idéző kezdősorokat.

Baka versének haláltánca egyszerre mutat vissza a villoni, a Liszt Ferenc-i megoldásokra, de a középkori szimbólumra is, amely alapjában véve istentagadó rítust hordoz: annak a tendenciának a leképeződéseként, amely az egyoldalú vallásos életmód ellensúlyozására volt hivatott, lényegében tehát annak az ontológiának a „paródiájaként”, amely az evilági élet sivárságát, monopol istenhitét, a földöntúli boldog életbe vetett hitet és a flagellációt hirdette (gondoljunk csak éppen így Villonra vagy a *Carmina Burana*-ra: mindkettő az élet teljes kiélését, az örömeket, az életvidámságot, az evilágiságot diktálja – néhol egészen szélsőséges módon is akár). A halálban mindez inverz módon jelenik meg: a holtak még mindig táncolnak, de minnek?! Nem vidám, nem örömteli ünnep ez, hanem görcsös rángatózás, a mozdulatok inkább a kín gesztusaira emlékeztetnek, semmint a felszabadult szórakozásra. A szereplők repertoárja is figyelemre méltó: kurvák, papok, hivatalnokok, gazdag nemesek ropják gyötrelmes táncukat, mind-mind bűnösök, az élvezetek rabjai, akik életüket a kéj, a pénz, a szórakozások jegyében élték. Lehetséges lenne, hogy a haláltánc valójában büntetés? Hogy léha életük miatt a halálban sem nyugodhatnak? Így azonban módosítani kellene a kijelentést, mely szerint a halálban mindenki egyenlő, ezek szerint ugyanis nem a halálban egyenlő mindenki, hanem a bűnben, pontosabban: minden bűnös ugyanúgy bűnhődik. A haláltáncban megelevenedik a test és a lélek (főként a lélek), sűrűn és ritmikusan magával ránt, rángatózik az emberi izom, egy ütemre mozdulnak a lábak, miközben a monoton és ősi, de mégis nagyon mélyről felszakadó dobszó adja az alapérzést. Mindenki közösen érez. Hosszú-hosszú ideig az összes beavatott lép és mozdul egyazon koreográfiára, míg a zene egyszer csak elkezd gyorsulni: először csak lassan, óvatosan, majd egyre merészebben és vadabbul, míg végül minden élő és halott „létező” rátalál saját belső világára, hogy ekkor megkezdődhessék az extázis, akár egy rapszodikus szerelkezés vagy a dübörgő tenger, mint Liszt *Les Preludes*-jében, úgy csap fel és fel, feltartóztathatatlanul egyre magasabbra a zene, míg csak el nem éri célját: a teljes katarzist, a végső megtisztulást, az utolsó orgiát. A test és lélek – különszakadnak, kiválnak egymás szorító bilincsből, szabadon járnak eleve elrendelt útjukat a sors labirintusában, elvész az önkontroll, a választott, de még inkább a társadalom által az élőre erőszakolt „szerep”. Ebben a tartományban megszűnik Isten hatalma is. Nincs öntudat, csak érzés: a közös, kollektív élmény, az ősi, kiburjánzó, eltemetett és feltámadt vágy. Nincs születés, csak halál. De a Halál maga a lét. A hagyomány szerint éjfélről az első kakasszóig tart az ünnep. Eddig tehát az istentagadás, aztán szépen, csendesen elmúlik az „életézés”, mert nincs mit tagadni rajta: az egyetlen való lét az érzékeny extázisa, a határtalan „ünnep”: az Élet. Bakánál is megtalálható mindez az extatikus, felszakadó élmény. A vers tökéletesen rátalál a bolero

hangnemére és legalább olyan tökéletesen alkalmazza a hagyomány megkívánta visszatérő motívumokat, melyek – mint láttuk – mindig is jellemezték évszázadokon keresztül a haláltáncot. Így alkalmazza a nyomatékhoz szükséges lüktető ismétléseket: „Meggzóalalt a halál bolerója; [...] Hív a Halál boleróba; [...] Zúg a halál bolerója; [...] Búg a Halál bolerója; [...] Zeng a Halál bolerója; [...] Bong a Halál bolerója; [...] Elnémult a Halál bolerója”. Hasonlóképpen alkalmazza a hagyománynak megfelelő állandó figurákat: borissza (iszákos), klarissza (apáca), veterán (aki érdemrendeket kap azért, mert embert ölt), szajha, dálnok (lehet talán költő vagy mindenkori talpnyaló?), pásztor (esetleg Jézus alteregója?), titkár (itt bizonyosan párttitkár, de egyúttal a mindenkori fennálló hatalmi rend birtokosa). Látható, hogy Bakánál mintegy aktualizálódnak a szerepek, de abszolút értelemben mégis tökéletesen érzékelteti a bűnösök listáját, szinte szociografikus hitelű a vers e kisvilága. Működtei az ubi sunt formulát („Ou sont le neige d’antant?”); „...Táncol a szajha /bár megaszalva / Csügg le a bőre a sárba...”. Folyamatában látatja az egész mechanizmust, de nem lehet tudni, hogy ő maga részese-e. Mert ha így van, márpedig a „Lépj a körünkbe ne félj hát!” imperatívusza ezt sugallja, akkor ez a fajta narratológiai pozíció (a lírai én és a lélek azonosítása) a lehetséges világok klasszikus esetévé növi ki magát. Az is lehet, hogy Baka itt az Élet és Halál közti pozíciót foglalja el, és éppen ezért teheti meg, hogy él a gúny és ironia eszközével (ld. például a „Járja a titkár...” sort). A zárószakasszal nemcsak a teremtés értelmét tagadja a költő, de a hazug hatalom uralta hazug létet is parodizálja, illetve a haláltáncot – utalva Arany *Walesi bárdokjára* is – a hatalmi önkénnyel való szembenállásként artikulálja. (Vö. NAGY, 2001. 103.)

Az ember sorsa: az, hogy nincs múlt, nincs jövő kárhozat nélkül, le kell mondanunk minden kapaszkodóról, esélyről az üdvözülésre – ez fogalmazódik meg egy másik hasonló versben, a *Mefisztó-keringőben* is, amely a Baka-életműben nem csak a *Halálbolerónak*, de a *Trauermarschnak* is párverse, társverse. A *Döbling* című kötet *Mefisztó-keringő* című ciklusának nyitóverse az utóbbi, a cikluscímadó mű pedig a záróvers. A két mű motívikus szempontból is szoros kapcsolatban áll egymással, előbbit a trombita „tratataam”-ja tagolja különböző egységekre, utóbbit pedig a Sátán hegedűje motívum ismétlődése. Mint Nagy Gábor írja: „Előbbiben a gyászmenet válik dionüszoszi forgataggá, utóbbiban a bál kap szorongatóan sejtelmes hangulatot a hegedűs Sátán közbelépésével. S a *Mefisztó-keringő* harmadik szakaszában a bálra szinte rázúdul a *Trauermarsch* halál-látomása, de itt nem égi, hanem föld alatti szférából lép ki a halál.” (NAGY, 2001. 93.) A Gustav Mahler emlékének ajánlott *Trauermarsch* egyszerre gyászmenetvers, haláltáncvers, Monarchia-sírató és modern apokaliptika: „Tratataam, tratataam, tratataam... / Közeledik a gyászmenet, / a réztücsökciripelésben / nyikorognak gyászkerékek, / s mint körfűrész, forog a hold, / csillagon – görcsön – felsikolt, / hasad a deszka-éj, az ében, / szekercecsattogás – ki épít / ravalt vagy vesztőhelyet? / Trombita-csiganyálás rétek, / közeledik a gyászmenet, / gyászkancáján üget az élen / a tábornok, a hölgyek arcán / gyászfátyol-napfogyatkozás, / huszárok mentéjén a sújtás / szögesdrót, zúzmaralepett, / trombita harsan – réztücsök, / gyászkangyal suhog az éjben, / lebeg a gyászolók fölött, / óccánjáró-nyelv ütődik / fogsora jéghegyeibe, / állnak cselédlány-dunyha boglyák / trombita-csiganyálezüstben, / rulettgolyó-hold fut az égen, / csillagzsetonok halmait / söpri maga elé az Isten, / és réztücsökciripelésben / – bakján a Sarkcsillag a lámpa – / úszik a gyász-Göncölszekér. / A tavak ablakát betörve, / mint szét-durrant pezsgőspalack, vízmélyig gomolyog az éj.” Tulajdonképpen hasonlóan démonikus képpel és metaforikával találkozunk a *Mefisztó-keringőben* is, amelyben fokozatosan úszik egymásba a bál és az emberi (sátáni) alakot öltő temető apokaliptikus képe:

És most a Sátán hegedűje
a brácsát nagybőgőt leinti
s a nyálzó klarinétvisítást
a párok döbbenetben megállnak
de nem bír tiltakozni senki
mert ólomsúlya lett a tüllnek
s a hölgyek izzadt szirmai
mint párzás közben megfagyott
csigák tapadnak össze és
belőlük mégis oly bizsergés
fut szét a tagokba
hogy koszorúvá borzolódik
a hajzatuk s a férfitestek
drótvégen lógó bábui
szikrák kék záporába vesznek

S rákezd a Sátán hegedűje
végigcsusszan a húrokon
a vonó és kettérepednek
a tükrök ablakok s a serleg
a kézből szétszilánkozik
bor fröccsen és brokát hasad
függöny hullámlik mintha űri
szél fújna arkangyalhajat
a táncosok riadtan állnak
de egyszercsak középre lebben
az első pár s a szerteáradt
zenére lassan körbering
és mind akik e jelre vártak
felbolydult izgatott seregben
forogni kezd a többi mind

S húzza a Sátán hegedűje
liheg a nagybőgő a brácsa
a klarinét lohol nyomába
remeg a bálterem remeg
s vonagló kékes ajkait
széjjelnyitja a temető
odvas fogai sírkövek
vacogva villannak elő
örvénylik részegen a valcer
míg a föld megundorodik
és gyomortartalmát kihányja
csontváz-szerpentin koponya-
konfetti esőzik a bálra

és örvénylik aranyfog rendjel
a holtak fölkevert pora

S vonít a Sátán hegedűje
nyüszít a brácsa felsikolt
a klarinét hörög a bőgő
élők között kering a holt
A. Nagykövetné s B. A császár
ébenfa mellett rőt virágszál
a parketten száguldozik
C. Államelnök görbe lábu
nejét forgatva Noszferatu
mily szép nyak elábrándozik
s mint hattyúdöggel a kanális
fagyaltszinű ruhákkal máris
felhabzik forr a bálterem
s bár túlcsondul megállni nem
engedi a szilaj keringő

S húzza a Sátán hegedűje
húzza de egyszercsak leinti
a nyálzó klarinétvisítást
a brácsát nagybőgőt megállnak
a párok már nem járja senki
s míg izzadt tagjaik kihűlnek
s csak lihegésük hallani
a Sátán meghajol kopott
frakkját végigsimítja és
eltűnik s ekkor új bizsergés
fut szét az elzsibbadt karokba
roggyant lábakba folytatódik
a bál s a nő- és férfitestek
drótvégen rángó bábu
új táncok mámorába vesznek

Mint látható, a Sátán eltűnével nem nyerik vissza szabadságukat a táncolók, továbbra is egy náluk nagyobb hatalom mozgatja őket. Az utolsó versszak kezdése – „S húzza a Sátán hegedűje / húzza de egyszercsak leinti” – felidézheti bennünk Vörösmarty Mihály *Vén cigány*ának utolsó versszakát, amely így kezdődik: „Húzd, – de mégse”; mintha ironikusan azt sugallná, hogy a vén cigány helyett nekünk már csak a hegedűs Sátán maradt, ezredvégi haláltáncot járó utolsó bálozóknak. Nagy Gábor jegyzi meg, hogy a verset erősen démonikus jellege a magyar irodalom több jelentős művével is rokonítja. Arany János *Tengeri-hántáshoz* fűzött jegyzetében maga nevezte ugyanis „daemoni”-nak a muzsikát, amit Ferkó hall; *Az ünnep-ronitókban* a démoni zene hatására elvesztik a fejüket a táncolók: „A táncosok arcán vékonyü hull: / De a láb még egyre bokázza vadul, / Viszi a tánc ördögi kedve.” S szinte a *Mefisztó-*

keringő zárata is lehetne: „Úgy táncol el, egy bőszi harci zenére, / (Mondják, a pokol tüzes fenekére) / Az egész őrző csoport.” De említi Nagy Gábor Arany haláltánc-balladáját, a *Hílatavást* is. (Vö. NAGY, 2001. 94.) Ady több verse is előzménye a más Baka-versben is, például a *Háborús téli éjszakában* uralkodó démonikus hangulatnak (elemzése: SZIGETI, 2000. 150–177). A *Sípja régi babonának* című versben a zene és az árnyak kavargása tematikusan is hasonló szerepű; a *Lédával a bálban* befejező szakaszában a táncoló párnak olyan démonikus ereje van, mint a Baka-versben a hegedűs Sátánnak: „Elhal a zene s a vig teremben / Téli szél zúg s elalusz-
nak a lángok. / Mi táncba kezdünk és sírva, dideregve / Rebbennek szét a boldog mátkapárok.” Itt jegyzem meg, hogy maga a költő, Baka István is hasonlóan nyilatkozott: „Én nem démonikus, inkább démonokra érzékeny, szorongásos ember vagyok. Szorongásaim növelik démonikussá a belső valóságot, látomásaimat.” (DARVASI, 1990. 6.) Lényeges funkciója lehet annak, hogy itt éppen hegedűről van szó a versben, a hegedű ugyanis, amely Apollón lantját helyettesítve lehet költészet-jelkép is, megjelenhet a halál attributumaként is. Példa erre Peter Brueghel *A halál diadala* című képe, amelyen – épp a középkori haláltánc motívumát idézve – a zenélő fiatal szerelmespár mögött a csontváz képében megjelenő Halál játszik a hegedűjén. A Bakának (is) mintát jelentő Juhász Gyula pedig saját költészetének szimbólumaként említi *Epilogus* című versében: „Elhantolt álmaim zokognak / A horpadt öblű hegedűn.” Mefisztó, a Sátán öröktől fogva létezik és akárhol, akárhogy is kerekednek rajta fölül az égi erők, hatalma van: lelkeket tart a kezében, hideg, kopottas és mégis félelmetes, megbabonázó, magához láncoló ereje van.

Baka verse az oly sokszor feldolgozott, szinte mítosszá terebélyesedett motívumot, a Sátán bálját eleveníti meg. Tobzódó, örült agónia ez. A zene, „a Sátán hegedűje”: hatalom. Hangja megfojtja az öntudatot, a félelmen, a dermedtségen át vezeti az agyat egy tébolyult extázis felé, amelynek végén ott vár a halál. Összetett szimbolika jellemzi a verset, mélyen gyökerező jelképekből tűnik elő az az egy mondattal meghatározhatatlan determináltság, amely elvesz minden célt, mely előtt fejet hajt, fejet kell hajtsan az ember. De ki látja előre ezt az eleve elrendelt sorsot? A belső üresség, a lélek helyén tátongó űr az, ami kiöli a jövőbelátás képességét az emberből és pontosan ez az, ami eleve kárhozatra ítéli. Mintha csak ismét Bulgakov *Mester és Margaritájának* bálján kerülnék bele egy eksztatikus körbe, csakhogy itt nincsenek Maragariták, nincs, ami menthető lenne, ami érdemes volna a valódi újjászületésre. Ez az újjászületés valamiféle jéghideg, fekete, bénító esemény. A vers kezdete a Sátán belépője. Csakhogy: kivel is találkozunk? Hiszen a címben Mefisztó, a versben a Sátán szerepel, más-más képzetköröket is bekapcsolva a vers intertextualitásába. A Mefisztó név irodalmi alkotásokat juttathat eszünkbe: Marlowe *Doktor Faustusa*, Goethe *Faustja*, Madách *Tragédiájának* Lucifere, Thomas Mann *Doktor Faustusa* és Klaus Mann *Mefisztója*. Az eredeti név Mephistopheles, a Sátán egyik megjelenési formája, a hét főördög egyike, a második a bukott angyalok közül, az elnevezés valószínűleg héber elemekből áll, de értelme bizonytalan („romboló hazug”, „a jó elpusztítója”). A Sátán megnevezés egyértelműbb a keresztény hagyományban: az Ószövetségben e név ellenfelet jelent, aki a régi hagyomány szerint a mennyből bukott alá irigysége és gőgje miatt. Egy héber mítosz szerint a teremtés harmadik napján Isten fő arkangyala, egy Lucifer nevű kerub: a „Hajnal fia” az Édenkertben járkált csillogó ékszerekkel, Isten minden népek őrzőjévé tette. Egy ideig szerényen viselkedett, de hamarosan eluralkodott rajta a gőg. „Egyenlő leszek Istennel” – mondta, mire Isten alávetette őt a Földre, majd a Seolba. Zuhanás közben úgy fénylett, mint a villám. A mítosz nyomai fellelhetők a Bibliában is (Iz 14,12–15; Ez 28,11–19; Lk. 10,18; 2Kor 11,14; Jel 12,9.). A héber mítosz eredetileg egy egyszerű allegória: Hélél ben Sáhár („hajnal

fia”) a Vénusz bolygó volt, ezt vegyítették Phaetron görög mítoszával. (Ezt a hagyományt őrzi több apokrif irat is, köztük a János evangélistának tulajdonított és Nikodémus apokrif evangéliuma is, amely Jézus pokolraszállását írja le, amelynek során a Sátánt béklyóba kötözte.) A Biblia a Sátánt nagyon is eleven, hús-vér személynek tartja, aki például alkut köt Istennel Jób elnyerésére (Jób 2, 1–7) vagy megkísérti a pusztában imádkozó Jézust (Mt 4, 1–11).

A vers kezdete a Sátán belépője, de az egész vers és minden versszak „És”-sel kezdődik: mintha valaminek a folytatása lenne, mintha az örök körforgást, az állandóságot, a ciklikusságot akarná hangsúlyozni a szöveg. Egy bálon vagyunk tehát. A belépő pillanatában minden elnémul, érezzük: az élet megállt, az idő megszűnt előrehaladni. Marionettbábu mindenki, jeges dermedtség önti el a szíveket, csak egyvalami hiányzik: a felismerés. A magyarázat a történések miéértjére senkiben nem tudatosul, a sátáni erő megfélemlít, de azután a zene – a lenről, mélyről áradó erő – elragadja a ridegsége, hidegsége ellenére fülledt erotikájával az embereket és minden döbbenet, ráébredés elmarad. A második szakaszban a sátáni hegedű vészjósló megszólalása elindítja őket a halál felé: „kettérepednek a tükrök”. Kettétörnek az élet, meghasad az egyéniség, darabokra hull, az én mint egész – megsemmisül, eltűnik az önrendelkezés lehetősége és szabadsága. „Bor fröccsen” – bor, vér, Jézus, Isten – a sátáni és isteni eszmék öröktől való összefüggése benne van e két szóban. Kiömlik a bor, megszűnik létezni az Istenhez, az értékekhez fűző vékony fonal, de a dermedtség még ott vibrál egy pillanatig a levegőben. Erőfeszítések árán ugyan, de még ott van az utolsó lehetőség: visszalépni, elutasítani a gonosz tobzódását, ezt az örületet, a lélek eladását (Mefisztó neve a címben utalhat erre az alkura is: a lélek eladására a Sátánnak, de itt nincs fizetség, még csere, megegyezés sincs). Erről a pontról még vissza lehetne térni az életbe, az ember keresztútnál áll. És ebben a pillanatban áttörnek a gátak, elemi erővel tör föl a túlvilági, pokoli orgia, megkezdődik a Mefisztó-keringő, az ember feltétel nélkül, öntudatát háta mögött hagyva, révülten áldozza magát a Sátánnak. Félelmetes örvénnyé alakul a tánc, amely áthidalja az élet és a halál közti szakadékot vagy még inkább azt a masszív falat dönti romba pillanatok alatt, amelyet élet és halál, a megtisztulásra való esély és a már elkárhozottak kényszerzubbonyba belefeszített, palackba zárt vérfagyasztó ereje közé emelt valamiféle magas, fenséges erő.

Öntudatlanság: az ember a Sátán kezében félelmetes fegyverré válik önmaga ellen. A gonoszt őt használja fel bebörtönzött erőinek kiszabadítására, hogy aztán azonnal befonja, beléjük olvassza. Kiáramlik a halál, elönt mindent az elmúlás hamuja, a rothadó anyag körbeveszi a még élőt, egyre gyorsabban örvénylik a tánc, ájulásig, félelmetes vízióig fokozódik, forog, rikolt a világ. A harmadik szakasz képei ezt a tébolyultan örvénylő, és közben jéghidegséggel átitatott erőkitörést ábrázolják. A hegedű-motívum lassan változik. Egyre magabiztosabbá válik a hang, egyre erősebbé. Energiát szív magába a halál. A képek egyre inkább ziháló lélegzetre, kapkodó, megrészegült lihegésre emlékeztetnek, túlsúlyba kerülnek a sátáni, elkárhozott világot megjelenítő mozzanatok. Köztük villanásszerűen jelennek meg a tánc képei, az öntudatlanságba zuhant ember belesüllyed a kárhozatba: „míg a föld megundorodik / s gyomortartalmát kihányja...”. Beteljesedik az élet és halál keveredése, a zene eléri tetőpontját: „S vonít a Sátán hegedűje / nyúszít a brácsa felsikolt / a klarinét hörög a bőgő...” Az életben, az emberi társadalomban hatalmasok – nagykövet, császár, államelnök – jelennek meg, de csak bábok, üresek, mind egy-egy betű csupán: teljes személytelenséggel. Az egyik felesége a másikkal, a halálban elvész a mondvasinált rang, eltűnnek az ember által saját maga számára kialakított kategóriák.

Valódi tudata csak magának a Halálnak van. Megjelenik a vámpír, általa az élőkől majd örök bolyongó holtak lesznek s kerülnek így végleg a Sátán kezébe, elveszítik a megnyugvás lehetőségét. Tobzódik a tánc, beteljesedik a sátáni akarat. Az ötödik szakaszban hirtelen, minden átmenet nélkül vége szakad a táncnak. A Sátán maga inti le a zenét. Az a megdöbbenő, hogy mennyire antropomorfizáltan jelenik meg (ez a mozzanat is Bulgakov Wolandjára látszik mutatni): „a Sátán meghajol kopott / frakkját végigsimítja és / eltűnik...”. A fenti képet két olyan gondolat fogja közre, amely igazán megdöbbenővé teszi a verset, némiképp átértékelve annak eddigi jelölését: „... megállnak / a párok már nem járja senki / s míg izzadt tagjaik kihűlnek...”. Ez a pillanat a tényleges halál pillanata az ember számára: a tánc utáni felhevültség realista képe csak vékony hártya a mélyebb metaforán: a kihűlő tagok, a kihűlő test maga a halál. A keretkép második része, az utolsó hat sor egyértelművé teszi a Sátán teljes győzelmét. Az „új bizsergés” már valami más, mint eddig: az élőkől holtak lettek, az elkárhozottak birodalmában vannak örökre. Így válik teljessé a felvillanó Noszferátu-kép. Tegyük hozzá: lényeges funkciót ad Noszferátunak, hogy ő az egyetlen, akit nevesít a költő, hiszen egyébként – mint a haláltáncokban szokás – csak rangok szerepelnek, a nevesített vámpír pedig új áldozatokról ábrándozik. Még egy apró, de annál fontosabb mozzanata e résznek, amely újabb felismeréshez vezet: „nyálzó klarinétvisítás” – hangzott el ugyanez a jelző az első szakaszban az élet zenéjének megszólaltatásakor, és most, az utolsó szakaszban ugyanez a jelző a halál zenéjére vonatkozik. Először úgy tűnt, az élet dimenziójától haladtunk és kerültünk át a haláléba, most azonban tudatosulhat bennünk, hogy az élet és a halál képe megegyezik: az üres élet már eleve a Sátán kezében volt, eredendően joga volt a gonosznak a lelkekre. Minden reménységűgár összetört így visszamenőleg. Itt, a keresztútnál hiábavaló lett volna a próbálkozás, mindenfajta ellenszegülés. A halál már nem más, mint a Sátán eddig is meglévő hatalmának tudatosulása, nyílt színen való elismerése, és a tényleges beleolvadás. Mindig is ő irányított a háttérből. Ez a hirtelen reményvesztés az, amely visszamenőleg eltöröl minden sejteti vélt kapaszkodót és a bele-törődést vonja maga után. Vigaszunk legfeljebb maga a zene és a költészet lehet, úgy, ahogy a reménytelenségen túli remény elől Thomas Mann sem tudott kitérni. A már említett *Doktor Faustus*ának főszereplője, Adrian Leverkühn, tragikus sorsú zeneszerző voltaképpen „Schönberg második korszakának zenei formájában, a dodekafónia eszközeivel alkotja meg nagy művét. A dodekafónia nem a hagyományokkal való teljes szakítás jegyében született, célja a lényeg lehető legtömörebb kifejezése (ebben Liszt öregkori törekvéseinek beteljesítője).” (RÓNAY, 1982. 328.) Az ördöggel való egyezsége arra ítéli Adrian Leverkühnt, hogy noha a tökéletes zenei tudás birtokába kerül, az embereket nem szeretheti. Leverkühn azonban éppen a nagy műben nem tud teljesen engedelmeskedni az ördögi egyezség parancsának, nem tudja megfékezni expresszív kitoréseit, mint Baka István idemutató verseiben, nála is „a legmélyebb vizsgálatanságból mégiscsak kicsirázik a remény”. A *Doktor Faustus* végkicsengése legalábbis erre látszik mutatni: „Ez a reménytelenségen túli remény lenne a kétségbeesés transzcendenciája, nem ellene elkövetett árulás, hanem az a csoda, amely túlmegegy a hiten. Hallgassátok csak a befejezést, hallgassátok velem: egyik hangcsoport a másik után lép a háttérbe, és ami megmarad, amiben a mű kicsendül, egy cselló magas g-je, az utolsó szó, a pianissimo szünetjelekbe belevesző, elszálló hangja. Aztán már semmi sincsen, csak hallgatás és éjjel. De ez az utórezgéseivel a hallgatásba akaszgó hang, amely már nincs, amelyet már csak a lélek hall, és amely a gyász kicsengése volt, többé nem az, megváltoztatja értelmét, és fényjelként világít az éjszakában.”

IRODALOM

- BARTHA TIBOR, DR. (szerk.) 1995
Keresztyén bibliai lexikon. Kálvin Kiadó.
- BIEDERMANN, HANS 1996
Szimbólumlexikon. Corvina.
- DARVASI LÁSZLÓ 1990
„Nem tudok egy gonosz Istenben hinni”. Beszélgetés Baka Istvánnal. Magyar Napló, ápr. 26. 6.
- FRIED ISTVÁN 1999
Árnyak közt mulandó árny. Tanulmányok Baka István lírájáról. Tiszatáj Könyvek, Szeged.
- HOPPÁL MIHÁLY, JANKOVICS MARCELL, NAGY ANDRÁS, SZEMADÁM GYÖRGY 1995
Jelképtár. Helikon Kiadó.
- NAGY GÁBOR 2001
„...legyek versedben asszonánc”. Baka István költészete. Kossuth Egyetemi Könyvkiadó, Debrecen.
- PÁL JÓZSEF és ÚJVÁRI EDIT (szerk.) 1997
Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából. Balassi Kiadó.
- RÓNAY LÁSZLÓ 1982
A huszadik századi zene és irodalom fejlődésének párhuzamos jelenségei. In: *Szabálytalan arcképek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 311–343.
- SZEPESI ATTILA 1996
A cella. Tiszatáj, 9. 20–21.
- SZIGETI LAJOS SÁNDOR 2000
(De)formáció és (de)mitologizáció. Parabolák és metaforák a modernitásban. Suprasegmentum.

‘Bolero with Death’

Musical influences in the work of István Baka

Lajos Sándor Szigeti

This dissertation has been written to compensate for a certain inadequacy, owing to the fact that books and studies concerning István Baka do not question in great enough detail the significance that music played in the life and life work of István Baka.

This dissertation is intended to illuminate the world of István Baka’s poetry, with the help of the analysis of two works: ‘Bolero with Death’ and ‘Mephisto Waltz’. Primarily, we provide an interpretation of the historic form, also characterising the Hungarian and European traditions which István Baka enters into with these works, the composers (for example Ravel and Liszt), the poets and writers (Baudelaire, Weöres and Bulgakov) who had an effect on him, and those who ‘created’ the inter-textuality of his poems.

A huszonötödik ének

Baka István Könyörögj érettem című versciklusáról

NAGY MÁRTA

(Szegedi Tudományegyetem, Szeged)

Bevezetés

Baka István *Könyörögj érettem* című versciklusa először a költő 1981-es verseskötetében, a *Tűzbe vetett evangéliumban*¹ jelent meg. A négy versből álló ciklus első három darabja (*Könyörögj érettem*, *Kora-tavaszi éjszaka*, *Tó szoknya*) 1975-ben keletkezett, míg a ciklus záróverse (*Ballada*) az 1976-os év terméke. A *Ballada* a kötetet megelőzően önállóan is megjelent 1977-ben a *Tiszatájban*², majd 1979-ben a *Gazdátlan hajók*³ című, fiatal szegedi költőket bemutató antológiában. Az 1990-ben megjelent, válogatott és új verseket tartalmazó kötetben, az *Égtájak célkeresztjében*⁴ *Könyörögj érettem* cikluscím alatt a *Nem vagy itt*, a *Végigver rajtad*, a *Szerelmesvers*, a *Kora-tavaszi éjszaka*, a *Könyörögj érettem* és a *Ballada* című versek szerepelnek. Az összegyűjtött verseket tartalmazó, *Tájkép fohással* című kötetben a versciklus 1981-ben megjelent változata található. Dolgozatomban a *Tűzbe vetett evangéliumban* szereplő változatot elemzem.

A versciklus címe a keresztény kultúrkört idézi, és beemeli a műbe mint megnevezett, megszólított hagyományt. Ilyen módon már ezen a ponton nyilvánvalóvá válik, hogy a szöveg párbeszédet kíván kialakítani a hagyománnyal. Ez a művészi szemléletmód, azaz a tudatosult, „megélt” hagyomány, és ennek tematizálása rendkívül hangsúlyos tendencia a 20. századi magyar (és világ-) irodalomban. Kiindulópontja a hagyományba-vetettség,⁵ mint művészi alapállás.

Ez az alapállás és szemléletmód azt eredményezi, hogy az irodalmi szöveg egyfajta ütközőpontként működik, ugyanis egymásra halmozódnak benne a hagyomány rétegei, ugyanakkor ráépíti erre a maga rétegét, és ilyen módon dialogikus situációt teremt. Eisemann György szavaival élve: „A szöveg kifonja a hagyomány, a mitológia szövevényéből azokat a szálakat, melyekből új egységet teremt, de a szálakban megpendített hűrként ott zeng az eredeti gazdagsága is.”⁶

¹ BAKA ISTVÁN: *Tűzbe vetett evangélium*, Budapest, Szépirodalmi, 1981. (*Könyörögj érettem* 21–26. p.)

² *Tiszatáj*, 1977/3. 11–12. p.

³ *Gazdátlan hajók*, Szeged 1979. 44–46. p.

⁴ BAKA ISTVÁN: *Égtájak célkeresztjén* (Válogatott és új versek), Budapest, Szépirodalmi, 1990, 19–26. p.

⁵ Dolgozatom további részében ezt a kifejezést fogom használni a tárgyalt tendencia megnevezéseként.

⁶ EISEMANN, 1991, 179.

A hagyományba-vetettség nem tekinthető egységes tendenciának. Számos eltérő jelenség sorolható hozzá, melyeknek közös a gyökere. Így például Kosztolányi *Bal latorja* éppúgy említhető itt, mint Tandori *Jambikus szonettje*. De talán legszembetűnőbb áramlata az erőteljes remitologizálás.

Mindezekből kiindulva dolgozatomban fő célja, hogy bemutassam, a vizsgált versciklus miképpen kerül dialógusba a hagyománnyal, és melyek e dialógus jellemző vonásai. Ez leginkább a ciklus motivikus struktúráján keresztül ragadható meg, ugyanis itt lelhetők olyan pontok, amelyeken a szöveg „hagyja magán átszellanni”⁷ előzményeit. Ennek nyomán elsődleges módszerem a motívumelemzés, azaz a ciklust szervező négy fő motívum (fa, tűz, víz, hold) alakulásának végigkövetése és értelmezése.

A motivikus szerkezet

Előzetes kérdések

Mielőtt rátérnék a motivikus szerkezet sajátosságainak feltárására, illetve az egyes motívumok elemzésére, szükséges néhány szót szólni e fogalomról, hiszen „...többértelmű használata az irodalomtörténet és a kritika gyakorlatában kétségtelenül ellentmond eredeti rendeltetésének mint terminusnak, de nemcsak azért, mert tartalma egyik tudományos irányzattól a másikig változik, hanem azért is, mert több más fogalommal azonosul.”⁸ Ennek nyomán számos – egymásnak gyakran ellentmondó – elmélet, definíció áll rendelkezésre, és igen csekély annak az esélye, hogy belátható időn belül feloldódjanak az irodalmi motívum fogalma körüli ellentmondások, és valódi terminusként funkcionáljon.

Dolgozatomban a Csúri Károly és Bernáth Árpád nevéhez fűződő definícióból kiindulva használom a motívum fogalmát, de elfogadva Kovács Albert kritikáját, mely szerint „...a motívum létrejöhet a polyszematika és szinonímia, a metafora és a hasonlat »anyagából« úgy is, hogy nem azonos szövegrészek ismétlődnek különböző kontextusban.”⁹ Ezenkívül Csúri és Bernáth nyomán különbséget teszek motívum és embléma között, így elemzésemben az említett négy motívumot egyrészt emblémaként vizsgálom, azaz „hagyományos” jelentéseiket igyekszem feltárni, másrészt motívumként tekintve rájuk a versciklusban nyert jelentésüket fejtem föl. Az elemzés harmadik aspektusa pedig az emblematikus és motivikus jelentés egymáshoz való viszonya.

Úgy vélem, e három szempont együttes alkalmazásával feltárható a vizsgált versciklus motivikus struktúrája, és ennek nyomán a dialógus jellegzetességei is megragadhatók.

⁷ FRIED, 1999, 39.

⁸ KOVÁCS, 1989, 41.

⁹ KOVÁCS 1989, 50.

A motívumhasználat sajátosságai

A motívikus rendszer vizsgálatakor különös figyelmet érdemel az a mód, ahogy Baka a versciklusait és versesköteteit felépítette: ciklusaira és kötetekre ugyanis rendkívül tudatos megkomponáltság jellemző. Minden kötete gondosan szerkesztett egység, „...a versnél nagyobb mű, ami nem szünteti meg a kötetet vagy ciklust alkotó egyes részek önállóságát, de mégis olyan keretbe foglalja, amelyik többet mond, mint a ciklust vagy a kötetet alkotó versek külön-külön, többet és mást.”¹⁰ Ugyanezek a szabályszerűségek a versek és versciklusok viszonylatában is felfedezhetők, így nem véletlen, hogy a *Tűzbe vetett evangélium* valamennyi kritikusa kitér erre a kérdésre¹¹, sőt általában is elmondható, hogy ez a jelenség a Baka-kritika központi eleme.¹²

E gondos megkomponáltság eredményeképpen zárt ciklusok (és kötetek) születnek, melyek egy meghatározott poétikai tartomány teljességének érzetét keltik. Ezt a szigorú kompozícióval és a motívumok sajátos alkalmazásával éri el a költő, ugyanis viszonylag kevés motívumot használ, de azok következetesen felépített rendszerré szerveződnek. E motívikus rendszer több funkciót tölt be: Egyfelől a cikluson belüli kohéziót erősíti, illetve a belső szerkezetet szervezi olyan módon, hogy az egyes versek közt párhuzamokat és ellentéteket alakít ki (és ezzel természetesen az egyes versek jelentését is gazdagítja)¹³. Másfelől pedig azért, hogy a felhasznált motívumok igen gazdag és sokrétű emblemati-

¹⁰ ZEMPLÉNYI, 1999, 626.

¹¹ A *Tűzbe vetett evangélium* kritikusai közül Görömbei András foglalkozott legrészletesebben ezzel a kérdéssel (*Tiszatáj*, 1981/10.). Megállapítása szerint a 21 versből álló kötet hiánytalan egészet alkot, 4–5 versből álló ciklusai a teljesség benyomását keltik. Magyarazatként a jellegzetes és zárt motívumkört, valamint a szigorú kompozíciót jelöli meg. Értékes adalékul szolgál ehhez Szigeti Lajos Sándor megállapítása (*Kortárs*, 1996/5. 56–65. p.), aki előző verseskötetével, a *Magdolnázáppal* összevetve rámutat arra, hogy Baka következetesen visszatér e kötet lényeges motívumaihoz. Ezenkívül Árpás Károlyt kell megemlíteni, aki Ady versciklusaiával állítja párhuzamba Baka ciklusainak megkomponáltságát. (i.m. 377. p.)

¹² Bár Baka tagadja ezt: „A ciklusok nálam sohasem előzetes terv, hanem egyfajta önszerveződés révén jönnek létre. Az ember általában érzi, mi hiányzik még, azt próbálja megírni, ha sikerül. Az intuíciónak van tehát legnagyobb szerepe, de az a jó, ha a végeredmény mégis egy tudatos terv megvalósításának tetszik.” (*Vallomás versekről*, 16. p.)

¹³ Ez az eljárás sokban hasonlít a Wagner zenedramáiból ismert vezérmotívum technikához: „Alapja a képzettársítás. Olyan pregnáns hangcsoportot nevezünk vezérmotívumnak, amely szuggesztív erejével működésbe hozza a hallgató fantáziáját és így képes élő és fiktív személyeket, absztrakt és konkrét fogalmakat zenében kifejezni. (...) A vezérmotívum lélektani eredete a szukcesszív tapasztalati asszociáció (...). Valamely hangcsoportnak egészében vagy esetleg töredékeiben való megszólaltatása a hozzáfűződő képzeti tartalmat következetesen felidéri a léleekben. Tehát az eredeti zenei gondolathoz járuló képzet akkor is felbukkan, ha csak egy-két hangot hallunk belőle. Fantáziánk végzi el a szükséges kiegészítést.” (HARASZTI EMIL i.m. 9–10. p.) Fontos adalékul szolgál ehhez Walzer elgondolása, aki a wagneri motívumtechnika szabályszerűségeit alkalmazta az irodalmi művekben megjelenő ismétlések vizsgálatakor: „...ezek egymástól távoleső mozzanatok a szó szoros értelmében összekötnek, olyan összefüggéseket hangsúlyoznak, amelyeket nélkülük esetleg nem vennénk észre.”

kus jelentéssel rendelkeznek, távlatosítják, tágabb horizontúvá teszik a szöveget, ilyen módon a cím által rögzített dialogikus szituációt építik tovább. Tehát motívumként (motivikus struktúraként) olyan zárt, organikus egységet hoznak létre, mely saját belső törvényekkel rendelkezik, emblémaként viszont feloldják ezt a zárttságot, és tágabb kontextusba helyezik a szöveget olyan módon, hogy újabb szálakkal kötik a hagyományhoz.

Mindezekon túl még az egyes motívumok alkalmazásának sajátosságairól kell szólni. Itt alapvetően két kérdés érdemel figyelmet. Az egyik a motivikus és az emblematikus jelentés kapcsolata. Ahogy fentebb utaltam rá, a költő igen gazdag emblematikus jelentéssel rendelkező motívumokat alkalmaz, mely jelentések az irodalom-, illetve művelődéstörténet során rögzültek, tehát konvencionális (hagyományos!) elemeknek tekinthetők. Motívumként azonban ártérteleződnék a versciklusban: konvencionális, rögzített jelentésük a visszajára fordul. Ez azt eredményezi, hogy párhuzamosan létezik az eredeti, a megszokott, a várt jelentés és az újonnan kapott jelentés. Szemléletes példát nyújt e kettősségre a hold megjelenési módja: A *Kora-tavaszi éjszaka* szerelmi jelenetében (a lírai én alvó kedvesét szemléli) mintegy konvencionális elemként van jelen, hiszen az európai szerelmi költészet fontos kelléke, így ezen a ponton értelmezhető úgy, hogy a romantikus attitűdöt erősíti. A ciklus záróversében (*Ballada*) azonban a hold motívumra van felfűzve a végső következtetés, mely szerint „csalás a szerelem”. Ennek ismeretében – visszafelé olvasva – a *Kora-tavaszi éjszaka* hold motívuma romantikus kellékből baljós előjellé válik, és különös jelentőséget kap az a tény, hogy épp a hold tereli el a lírai én figyelmét kedveséről. E kettősség nemcsak a *Könyörögj érettem* című ciklusban figyelhető meg, hanem az egész kötetben hangsúlyos, és nemcsak a motívumok szintjén jelenik meg, hanem a képekre is jellemző.¹⁴

Ez az ellentét feszültséget teremt mű és hagyomány, jelen és múlt közt, mely feszültség a dialógus egyik alapvető sajátossága: a szöveg megnevezi, tehát elismeri a hagyományt, sőt a hagyomány részének tekinti magát, ugyanakkor folyamatosan tematizálja, folyamatosan rákérdez. Véleményem szerint ez a feszültség az egyik összetevője a versekben uralkodó drámaiságnak, melyre a kritika oly gyakran kitér.

A másik kérdés, melyről e helyen szólni kell, az egyes motívumok alakulása, variálódása. Ilyen megközelítésből két motívumtípus különböztethető meg a vizsgált versciklusban: Ugyanazon motívum előfordulhat szimbólumként olyan módon, hogy nem önmagát jelenti, hanem önmagán túlmutatva egy másik létezőt képvisel. Ezt a típust a továbbiakban szimbolikus motívumnak fogom nevezni. Emellett azonban előfordulhat olyan módon is, hogy nem képvisel másik létezőt, azaz megfosztódik szimbolikus szerepétől, és az eredeti létezőnek mintegy a lenyomata, képe jelenik meg a versben. Ennek nyomán ez utóbbi típust ikonikus motívumnak nevezem.¹⁵ Jól megfigyelhető ez a fa előfordulási módján: A *Könyörögj érettem* című versben azonosítható a nővel, vagyis a nőt képviseli, az ő szimbóluma (szimbolikus motívum):

¹⁴ Pl: „Krisztus vért verítékező / arca a pipaccsal teli / rét...” (*Bolgárok*)

¹⁵ Fontos megjegyezni, hogy néhány esetben előfordul, hogy a motívum kétagú metafora elemként jelenik meg, mely valahol „félúton” helyezhető el ikonikus és szimbolikus típus között, így talán indokoltnak tűnnék egy harmadik típus elkülönítése is. De mivel ezekben az esetekben is jelen van az az organikus, nyilvánvaló kapcsolat jelölt és jelölő között – még ha áttételesebben is –, ami az ikonikus motívum sajátossága, ezeket is ebbe a kategóriába sorolom. Lásd: fa motívum példája.

„Száz szirmod, cseresznyefa-boszorkány,
sistereg, feketére sül,
szél-szította leveleid
lángokként nyaldosnak körül.”

A ciklus következő darabjában (*Kora-tavaszi éjszaka*) már nem hordoz ilyen jelentést, önmagaként jelenik meg:

„A ház előtti fán, az ágak
közein: sisakréseken
keresztül bámul ránk a hold –”

A *Tó-szoknya* fa motívuma a metaforikus pozíciót képviseli, hiszen a falevelek sóvárgó szemekkel azonosítódnak:

„sóvárgó szemek – néz a fákról
fodraidra ezer levél.”

Természetesen az ikonikus motívumoktól nem függetleníthető a szimbolikus jelentés, mindig megcsillan a kép mögött, hiszen ugyanannak a gondosan felépített motívikus rendszernek az elemei.

A főmotívumok

Ahogy korábban már utaltam rá, a versciklus motívumrendszere négy fontos elem-ből szerveződik: a fa, a tűz, a víz és a hold motívumból. Rajtuk kívül természetesen előfordulnak egyéb motívumok is, mint például a csillag, de ezek csak árnyalják a képet, lényeges elemmel nem gazdagítják, így elemzésemben csak az említett négy motívumra térek ki, ugyanis ezek segítségével szemléltethető az a struktúra, mely a ciklusban érvényesül.

A (világ)tengely

A kiemelt motívumok közül a fa tekinthető a legjelentősebbnek.¹⁶ A versciklus első három darabján vonul végig (*Könyörögj érettem, Kora-tavaszi éjszaka, Tó-szoknya*). Egy-fajta tengelyként jelenik meg, így a mitikus, archaikus világképekben oly gyakori világfa képzetét kelti, mely a háromfokozatú világ (ég – föld – alvilág) tengelye, a strukturált világ egységét biztosítja. E megfeleltetés igazolhatóan látszik azáltal is, ha megvizsgáljuk, az említett három vers mely szférákat képviseli.

A *Könyörögj érettem* egyértelműen az égi szférával kapcsolható össze. Már címében is nyilvánvaló utalást találhatunk *Az angyali üdvözletre*. Ez az utalás biztosítja a szakrális alap-

¹⁶ De általában is elmondható Baka költészetéről, hogy fontos, gyakran előforduló motívum a fa. Például *Az udvar fája* című ciklusban hasonlóképpen központi motívum. (in: *Magdolna-zápor*. Budapest, Magvető, 1975, 7–17. p.)

hangot, mely ezután következetesen jelen van a versben, sőt tovább erősödik. Az *angyali üdvözlés* Szűz Máriát idézi meg, így mindvégig érzékelhető az istenanya alakja a versben, mely összefonódik a nő alakjával. Nem lenne helyes azonban az mondani, hogy azonosítható a két alak, ugyanis a nő köré épített szimbólumrendszer sokkal gazdagabb annál, hogy pusztán ezt az egyetlen relációt reprezentálná. Ahogy korábban utaltam rá, a szakralitás erőteljesen körvonalazódik a versben, mégpedig azáltal, hogy a fa a nő szimbólumának tekinthető. Ehhez pedig hagyományosan a keresztfa képzete, ennek nyomán pedig a megváltás kapcsolódik. Mindez nem jelent ellentmondást, inkább fokozati váltást: Szűz Mária feladata a közvetítés, illetőleg a bűnbocsánat kieszközlése. Az *angyali üdvözlés*ben is ezt a szerepet tölti be, pontosabban erre kéri: „Könyörögj érettünk, bűnösökért.” A keresztfa bevonásával ez a funkció kiiktatódik, így a nő közvetlenül tölti be a megváltó szerepét. A bibliai motívumoknak ez a szabad alkalmazása, variálása Baka költészetének jellemző vonása. Erről maga nyilatkozik (épp a *Tűzbe vetett evangélium* című kötet kapcsán): „Én mindig el szoktam mondani, hogy nem vagyok hívő. Nagyon szeretnék az lenni (...). A Biblia ezért számomra mindig egy nagy motívumkincs volt.”¹⁷

Mindezeket túl azáltal, hogy cseresznyefáról, azaz gyümölcsfáról van szó, érdekes párhuzam fedezhető fel a kínai költészettel, mely tovább árnyalja a motívikus képet. A kínai költészetben ugyanis a gyümölcsfa hagyományosan az asszony jelképe, ahogy erről például a *Si king* több darabja is tanúskodik. Különösen a *109. vers*ssel kapcsolatban fedezhető fel hangsúlyos tematikai és motívikus párhuzamok.¹⁸ A *Könyörögj érettem* című versben is egy érett nő, egy asszony képe bontakozik ki az elvirágzó cseresznyefa alakjában.

Végezetül nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a fa emblematisz jelentéskörébe tartozik az az árbo is melyhez Odüsszeusz kötöztette magát az *Odüsszeia* Szirénepizódjában¹⁹, illetve az az olajfa, melyből Odüsszeusz az ágyát készítette, és kulcsszerepet játszik a felismerés-jelenetben.²⁰

Ha a ciklus következő darabját vizsgáljuk, igazolódni látszik az a feltevés, hogy az első három versen végighúzódnó fa sajátos világfaként funkcionál, hiszen a *Kora-tavaszi éjszaka* egyértelműen a földi szférát képviseli. A vers valójában nem más, mint a *Könyörögj érettem* záróképének továbbgondolása, azaz a „lombok szent lángjának” világa jelenik itt meg, ám megfosztva a szakralitástól, illetve attól a könyörtelen szenvedélytől, elkeseredett szeretni akarástól, mely az előző darabot oly drámaivá tette. Itt már a megnyugvás, a maga mellett tudott társ által nyújtott biztonság dominál, mely földivé, emberivé teszi a vers egész világát. Ahogy korábban utaltam rá, itt a fa ikonikus motívumként van jelen, és ennek nyomán jelentős perspektívaváltás megy végbe, melyre erőteljes eltávolodás jellemző:

„A ház előtti fán, az ágak
közéin: sisakréseken
keresztül bámul ránk a hold –
Isten néz farkasszemem velem?”

¹⁷ „Nem tettem le a tollat...” 32.

¹⁸ *Si king*, Budapest, Európa, 1974, 91–92. p.

¹⁹ XII. ének 165–200. sor

²⁰ XXIII. ének 183–207. sor

A költő a korábbi perspektívából, az ágak közül tekint ki (az ikonikus ágakon át!), és egy pillanatra felvillan a végtelen ebben a zárt, földi jelenetben, de inkább csak utalásként, hiszen épp a hold fénye vezeti vissza tekintetét a korábbi perspektívába, így ismét a lombok világa válik kizárólagossá. A vers záróképe e helyzet véglegességét ígéri, de azért, hogy egy álomjelenet előzi meg, mintegy idézőjelbe teszi ezt, így a ciklus következő darabja már egy másik szférába, az alvilágba helyeződik. Ebben a versben már a víz az uralkodó elem (és motívum!), pontosabban a víz mélye jelenik meg mint végső állomás, és a fa már csak utalásként van jelen, bár ez az utalás rendkívül fontos. Elsősorban ez a hangsúlyváltás indokolja, hogy az alvilági szférával hozzuk összefüggésbe.

Az a tény, hogy a megelőző vers álomjelenettel végződik, illetve a vizsgált vers motívumvilága nyomán adódik a freudista olvasat lehetősége, mely egészen másféle értelmezéshez vezet. Ilyen megközelítésből a *Tó-szoknya* álomképként fogható fel. Freud elgondolása szerint az álom nem más, mint vágyteljesítés. Olyan vágy teljesülése, mely tudatosan el van fojtva, és csak ilyen kerülőúton tud felszínre kerülni és beteljesedni. Freud szavaival élve: „...ezeknek az eltorzított álmoknak a vágyai tiltott, cenzúráról elutasított vágyak.”²¹ Mindezeket figyelembe véve lehetségessé válik egy olyan magyarázat, mely szerint a beteljesült, harmonikus, rendezett szerelem ellentétképpen megjelenik az ösztönvilághoz szorosabban kapcsolódó, diszharmonikus, pusztító, dekadens szerelem képe mint elfojtott vágy. Olyan elfojtott vágy, mely épp a harmonikus, rendezett szerelem által fojtódott el. A *Ballada* ismeretében azonban el kell vetni ezt a tetszetős koncepciót, így nem haladhatunk tovább a pszichoanalitikus rendszerben, ugyanis az a tudatos perspektíva- és hangnem váltás, mely a ciklus ezen pontján végbemegy, összeegyeztethetetlen az álom logikájával. De semmiképp sem szabad megfelekedezni erről a vetületről, ugyanis a későbbi értelmezés során még fontos lesz.

Jellemző, hogy a ciklus záróversében (*Ballada*) nincs jelen a fa motívum. Ezzel a költő mintegy szimbolikusan kivágta a világfát, és ez valószínűsíthető cezúrájára jelez. Ez nemcsak a motivikus rendszerben jellemző, hanem más szinten is végbemegy: rendkívül jellemző az a műnem váltás, mely szintén erre a pontra tehető a ciklusban. Az első három vers egyértelműen a lírához köthető: egy-egy gondosan felépített képet ismerhetünk fel bennük. Ezzel szemben a negyedik darab az epikát képviseli. Műfaji (és műnemi) hovatarozása már címében (is) rögzítve van (*Ballada*), ami tovább erősíti az itt jelentkező cezúrára. A műnemváltás egyben perspektíva-váltást is jelent: az én főszereplőből kívülállóvá válik, bár mint később látni fogjuk, több szempontból helyesebb a narratológiából ismert kórus-tag elnevezés. Ha figyelembe vesszük a versciklus tárgyát, azt lehet mondani, hogy a te és én viszony a záróversben a szerelem terminussal helyettesítődik. Talán paradoxnak tűnik a szerelem-terminus kifejezés, de úgy vélem, ez szemlélteti leginkább – még ha kissé sarkítva is – azt a radikális perspektíva-váltást, mely végbemegy. Ennek nyomán a *Ballada* a ciklus konklúziójaként fogható fel (ahogy ezt egyéb tényezők is bizonyítani látszanak majd).

Mindezek ismeretében erősen valószínűsíthető a fa motívum központi volta. Azáltal, hogy felfogható világfaként abban a világban, melyet a versciklus alkot, egyrészt a ciklus tengelyeként funkcionál, másrészt túlmutatva ezen a kontextuson, azt a mitikus világképet emeli be a szövegbe, mely mindvégig látens szervezőelvként működik: elfogadja ezt a világképet vagy reflektál rá, de a mélyben mértékként mindig jelen van.

²¹ FREUD, 1994, 176.

Az eddig felvázolt rendszert tovább árnyalja, további elemekkel gazdagítja e motívumpár. Sajátosan viszonyulnak egymáshoz emblémaként, és a versciklus kontextusán belül (motívumként), ezért célszerű motívumpárként tekinteni rájuk és együtt tárgyalni őket. Különösen a versciklusban való előfordulásuk módjáról mondható el, hogy egymáshoz viszonyítva töltik be szerepüket, nem önmagukban, ezért nem vezet teljes értelmezéshez pusztán azoknak a jelentéstartalmaknak a vizsgálata, amelyeket az egyes motívumok hordoznak, hanem az a rendszer érdemel elsősorban elemzést, amelyet együttesen hoznak létre. De mielőtt erről szólnék, érdemes néhány pillantást vetni arra, hogy emblémaként milyen tulajdonságokkal bír e két elem, ugyanis nagyrészt ezek a sajátágok érvényesülnek a vizsgált versciklus motívumrendszerében is.

A tűz és a víz többszörös ellentétben alapuló, ám egészében harmonikus, teljes rendszert alkot. Ez az elsődleges oka annak, hogy hasznosabb egymás fényében vizsgálni e két elemet. Mindkettőről elmondható, hogy önmagában is ambivalens, ilyen módon alapvető tulajdonságaik megegyeznek, ám ellentétes pólusokat képviselnek; mintegy tükröképei egymásnak. A víz egyfelől teremtő közeg, hiszen a legtöbb teremtésmítoszban őselemként jelenik meg, melyből minden más kiemelkedik, másfelől azonban pusztító elem, ahogy erről számos mítosz tanúskodik: „Szétválaszthatatlan, forma nélküli, sohasem csökkenő alapanyag, amelyből minden kiemelkedik, és amelybe minden visszatér...”²² A tűz hasonlóképpen kettős jelentésű: számos nép mitikus rendjében az alvilágot, a bűnösök örök szenvedését jelzi, ilyen módon a bűnhődés, a kárhozat közege, de mint önmaga ellentéte, szolgálhatja a megtisztulást is: „Az összes elemek közül ez a legalkalmasabb arra, hogy magába foglalja a két végletes ellentétet, a Jót és a Rosszat. A tűz fénylik az Édenben, és lángol a pokolban. Dédelget és kínoz. Jelen van az étel készítésénél és az apokalipszis előidézésében.”²³

Az semmiképp sem igényel részletezőbb bizonyítást, hogy egymáshoz viszonyítva ellentétesek, sőt egymást kizáró elemek. Ez az ellentét azonban a közvetlen megfigyelésen túl egyéb tényezővel is gazdagítható. Ilyen az aktivitás és passzivitás kérdése: A tűzhöz általában az alkotás, a szenvedély, az életerő kapcsolódik, ezáltal az aktivitás közege. Ilyen módon az akarattal, az intellektussal rokonítható. Ezzel szemben a víz inkább a passzivitással, az akaratlansággal kapcsolható össze. Ennek talán legszemléletesebb példája Odüsszeusz utazása, ahol Odüsszeusz akaratának beteljesedését Poszeidon, azaz a tenger világa gátolja elsősorban. Ezért válhatott az ösztönök, illetve később a tudattalan jelképévé, hiszen ezek olyan tartományok, ahol az akarat tehetetlen.

A versciklust tekintve a fentiek legszembevetőbb megnyilvánulásaként fogható fel az, ahogy a két elem megjelenik a ciklus egyes darabjaiban: az első és a második versben a tűz az uralkodó, majd a harmadik és negyedik darabban eltűnik, és a víz válik dominánssá. Ez a különös szimmetria alapvetően a két elem egymást kizáró voltát szemlélteti, de ez a jelentése kitágul, és két szféra megkülönböztető, sőt elkülönítő jegyévé válik.

A *Könyörögj érettem* című versben a tűz az uralkodó elem, de szorosban a fa motívumhoz kapcsolódva jelenik meg: szenesedő, hamvadó fa képe bontakozik ki. Ezáltal további

²² *Szimbólumtár*, 472. p.

²³ GASTON BACHELARD: *A tűz pszichoanalízise* idézi: KOVÁCS ALBERT i.m. 45. p.

tónusokkal gazdagodik e motívum jelentésköre, de épp ezért bizonyos szempontból konkretizálódik is. A fa a keresztfa képzetét kelti, és azáltal, hogy az asszony szimbólumaként jelenik meg, őt tünteti fel megváltói szerepben. Ám az a tény, hogy egy ambivalens motívum társul hozzá, megszünteti a bizonyosságot, és a látszólag egyértelmű szerep ellentmondássá válik. Ahogy korábban már kifejtettem, a tűz egyszerre közege a kárhozatnak és a megtisztulásnak, egyszerre teremtő és pusztító elem. Jelen esetben úgy tűnik, hogy a tűz megtisztító funkciója dominál, hiszen a szakralitás mindvégig jelen van a versben, és szövegszerűen is a megtisztulás, pontosabban a megtisztítás képe idéződik fel a „szent lángok” által. De mindez nem szünteti meg a tűz ambivalenciáját, így a leírt szavak mögött ott húzódik az alvilág képzete, ezáltal pedig a kárhozat lehetősége. Ezenkívül nem elhanyagolható tényező – főleg a versciklus tárgyát figyelembe véve –, hogy a tűz, mint a szerelmi szenvedély jelképe, a szerelmi költészet közhelyének tekinthető. Az a tény, hogy egy konvencionális elemet ilyen bonyolult motívikus struktúrában, ilyen ellentmondásos szerepben alkalmaz a költő, szintén a hagyomány sokrétű feldolgozását, át- és továbbgondolását, a dialógus viszony teremtésének igényét látszik igazolni.

Ahogy fentebb már kifejtettem, a *Kora-tavaszi éjszaka* az előző darab záróképeinek továbbgondolása, vagyis a „lombok szent lángjainak” világa jelenik meg. Ilyen módon a vers első felében jelen van a tűz motívuma annak ellenére, hogy szövegszerűen nem tűnik fel. A versvégi utalás egyrészt megerősíti a tűz jelenlétét azáltal, hogy a szöveg szintjére helyezi, másrészt pedig előfordulási módja egy másik perspektívát nyit meg, mely bizonyos szempontból már a ciklus következő darabját előlegezi. A *Könyörögj érettem* uralkodó eleme, a tűz, nem pusztán egy képbe sűrítődik, hanem az egész versen végighúzódik, így a megjelenített szerelem természetes közegévé válik, annak egészét meghatározza. Ez a funkciója változatlan marad a *Kora-tavaszi éjszaka* első felében, sőt sokkal erőteljesebbé válik azáltal, hogy nincs kimondva. A vers végén ez a szerepe értékelődik át olyan módon, hogy metaforikus pozícióban fordul elő, hiszen ez a pozíció bizonyos eltávolodást jelent. Másrészt pedig azáltal, hogy egyetlen képre zsugorodik a korábban totális motívum. Tovább fokozza ezt az átértékelődést az, hogy az addig domináns jelen helyét a jövő foglalja el, és mindezt a váltást egy álomjelenet előzi meg, így inkább ígéretként jelenik meg a folytatás, mint reális jövőképként. Ezt támasztja alá a következő vers is (*Tó-szoknya*), melyben teljesen eltűnik a tűz, és helyét az ellentétes elem, a víz veszi át, mintegy „elmossa” a korábban domináns motívumot. Ezáltal megjelenik az a szféra, mely az előző versekben már utalások formájában előtűnt. Előfordulásának módja igen figyelemre méltó: A vers címe egy metaforát alkot, mégpedig egy Baka költészetére nagyon jellemző típust, ugyanis „...részben az avantgárd, posztavantgárd, részben a posztszimbolista költőkhöz kapcsolódva sokszor próbálkozik a kéttagú metafora összetett szóvá alakításával.”²⁴ A tó-szoknya esetében is ezt a módszert alkalmazza²⁵, majd a versben kibontja mint alapmetaforát. Erről a versépítési módszerről maga vall: „Én nem egymás mellé rakom a képeket, nem egy gondolatsort illusztrálok velük, hanem a versnek nemcsak képi, hanem gondolati központját is jelentő alapmetafora min-

²⁴ VARGA, 1996, 76.

²⁵ Hasonlóan a cseresznyefa-boszorkány-hoz.

den lehetőségét igyekszem kibontani.”²⁶ E kibontás által egy nőalak rajzolódik ki, pontosabban tó, szoknya és nő felvillanó képei, jellemzői egymásba játszanak, összerosódnak a versben, mely a záróképben csúcsonylik ki:

„beugrom – hínárszörzetű
öled bár halálra szorít.”

Ezen a ponton nőalak és tó képe olyannyira egymásba játszik, hogy a beugrás egyszerre értelmezhető (halálos) vízbeugrásként és szexuális beteljesülésként annak ellenére, hogy az ezt megelőző két sor („Jaj, látom mélyedben halak / asszonycomb-villanásait”), illetve a ciklus következő darabja (*Ballada*) a vízbeugrás képzetét erősíti. A motívikus struktúrára vonatkoztatva mindez azt jelenti, hogy a tó, pontosabban a víz ikonikus motívumként van ugyan jelen a versben, de több ponton érinti a szimbolikus motívum kategóriáját.

Mindezek fényében ki lehet mondani, hogy a *Könyörögj érettem* és a *Tó-szoknya* című versek motívikus szinten (is) egymás tükörképeinek tekinthetők, azaz a bennük domináns elemek tulajdonságai kiterjednek az egész versre, sőt ezáltal a ciklus struktúráját is alakítják. Más szinten erősíti ezt a kapcsolatot a versek záróképe, mely ugyanazt az eseményt, nevezetesen a beugrás aktusát jeleníti meg, de ellentétes közegben és ellentétes előjellel:

„Bár tudom: enkárhozatom alól
nem oldozhat föl engem az ima,
csak ha elégek véled – hát belévetem
magamat lombod szent lángjaiba.”
(*Könyörögj érettem*)

„Jaj, látom mélyedben halak
asszonycomb-villanásait,
beugrom – hínárszörzetű
öled bár halálra szorít.”
(*Tó-szoknya*)

Mindkét versben az elkerülhetetlenség árnyalata bukkan fel a záróképben, mintha a lírai ének ez lenne az egyetlen lehetséges választása, de mint ahogy utaltam rá, ellenkező előjelet kap a két kép. Egyrészt az uralkodó elem által, másrészt pedig azáltal, hogy a *Könyörögj érettemben* a megváltás ígérete jelenik meg motivációként, ezzel szemben a *Tó-szoknya* záróképe a biztos pusztulást hordozza. Ha a perspektíva alakulását vizsgáljuk, a ciklusnak ebben a szakaszában szintén negatív párhuzammal találkozunk: Korábban említettem, így most csak utalnék arra, hogy a *Kora-tavaszi éjszaka* az előző darab, vagyis a *Könyörögj érettem* záróképének továbbgondolása, az ott előlegezett perspektíva kibontása. Mindez elmondható a *Tó-szoknya* és a *Ballada* vonatkozásában is, bár itt lényegesen bonyolultabb a helyzet: A *Balladában* a tó mélye jelenik meg, mint ahogy ezt az előző darab záróképe előlegezte, de fontos különbség, hogy ez csak a lírai én perspektívájára igaz, ugyanis ezen a ponton a lírai én és a ciklus egészének perspektívája szétválik. A lírai szakaszban az én mint főszereplő szemszöge volt az egyedüli. Ezzel szemben a záródarabban, mely a ciklus epikus szakaszának felel meg, egy másik személy, a lány kerül a fókusz-

²⁶ „Akkor vagyok a legszemélyesebb, amikor álarcot veszek föl” 85.

ba, míg a lírai én a saját perspektívájából, a tó mélyéből kitekintve párbeszédbe kerül vele. Mindez azt jelenti, hogy a *Ballada* ezen szólamában folytatódik a lírai vonal, de ráakódik egy másik réteg is, nevezetesen a lány története, és kerül a középpontba, ilyen módon epikus jelleget kap, mint ahogy erre a vers címe – mint műfajmeghatározás – utal is. Ez a két réteg „kézzelfoghatóan” is megjelenik azáltal, hogy két szólamú balladáról van szó, így szövegszerűen elkülöníthető a lírai én és a lány szólama, tehát valódi dialógusról beszélhetünk.

Az éjszaka bolygója

Mindenek előtt elhelyezkedése érdemel figyelmet, ugyanis elsősorban ez nyújt kulcsot az értelmezéséhez: a ciklus második és negyedik darabjában, azaz a *Kora-tavaszi éjszaka* és a *Ballada* című versekben fordul elő. Dolgozatom előző fejezetében kitértem arra, hogy a ciklus első és harmadik darabja negatív párhuzamba állítható egymással. Ez a kapcsolat motivikus szinten a leginkább szembetűnő, de az innen kiinduló vizsgálat nyilvánvalóvá tette, hogy más területen is kimutatható. A *Kora-tavaszi éjszaka* és a *Ballada* esetében hasonló a helyzet, de fordított sorrendben. A két vers közötti kapcsolatot első sorban ciklusbeli pozíciójuk teszi láthatóvá: Utaltam már rá, hogy mindkettő az őt megelőző vers záróképeinek kibontása, ennél fogva párhuzamba állíthatók. De épp azáltal, hogy az őket megelőző darabok záróképe gondolódik tovább, a *Könyörögj érettem* és a *Tószoknya* negatív párhuzama átöröklődik e két versre is. A hold motívum azonban valamennyire átértelmezi ezt a kapcsolatot: A *Kora-tavaszi éjszaka* jelenetében egyértelműen ikonikus motívumként van jelen, díszletként szolgál, hiszen a tűzhöz hasonlóan a hold is a szerelmi költészet konvencionális eleme. De már itt egyfajta ellenpólust képvisel, hiszen a lírai én kitekint választott perspektívájából, és ennek a kitekintésnek a végpontja épp a hold, mintha épp az vonzaná el tekintetét. Ilyen módon egy pillanatra kitérül a kép horizontja, bevonódik a végtelen, ami megszűnteti az addigi kizárólagosságot, bizonyosságot:

„A ház előtti fán, az ágak
közein: sisakréseken
keresztül bámul ránk a hold–
Isten néz farkasszemem velem?”

Tovább erősíti ezt az is, hogy a hold számos emblematikus jelentése közül az egyik legáltalánosabb az állhatatlanság, a változékonyság. Ezen kívül rendkívül lényeges még, hogy nagyon gyakran a vízzel kapcsolják össze, hiszen így áttételesen az ellentétes közege is beemelődik a versbe. De ezen a ponton még nem hangsúlyosak ezek a vetületei, mert a következő versszakban a hold fénye készíti visszatérésre, a hold fénye mentén fordul vissza tekintete, és ezzel egyidőben megerősödik a nő megváltói szerepe, így ez a szimmetria feloldja az esetleges díszharmóniát:

„Gyönyörű oltalmam, a holdfény
dárdája téged nem sebez meg,
mellbimbóid – hegyekre épült
végvárai a szerelemnek.”

A ciklus záróversében azonban – mely, mint láttuk, konklúzióként értelmezhető – bebizonyosodik, hogy a szerelem illúzió és pusztulással jár. Ez a felismerés a hold motívumra van felfűzve: a tó vizén tükröződő holdfény, „a hold ezüst útja” szimbolizálja ezt, szinte érzéki csalódásként tüntetve fel a szerelmet (itt már egyértelműen szimbolikus motívum!). Ennek fényében a *Kora-tavaszi éjszaka* jelenete is egészen más jelentést kap, a hold pusztá díszletből fontos jelentéselemmé válik, a pillanatnyi kitekintés pedig baljós előjellé. A statikusságot, kiegyensúlyozottságot, időtlen jelenidőt sugalló kép illuzórikus jelleggel töltődik. De ezek ismeretében sokkal nagyobb jelentőséghez jut az utolsó sorban előforduló egyetlen időhatározó szó, a jövő idejű holnap is: azzal, hogy bevonja az időt a versbe, eleve megszünteti a kizárólagosságot, de a fentiek fényében azt lehet mondani, hogy ezzel nem pusztán a jövőbe helyezi a folytatást, hanem az egész jelenet valóságos voltát kérdőjelezi meg, látszatként tünteti fel. Mindezen tényezők megszüntetik a *Kora-tavaszi éjszaka* és a *Ballada* közötti negatív párhuzamot, és a pusztá párhuzamra helyezik a hangsúlyt.

„...Engem a roppant kényszerűség űz”²⁷

A fentiek során fény derült arra, miképpen szerveződik a ciklus motívikus struktúrája. Ezzel nagyrészt feltártuk azokat a pontokat, melyek az irodalmi/kulturális hagyományhoz kapcsolják, illetve láttuk, hogy a motívumok emblematisz jelentésének átértelmezésével, kifordításával reflektál erre a hagyományra. Mindezek a hagyományba-vetettség tendenciájához kapcsolják, mely a 20. századi magyar (-és világ) irodalom egyik legerőteljesebb jelensége. A hagyományba-vetettség legszembevetőbb áramlataként az erőteljes remitológizálást neveztem meg. Kiindulópontként elegendő volt ennyit rögzíteni, de a fentiek során tett megfigyelések birtokában ezen a ponton szükséges árnyaltabbá tenni a képet. A remitológizálás ugyanis nem tekinthető egységes áramlatnak, ezért a versciklus egyfajta, az eddigiekből következő értelmezéséhez úgy juthatunk, ha az általánosításon túllépve pontosabban meghatározzuk a helyét.

Az a tény, hogy a *Bevezetés*ben szereplő Eisemann-idézet²⁸ a mítoszparafrázis értelmezésére törekszik²⁹ (ezenkívül pedig a hagyományba-vetettség alapvető törvényszerűségeit is megfogalmazza), jelentősen közelebb visz célunkhoz, ugyanis – mint látni fogjuk – a *Könyörögj érettem* szintén ehhez a jelenséghez köthető.

Motívumok, emblémák és mitikus hagyomány

A motívumok, emblémák vizsgálata nyomán a ciklusban az európai kultúra két meghatározó mitikus hagyománya mutatható ki egyértelműen: a kereszténység és a görög mitológia. E két hagyomány egymáshoz való viszonya a versciklusban betöltött szerepük-től függetlenül is figyelemre méltó. Northrop Frye felfogása jól alkalmazhatónak tűnik e

²⁷ *Odüsszeia* X. ének 273. Sor (Devecseri Gábor fordítása, Budapest, Szépirodalmi, 1983.)

²⁸ „A szöveg kifonja a hagyomány, a mitológia szövevényéből azokat a szálakat, melyekből új egységet teremt, de a szálakban megpendített húrként ott zeng az eredeti gazdagsága is.”

²⁹ A továbbiakban e meghatározás értelmében használom a mítoszparafrázis terminust.

viszony megvilágítására: „Szinte minden civilizáció mítoszagyományában van egy külön csoport, melyet a többen komolyabbnak, tekintélyesebbnek, épületesebbnek, tényszerűbbnek és igazabbnak tartanak. A keresztény kor költői egyaránt felhasználták a Bibliát és a klasszikus irodalmat, de tekintély dolgában az utóbbi mégsem állt az előbbivel egyenlő szinten, jóllehet az irodalomkritika szempontjából nézve mindkettő mitológiai jellegű.”³⁰ Mindezek nyomán Frye a biblikus hagyományt az európai kultúra kanonikus mítoszának nevezi, szemben egyéb hagyományokkal, így a görög mitológiával, melyek ebben a rendszerben az apokrif mítosznak felelnek meg.

Ha ilyen szempontból tekintünk a vizsgált versciklusra, kitűnik, hogy ez a kapcsolat, vagy ha úgy tetszik, mítoszhierarchia, sajátos módon jelenik meg. Az első darabban (*Könyörögj érettem*) a bibliai motívumok dominálnak, vagyis a kanonikus mítosz az uralkodó. Felbukkan az apokrif mítosz is, de erősen látens módon, csak halvány és kétséges utalás formájában. Egészen pontosan arra a lehetőségre gondolok, hogy a fa emblemikus jelentéskörébe sorolható az az árbo, melyhez Odüsszeusz köttette magát az *Odüsszeia* szirén-epizódjában, illetve az az olajfa, melyből Odüsszeusz az ágyát készítette, és kulcs szerepet játszik a felismerés-jelenetben. Ám ezt teljesen háttérbe szorítják a gazdag bibliai megfelelések, így meg is kérdőjeleződik egy ilyen párhuzam helytálló volta, és inkább önkényesnek, mint megalapozottnak tűnik fel.

A ciklus következő darabjában (*Kora-tavaszi éjszaka*) eltűnnek a bibliai motívumok, ezáltal megszűnik a szakralitás, és egy abszolút földi szerelem képe bontakozik ki. Ez azonban nem jelenti azt, hogy kiszakadt a *Könyörögj érettem*, és ennek nyomán a *Biblia* jelentésköréből. Elsősorban a két vers fentebb bemutatott kapcsolata biztosítja ezt a kötődést.

A versciklus további szakaszában eltűnnek a biblia motívumok, így teret kapnak a görög mitológia elemei. Ez azt eredményezi, hogy visszájára fordul az értékrend, és az apokrif mítosz válik dominánssá.

A ciklus témájára fordítva mindez azt jelenti, hogy az első és második darabban a kanonikus kapcsolat, azaz a házastársi szerelem képe jelenik meg, a harmadik és negyedik darabban pedig az apokrif kapcsolat – jelen esetben a pusztító, „dekadens” szerelem – kerül a középpontba. De a kétféle szerelem elkülönítésére nemcsak a motivikus szint nyújt alapot, hanem egyéb tényezők is erősítik ezt a feltevést: A *Könyörögj érettem* kíméletlen szenvedélye és a *Kora-tavaszi éjszaka* idillikus, de ünnepélyes szerelmi jelenete után a *Tószoknya* játékosabb, frivolabb hangneme is jelzi, hogy semmiképp sem beszélhetünk ugyanarról a szerelemről.

Ha mindezeket konkrét (görög) mitológiai eseményekkel állítjuk párhuzamba, igazolhatóvá lesz, hogy parafrázissal, pontosabban *Odüsszeia*-parafrázissal állunk szemben. Az első és második vers az *Odüsszeia* két meghatározott jelenetének feldolgozásaként értelmezhető: A *Könyörögj érettem* a felismerés-jelenetnek feleltethető meg, vagyis annak a résznek, amelyben Pénélopeia ráismer férjére³¹. Itt azonban Odüsszeusz szemszögéből látjuk az eseményeket. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert az eredeti műben elsősorban Pénélopeia belső világába nyerünk bepillantást, Odüsszeusz esetében inkább külső jegyek dominálnak:

³⁰ FRYE, 1998, 51.

³¹ XXIII. ének 183–207. sor

„...Odüsszeuszban erősebb vágy ébredt zokogásra,
lelkének-kedves feleségét sírva karolta.”³²

Ezzel szemben a *Könyörögj érettemben* egyértelműen Odüsszeusz belső világa vetődik ki. Számára a hazatérés, illetve Pénélopeia szerelme jelenti a végső célt. Az irreális kalandok során azonban egyre távolabb sodródik attól, hogy valaha célba érhet, és ezzel párhuzamosan egyre inkább felértékelődik az otthon és a házastársi szerelem. Ilyen módon Odüsszeusz értékrendjében a megváltás színhelyévé válik Ithaka, Pénélopeia pedig „megváltóként” tűnik fel. A *Könyörögj érettem* eszerint a megváltás pillanatát jeleníti meg. Ez az alaphelyzet már önmagában is indokolja a versben uralkodó feszültséget, hiszen az eposzból tudjuk, hogy Pénélopeia kételkedik Odüsszeuszban:

„Majd hogy kőküszöbén áthágtott már a teremnek,
ült le Odüsszeusszal szemben, tűzhely sugarában,
szembelevő falnál. Magas oszlop alatt nagy Odüsszeusz
ült csak, a földre szegezve szemét és várta, mit is mond
felséges felesége, ha őt meglátja szemével.
Az pedig ült hosszú csöndben, szíve kábulatában:
olykor már-már ráismert, ha szemébe tekintett,
olykor azonban nem, mert oly rút volt a ruhája.”³³

De szempontunkból sokkal jellemzőbb Odüsszeusz nézőpontja:

„Ó, te csodás asszony, be keményfalú kőszívet adtak
néked, az összes nőnél inkább, égilakóink:
más asszony bizony ily makacsul vonakodva nem ülne
távol a férjétől, aki oly sok bajnak utána
ér haza, húsz év elteltével, az itthoni földre.”³⁴

Értékes adalékul szolgál e kérdéshez Karsai György *Odüsszeia*-elemzése, melyben felveti azt a lehetőséget, hogy Pénélopeia már korábban – a koldus alakjában – felismerte Odüsszeuszt, és az eposz további részében, egészen a felismerés-jelenetig szellemi párbaj zajlik közöttük, melynek immár Pénélopeia az irányítója: „Talán nem hamisítjuk meg az eposz hangulatát és szereposztását, ha feltételezzük: a *jóeszű* (kiemelés K. Gy.) Pénélopé ráismert Odüsszeuszra hosszúra nyúlt beszélgetésük során! Talán túlzásba vitte a koldus az Odüsszeuszra vonatkozó részletek ismeretét, talán Eurükleia megváltozott hangulata is feltűnhetett Pénélopénak a lábmosás után, nem tudható, de az tény, hogy hirtelen olyan, eddig soha nem hallott gondolatokat fogalmaz meg, amelyek kizárólag Odüsszeusz számára bírhattak jelentőséggel.”³⁵ Ha elfogadjuk Karsai – meggyőző – bizonyítását, és ennek

³² XXIII. ének. 231–232. sor

³³ XXIII. ének 88–95. sor

³⁴ XXIII. ének 166–170. sor

³⁵ KARSAI, 1998, 64.

fényében (is) értelmezzük a verset, újabb tényezőhöz jutunk, mely a két mű párhuzamát bizonyítja.

Mindezekén túl az a tény, hogy a *Biblia* jelentésköréhez kapcsolódik a vers, és a megváltás (megválthatóság) kérdését járja körül, kitágítja a szöveg horizontját, és az *Odüsszeia* világán túlmutatva a bolygó hollandi alakját is beemeli a versbe.³⁶ Ez azt eredményezi, hogy a lírai én nem pusztán Odüsszeusznak feleltethető meg, hanem ezen túllépve a bolygó, megváltást (megnyugvást) kereső ember (arche)típusát testesíti meg. De aképpen, hogy mindenek előtt az *Odüsszeia* világához és Odüsszeusz történetéhez köthető, így továbbra is indokolt *Odüsszeia*-parafrazisként tárgyalni.

A *Kora-tavaszi éjszaka* szintén párhuzamba állítható egy Odüsszeiaiabeli jelenettel, nevezetesen a ráismerést követő hálótermi kép jelenik itt meg:

„S ők ketten, miután szerelem gyönyörének örültek,
egymással váltott szavakon kedvükre derültek.
S ő elmondta, amit túrt otthon, az isteni asszony,
hogyha a kérők vészokozó csapatára tekintett,
kik versengvén érte, levágták annyi juhát és
marháját, sok edényéből a borát kimerítve;
Isteni hős Odüsszeusz pedig azt, mily sok veszedelmet
szerzett másoknak, s maga mit túrt, mennyi siralmat,
mind elmondta: gyönyörrel meghallgatta az asszony,
a míg végére nem ért, álom nem hullt a szemére.”³⁷

A megelőző darabhoz hasonlóan itt is Odüsszeusz szemszöve érvényesül. A kalandok és megpróbáltatások után megnyugodva, mintegy a megváltás állapotától eltelve megpihen, és szemléli az alvó Pénélopeiát. De mint láttuk, nem kizárólagos ez a perspektíva, hiszen egy pillanatra kiszakad a tekintete, ám ezen a ponton még értelmezhető úgy, hogy tudja: a végső megnyugvás még várat magára. Ismét útra kell kelnie, és el kell végeznie a Teirésziász által ráruházott feladatot, épp azért, hogy megváltsa a békés öregkort. Tulajdonképpen ez az utolsó kaland lenne az *Odüsszeia* huszonötödik éneke, ám a történet a békekötéssel befejeződik. Ilyen módon az eposzból nem derül ki, hogy Odüsszeusz teljesítette-e a küldetését, és megváltotta-e ezzel a békés öregkort. Ezt a nyitva hagyott történetet igen élénk érdeklődés övezi. Tanú erre a világirodalom számos alkotása, melyek arra törekednek, hogy „megnyugtató módon” lezárják a mesét, vagyis megalkossák az *Odüsszeia* huszonötödik énekét. Közös jellemzőjük, hogy Odüsszeusz ismét útra kel, de nem azért, hogy elvégezze feladatát, hanem újabb kalandok kedvéért. Az egyik legismertebb ilyen mű Dante *Poklának* 26. éneke, melyben Odüsszeusz utolsó utazását beszéli el. Odüsszeuszt itt sem a ráruházott feladat végrehajtása motiválja elsősorban, hanem a megismerés vágya:

³⁶ Ezenkívül a bolygó zsidó alakja is felidéződik, hiszen – más nézőpontból ugyan, de – ugyanazt a problémakört képviseli. Ezt az analógiát az is indokolja, hogy a kötet előző ciklusa, a *Tűzbe vetett evangélium* Isten elutasításával zárul.

³⁷ XXIII. ének 300–309. sor

„se kis fiam, se vénségtől elernyedt
atyám, se nőm, akinek örömére
őriznem kellett köteles szerelmet,
le nem győzhetett, lelkem szenvedélye:
látni világot, emberek hibáját,
s erényüket, s okúlni, mennyiféle.”

Később is a megismerésre hivatkozva biztatja társait:

„Gondoljatok az emberi erőre:
nem születtetek tengni, mint az állat,
hanem tudni és haladni előre!”³⁸

A jelenségre sokan kerestek már magyarázatot, és a magyarázatok sok rokon vonást mutatnak. Jellemző például Márai Sándor kijelentése, melyet a *Béke Ithakában* című regénye Utó-énekében tett: „Az emberiség öntudata soha nem fogadta el az Odysseia idillikus befejezését. A XXIV. ének a békekötés nagy himnusza nem fejezhette be ezt a szenvedélyes mesét. Az olvasó – minden korban – érezte, hogy Ulysses nem találhatott végleges otthont a hazatérés idilljében. A Költő – vagy a költők – szándéka érzékelhető: Ulyssesnek még új utakat jószol az éposz.”³⁹ Szerb Antalt szintén izgatta ez a probléma. Megoldás keresésében hasonló területen jár, de néhány lépéssel tovább jut: „Az örök vándor, a távolságokkal eljegyzett ember, otthon sem találja meg otthonát, és nosztalgiájára nincs orvosság, csak a halál, mely ott leleselkedik minden nosztalgia alján.”⁴⁰ Látjuk, hogy Szerb Antal elsősorban nem a szövegbe kódolva látja a további kalandok lehetőségét (és szükségességét), hanem Odüsszeusz alakjában. Odüsszeusz ugyanis az örök vándor, a bolyongó hős (arche)típusát testesíti meg: „...nemcsak elszenvedi a kényszerű bolyongás során rá leleselkedő veszélyeket-szerelmeket, nemcsak küzd életéért, de bizony élvezi is kalandjait. Persze, előbb-utóbb mindig eszébe fog jutni hérióikus végcélja, a hazajutás, de azért nem kell azt olyan nagyon elsietni... Ő az az eposzhős, akit érdekel a világ, amely hol ellenséges, hol ölelő karokat tár felé. Ellenállhatatlan vágy hajtja nemcsak hazafelé, de az ismeretlen megismerésére is.”⁴¹ Mindezekből kiindulva azt lehet mondani, hogy a „huszonötödik énekek” létrejöttét alapvetően az a felismerés motiválja, hogy Odüsszeusz karaktere és az eposz befejezése kizárják egymást, hiszen az örök vándor alapvetően „megválthatatlan”.

Az „Apokrif iratok”

Az *Odüsszeiát* folytató szerzők tulajdonképpen nem tesznek mást, mint megalkotják a Homérosz-féle kanonizált szöveg apokrif iratait. Homérosz eposzaival kapcsolatban ugyanis széles körben elfogadott nézet, hogy a trójai mondakör anyagából választott

³⁸ Babits Mihály fordítása

³⁹ MÁRAI, 1991, 267.

⁴⁰ SZERB, 1992, 22.

⁴¹ KARSAI, 1998, 76.

hősénekeket dolgozta fel. Az *Odüsszeia* ilyen megközelítésből a Trója alól hazatérő görög hősök történeteikhez köthető⁴², pontosabban az egyik hazatéréstörténetet dolgozza fel Homérosz olyan módon, hogy az ehhez kapcsolódó hősénekeket egységes művé szerkeszti, illetve az elbeszélés kötőanyagául más mondakörökből vett, vagy önnön fantáziájával teremtett elemeket iktat be. Ennek nyomán felvetődik az a teória, miszerint Homérosz töltötte be az első irodalomkritika szerepét, azaz bizonyos szövegeket beemelt a kánonba, és ezzel értékrendet teremtett. Ezt illusztrálja az a tény is, hogy a rapszodoszok egyre inkább a Homérosz által rögzített szöveget kezdték használni. A homéroszi szövegek ezen szerepét erősítette meg Peiszisztratosz, amikor megtiltotta, hogy csonkítással vagy hozzákötéssel hamisítsák őket. A folyamatot az alexandriai filológusok tetőzték be, akik csak Homérosz és Hésziodosz műveit sorolták az epikus kánonba. Mindez azt eredményezte, hogy a Homérosz által „apokrifnak” minősített szövegek feledésbe merültek. Így a trójai mondakörhöz kapcsolódó egyéb eposzok is (*Aithiopisz*, *Küприя*, *Ilias mikra*, *Nosztói*, *Télegonia*) csak töredékek, idézetek, illetve kivonatok formájában maradtak ránk.

Ezzel párhuzamosan azonban működött egy másik tendencia is, nevezetesen az *Odüsszeia* folytatásának igénye. Ennek okait elsősorban a fent vázolt tényezőkkel lehet magyarázni, vagyis azzal, hogy az eposz lezárása és Odüsszeusz karaktere közt erőteljes ellentmondás fedezhető fel. De emellett (és ezzel összefüggésben) egy általános törvényszerűség is érvényesül: „A nagy mitológémák interpretációs gyakoriságát talán leginkább az első konkretizáció hatása, jelentősége befolyásolja. Ha ez a mű valamiért nagy jelentőségű, kánonteremtő lesz, egyben az adott korszituáció adekvát szellemi-nyelvi világpalkotó »dokumentumává« válik, s így önmaga is közelíthet a mítosz-szerephez. Egy-egy szellem-történeti kor ilyen »nagy elbeszélése« (...) tehát mindig provokálhatja egy új szellemi helyzetben kialakult stílusparadigma önértelmezését.”⁴³ Mindezek következményeként időről-időre újabb „apokrif szövegek” keletkeznek. Ezen szövegek kapcsolódhatnak a *Télegoneiá*hoz, mely az Odüsszeusz hazatérése utáni eseményeket dolgozza fel. Ide sorolható Márai Sándor *Béke Ithakában* című regényének harmadik éneke, a *Télegonos*. Ezenkívül egyéni koncepciók is érvényesülhetnek, mint például Babits Mihály *Odysseus és a szirének* című novellájában, vagy Kosztolányi Dezső színdarabjában, a *Lótoszevők*ben. A *Könyörögi érettem* is ez utóbbi kategóriába sorolható, vagyis értelmezhető a huszonötödik ének Baka István-féle változataként.

„...*De te hallgasd meg, ha kívánod*”⁴⁴

Korábban bebizonyosodott már, hogy a *Könyörögi érettem* első és második darabja (*Könyörögi érettem*, *Kora-tavaszi éjszaka*) párhuzamba állítható két *Odüsszeiabeli* jelenettel, ám ez a harmadik és negyedik darabról nem mondható el, így tulajdonképpen ezek alkotják azt a bizonyos huszonötödik éneket. Eszerint Odüsszeusz útra kel, de nem a szárazföld felé, ahogy Teirésziász útmutatásai alapján várható lenne, hanem visszatér a tengerre, pontosabban egy korábbi kalandja színhelyére: a szirének szigetére. Ezúttal azonban nem

⁴² Valószínűleg ilyen énekel Phémiosz az *Odüsszeia* I. énekében (325–327. sor)

⁴³ KULCSÁR-SZABÓ, 1998, 130–131. p.

⁴⁴ *Odüsszeia* XII. ének 50. sor

kötötteti meg magát, hanem vállalja az apokrif szerelmet, és megadja magát a szirének csábításának, bár tudja, hogy pusztulás vár rá. Ezt jeleníti meg a *Tó-szoknya* utolsó versszakában a beugrás aktusa, és ilyen megvilágításban válik igazán jelentőssé nő és tó erőteljes egymásba játszása a záróképben. Mindezt azonban nem lehet Odüsszeusz tudatos elhatározásaként értelmezni, hiszen igen hangsúlyosan van jelen az elkerülhetetlenség mozzanata. Így inkább azt lehetne mondani, hogy elismeri a fülében csengő sziréndal hatalmát, és azt, hogy nem tud Pénelopeia oldalán nyugalmat lelni. Ennek fényében a Teirésziász által ráruházott feladat is értelmét veszti. Éppen ezért nem áll többé ellen a szirének csábításának, és vállalja a pusztító szerelmet, elfordulva ezzel a házastársi szerelemtől. De nem pusztán erről van szó, hiszen az, hogy Odüsszeusz enged vágyainak, és ismét útra kel, egyenértékű azzal, hogy elismeri örök vándor voltát, így tulajdonképpen az útra kelés jelenti számára a valódi hazatérést, végzetének vállalása pedig önmaga megelégedését. Mielőtt azonban ez megtörténne, még felvillan a szerelem egy harmadik aspektusa is: a nárcisztikus szerelem:

„rengő, te, tükörképemet
vénné ne ráncold legalább!”
(*Tó-szoknya*)

Megjelenési formája igen figyelemre méltó, hiszen értelmezhető Nárcissos mítoszának kifordításaként. Nárcissos saját szépségébe szeretett bele, ezzel szemben itt a tó eltorzítja a lírai én arcvonásait, és ezzel lehetetlenné teszi az esetleges nárcisztikus szerelem bekövetkezését. A másik érdekes tényező az, hogy mindez alá van rendelve az apokrif szerelemnek, hiszen e szerelem közegében zajlik. Kerényi Károly elgondolása magyarázatul szolgálhat e helyzetre: „A vízfelület mögött ott van annak mélysége is, ami nem más, mint az alvilág. A víz megtapasztalható mélysége lényeges különbséget hoz létre a felszínen való tükröződés és a tükröző tükrözése között. Két különböző tükrözésről van tehát szó, amelyből az egyik, a víz által való (...) félelmetes, míg a másik, a tükröző tükrözés általi nem az, legfeljebb csak annyiban, amennyiben az ősjelenségek aurája mindig félelmetes.”⁴⁵ Ilyen módon ez a kép is a szirénekhez, rajtuk keresztül pedig az alvilághoz kapcsolódik.

Ezen a ponton lehetetlen megkerülni Babits *Odüsszeia*-parafrázisát, az *Odysseus és a szirének* című novellát. A tematikus hasonlóság nyilvánvaló alapot nyújt arra, hogy párhuzamba állítsuk a két művet. A versciklus értelmezése szempontjából azonban nem ez a meghatározó elem: sokkal nagyobb figyelmet érdemel az az olvasási mód, vagy ha úgy tetszik, értelmezési stratégia, mellyel Babits megközelítette az *Odüsszeiát*, és amely életre hívott egy ilyen parafrázist. Ennek feltárásához kitűnő fogószót nyújt *Az európai irodalom története* című műve, melyben maga vall *Odüsszeia*-élményéről: „E tarka és furcsa mesének hőse is folyton az alvilág és halál partjain jár. De legveszedelmesebb ellenségei mégsem a tajtékozók örvények és groteszk, félszemű szörnyetegek, akik halállal fenyegetik. Nem is a szirének, vagy Kirke, a félelmetes Asszony, aki disznókká változtatja az embereket. Az igazi ellenség benne magában van. Ő maga, lelke legmélyében titkos szövetségese a természet vad,

⁴⁵ KERÉNYI, 1995, 105.

rejtett és bomlasztó erőinek.”⁴⁶ Ez a titkos, belső szövetség az oka, hogy Odüsszeusz nem tud elszakadni a tengertől, azaz Poszeidon világától, így törvényszerű, hogy ismét útra kel: „S mikor a tisztas Penelopeia oly hosszú távollét után ismét megölelte a hazatért Odysseust, a dicső hős egészen különös dolgot érzett. Éneket hall, úgy rémlett, messziről, és egyszerre mintha megint az árbochoz volna kötözve, és messze-messze nézne, és hallgatna. Igen-igen, éneket hallott, egészen tisztán hallotta, és mintha vastag kötelek szorítanák a testét, és elfeledte egy percre, hogy a szikár és nemes Penelopeia öleli, és újra érezte, újra a régi megbánást, hogy maga kötözte meg magát. De nem kiáltott többé.

Odysseus többször útra kelt még azután, hogy a vak Teiresias lelkének jóslatát követve megkeresse a népet, mely az evezőt szórólapátnak nézi, és letűzze evezőjét ennek a népnek a piacán. És sokszor elnézett hajója rengő székéről a keserű tenger ködlő szirtjeire, és mindig keserű megbánás ült a lelkén. És többször így elment és visszatért, és egyszer, azt mondják, megint elment és nem tért vissza többet.”⁴⁷

Mindezekből kiolvasható, hogy a Baka-ciklusban is hasonló szemlélet érvényesül, ám sokkal jelentősebb szerep jut a motívumoknak, hiszen csak a motívumrendszer felfejtése, és az általa teremtett megfelelésrendszer ismeretében merül fel a gyanú, hogy parafrázissal állunk szemben.

Hasonlóképpen, a motívumok segítségével le lehetünk magyarázatot a mű konklúziójára is, mely szerint „csalás a szerelem”. Felületesen vizsgálva azt lehetne mondani, hogy ez a kijelentés nyilvánvalóan a szirékre vonatkozik, hiszen köztudott róluk, hogy csalással kerítik hatalmukba a hajósokat. A versciklusban azonban két tényező is cáfolja ezt az értelmezést: Az *Odüsszeia* ismeretében tudjuk, hogy Odüsszeusz tisztában van azzal, milyen veszélyt jelentenek a szirének. De ha nem akarunk az alapszövegre hagyatkozni, akkor a *Tó-szoknya* című versben is találhatunk egyértelmű utalást erre, hiszen a lírai én, azaz Odüsszeusz maga mondja ki, hogy pusztulással jár a szirének szerelme. A másik tényező, ami figyelmet érdemel, az a lány pozíciója a *Balladában*. Ahogy korábban kifejtettem, a lírai én szempontjából a ciklusnak ez a darabja a megelőző vers záróképeinek kibontása: a víz mélye jelenik meg, onnan tekint ki. A lány azonban a felszínen jelenik meg, és eltántoríthatatlanul törekszik célja felé. Mindez Odüsszeusz *Odüsszeiabeli* szerepét idézi fel, aki dacolva a nehézségekkel Ithaka felé törekszik.⁴⁸ Épp ezért Odüsszeusz a lányban korábbi énjét és pozícióját látja, és amikor kimondja a konklúziót, általános ítéletet mond, azaz nemcsak az apokrif kapcsolatot tagadja meg, hanem a kanonikust is.

Mindez a motívumok szintjén is végbemegy. Feljebb már bemutattam a hold motívum szerepét, így ehelyütt csak hivatkozom rá. E motívum elemzésén túl számottevő tanulságokkal szolgálhat, ha megvizsgáljuk a szirén szó etimológiáját. Rendszerint a szeiradzein szóból származtatják, amelynek jelentése: kötéllel megkötözni. Igaz, sokkal valószínűbb, hogy a szeiradzein másik, kiszáritani jelentésű változatából származik, de az általános vélekedés – minden bizonnyal a homéroszi analógia nyomán – a kötéllel megkötözni

⁴⁶ BABITS, 1997, 24.

⁴⁷ BABITS MIHÁLY: *Odysseus és a szirének*, 152–153. p. in: *A gólyakalifa*, 142–153. p.

⁴⁸ Emellett felderengnek az Orpheusz és Eurydiké történet bizonyos elemei is, de ez nem jelent ellentmondást, hiszen a szerelem témájára van felfűzve az örök vándor megválthatóságának kérdése.

jelentéshez kapcsolja. A szirén-epizódban Odüsszeusz az árbochoz kötöztette magát (minden bizonnyal kötéllel), mégpedig azért, hogy megmeneküljön egy másik „megkötözéstől”, és hazajusson Pénélopeiához. Ilyen módon az árboch itt Pénélopeiát képviseli. Már Homérosz műve magában hordozza azt a lehetőséget, hogy a házastársi szerelem és az apokrif szerelem közö egyenlőségjelet tegyünk, de inkább csak sajátos értelmezési lehetőségként van jelen. A Baka-ciklusban azonban erre helyeződik a hangsúly. Láttuk, hogy a *Könyörögj érettem* című versben a fa az asszony, azaz Pénélopeia jelképe. De azt is láttuk, hogy igen sokrétű emblemikus jelentés kapcsolódik hozzá, többek közt az a lehetőség is, hogy megfeleltethető annak a bizonyos *Odüsszeiabeli* árbochnak. A fentiek fényében valószínűsíthetővé válik, hogy nem önkényes ez a megfeleltetés, és igen fontos szerepe van az értelmezésben, sőt a mű konklúzióját is magyarázza.

Összegzés

Baka István költészetének jellemző vonása az abszolút(nak hitt) értékek relativizálása, megkérdőjelezése, néha visszájára fordítása. „A versek szuverén, érzékletes látomásvilága értékek pusztulását és küzdelmét jeleníti meg.”⁴⁹ Ez a szemlélet jellemzi – mint láttuk – a *Könyörögj érettem* című versciklust is: a lírai én, akit bátran nevezhetünk Odüsszeusznak, azzal a kitételrel természetesen, hogy nem feledjük: (arche)típust képvisel nem azáltal nyer megnyugvást és talál önmagára, hogy hazatér, hanem épp azáltal, hogy vállalja örök vándor voltát.

Bizonyos, hogy dolgozatomban az elemzett versciklus számos aspektusát rejtve hagyta, és az is nyilvánvaló, hogy emellett még számos értelmezési lehetőség létezik, de két fő célját talán elérte: Egyfelől a motivikus struktúra sajátosságainak feltárását, és ennek nyomán azt, hogy miképpen jelenthetik a motívumok az értelmezés kiindulópontját és fontos tartományát. Másfelől pedig azt, hogy milyen módon kerül dialógusba a szöveg a megnevezett és megszólított hagyományával, és melyek e dialógus jellemző vonásai.

IRODALOM

„Akkor vagyok a legszemélyesebb, amikor álarcot veszek föl” (Vecsernyés Imre beszélgetése Baka Istvánval), in: *Búcsú barátaimtól*, Budapest, 2000, 83–88.

ÁRPÁS KÁROLY

Gyalogostörténetek, melyeknek egyik főszereplője Baka István alias Sztepan Sztjepanovics Pehotnij, in: Árpás–Varga: *Kettős tükörben*, Szekszárd, 1998.

BABITS MIHÁLY

Az európai irodalom története, Budapest, 1997. 23–42.

BERNÁTH ÁRPÁD

A motívum-struktúra és az embléma-struktúra kérdéséről, in: u.ő.: *Építőkövek. A lehetséges világok poétikájához*, Szeged, 1998, 79–106.

⁴⁹ GÖRÖMBEI, 1981, 100.

- BIEDERMANN, HANS
Szimbólumlexikon, Budapest, 1996.
- CSÚRI KÁROLY
Irodalomtudomány, tudományelmélet, modellalkotás, in: u.ő.: *Lehetséges világok*, Budapest, 1987, 7–40.
- EISEMANN GYÖRGY
Odysseus és a szirének (Babits Mihály novellájáról), in: u.ő.: *Végidő és katarzis*, Budapest, 1991, 171–191.
- FALUS RÓBERT
Az antik világ irodalmi, Budapest, 1976, 29–86.
- FREUD, SIGMUND
Bevezetés a pszichoanalízisbe, Budapest, 1994.
- FRIED ISTVÁN
Árnyak közt mulandó árny, Szeged, 1999.
- FRYE, NORTHROP
A kritika anatómiája, Budapest, 1998.
- GÉCZY JÁNOS
1975. X. 27., in: *Búcsú barátaitól*, Budapest, 2000, 47–58.
- GÖRÖMBEI ANDRÁS
Baka István: Tűzbe vetett evangélium, in: *Tiszatáj*, 1981/10. 100–102.
- GRAVES, ROBERT
A görög mítoszok, Budapest, 1970.
- HARASZTI EMIL
A vezérmotívum problémája, in: u.ő.: *Két tanulmány*, Budapest, 1924.
- KARSAI GYÖRGY
Homérosz: Odüsszeia, Budapest, 1998.
- KERÉNYI KÁROLY
A tükröző tükrök, in: u.ő.: *Az égei ünnep*, Budapest, 1995, 103–113.
- KERÉNYI KÁROLY
Görög mitológia, Szeged, 1997.
- KOVÁCS ALBERT
Az irodalmi motívum poétikája, in: u.ő.: *Műfajok, műformák, motívumok*, Bukarest, 1989, 41–63.
„Közösségre vágyakozom” (Baka István válaszol Görömbei András kérdéseire), in: *Búcsú barátaitól*, Budapest, 2000, 30–35.
- KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN
Philoktétész. A mítoszértelmezések jellege, in: u.ő.: *Hagyomány és kontextus*, Budapest, 1998, 127–145.
- MÁRAI SÁNDOR
Béke Ithakában, 267. p., Budapest, Akadémiai–Helikon, 1991.
- MELETYINSZKIJ, JELEAZAR
A mítosz poétikája, Budapest, 1985.
„Nem tettem le a tollat...” (Zalán Tibor kiadatlan beszélgetése Baka Istvánnal), in: *Tiszatáj*, 1997/9. 23. 34.
- PÁL JÓZSEF, ÚJVÁRI EDIT (szerk.)
Szimbólumtár, Budapest, 1998.
- SZAKOLCZAY LAJOS
Baka István: Tűzbe vetett evangélium, in: *Alföld*, 1981/10, 80–82.
- SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY
A művészetek egyetemesége és viszonylagossága, in: u.ő.: *Irodalmi kánonok*, Debrecen, 1998, 5–14.

SZERB ANTAL

A világirodalom története, Budapest, 1992, 19–29.

SZIGETI LAJOS SÁNDOR

„Isten nélküli isteni életet” (*A modern magyar vers genealógiájához*), in: u.ő.: *Evangélium és esztétikum*, Budapest, 1996, 9–22.

SZIGETI LAJOS SÁNDOR

„Tűzbe vetett evangélium”. *Baka István indulásáról és istenkereséséről*, in *Kortárs*, 1996/5, 56–65, és u.ő.: *Evangélium és esztétikum*, Budapest, 1996, 57–70.

Vallomás versekről (Baka István saját szövegezésében és gépiratából – 1992. augusztus 7.) in: *Forrás*, 1996/5, 15–16.

VARGA MAGDOLNA

A lánc-metafora nyomában. Gondolatok Baka István metaforáinak sajátosságairól, in: *Forrás*, 1996/5, 75–80.

ZEMPLÉNYI FERENC

A szerkesztett verseskötet megjelenése az európai irodalomban (Vázlat), in: *ItK*, 1999/5–6, 626–634.

The twenty-fifth Canto *Regarding the cycle entitled ‘Plead for Me’ by István Baka*

Márta Nagy

The subject of my dissertation is an analysis of the cycle entitled ‘Plead for Me’ by István Baka, which was published in 1981 in the volume of poetry entitled ‘Gospel Cast into the Fire’. The title of the cycle recalls the Christian circle of culture, and incorporates it into the work as a named and addressed tradition. In this way, the title suggests a dialogue and sets an artistic basis for one of the characteristic tendencies of the 20th century and of literature today. This tendency is based on an experienced and conscious tradition, and as this theme is present in the work, the above artistic basis can be described as ‘cast in tradition’.

On the above basis, the main aim of my dissertation is to demonstrate the way in which the analysed cycle enters into dialogue with tradition, and which features are characteristic of this dialogue. This can be grasped mainly through the motif structure of the cycle, because here we can discover those points at which the text allows its precedents to shine through.

From this starting point, my primary method is accompaniment and interpretation of the establishment of the four main motifs (wood, fire, water and the moon), which organise the cycle. As a result of this, it can be established that two of the determining myths/cultural traditions of European culture are present in the work: Christian and Greek mythology. Following the analysis of the relationship of these two traditions with each other (in European culture and within the cycle), the following conclusions can be drawn: we are faced with an odyssey-paraphrase. The work can be interpreted more precisely as a continuation of the Epoch of Homer, or if you prefer, the twenty-fifth Canto.

Emlékezés, nemzeti identitás, politikai emlékművek rombolása¹

KENNETH E. FOOTE – TÓTH ATTILA – D. ÁRVAY ANETT

(Colorado University, Colorado Szeged

Budapest)

Mindaz, ami az emlékművekkel történt Magyarországon 1989 után, a politikai jellegű emlékművek lerombolásának, eltávolításának régi európai hagyományában gyökerezik. Az emlékművek eltávolítása azonban csak a felszín, véleményünk szerint 1989-ben egy sokkal jelentősebb folyamat kezdődött el az emlékművek körül kibontakozó vitákkal: a történelem, a nemzeti múlt ártértékelése. Az elmúlt tíz évben ez a folyamat a magyar történelem kulcseseményeit érintette, és nagy hatással volt a nemzeti emlékezet, a megemlékezések átalakulására, sőt ennek eredményeképpen változtak vagy szűntek meg nemzeti ünnepek, tűntek el emlékművek a közterekről. Ezek a változások számtalan fontos elméleti kérdést vetnek fel a nemzeti identitás kifejezésében nagy szerepet játszó közterekkel kapcsolatban. Számos tudományterület (földrajz, történelem, tájtörténet², művészettörténet, építészettörténet) foglalkozik jelenleg a nacionalizmus és a nemzeti identitás köztéren való megjelenésével (CRAIG 1978, AGULHON 1981, LOWRY 1985, LEITH 1991, VALE 1992). A politikai emlékművek felállítása, amely a patriotizmus és a megemlékezés nemzeti hagyományait szilárdítja meg, szoros összefüggésben van a 18. század végén induló folyamattal, a modern, szekuláris nemzetállamok kialakulásával. Amerikában és Franciaország formálódó köztársaságában az egységesedő társadalom már nem a monarchia, hanem más intézmények körül szerveződött, és a korábbi szoros állam–egyház kapcsolatot is elutasította. Lassan minden nemzet kezdte kialakítani saját identitását világi hagyományok és szokások megalkotásával. Ezek a tradíciók hősből, győzelmekből és az új köztársaságok kivívásának eseményeiből kristályosodtak ki, és regényekben, költészetben, történelemtírásban, operában, pop zenében, színházban, festészetben, szobrászatban, építészetben és a köztéren éltek tovább (COSGROVE 1984, NORA 1984, TROUILLAS 1988). Míg a történelmi emlékhelyek és műemlékek az új tradíciókat egy konkrét *helyhez* kötötték, az új nemzeti ünnepek *időben* tették ugyanezt. Ezek az új formák, legalábbis funkciójukban, a több száz év alatt kialakult európai vallási és udvari hagyományokat tükrözték vissza. HOBBSAWM és RANGER (1983) szerint sok ősinek vélt nemzeti tradíciót a 18. és 19. században találtak ki, és a nemzeti identitás ősi szimbólumaiként maradtak fenn a 20. században.

¹ A tanulmány egy amerikai kutatási program keretében készült.

² Itt jegyezzük meg, hogy kutatási területünk az angolszász szakirodalomban a „landscape history” tudományághoz tartozik. Mivel a kifejezésnek nincsen pontos magyar megfelelője, a *tájtörténet* kifejezést használjuk, amely azonban nem teljesen adja vissza az angol „landscape” eredeti jelentését. Az angolban a „landscape” az ember által módosított földfelszín látható tárgyait, az ember alkotta környezetet jelöli (pl. épületek, parkok, városszerkezet), a „landscape history” pedig a felszín változásának a története.

A nemzeti hagyományok kialakulásában nagy különbségek mutatkoznak Európa, Amerika és a többi kontinens országai között. A legrészletesebb tanulmányok Franciaországot, az Egyesült Államokat, Nagy-Britanniát és Németországot dolgozták fel (NORA 1984, LOWENTHAL 1985, COSGROVE és DANIELS 1988, BODNAR 1992, VALE 1992, GILLIS 1994, LEBOVICS 1994, SHERMAN 1994, SCHAMA 1995, AZARYAHU 1996a, 1996b, 1999, FOOTE 1997). Kevésbé került a figyelem középpontjába Magyarország, pedig politikai, társadalmi történései nagyban eltérnek az előbb említett országokéitól. A magyarok utolsóként érkeztek Európába a közép ázsiai vándorló népek közül, mégis kulcsszerepet játszottak Közép-Európa történelmében, mert Magyarország, mint állam, a honfoglalástól napjainkig folyamatosan jelen volt és van. A magyar honfoglalás (895-6) majdnem két évszázaddal előzte meg a normannok angliai honfoglalását (1066). De míg Angliát utána sosem foglalta el senki, addig Magyarországnak a 13. századtól a 17. századig ismétlődő keleti inváziók ellen kellett védekeznie. A 17. századtól egységes Franciaország hazafias és a nemzeti hagyományát 1789-től, de különösen a Harmadik Köztársaságtól vizsgálja a legtöbb tanulmány. A német egység még ennél is későbbi, és a világháborús veszteségek feldolgozásától eltekintve a nemzeti hagyományok kialakulásának nyomon követése a franciáktól eltérő utat jár be. A szakirodalom alapvetően három történelmi helyzeten keresztül vizsgálta a német politikai emlékművek és megemlékezések szerepét. Ezek: a náci politikai propaganda, a holokauszt emlékezete és a hidegháborús versengés Kelet- és Nyugat-Németország között (LANE 1968, TAYLOR 1974, HELMER 1985, RÜRUP 1987, YOUNG 1993, HARTMAN 1994, KOSHAR 1994, KOONZ 1994, PUVOLGER és STANKOWSKI 1995, LADD 1997, WISE 1998).

Magyarország történelmének 19. és 20. századi kulcsfontosságú eseményei nagyon különböznek nemcsak Nyugat-Európa, de még a szomszédos országok eseményeitől is (GERŐ 1995). A megemlékezés hagyományának kialakulását a nemzetközi szakirodalomban sokan az 1848–49-es forradalmakban, a francia-porosz háborúban, az első és második világháborúban látják (FUSELL 1975, COOMBS 1986, MAYO 1988, LINENTHAL 1991, GILLIS 1994, LAQUEUR 1994, PIEHLER 1994, 1995, TUMARKIN 1994, WINTER 1995, FARMER 1999). Ezek az események különleges szerepet töltenek be Magyarországon. Az 1848–49-es szabadságharc leverése után a kivégzettek mártírokká, hősöké váltak, akikről azóta is megemlékezik a nemzet. Az első világháborús veszteségekre való emlékezés, amely oly fontos Franciaországban, Nagy-Britanniában és Németországban, Magyarországon kiindulópontként szolgált az 1920-as trianoni békeszerződés elleni tiltakozásnak. Magyarország volt az egyetlen állam, Oroszországot kivéve, melynek volt kommunista kormánya az első világháború után. A Tanácsköztársaság bukását (1919. augusztus 1.) egy konzervatív rendszer (Horthy kormányzósága) követte, mely a náci Németország szövetségese lett a második világháborúban, s amelyet egy náci bábkormány (nyilas uralom) váltott fel. A háború után hatalomra jutó kommunista rendszer tiltotta a második világháborús veszteségeket megörökítő emlékművek állítását, kivéve a szovjet hősi emlékműveket.

Kevés nemzet tapasztalt meg a 20. században annyi ideológiai és rendszerváltást, mint a magyar. Minden rezsim az ideológiájának megfelelő, és sokszor az előző rendszerekkel ellentétes módot keresett a kiemelkedő történelmi események megünneplésére. Érdekes és megdöbbentő nyomon követni nemcsak a nemzeti ünnepek, hanem az emlékművek sorsát is rendszerváltáskor, hiszen a hatalom megszerzésével együtt jár az emlékműrombolás, de legalábbis az eltávolítás. Egy politikai rendszer tehát a társadalmi életben és a köztereken is „kifejezi önmagát”. Viszonylag kevesen kutatták, hogy milyen szerepet

tölt be az emlékműrombolás a nemzeti emlékezet kialakulásában, különösen rendszerváltások idején (GALAMBONI 1997, 51–106. old.). Néhány tanulmány, amely a francia forradalom utáni időszakokkal, a náci Németországgal, a Szovjetunióval valamint a második világháború alatti és utáni fosztogatásokkal és emlékhely meggyalázásokkal foglalkozott (HARVAY 1985, HUDSON 1994, NICHOLAS 1994, AKINSHA 1995, KING 1997, SIMPSON 1997, MICHALSKI 1998) úgy véli, hogy a politikai emlékműrombolást, mint természetes folyamatot kell értékelni, mint a nemzeti hagyományok kialakulásának részét, nem pedig mint kivételt. Ha alaposan megvizsgáljuk, hogyan, milyen minta szerint történtek ezek a rombolások, megérthetjük, miként jutnak nyugvópontra az egyes országokban a politikai töltetű helyszínekkel és eseményekkel kapcsolatos viták.

POTÓ (1989), az 1945–53 között emelt budapesti emlékművekről szóló tanulmányában hangsúlyozza, hogy a háború utáni kommunista kormány igen komoly figyelmet szentelt annak, hogy melyik emlékművek legyenek eltávolítva, melyek felújítva illetve megrendelve. A politikailag elfogadhatatlan emlékműveket, például a monarchiás szobrokat rögtön eltávolították, függetlenül attól, hogy meg voltak-e rongálva vagy sem. A régi emlékművek lerombolásával egyidőben folyt az új kormány ideológiájának megfelelő emlékművek állítása. Közben pedig ott volt egy sor világi, vallási és művészi emlékmű, melyhez nem nyúltak hozzá. Néhányat, amely megsérült a háborúban, helyreállítottak, másoknak, amennyiben a kommunista kormány nem találta túl veszélyesnek, a feliratait vagy a szimbólumait módosították. Bár 1989 után is találkozunk hasonló tendenciákkal, de egy sokkal összetettebb átértékelési folyamat indult el mind a változások számát mind jellegét tekintve. Boros szerint (SZÖLLÖSI és BOROS 1998, 12. old.) a leglényegesebb különbség az, hogy a négy évtizedes központi megemlékezések kora lejárt, és a megemlékezések, emlékműállítások a helyi önkormányzatok, egyházak, háborús veteránok, az előző rendszer üldözöttjeit tömörítő szervezetek illetve egyéni kezdeményezésre történtek és történnek. Jelenleg, a helyi önkormányzatok beelegyezése szükséges ahhoz is, hogy egy országos (minisztérium által finanszírozott) terv megvalósulhasson.

Talán a legfeltűnőbb jellemzője az 1989 utáni folyamatnak az, hogy viszonylag kevés emlékművet távolítottak el, és még kevesebbet semmisítettek meg. A rendszerváltással egyidőben érezhetővé vált egyfajta ellenállás az emlékmű-eltávolítás kommunista módszerével szemben, már nem volt követendő példa a közterek „lejárt” szobrainak gyors megsemmisítése. A legtöbb, 1989 után eltávolított köztéri emlékművet a helyi múzeumok vagy a helyhatóságok tárolják. A változások egy más jellegű problémát, a köztéri emlékművekinanszírozását is érintik. Magyarországon, hasonlóan a környező országokhoz, a művészeti alkotások régóta világi és egyházi támogatást élveztek (WEHNER 1986). Csak Budapesten a köztéri szobrok száma mintegy ezer (HADHÁZY, SZÖLLÖSY és SZILÁGYI 1985, SZÖLLÖSY, SZILÁGYI és HADHÁZY 1987, PROHÁSZKA 1994, 1997, SZÖLLÖSY és BOROS 1998), Szegeden közel kilencszáz (TÓTH 1993). Hasonlóan jelentős Pécs, Hajdú-Bihar és Veszprém megye köztéri alkotásainak száma is (SZ. KÜRTI 1977, BÁNDI 1980, ROMVÁRY 1982). Csupán néhány tucat műalkotást távolítottak el, vagy alakítottak át a közterekről 1989 után; a legnagyobb budapesti politikai szobrok a diósdí Szoborparkba kerültek, hogy a következő generációk is láthassák, és véleményt formálhassanak róluk.

A rendszerváltás másik érdekes kérdése, hogy mely emlékműveket távolították el (TÓTH 1997a, 1997b). Nem lehetett egyszerűen minden, a kommunista rendszer alatt született monumentumot vagy nevet eltüntetni a közterekről, mivel a kommunista kormány

támogatott számos, nem politikai műalkotást is, semleges helyneveket is adott, és ma is ünnepeelt történelmi eseményekre vagy híres magyarokra is emlékezett, akik nem politikusok, hanem például tudósok, sportolók voltak. A felsorolt tények miatt tehát nem mindent távolítottak el, de amelyeket igen, azok helyére sem feltétlenül az 1948 előtti emlékművek kerültek vissza. Ennek oka, hogy némely szobor vagy helynév abból a korból éppúgy elfogadhatatlan lenne, mint a kommunista korszakból való; ráadásul számos helynév és egy adott köztér szobrai többször változtak a 19. század óta. Az eredmény tehát egy nagyon változatos kép, példánkban (1. számú táblázat) a Szeged közterein végbement változások olvashatók. A helynevek egy része visszakapta a régi nevét (PÉTER 1974, RÁDAY, MÉSZÁROS és BÚZA 1998, TÓTH és ZÁNTHÓ 1998), másik része nem változott. Ami a szobrokat illeti, a helyzet még érdekesebb: a jól ismert eltávolítások mellett több szobrot kissé átalakítottak vagy restauráltak (SZÖLLŐSSY és BOROS 1998, 7–15. old.). Meglepő talán, sőt ellentmondásos is politikailag, de egyetlen emlékművet sem távolítottak el a temetőkből. Bár a szovjet háborús emlékművek eltűntek a közteterekről, a szovjet hadisírok sértetlenek maradtak.

Történelmi párhuzamok az emlékművek elhelyezésében

Az 1989 után megindult emlékműállítások időzítése nem teljesen váratlan. Foote az amerikai emlékművekről szóló könyvében megjegyzi, hogy a megemlékezések gyakran kerek évfordulókon kezdődnek el vagy válnak gyakorivá (FOOTE 1997, 111–133, 219–222, 268–273. old.). A negyvenedik és az ötvenedik évfordulók sokszor azért különösen fontosak, mert a veteránok, a történelmi események túlélői életük vége felé járnak már, és ezért az emlékünnepeket tekintik az egyik eszközhöz, hogy továbbadják áldozatuk emlékét a következő generációnak. Az 1990-es években két fontos esemény egymáshoz közel eső kerek évfordulója sürgette az emlékműállításokat, a második világháború végének ötvenedik és az 1956-os forradalom negyvenedik évfordulója. De nemcsak a kerek évforduló miatt született hirtelen annyi ilyen témájú emlékmű, hanem azért is, mert az elmúlt negyven évben ez meg volt tiltva.

Az új emlékművek formája és elhelyezése az értelmezés szempontjából fontos. Sok szobornál a közelmúlt és a magyar történelem egy hősi pillanata kapcsolódik össze történelmi párhuzamot vonva. Az 1956-os és a második világháborús emlékműveket gyakran az 1848–49-es szabadságharcos emlékmű mellé állítják, így kapcsolva össze 56 hősiességét és 48–49 áldozataival. Ritkábban ugyan, de a történelmi párhuzamot néha a Rákóczi szabadságharcos emlékművek mellett felállított új emlékmű teremti meg. Martonvásáron például első világháborús emlékműhöz kapcsolódik, de nem mindenhol lehetett ezt megtenni, mert a kommunista időszakban sok első világháborús emlékmű lett teljesen elhanyagolva, vagy vált felirata olvashatatlaná. Ráadásul, amint azt a későbbiekben kifejtjük, az első világháború jelentése sokkal többértelműbb, mint a Rákóczi szabadságharcé, 1848-é, vagy akár 1956-é. Az első világháborút követő trianoni békeszerződés súlyos területi veszteségeket okozott Magyarországnak, a háborús emlékművek pedig épp ezért a konzervatív Horthy korszak (1920–44) gyülekezőhelyei lettek (KOVÁCS 1985, HALMÁGYI 1998). A párhuzamokhoz visszatérve az 1956-os emlékművek kerülhet első vagy második világháborús emlékmű mellé, kivéve ha az első világháborús emlékmű kifejezetten katonai témájú, például elesett vagy harcoló katonákat ábrázol.

Jó példa a történelmi eseményeket megörökítő emlékművek „felsorakozására” a szegedi Aradi vértanúk tere. Maga a tér több mint kétszáz éve a város legfontosabb emlékműveinek helye, neve pedig az 1849-ben kivégzett hős tábornokokra utal. Itt állt a Rozália kápolna, melyet a 18. században építettek a pestis áldozatainak emlékére, majd 1896-ban egy oszlopot emeltek az 1848–49-es szabadságharc szőregi csatájának tiszteletére. Az első világháború után egy újabb oszlop került a térre, mely a háborúban elesett 46. gyalogezred szegedi áldozatainak állít emléket. Szintén e térre helyezték át Rákóczi Ferenc lovas szobrát. A két világháború között egy másik első világháborús emlékművet építettek a tér déli részére, a Hősök kapuját, a tizenkétezer háborúban meghalt szegedi katona emlékére. Egy kicsit keletre, a Rerrich téren Sárkányölő Szent György szobra áll, mellette Melocco Miklós 1997-ben leleplezett 1956-os szobra. A másik 56-os emlékmű (1989) a tér nyugati oldalán látható. Bár a 46. gyalogezred emlékművét eltávolította a kommunista rendszer, a Hősök kapuját 1995–2001 között restaurálták. A város második világháborús áldozatainak emlékművét 1993-ban emelték a város fő temetőjében, a háborús tömegsírok mellett. A történelmi emlékművek ilyen komplex és egymás melletti elhelyezése természetesen ritka. Debrecenben például a város emlékművei mind-mind máshol vannak, és az Aradi vértanúk terén pedig nincs is emlékmű.

Néhány városban egészen különböző történelmi események kerülnek egymás mellé emlékművek formájában. Kőszegen például a második világháborús emléktábla az 1532-ben a törökök elleni sikeres, városvédő ostromban meghaltaknak állított emléktábla mellett van. Az ilyen történelmi párhuzam elég ritka, mivel alig van emlékmű, amely a tatárjárást vagy a törökök elleni harcokat örökítené meg, eltekintve néhány főbb csatahelytől és vártól. De ez nem jelenti azt, hogy a tatár, török, orosz megszállások közti párhuzamokra ne találánánk utalást. A tatárjárás egyik fő csatájának (1242) helyszínén, Muhin egy nagy emlékmű áll, melyet 1992-ben emeltek, Mohács pedig 1989 után kiemelten fontos lett.

A hagyományos magyar népi és vallási jelképrendszer újjáéledése

Az 1989 utáni emlékművek jelképrendszere is nagyon fontos kérdés. Néhány korábbi háborús emlékmű a katonai szimbólumokat használja, elesett vagy harcoló katonákat ábrázol, az újak viszont a hagyományos népi, vallási vagy teljesen új jelképeket alkalmaznak. Az egyik magyarázat ezekre az egyszerűbb formákra (díszítés nélküli sírkövek, emléktáblák csak nevekkal) az, hogy jó pár új emlékmű magánkezdeményezésként indult, és ezért egyszerűbb kivitelű. Ezeket gyakran magánparcellákban vagy templomkertekben helyezték el.

A kommunizmus utolsó éveiben bukkantak fel a temetőkben az illegálisan állított kopjafák az 1956-os forradalom mártírjainak emlékére. Kopjafákat a Rákóczi szabadságharc körül kezdtek állítani az erdélyi protestáns vidékeken. Akkoriban a katonák sírját a lándzsájukkal jelölték meg, és ezt a formát próbálta utánozni a kopjafa. Idővel egész szimbólumrendszer alakult ki, az oszlop mérete, alakja, díszítése utalt az elhunyt korára, nemére (a nőké tulipános, a férfiaké csillag vagy kalap tetejű volt), vagyoni helyzetére (MALONYAY 1909, 275–293, HOPPÁL 1994). A 20. században azonban alig állítottak kopjafát fejfának. Az a tény, hogy a 80-as években újra felfedezték, jórészt a könnyű és olcsó előállításnak volt köszönhető. A kopjafához szükséges fát pedig egyszerű

eszközökkel meg lehetett szerezni akár titokban is. Így, ha elkészült csupán egy-két óra kellett a felállításához. Az első kopjafákat a 301-es parcellában emelte az INCOMNU avantgard rendszerellenes művészeti csoportosulás 1988. június 16-án, azon a napon, mikor a kivégzett Nagy Imre miniszterelnök emlékművét leleplezték Párizsban. A kopjafaállítás gyorsan terjedt még a rendszerváltás előtt és még utána is, ez lett 1956 egyik legtöbbször használt jelképe (Boros 1997, 81. old.). Ma már alig van Magyarországon olyan város vagy falu, ahol ne lenne kopjafa a fő téren, a templomkertben vagy egy második világháborús emlékmű mellett. Más temetői motívumok és tradicionális magyar jelképek is újjáéledtek, mint például a temetői vagy közterületen álló kapukon, boltíveken, oszlopokon látható különböző virágmotívumok. BOROS (1997, 81. old.) szerint a kopjafa 1956-os szimbólumként való használata kicsit meglepő volt, mert valójában nincs közvetlen történelmi kapcsolat 1956 eseményei és a 18. századi Erdély között. Bizonyos értelemben azonban a kopjafa mégis egy hősiesség momentumra utal. A Rákóczi szabadságharc alatt egy önálló magyar állam megteremtése volt a cél a töröktől felszabadult és a Habsburgok által még birtokolt területen. Ily módon tehát a kopjafa párhuzamba állítja a törökök és a Habsburgok elleni, illetve a Szovjetunió elleni harcot. Hasonló történelmi párhuzam miatt került több 1956-os emlékmű az 1848–49-es mellé. Mivel viszonylag kevés emlékmű emlékeztet a tatárjárásra és a törökökkel vívott harcokra, a történelmi párhuzamot a kopjafák formája és szimbólumrendszere és nem az elhelyezése teremti meg.

A régi magyar szimbólumok mellett a vallási szobrok és szent helyek hagyományát is felelevenítették. Az 1949-es kommunista hatalomátvétel után az egyházak gyakorlatilag nem működhettek: a rendeket feloszlatták, a zárdákat és a papi szemináriumokat bezáratták, az iskolákat és az egyházi vagyont az állam sajátította ki. A vallási emlékműveket nem sokkal az 179.481/1946 sz. belügyminiszteri körrendelet értelmében elkezdték eltávolítani. Ez a rendelet a királyokat ábrázoló vagy a volt királysági államformára vonatkozó és a Horthy korszak politikusait, tisztviselőit ábrázoló összes emlékművet is érintette. Bár tételenesen nem nevezték meg a vallási tárgyú köztéri emlékműveket, de a magyar Szent Korona-tan, a magyar királyság ezeréves államisága és a katolikus egyház összefonódása révén jó néhány esetben az emlékműrombolás egyúttal vallásellenes színezetet is kapott.

A vallási tárgyú emlékek felszámolását jól illusztrálja a budapesti Magna Domina Hungarorum, ismertebb nevén a Regnum Marianum emléktemplom lebontása. 1951-ben egyszerűen felrobbantották az 1919-es Tanácsköztársaság leverése iránti hálából emelt emléktemplomot, amelynek már pusztá léte is szállka volt a Rákosi rezsim szemében. Pontosan a templom helyére állították fel Sztálin hatalmas szobrát, mely a kommunista éra felvonulásainak helyet adó térrészt „vigyázta”. Mint ismeretes, ez a szobor volt az első ledöntött emlékmű az 1956-os forradalomban. Ha Sztálin szobrát már nem is, de egy Lenin szobrot felállítottak a közelbe, 1969-ben pedig az egykori Regnum Marianum oltárának helyére egy forradalmi zászlót lobogtató matrózfigura került. 1989 után egy emléktáblát helyeztek el ide, a Lenint és a matrózsobrot pedig a diósi Szoborparkba vitték. Ha nem is ennyire szövevényes, de hasonló történetekkel Magyarországon más városaiban is találkozhatunk, és bár sok szobrot és műalkotást megsemmisítettek, néhány, a templomokban és a templomkertekben épen maradtak közül, visszakerült a közterekre.

Új szimbólumok kialakulása

Az 1956-os forradalom emlékműveiben a régi magyar és keresztény szimbólumrendszer használata mellett kísérletek történtek - néha nem kis viták közepette - új formák meghonosítására is (HEGEDŰS 1990, KENDE 1993, GÁBOR és SZALAI 1994, BOROS 1997, 41–81. old., 115–128. old.). A két leggyakrabban előforduló forma a lyukas zászló és a „pesti srác” alakja. Ikonográfiájában mindkettő magára a felkelésre utal. A zászló, melynek közepéből kivágták a szovjet típusú Rákosi-címert, sok forradalmár kezében lengett; a pesti srác figura eddig a több száz, a budapesti utcai felkelésekben részt vett fiatalnak állít emléket. Az egyik nemrégiben vitát kavaráó emlékmű a 301-es parcellán áll (BEKE 1994, FÖDÉNYI 1995, RÉNYI 1995, UNGVÁRY 1995). A Jovánovics György posztmodern műalkotása egy állványzatra hasonlít, melyre a mártírokat akasztották fel, a fekete föld alá nyúló obeliszk pedig a tényleges sírokhoz vezet. Az ide zarándokló egy nehezen érthető, absztrakt műalkotással találkozók, mely a nemzeti múlttal, a kivégzések borzalmával szembesít.

A Parlament közelében felállított Nagy Imre szobor sokkal közérthetőbb. Az életnagyságú Nagy Imre szobor a Parlament felé néz, és a múltat a jövővel összekötő hídon áll, azon, melyen a valóságban sosem tudott végigmenni. Egy másik 56-nak emléket állító szokatlan szobor Melocco Miklós alkotása Szegeden. A szobor távolról egy kis kápolnának látszik, de ha közelebb megyünk egy óriási pillangó rajzolódik ki, mely éppen a bábból kel ki, hogy felrepüljön. A pillangó csápjai ijesztőek, egy emberevő óriás fogaira hasonlítanak. A hatalmas lényt a forradalom hevületétől fűtött tüntető fiatalok hordozzák a vállukon, talán röplni segítik. A domborműszerűen márványba faragott figurák többsége valóságos személy, a forradalomban részt vett képzőművészeti főiskolások, egyetemisták, barátok és maga a művész. A lepke szárnyaira Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versének kezdősorát véste fel a művész: „Hol zsarnokság van, ott zsarnokság van...”. Melocco alkotása szép példája a sablonoktól mentes, önálló szimbolikával rendelkező emlékműveknek.

Új nemzeti ünnepek

Az új emlékművek állítását a megemlékezés folyamatának részének kell tekintenünk, nem pedig mint statikus tárgyakat, amelyeket egyszer felállítottak, aztán lassan elfelejtene. Az emlékművek állításakor sokszor társadalmi viták lángolnak fel, melyek egyben a múlt megítéléséről, újraértékeléséről szólnak. 1989 után nemcsak maguk a nemzeti ünnepek változtak meg, hanem a régieket is máshogy kezdte ünnepelni az ország. A szobrok az emlékezést helyhez, a nemzeti ünnepek időhöz kötik.

A magyar naptár átalakítása, az ünnepek meghatározása hasonló módszer szerint történt mint a szobrok lecserélése. Az előző rendszerben ünnepnek számító új év, karácsony és húsvét természetesen munkaszüneti nap maradt, akárcsak május elseje, a munka nemzetközi ünnepe. A kommunizmusához legszorosabban kapcsolódó három ünnep (márc. 21., április 4., november 7.) azonban 1989 után már nem piros betűs. Augusztus 20-át az előző és az új rendszer is ünnepli, azonban más néven és jelentéstartalommal, a kommunista alkotmány és az új kenyér helyett államalapító Szent Istvánra emlékezik az ország. Szintén ünnep maradt március 15-e is (GERŐ 1995, 238–249. old.). A rendszerváltás után két új munkaszüneti napot jegyeztek be: a pünkösdi hétfőt és október 23-át. Ezeknek a napoknak

az ünneppé nyilvánítása annak a folyamatnak a része, amely szekuláris és vallási emlékműveket állít helyre. Érdekes magyar sajátosság, hogy jelenleg nincs olyan hivatalos ünnepnap, amely a világháborúk végére vagy a háborúkban harcolt katonákra emlékezne, mint például az amerikai Veteran's Day (veterán katonák napja) vagy az Armistice Day (az első világháborút befejező fegyverszünet ünnepe november 11-én). Bár 1924-ben a kormány hivatalos ünneppé tette a Hősök napját, de ezt 1945-ben megszüntették. Természetesen a háborúban elesettekre való emlékezés hagyománya nem tűnt el, május utolsó vasárnapján helyi szervezetek és vallási csoportok koszorúkat helyeznek el a katonák sírjainál, sőt megfigyeltük, hogy az első és második világháborús emlékműveket gyakran március 15-én és október 23-án is megkoszorúzzák. Az ünnepnapok átalakulása, átrendeződése még ma is tart.

Sokat változott a rendszerváltás után az ünneplés mikéntje is. A kommunista érára jellemző nagy, hivalkodó felvonulások és iskolai ünnepségek például április 4-én, november 7-én mára eltűntek. A főparádé mindig Budapesten a volt Felvonulási téren (ahogy azt a neve is mutatja), a Dózsa György út mentén, a Hősök terétől keletre lévő nagy üres területen zajlott. Itt állt a dísztribün, ahonnan a mindenkori állami vezetők végignézték a példás rendben marsírozó katonai alakulatokat. 1989 után a térről elszállították a dísztribünt, a Lenin szobrot és az egykori Regnum Marianum helyére állított matrózfigurát is. Az előbb említett nagystílusú parádék azonban nem a kommunisták találmányai voltak. A magyar történelemben számos példát találunk ünnepélyes felvonulásokra, királyi szertartásokra. A 19–20. század fordulója bővelkedett nagy pompával megrendezett újratemetésekben: 1870-ben Batthyány Lajos, 1894-ben Kossuth Lajos, 1906-ban Rákóczi Ferenc hamvait helyezték örök nyugalomra.

Mégis, a történelmi tradíciók ellenére, 1989 után kicsit csendesebben emlékezik az ország. 1998-ban például az 56-os forradalom emlékünnepsége a Parlamentnél kezdődött néhány katona által kísért zászló felvonásával, majd a közelben álló 56-os emlékmű lángja lobbant fel, a háttérben a katonazenekar játszott. Több százan követték a politikai vezetők és előljárók menetét, akik a Nagy Imre emlékműhöz vonultak, hogy koszorúkat és virágokat helyezzenek el. Egy kisebb csoport ezután a 301-es parcellához ment, hogy részt vegyen a síremléknél megrendezett nyilvános megemlékezésen. Ezen a napon Budapest több kerületében rendeztek ünnepségeket a különböző politikai pártok és a forradalomban részt vett vagy a mártírok hozzátartozói által létrehozott szervezetek. Minden egyes megemlékezésnek megvolt a maga sajátos politikai, vallási vagy hazafias jellege. Egyes ünnepségeket az 56-os forradalom helyszínein tartották, például a Killián laktanya melletti, véres összecsapásokról ismert Korvin közben (6. számú fotó) több helyen emléktáblát is avattak. Látjuk tehát, hogy a megemlékezések ilyen formában történő megrendezése alapján tér el az előző rendszer hagyományaitól.

Távolodás a múlttól

A nagyszabású, kommunista típusú ünnepségek elutasítása egy fontos következtetéshez vezetett el minket. Az emlékezés új rituáléinak kialakítása és az emlékművek helyeinek kijelölése jelen és múlt eseményei között egyfajta távolság meglétét tételezi fel. Azaz, a régi szobrok eltávolítása mellett az új szobrok egy adott helyre való felállítása, és az emlékünnepségek helyeinek kiválasztása is része volt a múlt rendszerrel való szakítás-

nak. És ez nemcsak az 1989-es rendszerváltásra volt jellemző. Az 1950-es években például a kommunisták elkezdték kialakítani a saját hagyományaikat, ezért legitimitásuk kifejezéséül sok emlékművet emeltek az 1919-es tanácsköztársaságnak. Furcsamód némely emlékmű máig megmaradt, csupán a feliratokat cserélték le, vagy távolították el. Az egyik legnagyobb ilyen emlékmű, amely a kommunista hősök tiszteletére épült, az 1959-ben elkészült Munkásmozgalmi Panteon Budapesten, a Kerepesi temetőben. Ez ma is látható, de megemlékezéseket már nem rendeznek. Néhány, többnyire a forgalmas helyektől távol eső tanácsköztársaság áldozatainak emelt emlékművön azonban még helyeznek el koszorúkat.

A történelmi eltávolodás más területeken is megjelent. Ahogy azt már említettük, vannak olyan 56-os és második világháborús emlékművek, amelyeket az első világháborúsok mellé helyeztek, de ez sokszor gyakorlati nehézségekbe ütközik, mivel a kommunizmus évei alatt ezek az emlékművek sok esetben romossá váltak. Van azonban egy másik, a felszín alatt húzóódó indok is: az első világháborús emlékművek felidéznek a hatalma teljében lévő ország széthullását eredményező trianoni békeszerződést (1920) és a máig érvényes határvonalakat. Mivel Magyarország az elcsatolt területek visszaszerzésének reményével lépett be a második világháborúba, a második világháborús emlékművek is bizonytalan érzéseket idézhetnek fel. Ezért a háborús emlékművek feliratai az emberi veszteségekre hívják fel a figyelmet, és a háborúban elesett katonáknak állítanak emléket, nem pedig a háború összetett okaira és következményeire emlékeztetnek.

Eldöntetlen jelentések

Nemcsak a második világháborúhoz vezető események, hanem a háború közvetlen következménye és a háborút követő időszak is sok feloldatlan konfliktust rejt magában. A Horthy korszakhoz, a holokauszthoz és Magyarország szovjet felszabadításához kapcsolódó helyszínekhez való viszony kialakítása nem könnyű. Az elfeledtetésükre tett kísérletek a megemlékezés igényének természetes jelentkezése között ellentét feszül. Ezek az események is szervesen hozzátartoznak Magyarországnak 20. századi történetéhez.

A Horthy éra megítélése különösen sok vitát kavart. A konzervatív korszak, amely 1919-ben jött létre a kommunista uralom összeroppantására, már 1920-ban, tíz évvel Németország előtt, a közvélemény által is erősített jobboldal meghozta az első zsidóellenes törvényt. Ha formailag az 1941-es szovjet bevonulásig nem is, de gyakorlatban a 30-as évektől a Horthy-kormány mind szorosabb gazdasági kapcsolatot alakított ki a tengelyhatalmakkal. Azonban az is tény, hogy a 30-as évek fellendülést hozott a gazdaságban, művelődésben, közoktatásban, egészségügyben és a polgári életben. Ezt az örökséget tehát nem volt könnyű értékelni, egyszerűbb lett volna talán nem foglalkozni vele, ám ez lehetetlen volt a Horthy korszak gondos emlékmű-állítási propagandamunkája miatt.

A korszak legelterjedtebb emlékműtípusai az országzászló³ és az első világháborús emlékművek lettek. Ezek az emlékművek gyülekező helyekké váltak a Horthy korszak támogatói és a trianoni előtti határok visszaállítását követelők számára is. A legtöbb emlékművet a második világháború után eltávolították, vagy felszabadulási emlékművé alakították.

³ Előre megépített talapzat és zászlótartó rúd, amelyen a magyar zászló lengett.

ták át. A megmaradt eredeti emlékművek igen rossz állapotban vannak, és csupán néhányat restauráltak. Székesfehérváron, a Városháza épületében valamint Szegeden a Hősök kapuja alatt láthatók helyreállított freskók. Mindkét Aba-Novák Vilmos alkotás a 30-as évekből származik; Horthyt és a kormány irredentista törekvését üdvözli. A második világháború után a freskókat befalazták, mostani felújításuk azonban nem elsősorban a freskók témája miatt történik, hanem Aba-Novák művei iránti érdeklődésből fakad. A korszak két legnagyobb szobra, jelenleg a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem területén és a Gellért hegy tetején áll, ezeket egyszerűen csak átalakították és átnevezték.

A Horthy korszakhoz hasonlóan a magyar holokausztra sem emlékeztek sok emlékmű a köztereken. Elhagyott zsinagógák és zsidó temetők tanúskodnak arról, hogy Magyarországon jelentős zsidó népesség élt. A magyarországi zsidók elhurcolása csak a második háború végén, 1944 tavaszán és nyarán történt meg az országban. A Horthy kormányt felváltó német irányítású, de magyar náci bábkormány 500-600 000 magyar zsidót hurcolt el, és végzett ki haláltáborokban (HERCZL 1993, BRAHAM és PÓK 1997, BRAHAM és MILLER 1998). Ez az óriási veszteség mégsem jelent meg köztéri emlékművekben olyan mértékben, mint Németországban, Ausztriában, Lengyelországban és más országokban, amely azt bizonyítja, hogy a holokauszttal szembenézni még ma is kényes kérdés. A budapesti Dohány utcai zsinagóga mögötti nagy emlékművön kívül (7. sz. fotó) nem sokat találunk jól látható köztereken. A Szilágyi Erzsébet fasoron álló Raul Wallenberg emlékmű is valahogy elvész az út mentén. Szegeden a holokauszt áldozatainak emléket állító tábla a zsinagóga falán belül látható. Mindemellett a helyzet talán lassan változik, remélhetőleg a zsinagógák rekonstrukciója folytatódik, és új emlékművek is születnek. A szentesi zsinagógát például közkönyvtárrá alakították, és a bejáratnál egy emlékművet helyeztek el. Franciaország, Svájc és a római katolikus egyház az előző évtizedekhez képest, most sokkal nagyobb felelősséget vállalt a holokauszttal kapcsolatban.

A másik bonyolult kérdés a második világháború végére való emlékezés. A szovjet második világháborús emlékművekhez való viszony az 1945–89-es időszak ambivalenciáját tárja fel. Majdnem az összes, a köztereken álló, szovjet hősi emlékművet eltávolították 1989 után, ellenben a szovjet temetők illetve, a temetőben felállított emlékművek érintetlenek maradtak. Az, hogy a Vörös hadsereg milyen óriási emberáldozat árán szabadította fel Magyarországot, nem vitás, de az utána következő négy évtizedes szovjet uralom alatt elpárologott a felszabadulás fölött érzett öröm. A jelenlegi kompromisszum arról rendelkezik, hogy tisztelettel adózzunk a háború halottainak, de távolítsuk el a felszabadulásra utaló direkt jeleket.

Még nem látható tisztán, mi lesz a kommunista rendszer többi műalkotásának sorsa. Viszonylag kevés szobrot és emlékművet semmisítettek meg 1989 után, amint azt említettük. Ez azt is jelenti, hogy néhány jellegzetes kommunista jel a köztereken marad, jóllehet félreeső helyen (PRAKFULVI 1999). A két legnagyobb ezek közül a Kerepesi temetőben látható: az egyik a tanácsköztársaság negyvenedik évfordulóján a nemzetközi munkásmozgalomnak ajánlott kommunista panteon, a másik pedig az 56-os forradalom leverésében meghalt kommunisták síremléke (STURCZ 1983, TÓTH 1986, JENIE 1993, CSERNUS-LUKÁCS, TRIFF és ZSIGMOND 1999, 14–19. old.). Az egyetlen változás az említett emlékművekkel kapcsolatban, hogy a kommunista panteon néhány halottját, a család kérésére, exhumálták, és máshol temették el. A 60-as években a tanácsköztársaság emlékére emelt kis emlékművekről, mint például Szolnokon vagy Szentesen, egyszerűen csak eltávolították a feliratokat.

A kommunista érához kapcsolódó tragikusabb eseményeknek, mint például börtönök, munkatáborok, a helyszíneken megjelenő emlékművek próbálnak emléket állítani. A börtönök közül több még ma is használatos, ezért csak egy-egy emléktábla állhat a falon. A háború utáni politikai foglyoknak emeltek emlékművet Budapesten a Petőfi híd budai hídfőjénél, és Recskén, az egykori munkatábor területén. Uszván található az a kis emlékmű, amely a kelet-ukrajnai kényszer munkatáborokba hurcoltaknak állít emléket.

A határ közelében felállított uszvai emlékmű egy fontos, de megoldatlan kérdésre hívja föl a figyelmet. Több ezer magyar katona és polgári áldozat halt meg a 20. században a mai magyar határokon kívül, és az első és második világháborús harctereken felállított emlékművek közül sok a határon kívül Szlovákiában, Oroszországban, Ukrajnában van. A külföldön lévő magyar katonasírok feltárása és gondozása kényes nemzetközi kérdés, de ezzel nemcsak Magyarország, hanem például Ausztria, Németország, Olaszország, Szlovákia, Lengyelország, Csehország, Szovjetunió és Jugoszlávia utódállamai is így vannak. A németek például egészen 1990-es évekig nem mehetek el a sztálingrádi (volgográdi) csataterre, hogy megkeressék halottaik földi maradványait (WEBSTER 1996, 81–129. old.). Hasonlóképpen, egészen mostanáig nem állhatott semmiféle emlékmű a tragikus véget ért doni harcok színhelyén, ott ahol majdnem 200 000 magyar vesztette életét 1943-ban.

A Nemzetvédelmi Minisztérium által létrehozott Hadisírgondozó Intézet feladata, hogy nemzetközi egyezményeket kössön a külföldön meghalt magyar katonák sírjainak gondozására vonatkozóan, illetve, hogy engedélyt szerezzen új emlékművek felállítására. Az elsők között írták alá az egyik ilyen jellegű egyezményt Oroszországgal, melynek értelmében 1997-ben Magyarország emlékművet állíthatott Bolgyirevkánál és Voronyezsnél, ahol a Második Magyar Hadtest lényegében megsemmisült; valamint Borscsevonál, ahol munkatábor működött (BÉKÉS 1998). Több szerződés most van ratifikálás alatt.

Ezek az események azt bizonyítják, hogy Magyarország más nemzetekkel együtt kezdi újraértékelni főként a 20. század történelmét, és ez a folyamat az országhatárokon kívül is folytatódik. Magyarország, még most is, a második világháború után több mint ötven évvel, nehézségekkel találja magát szemben a veszteségek feldolgozásakor. A legnehezebb viták Közép- és Kelet-Európában a kommunizmus hagyatékáról pedig még részben hátravannak.

A jelet hagyás kényszere

Az 1989 utáni történések Magyarországon bepillantást engednek abba, az egyszerűnek csöppet sem nevezhető folyamatba, amelyben a nemzeti identitás látható jeleket tesz a közterekre. Az elmúlt tíz év nem nevezhető durva szimbólumromboló időszaknak, sokkal inkább a múlt olyan komplex újjáértelmezésének, amely nemcsak az elmúlt negyven, de az elmúlt több száz évre is vonatkozott. Ennek a folyamatnak az eredménye az emlékmű-eltávolítás, az új emlékművek állítása, és a történelmi párhuzamok megteremtése az emlékmű helyének megválasztásával.

A nemzeti identitás emlékművekben való kifejezésének folyamata Magyarországon nagyban különbözik a francia, brit és amerikai folyamattól, mert Magyarországnak sokkal többértelműbb és összetettebb körülményeket kellett figyelembe venni az ünnepek és az emlékművek megalkotásánál és elhelyezésénél, főként a 20. században. Bár Magyarország is részt vett a világháborúkban, és a német kultúra erős hatással volt az ország

fejlődésére, mégsem vonhatunk egyértelmű párhuzamokat a többi országgal. Míg Nagy-Britannia, Franciaország és az Egyesült Államok a folytonosságot hangsúlyozták a nemzeti megemlékezés hagyományinak kialakításában, Németországnak 1945 a nulladik óra. Magyarország az elmúlt századok oly különböző vallási, nemzeti és etnikai hagyományból próbálta összeilleszteni az emlékezés darabjait, ezek a többféleképpen értékelhető események fokozatosan Magyarország kultúrájának szerves részévé, szimbólumaivá váltak.

Végül, fontos megemlítenünk, hogy a magyar történelem feldolgozandó eseményei a 20. századi Európa- és világtörténelem erőszakos pillanataira mutatnak rá. A 20. század talán soha eddig nem tapasztalt pusztítást és emberi kegyetlenséget hozott. A második világháború és a holokauszt áldozatairól már több évtizede folyik vita, de a kommunizmus korának feldolgozása még csak most kezdődhetett igazán. Ami 1989 után történt a magyar köztereken az egy hosszabb folyamat kezdete; és a felmerülő vitás kérdéseket csak nemzetközi szinten lehet megoldani, mint például a hadisírok helyzetét. A 20. század sebei nyomot hagytak a tájon és a köztereken, jelentésük pedig még mindig feloldatlan marad.

IRODALOM

- ADES, D., ed. 1995.
Art and Power: Europe Under the Dictators, 1930–1945. London: Thames and Hudson and the Hayward Gallery.
- AGULHON, M. 1981.
Marianne into Battle: Republican Imagery and Symbolism in France, 1789–1850. Translated by Janet Lloyd. Cambridge: Cambridge University Press.
- AKINSHA, K., G. KOZLOV, és S. HOCHBELD. 1995.
Beautiful Loot: The Soviet Plunder of Europe's Art Treasures. New York: Random House
- AZARYAHU, M. 1996a.
The power of commemorative street names. *Environment and Planning D: Society and Space* 14: 311–330.
- AZARYAHU, M. 1996b.
The spontaneous formation of memorial space. The case of *Kikar Rabin*, Tel Aviv. *Area* 28 (4): 501–513.
- AZARYAHU, M. 1999.
McDonald's or Golani Junction? A Case of a Contested Place in Israel. *Professional Geographer* 51 (4): 481–492.
- BÁNDI, L. 1980.
Történelmi emlékek: Veszprém megyében. Veszprém: Veszprém Megye Tanácsa és a Hazafias Népfront Veszprém megyei Bizottsága.
- BEKE, L. 1994.
Polisz és nekropolisz. Szempontok Jovánovics György 1956-os emlékművének megítéléséhez. *Magyar Építőművészet* 85 (6): 24–27.
- BÉKÉS, S. 1998.
Kopjafák a Donnál. Szekszárd: Séd Nyomda.
- BODNAR, J. 1992.
Remaking America: Public Memory, Commemoration, and Patriotism in the Twentieth Century. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- BOROS, G. 1997.
Emlékművek '56-nak. Budapest: 1956-os Intézet.

- BRAHAM, R. L. és A. PÓK. 1997.
The Holocaust in Hungary: Fifty Years Later. New York: Rosenthal Institute for Holocaust Studies.
- BRAHAM, R. L. és S. MILLER. 1998.
The Nazis' Last Victims: The Holocaust in Hungary. Detroit, MI: Wayne State University Press.
- COOMBS, R. E. B. 1986.
Before Endeavours Fade, 5th ed. London: Battle of Britain Prints International.
- COSGROVE, D. 1984.
Social Formation and Symbolic Landscape. London: Croom Helm.
- COSGROVE, D. és S. DANIELS, eds. 1988
The Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design, and Use of Past Environments. Cambridge: Cambridge University Press.
- CRAIG, L. A. 1978.
The Federal Presence: Architecture, Politics, and Symbols in U.S. Government Buildings. Cambridge: MIT Press.
- CSERNUS-LUKÁCS, L., V. TRIFF, és J. ZSIGMOND. 1999.
The Cemeteries of Budapest. Budapest: Office of the Mayor.
- ETLIN, R. A., ed. 1991.
Nationalism in the Visual Arts. Washington, DC: National Gallery of Art.
- FARMER, S. 1999.
Martyred village: Commemorating the 1944 Massacre at Oradour-sur-Glane. Berkeley: University of California Press.
- FÖLDÉNYI, F. L. 1995.
 Thanatoplasztika. Séta a 301-es parcellában. In *A tágra nyílt szem. Esszék 1990–1994*, 237–258. Pécs: Jelenkor.
- FOOTE, K. 1997.
Shadowed Ground: America's Landscapes of Tragedy and Violence. Austin: University of Texas Press.
- FUSSELL, P. 1975.
The Great War and Modern Memory. Oxford: Oxford University Press.
- GÁBOR, L. és J. SZALAI. 1994.
 Az én ötvenhatom, a te ötvenhatod, az ő ötvenhatjuk. Tizenévesek a forradalomról. *2000* 6 (1): 11–20.
- GAMBONI, D. 1997.
The Destruction of Art: Iconoclasm and Vandalism since the French Revolution. London: Reaktion Books.
- GERÓ, A. 1995.
Modern Hungarian Society in the Making: The Unfinished Experience. Trans. by James Patterson and Enikő Koncz. Budapest: Central European University Press.
- GILLIS, J. R., ed. 1994.
Commemorations: The Politics of National Identity. Princeton, N.J.: Princeton University Press
- GOLOMSTOCK, I. 1990.
Totalitarian Art in the Soviet Union, the Third Reich, Fascist Italy, and the People's Republic of China. New York: HarperCollins.
- HADHÁZY, L., Á. SZÖLLŐSSY, és A. SZILÁGYI. 1985.
Negyven év köztéri szobrai Budapesten, 1945–1985. Budapest: Budapest Galéria.
- HALMÁGYI, P. 1998.
Az I. és II. világháború hősei, áldozatai, és emlékművei Makón és környékén. Makó: Makó Város Önkormányzati Képviselő-testülete Művelődési Bizottsága. A Makói Múzeum Füzetek 89.

- HARTMAN, G. H., ed. 1994.
Holocaust Remembrance: The Shapes of Memory. Oxford: Blackwell.
- HARVEY, D. 1985.
Monument and Myth: The Building of the Basilica of the Sacred Heart. Chap. in *Consciousness and the Urban Experience*, 221–249. Oxford: Blackwell.
- HEGEDŰS, B. A. 1990.
Áll a rusztikus kő. *Magyar Narancs* 2 (12): 1.
- HEHNER, S. D. 1985.
Hitler's Berlin: The Speer Plans for Reshaping the Central City. Ann Arbor, Mich.: UMI Research Press.
- HERCZL, M. Y. 1993.
Christianity and the Holocaust of Hungarian Jewry. Translated by Joel Lerner. New York: New York University Press.
- HOBBSBAWM, E. és T. RANGER, eds. 1983.
The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press.
- HOPPÁL, M., M. JANKOVICS, A. NAGY, G. SZEMADÁM. 1994.
Jelképtár. Budapest: Helikon Kiadó.
- HUDSON, H. D. 1994.
Blueprints and Blood: The Stalinization of Soviet Architecture, 1917–1937. Princeton N.J.: Princeton University Press.
- JENEI, K., ed. 1993.
1956-os budapesti panteon. Az 1956-os forradalom és szabadságharc hősi halottai és áldozatai a főváros temetőiben 1956–57. Budapest: 1956 Alapítvány.
- KENDE, P. 1993.
Megmarad-e 1956 nemzeti hagyománynak. In *Évkönyv II, 1956-os Intézet (Second Yearbook of the 1956 Institute)*, 7–14. Budapest: 1956-os Intézet.
- KING, D. 1997.
The Commissar Vanishes: The Falsification of Photographs and Art in Stalin's Russia. New York: Metropolitan Books.
- KOONZ, C. 1994.
Between memory and oblivion: Concentration camps in German memory. In *Commemorations: The Politics of National Identity*, ed. JOHN R GILLIS, 258–280. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- KOSHAR, R. J. 1994.
Building pasts: Historic preservation and identity in twentieth-century Germany. In *Commemorations: The Politics of National Identity*, ed. JOHN R GILLIS, 215–238. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- KOVÁCS, Á., ed. 1985.
Monumentumok az első háborúból. Budapest: Népművelési Intézet és a Műcsarnok.
- LADD, B. 1997.
The Ghosts of Berlin: Confronting German History in the Urban Landscape. Chicago: University of Chicago Press.
- LANE, B. M. 1968.
Architecture and Politics in Germany, 1918–1945. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- LAQUEUR, T. W. 1994.
Memory and naming in the Great War. In *Commemorations: The Politics of National Identity*, ed. JOHN R GILLIS, 150–167. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- LEBOVICS, H. 1994.
Creating the authentic France: Struggles over French identity in the first half of the twentieth

- century. In *Commemorations: The Politics of National Identity*, ed. JOHN R GILLIS, 239–257. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- LEITH, J. A. 1991.
Space and Revolution: Projects for Monuments, Squares, and Public Buildings in France, 1789–1799. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- LEVINSON, S. 1998.
Written in Stone: Public Monuments in Changing Societies. Durham: Duke University Press.
- LINENTHAL, E. T.
Sacred Ground: Americans and their Battlefields. Urbana: University of Illinois Press, 1991.
- LOWENTHAL, D. 1985.
The Past is a Foreign Country. New York: Cambridge University Press.
- LOWRY, B. 1985.
Building a National Image: Architectural Drawings for the American Democracy, 1789–1912. Washington, D.C.: National Building Museum.
- MALONYAY, D. 2009.
A magyar nép művészete. Második Kötet: A Székelyföldi, a Csángó és a Torockói Magyar Nép Művészete. Budapest: Franklin-Társulat.
- MAYO, J. M.
War Memorials as Political Landscape. New York: Praeger, 1988.
- MICHALSKI, S. 1998.
Public Monuments: Art in Political Bondage, 1870-1997. New York: Reaktion Books.
- NICHOLAS, L. H. 1994.
The Rape of Europa: The Fate of Europe's Treasures in the Third Reich and the Second World War. New York: Knopf
- NORA, P., ed. 1984.
Les lieux de memoire, 2 vols. Paris: Gallimard.
- PÉTER, L. 1974.
Szeged utcaenevei. Szeged: Somogyi-könyvtár.
- PIEHLER, G. K. 1994.
The war dead and the gold star: American commemoration of the First World War. In *Commemorations: The Politics of National Identity*, ed. JOHN R GILLIS, 168–185. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- PIEHLER, G. K. 1995.
Remembering War the American Way. Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press.
- PÓTÓ, J. 1989.
Emlékművek politika, közgondolkodás: Budapest köztéri emlékművei, 1945–1949 így épült a Sztálin-szobor, 1949–1953. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia (MTA), Történettudományi Intézet.
- PRAKFAI, E. 1999.
Architecture of Dictatorship: The Architecture of Budapest between 1945 and 1959. Budapest: Office of the Mayor.
- PROHÁSZKA, L. 1994.
Szoborsorsok. Budapest: Kornétás Kiadó.
- PROHÁSZKA, L. 1997.
Lovas szobrok. Budapest: Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatala.
- PUVOGEL, U. és M. STANKOWSKI. 1995.
Gedenkstätten, für die Opfer des Nationalsozialismus: Eine Dokumentation. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.
- RÁDAY, M., G. MÉSZÁROS, AND P. BUZA. 1998.
Budapest teljes utcanévléxikona. Budapest: Dinasztia Kiadó és Gemini Budapest Kiadó.

- RÉNYI, A. 1995.
A dekonstruált kegyelet. Jovánovics György 1956-os emlékműve és a posztmodern szobrászat. *Holmi* 7 (10): 1405–1431.
- ROBIN, R. 1992.
Enclaves of America: The Rhetoric of American Political Architecture Abroad, 1900–1965. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- ROMVÁRY, F., ed. 1982.
Pécs szobrai: Szobrok, épületszobrok, emlékművek, emléktáblák. Pécs: Pécs m. város Művelődésügyi Osztálya.
- RÜRUP, R., ed. 1987.
Topographie des Terrors: Gestapo, SS und Reichssicherheitshauptamt auf dem „Prinz Albrecht-Gelände.“ Berlin: Verlag Willmuth Arenhövel.
- SCHAMA, S. 1995.
Landscape and Memory. New York: Alfred A. Knopf.
- SHERMAN, D. J. 1994.
Art, commerce, and the production of memory in France after World War I. In *Commemorations: The Politics of National Identity*, ed. JOHN R GILLIS, 186–211. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- SIMPSON, E., ed. 1997.
The Spoils of War. World War II and Its Aftermath: The Loss, Reappearance, and Recovery of Cultural Property. New York: Harry N. Abrams Publishers.
- STURCZ, J., 1983.
A Kerepesi és a Farkasréti Temető Újabb Síremlékeiről. *Ars Hungarica* 1:187–198.
- SZ. KÚRTI, K. 1977.
Köztéri szobrok és épületedíszítő alkotások Debrecenben és Hajdú-Biharban. Debrecen: Hajdú-Bihar megyei Tanács V.B. Művelődésügyi Osztálya.
- SZÖLLŐSSY, Á., A. SZILÁGYI, és L. HADHÁZY. 1987.
Budapest köztéri szobrai, 1692–1945. Budapest: Budapest Galéria.
- SZÖLLŐSSY, Á. AND G. BOROS. 1998.
Budapest köztéri szobrai és emléktáblái, 1985–1998. Budapest: Budapest Galéria.
- TANDI, L. 1997.
A szabadság cserbenhagyta a szabadságharcosokat. *Szeged Október*: 20–23.
- TAYLOR, R. R. 1974.
The Word in Stone: The Role of Architecture in the National Socialist Ideology. Berkeley: University of California Press.
- TÓTH, A. 1990.
Lenin állt... Szegedi szoborsorok. *Szeged* (9): 27–29.
- TÓTH A. 1993.
Szeged szobrai és muráliái. Szeged: Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata a Csongrád Megyei Levéltár Közreműködésével.
- TÓTH, A. 1997a.
Az emlékművek mint a nemzettudat és a hatalom propagandaeszközei: Emlékműkörkép Szegeden 1876–1944-ig. *Studia Historiae Literarum et Artium* 1: 95–108.
- TÓTH, A. 1997b.
A hatalom logikája: Birtokolni a köztereket. *Szeged Október*: 12–19.
- TÓTH, J. 1986.
A Belügyminisztérium hősi halottai az 1956-os ellenforradalom elleni küzdelemben. Budapest: Belügyminisztérium Kvk.
- TÓTH, S. és R. ZÁNTHÓ. 1998.
A hatalom logikája: Birtokolni az utcaneveket, köztereket. *Szeged Február*: 5–11.

- TROUILLAS, P. 1988.
Le complexe de Marianne. Paris: Editions du Seuil.
- TUMARKIN, N. 1983.
Lenin Lives! The Lenin Cult in Soviet Russia. Cambridge: Harvard University Press.
- TUMARKIN, N. 1994.
The Living and the Dead: The Rise and Fall of the Cult of World War II in Russia. New York: Basic Books.
- UNGVÁRY, R. 1995.
 A rendszerváltás holterében. Ahogy a rákoskeresztúri köztemető 1956-os emlékművét megéltém. *Kritika* No. 3: 38–42.
- VALE, L. J. 1992.
Architecture, Power, and National Identity. New Haven: Yale University Press.
- VERDERY, K. 1999.
The Political Lives of Dead Bodies: Reburial and Postsocialist Change. New York: Columbia University Press.
- WEBSTER, D. 1996.
Aftermath: The Remnants of War. New York: Pantheon Books.
- WEHNER, T. 1986.
Köztéri szobraink. Budapest: Gondolat Kiadó.
- WINTER, J. 1995.
Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History. Cambridge: Cambridge University Press.
- WISE, M. Z. 1998.
Capital Dilemma: Germany's Search for a New Architecture of Democracy. New York: Princeton Architectural Press.
- YOUNG, J. E. 1993.
The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning. New Haven, Conn.: Yale University Press.

1. sz. táblázat

Eltávolított és felállított politikai emlékművek Szegeden 1990–1997

1989

Eltávolítás: nincs
Emlékmű- és szoborállítás:
 Az Aradi vértanúk terén kopjafa fölállítása (1989. május)
 Második világháborús emlékmű (Máté István)

1990

Eltávolítás:
 Lenin szobor (Rákóczi tér)
 Lenin mellszobor (Kálvária sgt. 87.)
 Lenin mellszobor (Stefánia 10.)
 Komócsin Zoltán mellszobor (Felső-Tiszapart 1.)
 Rendőr mártírok emlékműve (Kossuth L. sgt. 22–24.)
 Nagy októberi szocialista forradalom emlékműve (Pille utca)
Emlékmű- és szoborállítás: nincs

1991

Eltávolítás:

Felszabadulási emlékmű Gyálaréten
Zalka Máté dombormű (Csongrádi sgt. 17.)
Szirmai István dombormű (Csongor tér)
Szovjet hősi emlékművek (Széchenyi tér)
Ifjú Gárda emlékmű Újszegeden
Emlékmű- és szoborállítás:
Országzászló (Tápén, a felszabadulási emlékmű átalakítása)

1992

Eltávolítás:

Tanácsköztársaság emlékmű Szegeden
Emlékmű- és szoborállítás, újrafelállítás:
Kalmár Márton: Klebelsberg-emlék újraalkotása
Panteon
Kalmár Márton: Klebelsberg Kunó dombormű, október 10.
Klebelsberg-telep, Fő tér
10-15 új emléktábla felállítása

1993

Eltávolítás:

Makarenko mellszobra
Rózsa Ferenc dombormű (Fő fasor)
Rózsa Ferenc dombormű (Temesvári krt.)
Czibula Antal portré (Dóm tér 15.)
Majakovszkij dombormű (Korányi fasor 2.)
Május 1 emlékmű (Kállay fasor)
Emlékmű- és szoborállítás, újrafelállítás:
A második világháború szegedi áldozatainak emlékműve (Belvárosi temető)
Hősök kapuja freskói restaurálásának megkezdése

1994

Eltávolítás: nincs

Emlékmű- és szoborállítás, újrafelállítás:
Aradi vértanúk kapuja (Kiss Ernő u. 3.)

1995

Eltávolítás: nincs

Emlékmű- és szoborállítás, újrafelállítás:
Bánvölgyi László: 3. Honvéd huszárezred emlékmű újraalkotása, június
Tisza Lajos krt. 71.

1996

Eltávolítás: nincs

Emlékmű- és szoborállítás, újrafelállítás:

Mária-oszlop újrafelállítása a Szent György téren

Ilona Barth: Bibó István portré Panteon

Kligl Sándor: Szent István és Gizella - emlékmű Széchenyi tér

Kalmár Márton: Kováts József - emlékmű, Dóm tér

1997

Eltávolítás: nincs

Emlékmű- és szoborállítás, újrafelállítás:

Országzászló, Széchenyi tér

Ligeti Miklós: Erzsébet királyné szobra újrafelállítása,
Stefánia

Józsa Gábor: Szent István-kút, Kiskundorozsma, fürdő

Melocco Miklós: Az 1956-os forradalom emlékműve, Rerrich Béla tér

1998

Eltávolítás: nincs

Emlékmű- és szoborállítás, újrafelállítás: nincs

Hungary after 1989: Inscribing a New Past on Place

Kenneth E. Foote – Attila Tóth – Anett D. Árvay

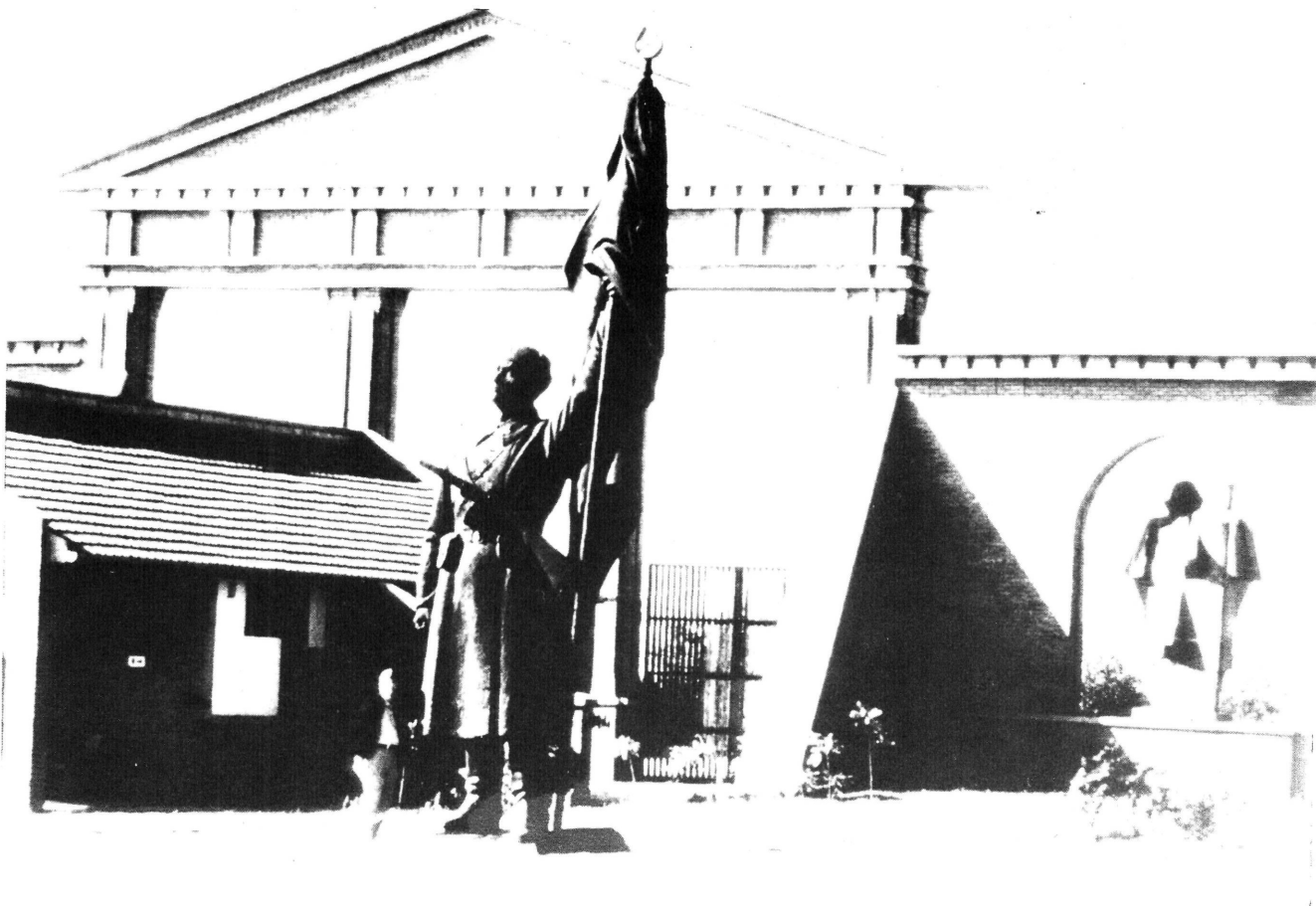
This paper examines the history of Hungary's political monuments and historical shrines since the fall of the communist government in 1989. Popular attention has focused on the removal of overtly political monuments, but new shrines have been created and forgotten memorials restored. Unlike earlier episodes of political iconoclasm, decisions about contested places are being made by local authorities and private citizens, rather than by a central government. The result has been a sometimes subtle rearrangement of public memorials and shrines to inscribe new interpretations of the national past on landscape. Debate has resolved some conflicts, but many places remain contested. **Keywords:** Jungary, memorials, monuments, contested places.

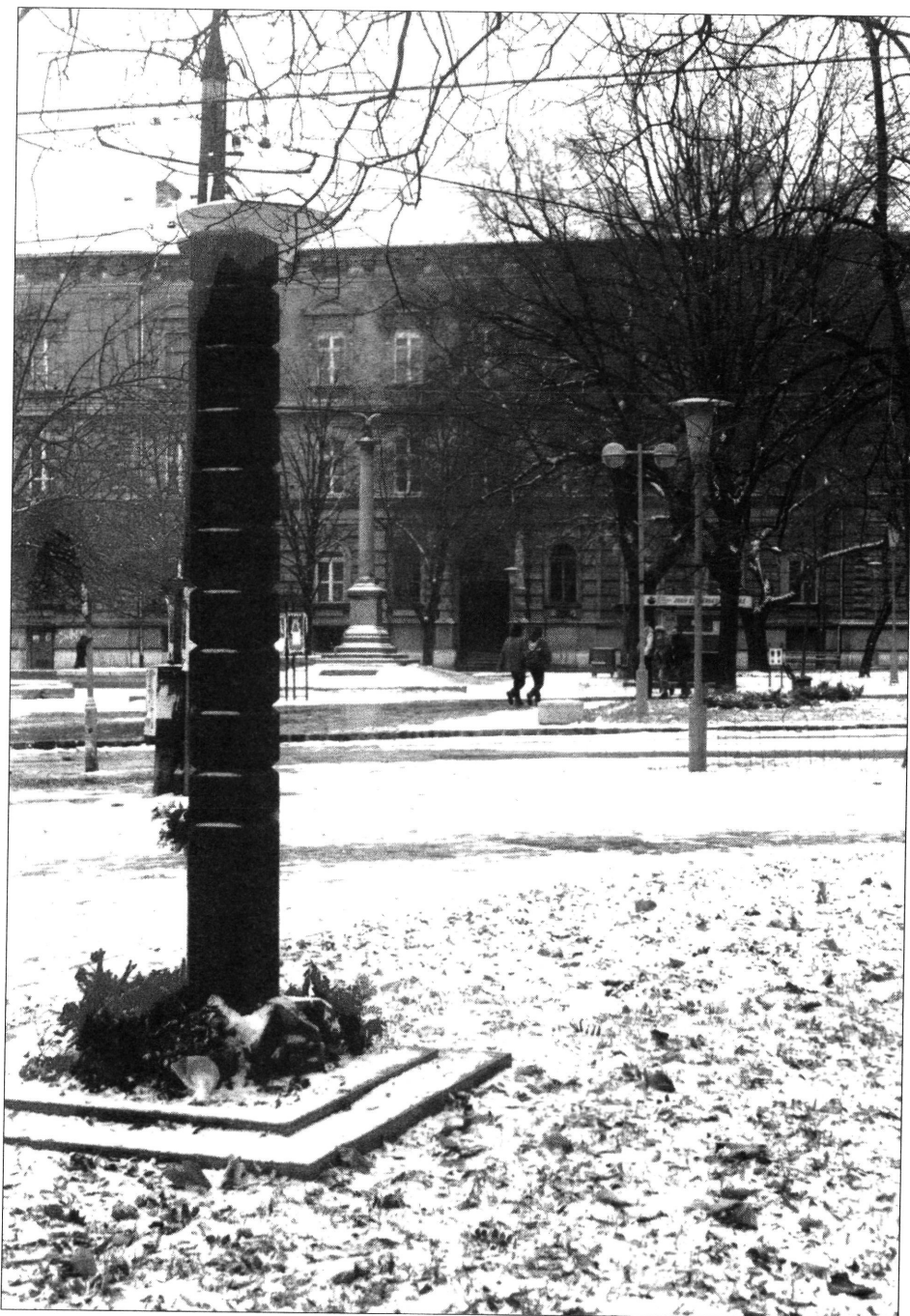
1. A szegedi Lenin-szobor elszállítása (a Móra Ferenc Múzeum fotótárából)

2. A Rákoskeresztúri temető 301-es parcellája. Az előtérben Nagy Imre sírja, távolabb Jovánovics György 56-os mártírelékműve

3. A diósdői Szoborskanzen bejárata, amelyet 1993-ban nyitottak meg.

4. Az 1989. májusában állított kopjafa a szegedi Aradi vértanúk terén.
A háttérben a Szőregi csata emlékoszlopa látszik.

5. Melocco Miklós 1956-os emlékműve a szegedi Rerrich téren. Melocco Miklós egyéni megoldású, merészen újító, közhelyszerű sablonoktól mentes emlékműve egyedülálló megközelítésben interpretálja a magyar forradalom emlékét. Messziről nézve kisebb kápolnának, látszik, a szoborcsoport fő motívuma a szabad lelket szimbolizáló hatalmas méretűre formált báb-állapotú lepke. A domborműszerűen márványba faragott figurák többsége valóságos személy, a forradalom akkor névtelen résztvevői, például maga a művész, képzőművészeti főiskolások, egyetemisták, barátok.

6. A Corvin közí megemlékezés 1998. október 23-án.

7. A Holokauszt emlékmű a budapesti zsinagóga kertjében.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Békefi Antal

Sz. Szigethy Vilmos (1877–1956) alább következő emlékezése valamikor az első világháború éveiben (de már 1915 után) született. Hevenyészett, *pro domo* följegyzés ez egykori szerkesztőjéről, Békefi Antalról (1858–1907), a maga korában jó nevű íróról. Nem publikálásra készült, csupán Sz. Szigethy dokumentáló hajlamának szülötte, ám így is – vagy talán éppen ezért – sok olyasmit is rögzít, amiről egyéb források nem számolnak be. A kéziratot a szegedi múzeum Irodalomtörténeti gyűjteménye őrzi, 57.61 jelzet alatt. – L.A.

A Szegedi Napló egykori felelős szerkesztőjét külön meg kell írni, bár állandóan izgat az élete, hogy regénnyé dolgozzam fel. Ez a regény azonban nyilván csak terv marad sok más társával együtt. Talán Szegedtől, zajtól és bajoktól távol meg tudnám valósítani valamennyit.

Békefiről is ezen a helyen csak az összes adatokat akarom följegyezni, a rendszerre itt nincs időm és türelmem, mint általában ezekben az írásokban.

Beteg ember volt mindig, Lipcsey Ádám elnevezte a tüdővész szédelőgőjének, aki mindenkit túlélt. Azonkívül szegényes viszonyok közt élt, bár a pénzzel nem tudott bánni. Mikor az első felesége, Kükemezey Vilma, életet adva Laci fiának, meghalt, Békefi akkor is Olaszországban reparálta a tüdejét. Az útra úgy ment el, hogy gyűjtöttek neki. Nem várta senki haza, nem bíztak az életében. Évenként vissza kellett azután is mennie a jó levegőbe, mert itthon fuldoklott szinte az őszi ködben s olyan köhögési rohamok bántották, mintha mingyárt vége volna. Az egészségére aránylag vigyázott, mégsem eléggé. Bohém élete a kávéház, meg a kocsmá, ott pedig sok a füst.

Valahogy keservesen, foltozgatva a parányi tüdejét, csak megvolt azért. Élte özvegyi életét, kényeztetve Lacit, akit a fogalomvá vált Dadi nevelt, egy jóságos öreg asszony, még Békefinél is jobban elkényeztetője a fiúnak. Sok tréfa esett arról, hogy B. viszonyt folytat a Dadival, a valóságban azonban kölcsön kéregette megtakarított pénzecskéjét. A Dadi viselte neki is gondját, válogatta meg az időjárás szerint a ruháit, ment érte a színházba és óvta az éjszakázástól.

Szenvedélyes újságíró, elsőrendű riporter volt. Szerkesztő korában is végigjárta a városházát s tudott szerezni olyan érdekes híreket, amikhez mások nem jutottak. Feldolgozásban ugyan novellázott egy kicsit, azért eleven, érdekes, kapós újságot tudott csinálni. A Koczor bíróságot ő tette népszerűvé, amíg pihenve hallgatta a tárgyalásokat, apróságokból pompás történetek alakultak ki.

Tömörkény, mikor néha sok volt benne a bor, elkeseredve beszélt róla. T. szeretett volna ugyanis a Napló szerkesztője lenni s bár Kulinyi is T.-hez vonzódott jobban, Békefi magának tudta megszerezni az állást. Jellemző, hogy Tömörkénynek ezt az egyetlen ambícióját ismertem.

A szerkesztői tisztet úgy fogta fel, hogy a kéziratokat sokszor egészen átjavította. Szájkás, ideges húzásai mellett rendszeren kimaradt a kihagyásra nem szánt is. A szerzők majd megőrültek mellette. Nevetése egyike volt a legjobb ízűeknek. A pompás történe-

teket, pláne a megírni valókat, sugárzó arccal hallgatta és nógatott, kényszerített mindenkit, hogy hasonlóképpen hallgassa. Ő annyira tudott nevetni, hogy könnyezett bele.

Indokolatlanul szeretett s épp úgy gyűlött embereket.

Móricz Pál, eltávozván a Naplótól, ízléstelen személyeskedésekbe kezdvén egy hamar megszűnt obskurus lapban, Békefit is bántotta épp úgy, mint Kulinyit. Szakács Andor sem volt kedves embere, Szakács – egyébként utódja a lapnál – mégis állandóan pártolta Móriczot. Ez akárhányszor a végsőkéig el tudta keseríteni Békefit, egyszer nagy skandalum mellett rohant haza a Kis-Kassból, állandó tanyánkról. Alig tudtuk megbékíteni. Cigánnyal mentünk az ablaka alá, ott ment végbe a nagy kiengesztelődés.

Velem sokat évdődött, bár az öregedő emberben rejlő irigység alapján nem minden keserűség nélkül.

— Hogy tetszhetik a lányoknak a maga fakó pofája?

Mert fiatal korában az övé tetszett. S már itt az idő, hogy ugyanezt a kérdést vetem föl, meg nem értve, másokkal szemben én is.

Érzelmi ügyekben mégis én voltam a bizalmasa, velem közölte apró kalandjait s később nagy regényét addig, amíg az első fejezeteken átesett.

Ha meg akart valamit íratni, nehézkes, szaggatott volt a magyarázata. Az embernek inkább ki kellett találni, mit gondol. Egy-két vezérszó maradt meg az emlékezetben, ahhoz formáltak legjobb belátásunk szerint a többit. Annál kínosabb volt ez, mert kritikája függött tőle, hogy ki a jó újságíró, ki nem. Az volt a fő, hogy benne legyen az írásban a meleg szó, továbbá a szív. (Ez zsidó származásának a hagyatéka. Azoknál fő a szív, vagy legalább is az emlegetése. Mikor öreg zs. asszonyok meghalnak, azt írják róluk – más híján – hogy áldott jó szívről és jótékonyágáról volt közismert. Hogy csak szárazon a halálát közöljék, azt nem viselné el egyiknek a családja sem. Ezért sajtótították ki maguknak ezt a frázist. Megkapja aztán az is, aki koldusnak soha életében egy fillért sem nyújtott, adakozó pedig házibarátokkal szemben volt.)

Szerénytelenséggel sosem lehetett vádolni. Befogadott, első sorbeli író volt, fiatalabb korában regényeit, novelláit jó lapok közölték. Tehetségét az újságírás emésztette fel s később, ha pénzre volt szüksége, kényszeredetten írta át valamelyik régi művét. Nem dicsekedett, valami naív megnyilvánulását egyszer hallottam.

Valamely márcziusi ünnepről érkezett, bortól felhevülve, arról beszélt.

— Brudert ittam Nessivel! — mondta boldogan.

Nessi Pál, az egykor hangos, aztán csúful letűnt negyvennyolcas képviselő időzött akkor Szegeden.

Eszébe sem jutott volna, hogy mint író húsz Nessinél külön.

Rettenetesen fel tudott indulni. A kilencvenes évek elején a Napló valósággal üldözte László Gyulát. Egyszer a déli korzón, rendes találkozóhelyünkön, vitázni kezdett Kisteleki Edével, aki a Híradó munkatársa volt s Lászlóval barátkozott, mert földet bérelt a várostól.

Szó szót követett, Kisteleki sarokba szorítottan felvette hörcsög természetét, már oda nem tartozó dolgokat beszélt s egyszerre kivágta.

— Persze, azért haragszol László Gyulára, mert nem írta alá a váltódat.

Azt hittük, összeesik, olyan felindulásba jött. Nyomban megbízottakat küldött Lászlóhoz, de az kijelentette, hogy szó sem igaz az egészből. Békefi sosem kért tőle váltót. Szóval Kisteleki hazudta az egészet. Vele szemben aztán ellaposodott a lovagias ügy, mint ahogy az a szegedi apró demokraták között rendszerint ellaposodik.

A haláltól nagyon félt. Egymás után látván kidőlni maga körül a nálánál erősebbeket, egészségesebbeket, rettegés fogta el. Különösen mikor Kulinyi is meghalt, aki – a felesége szerint – Békefi áldozata, mert az fertőzte meg tüdőbajjal.

Nagy lapot csináltunk, minden sor Kulinyi emlékére legyen.

— Pista, írd meg a bevezető cikket, én képtelen vagyok! — mondta Tömörkénynek.

T. egyébként is fiúi szeretettel ragaszkodva hozzá [tudniillik Kulinyihoz – L.A.], szíve minden őszinte zengését papírra tette.

— Nem ez az, amit akartam, mondta B. Azért jó lesz valamelyik rovatba.

Írja maga Domokos.

Domokos Laci is kitett magáért. Csiszolt, szép mondatokat kerekített.

Ez se tetszett. Az enyém épp olyan kevésbé, mint a sajátja, amit időközben kikínlódott.

— Próbálkozzék maga, Móra.

Móra Ferenc is beszállította a maga cikkét. Valami mottóval kezdte, ami történelmi alak szájába volt adva, amúgy saját kitalálása.

Békefi alig hogy belepillantott, fölleskesült.

— Ez az. Ezt akartam.

Mellékelten megjegyezve egy sorát sem tudta olvasni Móra szálkás, egyforma betűinek. A türelme is hiányzott a silabizáláshoz. De akkoriban Móra volt a favorit, hát az ő írása tetszett, amivel nem mondom, hogy nem az volt egyúttal a legsikerültebb is. Mi valamennyien sokkal közelebb álltunk Kulinyihoz, régebbi kapocs fűzött össze, semhogy hideg távlatból tudtunk volna róla írni. A hatás keltéséhez pedig sokkal inkább kell ez a kiszámítottság, mint a lírai közvetlenség akadozása. Azért, persze, mindegyikünk cikke megjelent a lap nagy gyászát tudató számban.

Az úgynevezett hasriportot (nevek nélkül, kitalált történet, úgy tüntetve föl, mintha diszkrét volna az újság) nem szerette. Végső kétségbeesésében, mivel semmi más témája nem volt, kéziratot pedig előre kellett adni, Móra írt egyszer ilyet.

Békefit érdekelték a részletek s így hamarosan kiderült, hogy nem igaz abból egy szó sem.

— Kérem, mondta, gyakorolják más lapok ezt a sportot, (egyidőben csakugyan nagyon el volt Szegeден terjedve), nekünk nem a kenyerünk. Nem szeretem.

A következő napon aztán ő maga írt nagy riportot, folytatva Móra kitalálását.

*

Nemi életéről csak azért teszek említést, mert ez kapcsolatos egész sorsával.

Aránylag lehiggadt s egy-egy kalandjáról egész hónapig beszélt.

Fiatal özvegy korában Szatymazon nyaralt, kerülve a városi port. Ott ismerte meg Barcsay Károly gyógyszerész Gizája (Gizkó), egy tizenhét éves süldő lány, aki beleszédült abba a romantikába, ami Békefit körülvette.

Először is ő maga feketefürtű szép fiatalember. És ah, beteg! Csak a szerelem gyógyíthatja meg! De hozzá lehet-e férközni, mikor a feleségét gyászolja, aki saját élete árán hozta világra a fiát s aki minden betűvetése még most is?

Barcsay Gizkó hosszú, hosszú levélben mégis bevallotta szerelmét, Békefi pedig az érdektelen fáradt, kedv nélküli emberek szokásaként igyekezett bölcs lenni.

— Nem való, fiam, maga én hozzám. Felejtse el ezt a gyermekes romantikát.

Könnyű ezt egy tizenhét éves lánynak mondani. Voltaképpen nem is szabad így kezelni, ha komolyan távol akarjuk magunktól tartani, mert csak szítjuk a tüzet.

Gizkó egyszer azzal jött.

— Kéröm van, Marosi pestmegyei földbirtokos. Mit csináljak?

— Menjen hozzá, de nagyon gyorsan.

Szinte örült neki, mert lemarad róla ez a kellemetlen ragaszkodás, aminek sem értelme, sem jövője.

— Komolyan ajánlja? kérdezte a lány.

— A legkomolyabban.

Nyilván jött még utána egy csomó frázis. A makacs kis lányfej pedig okoskodni kezdett.

— Azért is felesége leszek Marosinak, hadd fájjon.

Úgy is lett. Az ura sokkal idősebb volt nála, de úri ember, aki abban bizakodott, hogy majd megérkezik a szerelem később, nem szabad a dolgot erőltetni. Körülvette a feleségét minden kényelemmel, adott neki annyi pénzt, amennyit csak el tudott költeni. Az asszony élt is a jogával, mégse alkalmazkodott. A romantika tovább erjedt benne s valóságos kis istent látott Békefiben, mindig keresve az alkalmat, hogy az tudomást vegyen róla.

Egyre a válás gondolatával foglalkozott, amíg azonban az anyja élt, erről szó sem lehetett. Az öreg Barcsayné distingválta egyéniségű asszony volt, ilyesmit nem tűrt volna el. Mihelyt meghalt, Gizkó ott hagyta az urát, aki – állítása szerint – egyébként is alig-alig gyakorolhatta férji jogait. (Az ilyesmi állítása kedves sportja azoknak a nőknek, akik újabb házasságra lépnek, vagy anélkül szeretnek valakit. Pedig a valóságban minden gyűlölet mellett is legbujább szeretőjük az uruknak.)

Marosi nem akart válni, hagyta az asszonyt, járja a bolondját, többnyire Münchenben, ahol festőiskolába iratkozott s egzotikus tanulmányairól érkeztek hírek. A levelezést pedig újra megkezdte Békefivel. Hosszú, egész novellákat kitevő írásokat küldött. Néhány rész, amit olvastam belőlük, határozottan szép és hangulatos volt. Az egésznek a tenorja oda adó; egyre növekvő szerelem, de ugyanakkor sajnálja Marosit, aki viszont őt szereti és boldogtalan lesz.

Néha sürgöny érkezett:

— Levelemet ne bontsa fel, küldje olvasatlanul vissza.

Szinte ki volt számítva, hogy félórával jöjjön meg a sürgöny a levél előtt, amelyben lemondott Gizkó Békefiről. Marosi annyira rimánkodik, hogy vissza kell hozzá mennie.

Az amúgy is beteg embert mód fölött egzaltálták ezek a dolgok.

— Az úristenit neki, fakadt ki előttem, mit piszkálgat akkor! Nem nekem való az ilyen hecc, menjen a fenébe.

Nekiült, egész estig a választ írta, de toll lévén a kezében novella lett belőle. Nem tudta magát férfias erővel kiszakítani a históriából. Aztán megint nagy szerelem, megint lemondás, izgalmas variációkban. Mellékesen apró anyagi zavarokban nyakig süppedt, forintokat kellett a kiadótól kicsigánykodni, váltói jártak le, – csodálatos, hogy meg nem bolondult bele. Legyen az ember diákosan szerelmes, mikor minden perce élet-halál küzdelem az étellel!

Végre belement Marosi a válásba.

— Akármint fordul az élete, akármikor tér vissza hozzám, mindig örömmel fogadom! — búcsúzott az asszonytól.

Békefi mint valami kamasz készült az esküvőre, volt valami szánalmasság erőszakolt tavaszában. A Dadinak (aki Valnicsek Béla fővárosi káplán, majd plébános nővére) eget-földet, úri módot, nagy hatáskört ígért, folyton a lakásberendezéssel volt elfoglalva s szőtte a szebbnél-szebb terveket.

Az esküvő is megtörtént, de nem hozta meg azt a nagy anyagi fellendülést, amiről Békefi szerelmi elragadtatása mellett sem feledkezett meg. Sok szó esett az asszony anyai jussáról, bizonyos debreceni részvényekről, viszont én továbbra is aláírtam Békefi apróbb váltóit.

Ellenben nem maradt abba a betegség, sőt fokozódott. Gizkó még áldott állapotba is került, de abortált. Külön hálószobát rendeztek be s az asszony nagyképűen megvárakoztatta félóráig is látogató barátait. Általában szerettek volna előkelőt játszani, de nem volt a vérükben.

Békefit a forszírozott (tüdőbajosoknál egyébként sem normális) nemi élet rontotta meg. Végére is Gizkó legszebb huszas éveiben volt, ápolt testű és gömbölyű idomú. Ha akarom, szép is, bár a szépség fogalmával élnek vissza a legtöbben. Kezdtet fölcsapni betegápolónak s mint ilyen ő maga sürgette a davosi kúrát. Annak a helynek nemzetközi forgalmában jól érezte magát, korcsolyázott, szánkázott, adta az önfeláldozó Gizust, pláne messzire lévén Szegedtől mesélhetett amit akart.

— Majd akkor hiszünk neki, mondogattuk, ha a szegedi tanyákon is tud önfeláldozó ápoló lenni.

Dehogyan tudott.

Általában a legérthetlenebb probléma volna, ha nem ismerte volna valaki közléről. Először is abból a különös szögből nézte a világot, amely judiciumok nélkül megállapít valamit s ahhoz makacsul ragaszkodik. Megkapta a Békefit környező romantika s azt hitte, hogy az író az egész világ bálványozza, térdet-fejet hajt előtte. Következőleg a felesége előtt is. Minden különösebb műveltség, tudás, sőt szigorúan vett intelligencia nélkül rendkívül nagyra tartotta magát és a családját. (Mindebben maga Békefi erősítette éveken át, természetes okokból szuperlatívusokban írván a család szerepléséről, még az öreg Barcsayról is; mikor az ipartestületben inasokat szabadított fel.) Arra sosem jött rá – még ha mondták volna is – hogy szegény Békefi épp olyan ember, mint más, sok tekintetben talán kevesebb. Igazi barátja, ragaszkodó híve kevés volt, csak olyanok, akik elnézték és betegségével magyarázták természetesen sok megnyilvánulását. Az újsággal terrorizálta a várost, akárhányszor igazságtalan támadásokat intézett egyesek ellen, személyes megbántást nyilvános meghurcolással torolt meg, meghurcolás alatt értve azt is hogy nem mindenki szereti nevét lapban olvasni. Szertelen volt s ahogy a dicséretbe képtelen helyes mértéket alkalmazni, úgy kiserkesztésében is. Sok volt az ellensége, haragosa, akik bizony nem éppen a magasztalás hangján emlékeztek meg róla, ha biztosak voltak benne, hogy nem kerül a fülébe.

Már most mindezt az asszony szemében földöntúli glória helyettesítette, hiszen fogalma sem lehetett róla, hogy régi esztendőkből, ízetlen újságírói harcokban hogy tépázták az ő urát is.

Gizkó önmagát szerette elsősorban s hiába mesélte a család, hogy az asszony mindenét az urára költötte. Költötte magára. [Békefi] Halála után derült ki, hogy Gelléri Mór mennyi pénzt, újságírói, szabadkőművesi, sőt kormánytámogatást is eszközölt ki a davosi költségek fedezésére.

Halála után [Gizkó] eltűnt a városból. Az a hír járta róla, hogy gimnáziumi vizsgákat tesz le, 1915 tavaszán említette Békefi Laci, hogy mostohája segédorvos Kolozsvárott.

Ilyen rendkívüli összetételű egy asszony. Magára maradván orvosi diplomát szerzett.

*

Laci az lett, amitől az apja gondolatban is óvta: színész. De csak kabarékban. Kis igényű, utánérzett humorú dolgokat is ír ebben a zsánerben. Vékony dongájú gyerek, benne van a tüdővész. Elvett egy tehetségtelen, de csinos kis kabarénőt, akinek gazdag a rokonsága. Az egyik nagybátyja letartóztatott hadseregszállító.

Sz. SZIGETHY VILMOS

Békefi Antal hat levele Domokos Lászlóhoz

Békefi Antal (1858–1907) Szentesen született, többek között a szegedi főreáltanodában (1871–1875), majd az Országos Színészeti Tanoda operai osztályában (1875/76) tanult. Tüdőbeteg lett, az énekesi pálya helyett az újságírást választotta (*Szegedi Néplap, Független Hírlap*), utána Szegeden városi kistisztviselőként dolgozott. 1881-ben lépett be a Szegedi Naplóhoz, 1887-ben főmunkatársa, 1899-ben felelős szerkesztője lett. A kortársak egyetértettek abban, hogy a Napló fölfrissítésében, korszerűsítésében kiemelkedő szerepe volt. Betyártörténeteket tartalmazó – ma már beszerezhetetlen – könyve négy kiadást ért meg (*Sötét idők*, 1887; *Betyárok*, 1897, 1899; *Sötét idők*, 1906). Részletes pályaképét Lengyel András rajzolta meg („Közkatonái a tollnak...” *Vázlatok Szeged sajtótörténetéhez*. Szeged, 1999. 73–83.). Sírja a protestáns temető református részében, a főbejárat közelében van.

Domokos László (1882–1973) szegedi születésű költőt, újságírót, író, politikust pár sorban már bemutattam (*Heller Ödön levelei Domokos Lászlóhoz. Irodalom- és művészettörténeti tanulmányok. 2. köt. Szerk. LENGYEL ANDRÁS. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1999. 177.*). Legrészletesebb életrajzát Péter László írta meg (Somogyi-könyvtári Műhely, 1982. évi 1. sz. 1–13.).

Békefi Antal levelei a Móra Ferenc Múzeum irodalomtörténeti gyűjteményében vannak, Lengyel András irodalomtörténész hívta föl rájuk a figyelmem.

1.

Kedves Laczi Barátom.

A kedves és figyelmes levél megjött. Jól esett, köszönöm, szívemre ölelem érte, Kedves Barátom. A főszerkesztő urunk kedveskedett a jóminap némely műhelybeli hírekkel és ezen túl annyit tudok elhagyott drága körünkről, amennyit Önök nagyon szorgalmasan megírnak a lapba.

A nagyon szép dicsérethez, amit nekem a főszerkesztő urunk az önök becsvágyának készségéről és az irántunk való derék és kedves hajlandóságukról írt, csatolom örömmel a magam hálás köszönetét és elismerését. Hanem, édes Barátom, maguk úgy megcsinálják azt a lapot, mintha én nem is volnék a világon. E száműzetésben – az ez, akármilyen paradicsomkertnek is nevezik ezt önök, az épkezlábuak – azt gondolom már innen onnan, hogy tán otthon egészen fölösleges is volnék. Nem is haragudnék meg nagyon érte, – lehet.

És Ön, kedves Laczi barátom, szinte csörtet előre a munkában, a sok (d)-vel kidönti a lap oldalát. Nem fölösleges udvariasságból dicsérem: nagyon okos, talpra esett cikkeit élvezettel olvasom. A képezde megleczkéztetése is nobilis[,] előkelő írás volt.

A Sz. és Vidéke förmedvényét nem ismerem, de a Bob hozzászólásából körülbelül sejtem a tartalmát. Bob cikke okos volt, csak az a kár, hogy midőn a közönség szuverén ítélkezési jogáról és megtéveszthetetlen ízléséről írt, az ostor-hegyessel oda nem csíptetett egy kissé némely szerző hátuljára, akik nem ugyan a közönséget, de az igazgatókat befolyásolják a darabjaik értéke felől. A közönségre ráerőszakolni rossz darabot nem lehet *sikerrel*, de rá lehet erőszakolni rossz darabot – a direktorokra. Ennek kék foltja maradt volna. No de mindegy. Hadd törje az orrát az akkor a saját hiu[?]ségának köveiben.

Magamról, Kedves Barátom sok jót nem tudok mondani. Az úton szenvedtem, a fáradtság és kellemetlenségek elcsigáztak, erős kathorussal vergődtem el idáig. Igaz, hogy pálmák alatt járok és henyelek – de mindeddig a munkaképtelenségig gyöngélkedve. Nem alszom jól és nem eszem jól. Az ördög bűjt a szervezetembe megint, de már pendülök és megfordul a gondolat bennem egynéhányszor, hogy írrok valamit. Van miről. Csodák rakódtak le bennem. Képek, alakok, regék, napfény. Csak az idegeim erősödnének és egészséges, jól emésztő gyomort vinnék haza a tengerről, amelyre április 3 ikán újra rászállok és körüljárom rajta Olaszországot: Akkor talán majd otthon kirázok a lelkemből valamit, ha ugyan érdemes lesz. Nagy munkát? Lelki és testi nyugalom is kéne eh[h]ez – meg hát elsősorban erő. Volt egy kis forrás, kiapadt. Csak a mindennapi ital vizet adja. Adjunk hálát az Istennek, hogy – a mindennapit adja.

Ennyit, kedves Barátom, arra a szép reményre, amit ön én felőlem hízelgő elismeréssel táplál.

Mindannyiukat szeretve, barátilag ölelem a távolból és azon kedves reményben, hogy szíves barátsággal várnak haza.

Igaz barátja
Békefi Antal

San Remo 1903 marz. 29.

A Laczimról küldött drága hírért külön sok köszönet.

E pillanatban közli itt velem az ajtón keresztül Czirfusz dr, hogy Dankó ma meghalt. Szegény Pista, sokat szenvedett.

[Keresztben a lap szélén:]

Szépen írjanak róla: esetleg gyűjtést is indíthatnánk síremlékére.

Kézirat. – A Grand Hotel Victoria (Madme E. Stiegler San Remo /Italie/) levélpapírján.

Főszerkesztő urunk: Kulinyi Zsigmond (1854–1905). 1899. okt. 1-től haláláig (jún. 6.) volt a Szegedi Napló főszerkesztője. Ld. PÉTER LÁSZLÓ: *A Szegedi Napló centenáriuma*. Somogyi-könyvtári Műhely, 1978. évi 1–4. sz. 85. Ld. róla: APRÓ FERENC: *Kulinyi Zsigmond. = Hol sírjaik domborulnak...* Szeged, 1998. 71–73. – *Őnök:* a fiatal újságírókról, Domokosról, Sz. Szigethy Vilmosról és Móra Ferencről van szó. – *Sok (d):* Domokos szokásos betűjegye. – *A képezde megleckéztetése:* Domokosnak a *Máról-holnapra* c. rovatban megjelent, *A szegedi tanítónőképző március 15-én nem tart hazafias ünnepséget* c. cikke (Szegedi Napló, 1904. márc. 15.). – *Sz. és Vidéke:* az 1902. ápr. 8-án indult függetlenségi, polgári demokrata, liberális, szabadgondolkodó Szeged és Vidéke. Felelős szerkesztője ekkor Balassa Armin (1861–1924) ügyvéd. – *Förmedvénye:* Balassa Arminnak *Bramin* aláírású, *Hamisított mánor* c. cikke a Szeged és Vidéke 1904. márc. 20-i számában: igaz, hogy a *Bob herceg* c. operettet már százszor játszották Pesten telt ház előtt, de a jegyvásárlás irányított, és a „Bob-futtatás” Fedák kisasszony művészi akrobatizmusának kedvéért rendezett erőpróba. – *Bob:* Sz. Szigethy Vilmos (1877–1956) hírlapíró, később – emellett – városi főlevéltáros. Ld. róla: PÉTER LÁSZLÓ: *Sz. Szigethy Vilmos centenáriuma*. Délmagyarország, 1977. márc. 8., és LENGYEL ANDRÁS: *Sz. Szigethy Vilmos. = „Közkatonái a tollnak...”*. Szeged, 1999. 113–122. – *Bob cikke:* Sz. Szigethy Vilmosnak Szigma aláírású, *Bob hercegek megsértése* c. válasza (Szegedi Napló, 1904. márc. 25.). Az alaptalan támadás miatt a két szövegíró, Martos Ferenc és Bakonyi Károly lemondta márc. 25-i szegedi fölolvását. Szigethy szerint a közönséget nem lehet félrevezetni, mert szuverén kritikája van. – *Ostor-hegyes:* Békefi rosszul tudta: nem az ostor hegyét jelenti,

hanem a kocsni elé fogott négy ló közül az első sorban a jobb oldalit. – *Kathorussal*: a görög catarrhus (katarrus) jelentése: hurut. – *Pálmák alatt*: nem csak Békefit, a tüdőbetegségét szintén San Remóban gyógyíttató Dankót is megragadta a magas pálmafák látványa: itt írt dalaiból *Pálmafák alul* címmel (is) adott ki kottás füzetet Schunda V[encel] József (1845–1923). – *Volt egy kis forrás*: régi egészségére, munkakedvére céloz. – *Hízog elismerés*: Domokos dicsérőleg írhatott Békefi folytatandó (újság)írói munkásságáról. – *Laczim*: egyetlen fia, Békefi (Békeffi, Békeffy) László (1891–1962), a későbbi színész, színmű- és kabaréíró, hírneves konferanszié. Ekkor a szegedi városi piarista főgimnázium III/A osztályos tanulója, osztályfőnöke Both Ferenc. Ld. róla: BÁNOS TIBOR: *Az elnémított konferanszié, Békeffi László*. Magyar Nemzet, 1994. nov. 26. – *Czirfusz dr.*: Czirfusz Dezső san remói tüdőgyógyász, aki Dankót is kezelte: *Az írók leküldték San Remóba, az öreg Czirfusz doktor kezei alá*. (Móra Ferenc: *Dankó Pista*. = *Szegedi tulipán[ti]os láda*. Bp. 1964. 186. – *Dankó*: Dankó Pista (1858–1903) nótaköltő. Budapesten halt meg. Két nótaszöveget (*Eltörött a hegedűm, Nyáron vályogot vetek...*) Békefi is írt neki. – *Síremlékére*: 1910. november 1-jén avatták Szegeden a Belvárosi temetőben.

2.

Kedves Laczi Barátom.

Köszönjük a szíves megemlékezést és kérem, köszönje meg mindannyiunk helyett a Város protektorának a hozzánk való szeretetreméltóságát is. De. Most igen is, a *de* jön. Szabadjon Önt barátilag kérni, csináljon most egy napjából kettőt a *tanulás* tekintetében és a szórakozásban egyaránt. Ön, már én látom, ért is eh[h]ez jócskán. Ennél fogva merem kérni és remélni, hogy Ön pontos időben ide ül mellénk a munkaasztalhoz, mert Ön nagyon hiányzik ám.

Soha se volt ilyen nehéz a szerkesztés, mint most, mert nagyon új ember ez a Farkas. Aztán Móra is türelmetlenkedik már. Várom Önt s üdvözlöm Önt. Őszinte szeretettel híve

Szeged 1903 aug. 18.

Békefi

Kézirat. – A Szegedi Napló levélpapírján.

Szíves megemlékezés: Domokosnak a szerkesztőséghez címzett – valószínűleg Kolozsvárról küldött – leveléről lehet szó. – *A Város protektora*: nem tudom, kire gondolhatott Békefi. Talán olyasvalakire, aki rokonszenvezett Szeged egyetemalapítási törekvéseivel. – *Tanulás*: Domokos a pesti műegyetemi évek (1900–1902) után a kolozsvári egyetem joghallgatója volt. Mint „mezei jogásznak” félévente néhány hetet kellett ott töltenie. Ld. PÉTER LÁSZLÓ: *Domokos László*. Somogyi-könyvtári Műhely, 1982. évi 1. sz. 4. – *Farkas*: Farkas Antal (1875–1940), a Szegedi Napló munkatársa (1903–1905). Jó életrajzát ld. Társadalmi Lexikon. Szerk. MADZSAR JÓZSEF. Bp. 1928. 172–173. – *Móra*: Móra Ferenc (1879–1934), a Szegedi Napló munkatársa 1902 májusa óta.

3.

Kedves Barátom.

Én felelek a kiadóhoz küldött levelére.

Hát, kedves Laczi barátom, maguk még mindig elég naivak bízni a kiadói méltányosságba[n]? Nem kellett volna Önnek azt a munkát megkezdeni, amíg teljesen

tisztában nem volt a honorálás dolgával. Írásosan kell beszélni minden kiadóval. Ez az én 25 esztendőös tapasztalatom. Ő azt mondja, áll a szavának, ha jövedelem lesz, becsületesen kiadja az Ön perczent-jutalékát, de semmiféle címen előleget nem ad.

Már most, kedves Laczi barátom, az volna a dolga, hogy hasonlóval feleljen, de lássa, ezt ne tegye – reám, a lapra való tekintettel. Járjon végig a legjobb akarattal a munkán és használja fel ezt tapasztalásul. Nekem se szóltak semmit annak idején. Mennyire szeretnék én most valamit az ön ügyén lendíteni. De hát nincs módomban. Arra kérem, szíveskedjék a regényt szeretettel tovább írni, azzal a kedvességgel, amellyel ön minden sorát megírja, és egyszerre adjon belőle annyit, hogy fönnakadás ne fordulhasson elő. Lehet, hogy én viszonzozhatom a szolgálat készségét valamikor, mert én fogom magamat e munkájáért adósának tekinteni.

Szeged 1904 júl. 13.

Öteli őszinte barátsággal
Békefi Antal

Kézirat. – A Szegedi Napló levélpapírján.

A kiadó: Engel Lajos (1860–1912), a Szegedi Napló kiadója. – *Azt a munkát*: regényes életrajz, címe: *Zákány tábornok Amerikában*. Domokos először a regény témáját ismertette röviden (*Estebán tábornok*. Szegedi Napló, 1904. jún. 5.), majd a lap beharangozója (*Új regényünk*. Szegedi Napló, 1904. jún. 12.) után jún. 13-tól megkezdte a folytatások közlését. A befejező, a 79. rész a szept. 13-i számban jelent meg. Munkájában az – orgyilkosság áldozatául esett – alsóvárosi Csala József (1833 k.–1883) életét dolgozta föl, aki Esteban Zákány néven a mexikói polgárháborúban a köztársaságiak tábornoka lett. (A beháború Habsburg Miksa császárnak /1864–1867/, Ferenc József öccsének az elfogásával és kivégzésével ért véget.) Domokos műve könyv alakban is megjelent (Engel, Szeged, 1904. 206 p.). – *Ő azt mondja*: Engel Lajos.

4.

Kedves Laczi Barátom, a pénz elment, most én kérem: nem volna-e hajlandó eljönni haza közénk, legalább egy hónapra, újra dolgozni. Móra katona lesz egy hónapra. Lekötelez Domokos barátom, ha erre az időre hazajön és az ő reszortját elvégzi az én segítségemmel. Az ifjú, aki most itt van, lén megy. A fizetése tehát önnek esnék. Kérem a gyors válaszát postafordultával.

Öteli híve Békefi

[Szeged, 1904. július 23.]

[Keresztben, a levelezőlap szélén:]

Jöjjön. – [olvashatatlan szó] szolgálatra. B.

Kézirat. – A Szegedi Napló levelezőlapján. – A postabélyegző kelte. – Címzés: Tekintetes Domokos László / író úrnak / Budapestten / IX. Ferencz körút 31. sz. / III. emelet.

A pénz elment: valószínűleg a tiszteletdíj *Zákány tábornok Amerikában* c. regény folytatások közléséért. – *Közénk*: a Szegedi Napló szerkesztőségébe. – *Újra dolgozni*: Domokos másfél éves belső munkatársi viszony után kilépett a Naplótól, és Pestre ment (Szegedi Napló 1903. nov. 29.). – *Móra katona lesz*: Móra Ferenc egyhavi katonáskodására nincs adat. – *Hazajön*: a Napló nem

adott hírt Domokos munkavégzéséről. Nevét, betűjegyét sem találtam az augusztusi számokban. – Az *ifjú* : a Napló nem adott hírt arról, hogy bárki is távozott a laptól.

5.

Kedves László Barátom.

Megsürgetem a tizenkettedik órában újra a Napló almanachjának a kéziratát: már csak ne maradjon ki a sorból, kedves Barátom.

Azután ígérte, hogy Reizner hagyatékából is szerez nekünk valamit. Ez is nagyon sürgős. Ott tartunk már hétfőn és Reiznerrel akarom bevezetni a külső dolgozótársak sorát.

Remélem tehát, hogy hétfőn már a két kézirat itt lesz és én köszönetet küldök.

Öleli híve
Békefi

Szeged 1904 szept. 17.

[Más kézírással:]

Miért nem mutatja magát. Üdvözli Weisz Flóra

Kézirat. – A Szegedi Napló levélpapírján.

A Napló almanachja: A Szegedi Napló huszonöt éve 1878–1903. Jubiláris emlékmű a munkatársak írásaival és arcképeivel. Szeged, 1904. – *Ne maradjon ki:* a kötetben megjelent Domokos arcképe és *Heribald a másvilágon c.* tárcája (150–155.). – *Reizner:* Reizner János (1847–1904), a Somogyi-könyvtár igazgatója, a *Szeged története c.* négykötetes mű (1899–1900) szerzője. Ld. róla: *Reizner János élete és munkássága.* A tanulmányt írta FÁRI IRÉN, a bibliográfiát készítette FEJÉRNÉ PINTÉR VERONIKA. Szeged, 1999. – *Szerez nekünk:* Domokos László édesanyja, Domokos Elekné Molnár Mária, a testvére volt Reizner második nejének, Molnár Ilonának. – *Reizner hagyatékából:* Reiznernek *A török császár követei Szegeden c.* dolgozata jelent meg a kötetben (178–183.). Nem a hagyatékából, mert napvilágot látott a Szegedi Napló 1889. dec. 25-i számában. – *Hétfőre:* szept. 18-ra. A levelet minden bizonnyal küldönc vitte Domokoshoz. – *Weisz Flóra:* Weisz Lipót lánya. A Weisz család a fiatal Mórával és nejével volt barátságos ismeretségben. Ld. *Móra Ferenc családi levelezése.* Sajtó alá rendezte KÖHEGYI MIHÁLY, LENGYEL ANDRÁS. Kecskemét, 1987. A névmutató szerint. Mórának (Fodor u. 7.) és Weiszék (Fodor u. 4.) egymáshoz közel laktak. Weisz Lipót a Mars téri fa- és fémipari szakiskola irodatisztje volt.

6.

Kedves Laczi barátom, köszönöm, nagyon szépen van megírva, de nem tudom, hogy ebben az alakban beleilleszthetem-e a jelentésbe. A vén professzorok csoportja ezt szokatlanul találná. De mindenesetre fölhasználom. A Dugonics dolgot úgy képelem, hogy az 5 új helyet meg kell végre nyitni. Itt lesz az Ön helye is, természetesen. A viszontlátásig üdvözli szerető híve

Békefi

A szerkesztőséget szeretettel köszöntöm. Holnap utazom haza.

San Remo [1905.] 15 ápr.

Kézirat. – Olaszországi levelezőlap, rajta magánbélyegző: Villa Nobel / San Remo / Mme E. Stiegler Hoelz. – Címzés: Tekintetes Domokos László / hírlapíró, a Szegedi Napló / főmunkatársának / Szeged / Ungheria. – A kelezés évszáma a postabélyegzőről.

Jelentés: Békefi, aki a Dugonics Társaságnak az alapítástól (1892) a főtitkára volt, az 1904. évről szóló jelentést készítette. Ebben segített neki – az adatokhoz könnyen hozzáférő – Domokos. – *Vén professzorok:* a Dugonics Társaság tagjai. – *Szokatlanak találná:* az éves jelentéseknek kialakult, megmerevedett formájuk volt, Békefi ettől nem kívánt eltérni. – *5 új hely:* a társaságnak ötven rendes tagja volt. Új rendes tagot csak megüresedett helyre (elhalálozás, elköltözés Szegedről) lehetett fölvenni. – *Az Ön helye:* Domokos csak 1907. december 1-jén lett a társaság tagja, székfoglalóját 1908. március 8-án tartotta meg.

APRÓ FERENC

Szöri József három levele Czibula Antalhoz

Szöri József szegedi festőművész, ügyvéd a legmelegebb barátságban állott Czibula Antallal. Szöri Szegeden született 1878-ban, a piarista gimnáziumban érettségizett, Hollósynál tanult festeni Münchenben és Nagybányán. A szíve a festészethez húzta, 1909-ben párizsi tanulmányutat is tett, minden biztonnyal Matisse iskoláját látogatta. Édesanyja kérésére a budapesti egyetemen államtudományi doktorátust szerzett (1904), majd Szegeden ügyvédjelölt, 1913-tól ügyvéd lett. Jóbarátai közé számította Tornyait, Juhászt, Mórát, Endre Bélát és Hollós Józsefet. 1913-ban feleségül vette Boga Alojzia (1892–1966) szegedi ötvösművészt. 1914-ben augusztusában tartalékosként bevonult, október 1-jén két orosz golyótól találva Uzsoknál hősi halált halt. Részletes pályaképét a Somogyi-könyvtári Műhely 1978. évi 1–4. számában rajzoltam meg.

Czibula Antal Szegeden született 1879-ben. A piarista atyáknál érettségizett (1898), ő is jogot végzett Pesten, majd ügyvédjelölti idejének letöltése után ügyvédi irodát nyitott (1911). Meggyőződéses szociáldemokrata volt egész életében. 1919-ben Szegeden tagja volt a néhány napig uralgó direktóriumnak, ezért perbe fogták, két ítéletben fél, majd öt évi szabadságvesztésre ítélték (1921), és tíz évre eltiltották az ügyvédi foglalkozástól. 1946 és 1948 közt a Szegedi Ügyvédi Kamara elnöke volt, de mint régi szociáldemokratát Rákosiék hamar félreállították. Megkeseredetten halt meg 1953-ban. Két könyve (*A gazdag város szegénysége*, 1927; *A nagy diktátor*, 1928) és egy verseskötete jelent meg (*Töviskoszorús fejek*, 1930). Életrajzát fia, Csongor Győző (1915–1997) múzeumi igazgatóhelyettes állította össze. Hét oldalas – gépelt – változatát könyvtáramban őrzöm.

A levelek Csongor Győzőtől kerültek (1971) a Móra Ferenc Múzeum történeti gyűjteményébe. Fontosabb adataikat 1978-ban fölhasználtam.

1.

Kedves Barátom!

Tisztelettel adom tudodra, hogy „Bence vére” című nagyszabású történeti képemet ma megfestettem.

Ha kíváncsi vagy reá, műtermemben bármikor megtekintheted.

Szeged 907 május 27

Híved:
SzJózsef

Kézirat. Levelezőlap. Címzése: Tekintetes / Czibula Antal úrnak / ügyvédjelölt / Helyben / Dr Gerle ügyv.[éd] irodájában Tisza Lajos körút.

Dr. Gerle: Gerle Imre (1867–1938) szegedi ügyvéd, kormányfőtanácsos (1922), országgyűlési pótképviselő (1926). Irodáját 1895-ben nyitotta (SZN 1895. jan. 23.) a Tisza Lajos körút 69. (ma: 71.) számú Gerle-házban. Nekrológiát barátja, Lugosi Döme írta meg (SZÚN 1938. dec. 16.). Nem ehhez a keresztény Kerle–Gerle, hanem a zsidó származású Gerle (Glänczer) családhoz tartozik a Kígyó patikát üzemeltető Gerle Jenő (1876–1958) gyógyszerész. – *Bence vére:* minden biztonnyal történelmi jelenetet ábrázoló, nagyméretű festmény. Kiállításon nem szerepelt, lappang, esetleg megsemmisült. – *Műtermemben:* Juhász Gyulának *Az Idő* 1908. februári számában megjelent cikke

szerint (JGYÖM 5:155) a műterem a rókusi elemi iskolában (1893) volt. Igazgatója ekkor Nemeckay István (1852–1931). Itt tanított Bárkányiné Cserzy Rózsa, Cserzy Mihály novellistának a testvére. A Kossuth Lajos sugárút 40. számú épület ma egyetemi intézeteknek ad otthont.

2.

Kedves Mester!

Mint előre jeleztem, küldöm a papirost. – Lejárat febr. 13. Ősszeg 400 kor[ona]. Lévy fogja rendezni a kamatokat. –

Az első itt töltött hetem nem sokat ért. Vizsga nem volt, de a jövő héten lesz valami 11 darab, – azt várom, hogy ezek ráijesszenek, akkor aztán nagyobb svunggal tudok nekilódulni a tanulásnak. –

Az Oroszlánba nem járok, mert itthon étkezem, a hól nem kell kérni ahhoz mért pótványt, adnak úgy is annyit, hogy alig győzöm falni.

Egy igen csinos lakásért, reggeliért, ebédért, ozsonnáért és vacsoráért fizetek 100 koronát. – Főzni úgy főz a háziasszony, hogy az kész mese. Hajnal István, a ki itt az elődöm, 15 kg gyarapodással távozik innen. –

Eddig értesüléseim szerint a vizsgaeredmények általában kielégítőek. –

Mínde az azonban nem fontos, a tulajdonképpeni újság, amiről érdemes beszélni, az, hogy Tápay József tanul. Jótállok érte, hogy jövő hónap végéig neki ugratom a vizsgának. – És akkor a József ügyvéd lesz. –

Magamról addig semmit sem mondhatok, míg vizsgát nem hallok. – Igaz híved:

Kossuth Lajos utca 44. –

SzJózsef

[Marosvásárhely, 1913. febr. 5–10. között]

Kézirat. Keltezés a tartalomból.

Mester: tisztelete jeléül használja e szót, Czibula már két éve ügyvéd. – *Küldöm a papirost:* Szöri javára szóló kölcsönszerződés (kötelezvény) lehet, melynek csak egyik kamatfizetési hatánapja telhetett le. Nem valószínű, hogy Szöri Szegedről vitte magával, talán Marosvásárhelyen adott kölcsön valamelyik jelölttársának. – *Lévy:* Lévy Ferenc (1881–1947) szegedi ügyvéd, aki 1908-ban nyitotta meg irodáját (Bárka u. 17.). – *Vizsga nem volt:* Szöri az ügyvédi szakvizsgákat szerette volna meghallgatni, és a hallottaknak megfelelően készülni. – *Oroszlán:* marosvásárhelyi étterem. (Lehet, hogy Aranyoroszlán.). *A magyarországi szállodák, vendéglők, kávéházak és korcsmák név- és címtárában* (Szerk. FISCHER ADOLF. Arad, 1910) nem szerepel. – *Itthon:* a Kossuth Lajos utca 44. számú házában, melyben szobát (lakást?) bérelt. – *A háziasszony:* szállásadójának a nevét nem ismerjük. – *Hajnal István:* (1886–1961) szegedi ügyvédjelölt, 1913. febr. 1-jén tett ügyvédi szakvizsgát. – *Tápay József:* tréfás névalkotás a Szeged melletti Tápé helységnevéből, Szöri Józsefről van szó. – *Ügyvéd lesz:* Szöri 1913. ápr. 14-én tett szakvizsgát, máj. 14-én jegyezték be ügyvédnek.

3.

Kedves Mester!

Az a sürgöny, a melyet kaptál tőlem, talán egy furcsa, bonyodalmas história egyik fázisát jelzi. –

Imé az eset. –

Amint nagyon jól tudod, tiszta államtudományi diploma alapján jegyeztetem be magam annak idején, illetőleg annak alapján jegyzett be a kamara. Most, hogy terminust kértem, a vizsgáló bizottság, vagy minek hívják, nem adta meg a terminust a kérvény hiányos fölszerelése folytán. – Én ugyanis a kérvényemhez nem az első szigorlati bizonyítványt csatoltam, hanem az államtud.[ományi] diplomát, mivel ez szolgált a bejegyzésem alapjául, – a §. pedig az első szigorlati bizonyítvány csatolását kívánja. – Kérvényem ugyan a kamara útján küldtettem el, de ezt a hiányt ott sem vették észre. –

Úgy emlékszem, hogy bejegyzésem előtt tárgyaltam veled a fölött, hogy állandó gyakorlata-e a szegedi kamarának, hogy tiszta államtudományi diploma alapján is bejegyez. Te, mint a kamara balszárnyán működő kebelbeli jelölt ezekben nagy szakértő voltál. – Ha a kérvénybíró bizottság azért követeli az első szigorlati bizonyítványt, mert azt követeli, hogy ez a bejegyzésre alkalmas legyen, akkor persze nagy bajok vannak.

Különösen érdekel tehát, hogy voltak-e már hasonló esetei a szegedi kamarának. Nagyon jól tennéd, ha ez iránt kérdést intéznél Wégmannhoz.

Ma kerestem már Pozsonyit, a ki elnöke a bíráló bizottságnak, hogy szót értsek vele, de ő most valahol Déván van és ünnepel.

– Szeretném azonban, ha nem késnél ezzel, mert ilyen állapotok mellett nem érzem magam valami fényesen.–

Erőskövyre nagyon ráijesztett múltkori, hozzám intézett leveled és másnap panaszkodott is hogy rosszul aludt az éjjel.

Jól tette, hogy nem ment a szemiba.

Hiszen az egy tudós – én mellettem.

Marosvásárhely 913 III/23.

Őszinte híved:

SzJózsef

Kézirat.

Államtudományi diploma: az államtudományi diploma megszerzéséhez tételes jogokból (polgári jog, büntetőjog stb.) nem kellett vizsgát tenni. – *Jegyeztetem be magam:* Szöri 1909. augusztus 21-én lett ügyvédjelölt – a később Amerikába szakadt – Balog Géza irodájában (Kállay Albert u. 8.). – *Vizsgáló bizottság:* Ügyvédvizsgáló Bizottság (Marosvásárhely). – *A kamara balszárnya:* tréfás utalás Czibula szociáldemokrata meggyőződésére. – *Wégmann:* Végman Ferenc (1856–1929), a Szegedi Ügyvédi Kamara titkára, 1918-tól elnöke, kormányfőtanácsos (1923). – *Pozsonyi:* Pozsoni István (1862–?), a kolozsvári ítélőtábla bírása, 1917-től elnöke. 1913-ban kúriai bírói címet és jelleget kapott. Rövid életrajzát és arcképét l.: *Magyarország monográfiája 1900–1932. Három évtized története életrajzokban.* Szerk.: GELLÉRT IMRE, MADARÁSZ ELEMÉR. Bp. 1932. 418. – *Erőskövy:* Erőskövy Dezső szegedi ügyvédjelölt, később ügyvéd (Szentháromság u. 19.) – *Szemi:* valószínűleg a szeminárium szó játékos rövidítése. Gyakorlott jogászok szoktak vállalni pénzéért szakvizsgára való – nem hivatalos – fölkészítést.

APRÓ FERENC

Tömörkény két dedikációja

Mindkettő a *Vízenjárók és kétkézi munkások* c. kötetében (1902), és mindkettő a szegedi Nóvé Andrásné Venczel Zsuzsa könyvtárában.

1.

Az elsőre az egyik szegedi antikváriumban bukkant. Korábbi tulajdonosa, Gaál Géza (1911–1981), a Tanítóképző igazgatója (1959–63), a szegedi tanárképző főiskola docense (1963–71) tintával beleírta a nevét, és a kötet megszerzésének idejét (1958. IX. 14.). Az ajánlás Cserzy Mihálynak szól:

*Kedves Miska. Ezt a részben vizes, részben
homokos könyvet Homoknak baráti
szeretettel ajánlom.
Szeged, 1902.*

Tömörkény István

Cserzy Mihály (1865–1925) a szegedi piarista főgimnáziumban rövid ideig osztálytársa volt a Makóról visszatért Tömörkény (Steingassner) Istvánnak az 1880/81-i tanévben. Az 5. osztályba jártak, mindketten kimaradtak... Ismeretségük és barátságuk valószínűleg ekkor kezdődött. Nem lehetetlen, hogy korábban is ismerték egymást: az 1876/77-i iskolai évben Cserzy második, Tömörkény elsős volt – ugyanitt! Cserzy Mihály a mesterének tekintette Tömörkényt, *Kint a pusztán* c. kötetébe (1899) tőle kért előszót. Ebben a már ismert nevű író elmondja, hogyan irányította Cserzynek első irodalmi próbálkozásait. (APRÓ FERENC: *Az előszóíró Tömörkény. = Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1991.* Szerk. LENGYEL ANDRÁS. Szeged, 1992. 129–131.) Bátran föltételezhető, hogy a két író a megjelent köteteket megküldte (átadta) egymásnak.

Közös, név nélküli kötetük a *Betyárlegendák* (Szeged, 1898, 1901). A két utolsó tárcát (A „nagylábú” paraszt, Gyóntatás) Cserzy, a többi Tömörkény írta.

2.

A másik ajánlás Vágó Pálnak (1853–1928) szól:

*A kubikosember festőjének,
Vágó Pál jóbarátomnak
szeretettel ajánlom ezt
a könyvet.
Szeged, 902, január*

Tömörkény István

A kötet a szerencsi Abaúj antikvárium 1999. december 3-i, XI. könyvárverésén (Budapest, VIII. ker. Múzeum u. 17.) szerepelt, ez volt a 300. tétel. Bizony, ötszámjegyű összeget kellett fizetni érte, hogy a becses irodalomtörténeti ereklye – majd egy századdal később – hazatérjen Szegedre...

Vágó 1901. október 19-én érkezett városunkba, hogy a Jászapátiban megkezdett, és ide küldött nagyméretű Árvízképet (*Szeged nem volt, hanem lesz*) befejezze. 1902. március 12-től már a szegediek is megtekinthették a festményt, végül május 1-jén befejezte, és 11-én átadta a Városnak. 1903 elején még két szűk hónapig dolgozott rajta. (PÉTER LÁSZLÓ: *Az Árvízkép. = Szegedi örökség.* Bp. 1983. 55–69.)

Vágó és Tömörkény hamar összemelegedett. A bohém társaság estéiről az 1902. május elején Szegedre jött Móra villantott föl valamicskét: „A kis Kassban ültünk, a hosszú asztalnál, fejünk felett az igazság harangjával, amely mindig megkondult az este rekordhazugságára. Az öregek, Békefi, Vágó Pál, Tömörkény az asztalfőn praesid[er]áltak, aztán jobbról-balról a főrendek és a középrendek, s végül a jobbágyok, a riporterek. Én mint jövevény és süvölvény, azok közt is a legkisebb, az asztalvégen.

De odahallatszott, ahogy Vágó Pál megvallatta Békefi Antalt:

— No, beválik-e az új munkatársad, Tóni? Rendes gyerekek látszik.

Kicsit tódította is a mester a jó szót. A földit látta bennem ebben az idegen városban, melyben ő már akkor hónapokig élte világát. (Akkor készült az Árvízkép. Azért tartott olyan sokáig, mert minden szegedi notabilitás rajta akart lenni. Lehetőleg közel a király őfelségéhez.) Vágó jászkun volt, én meg kiskun, azért esett meg rajtam a szíve.

— Igen, igen — köhögött Békefi, de ez nem a veleszületett köhögés volt, hanem diplomtaköhögés.

— No? — ijedt meg értem Vágó. — Valami baj van vele?

— Nem, az nincsen, nem is lesz vele baj, hanem újságíró se lesz belőle soha.

Elvörösödtem az asztalvégen, s ez a nem minden alap nélkül való jóslat döntötte el a jövőmet. Most már csak azért is muszáj lett újságíróvá lennem. Ha csak olyan álhírlapírói rangban is.” (*Újszegedi jegyzetek. = Szegedi tulipán[t]os láda.* Bp. 1964. 464–65.)

Tömörkény – többek között – ezt írta Vágóról és az Árvízképről: „A millennium alkalmával azután a reprodukciójairól ismert nagy árvízképet festette meg a város közönsége Vágó Pállal. E kép, nem is említve a művészi kvalitásait, a tárgyánál fogva olyan erős, olyan szívbemarkoló, hogy a szemlélő, különösen az, aki az eseményeket átélte, nem nézheti lelki megindulás nélkül. Egyfelől az uralkodó, amint a fölépítést illetően a királyi akaratot kimondja, másfelől a nép, amint tekintetével bizalmát veti feléje, hódolattal üdvözli nyomorúságban, és nem kér semmit. Valóban, sem ekkor, sem négy év múlva, mikor a felség udvarát három napig itt tartotta, kérelemmel vagy könyörgéssel nem zaklatta senki...” (*A harang beszéde. = Munkák és napok a Tisza partján.* Szerk. PÉTER LÁSZLÓ. Bp., 1963. 466.)

Sz. Szigethy Vilmos írta Tömörkényről: „Az ő vezérlete alatt álló társaság búcsúztatta el Vágó Pált, amikor a nagy mester végre befejezte az árvízképet, és eltávozott Szegedről. Éppen két hétig tartott a búcsúztatás, sehogyan se tudott elszakadni Vágó.” (*A régi Szegedből az újba.* Szeged, [1932.] 207.)

Az ajánlásban írt kubikosember – festmény. Vágó Pál munkája: inkább adhatta, mint eladta íróbarátjának. A *Tömörkény Emlékkönyvben* közölt (1966. 90.) családi fölvetelen (1905?) láthatjuk, hogy Vágó alkotása a kis könyvvállvány fölött van. Ez került rá a könyvre is. A fűzött példányokra nyomással, a vászon kötésűekre pedig ragasztással.

APRÓ FERENC

Egy klasszikus modern mester: Csáky József (1888–1971)

A francia képzőművészeti élet az 1986-os esztendőt a szobrászat évének tekintette. A jelentősebb kiállítási fórumokon pedig sorra-rendre bemutatták a modern plasztika úttörőinek munkásságát. A troyesi Modern Művészetek Múzeuma mindenesetre Csáky József műveit vonultatta fel. A franciák tehát tisztelettel ápolják a magyar származású alkotó művészi hagyatékát. Mert e szobrászi pálya invenciózusan magába ötvözi a korszerű plasztika progresszív, jellegzetes törekvéseit. Ugyanúgy köze van a kubizmushoz, mint Maillol klasszicizmusához, majd az art deco szintetikusabb szellemiségéhez. Egyszóval Csákyt a modern európai szobrászat számottevő, dekoratív mesterének tekinthetjük.

Szeged, Budapest – Párizs. Ezekhez a városokhoz kötődött emberi, művészi pályafutása. Szobrászi szemléletének kibontakozása ugyanakkor a századelő radikálisabb esztétikai törekvéseiben gyökeredett. Húszéves korában ő is a francia fővárosba ment tanulni, akárcsak az újat akaró hazai alkotók többsége. Csáky azonban véglegesen kint maradt Párizsban. Ezzel rendhagyónak, kezdeményezőnek bizonyult. És a tízes esztendők elejétől már együtt állított ki Metzingerrel, Leger-vel, Modiglianival vagy Archipenkoval: ott volt a kubista szobrászat élvonalában. Pedig Rodin vonzotta Párizsba. Csakhogy az alkotó pályáját keresztül-kasul átszöttek az efféle esztétikai, szociológiai feszültségek.

Gyerekkori éveit is egy sajátos paradoxon jellemezte. Korán ráérezett művészi hajlamaira, de egyszerű szegedi munkásszülei hallani se akartak e pályáról. Ennek ellenére a budapesti Iparművészeti Iskolában folytatta tanulmányait. Igaz, csak másfél évig látogatta az intézményt, ahol eleve tehetségtelennek minősítették. Közben szülei elváltak: Csáky úgyszólván teljesen magára maradt. Alkalmi munkákat vállalt, a nyomorgás megannyi formáját átélte. Barátai biztatására azután Párizsba utazott (Brummer József, Cs. Joachim Ferenc). És itt már többé-kevésbé szerencsésen alakult élete. Szülővárosától alkotói ösztöndíjat kapott, a szakma is befogadta, elismerte képességeit. Ha magánélete továbbra is zaklatott, boldogtalan maradt, ám olyan művészbarátok, mecénások álltak mellette, mint Léger, Laurens és Claude Sagot, Rosemberg. A második világháború időszakától viszont egyre inkább háttérbe szorult művészete, egészsége is megromlott. Egészsében mégis egy meredeken felfelé ívelő, változatos és eredményes szobrászi pályát hagyott maga mögött.

Annál inkább, mivel koncentrált tematikájú, minőségközpontú művész volt. Főként a női figurák kifejezési lehetőségei foglalkoztatták, másrészt az állatmotívumok. Szemléletbeli alakulásában pedig három világosabban elkülönülő periódusról beszélhetünk. A kezdő lépésektől 1912-ig a természetelvű, realista formálás jellemezte, majd 1924-ig a kubista időszak következett. Végül innentől bontakozott ki dekoratív, expresszív realizmusa.

A korai időszak néhány fejplasztikája egy határozott kezű, karakterérzékeny alkotót dokumentált, aki máris egy köztes, átmeneti felfogást képviselt. A verista formálást a mértaniság, kubisztikus stilizálással párosította (pl.: Fej).

A következő évek termésében átbillent a mérleg az elvontabb szerkesztettség oldalára. Már a legkorábbi mű is a szoboregész belső mértani szervezettségét hangsúlyozta, noha a szervezesebb forma- és léptékviszonyok most is megmaradtak (Felöltözött nőalak). Nem

sokáig. Hiszen a tízes évek végén absztrakt térkonstrukciók kerültek ki Csáky műhelyéből (pl.: Kúp és gömb, Kubista szobor). Ez az a rövid időszak, amikor mindenestől elszakadt a realista látás konvencióitól, s némileg Léger-vel került szellemi rokonságba. Úgyhogy e kubista periódusban sem találkozhatunk határozottabb stiláris állandósággal. A húszas esztendők elejétől például feltűnően lehiggadt, leegyszerűsödött művészete. A zártabb, architektónikusabb formaképzés felé fordult, másfelől a megnyújtott, „gótikus”-expresszív kifejezés is beépült dekoratív szobrászatába (pl.: Fej, Személyek, Asszony, Gyerekfej). Ezzel alkalmanként közel került a konstruktivisták racionális szemléletéhez, egyszersmind az archaikus bálványszobrok mágikus egyszerűségéhez. Vagyis Csáky munkásságát főként a józanabb, mértéktartóbb magatartás jellemezte. Bár hatott rá Archipenko, de elementárisabb formai újításait sohasem alkalmazta. Inkább azt mondhatnám: Duchamp-Villonnal, Lipchitzcel és Henri Laurens-szel együtt egyfajta átmenetet képeztek az elvontabb, dinamikusabb kubista szellemiség és a Brancusi által képviselt mágikus absztrakció között. Az alkotó közelebbi helyét leginkább Laurens mellett lehet kijelölni.

A húszas évek közepétől kiszélesedett tematikája. A figurák szomszédságában megjelentek az állatszobrok, s velük együtt az alkotó szellemi orientációja is fokozatosan átalakult. Felfedezte az asszír, egyiptomi szobrászat monumentális egyszerűségét, ahogyan a korai görög és középkori plasztikák tömörségét is példaadónak érezte. Akárcsak Maillol. Nem véletlen így, hogy e kiváló Rodin tanítvány monumentális klasszicizmusa is hatással volt munkásságára. Mindenesetre Csáky az archaikus művészetek tanulságain át jutott vissza az életszerűbb formaadáshoz, ahol a kubizmus szerkesztő elvű alapállását is megőrizhette.

E több évtizedes periódusban is tetten érhető stiláris változékonysága. Míg állatplasztikáit a heroikus létszerűség, az anyagszerű puritanizmus hatotta át, addig egy- vagy többalakos figuráival már egyre jobban eltávolodott az időtlenséget sugalló, statikusabb kifejezéstől (pl.: Madár, Páva, Anya és gyermeke – Anyaság). A húszas évek végétől feltűnően erőteljes, vaskos alakok kerültek ki vésője alól, amivel sajátos egységbe fogta a mozgás és az állandóság képzetét (pl.: Nő drapériával, Az álom). Egy évtizeddel később viszont újra csak elvékonyodtak, megnyúltak figurái (pl.: Álló női alak, [szegedi] Táncoslány. A belső szerkesztettség, a dekoratív jelleg azonban konzekvensen végigkísérte szobrászatát. Ezek a vonások az ötvenes esztendők környékén készült kitűnő domborműveken is felfedezhetők, amelyeken Csáky virtuóz szürrealitása akaratlanul is Rodin vibráló szellemiségének nyomdokaiba lépett.

Csáky József munkássága egy klasszikus arcélű modern mestert reprezentál. Aki franciasága ellenére is nyugodtan bekapcsolható a modern magyar szellemi élet analóg törekvéseibe. Jogosan írta a Tiszatájban (1972. 9. sz. 92.) Németh Lajos professzor: az alkotó pozíciója valahol „... az École de Paris kubista szárnya és a Nyolcak, illetve annak utóda, a KUT művészetének a találkozási pontján...” határozható meg.

SZUROMI PÁL

A Kortársak József Attiláról című gyűjtemény vásárhelyi vonatkozásaihoz

Az Akadémiai Kiadó 1987-ben kiadott hatalmas, három kötetes válogatása azt a képet igyekszik bemutatni, amely József Attila életében, és az öröklét első éveiben, a háború végéig a költőről kialakult a sajtóban, a magyar irodalmi közvéleményben. Bokor László róla szóló cikkeket, kritikákat, véleményeket, verseket, vagy csak említéseket válogatott össze, Tverdota György pedig jegyzeteket készített ezekhez.

Mint minden nagyszabású vállalkozás, e gyűjtemény sem teljes és szeplőtelen. Ezért talán nem tűnik kicsinyes lokálpatriotizmusnak, ha most némi kiegészítést próbálunk hozzáfűzni, hiszen vásárhelyi kapcsolatrendszerének teljes és pontos ismerete nélkül nem lehet igazán megérteni a költőt, a kép némely részlete homályos marad.

József Attila 1929 és 1935 között, amint Péter László és Szigeti János kutatásaiból tudjuk¹, hét részletben, összesen mintegy 14 hónapot töltött Hódmezővásárhelyen, nővéreinél. (1929-ben és 1934-ben például az egész télvégét és tavaszt.) Fontos, eseményteli hetek, hónapok a vásárhelyiek. Dolgozott, több más költeménye mellett itt született például a *Falu*, a *Szappanosvíz*, itt fejezte be a *Téli éjszaka* és az *Eszmélet* című nagy verseit. Itt állította össze válogatott verseinek kötetét, a *Medvetánc*-ot, itt ismerkedett meg, sógoránéknál, Móricz Zsigmonddal. Verseit közölték a helyi lapok, olyan jóbarátokat szerzett itt, mint Takács Ferenc szociáldemokrata politikus, vagy Pákozdy Ferenc, verseinek korai, értő kritikusa. Kedves helye volt itt Galyasi Miklós vendégszerető legényszobája, a „Műverem”, ahol a házigazda és Pákozdy Ferenc baráti köre (a későbbi Tornyai Társaság magja) gyűlt össze, de szívesen járt Takács Ferencsel a Munkásotthonba is sakkozni, beszélgetni. Mindezt csak azért foglaljuk össze, hogy jelezzük, ha Vásárhely nem is olyan fontos József Attila életében, mint Szeged, vagy a „lélekindulás” színhelye és tanúja, Makó, – a vásárhelyi hatások, személyek is jelentősek, tudnunk kell róluk, pontosan kell ismerni ezeket, őket is.

Erdei Istvánt például, Erdei Ferenc agrárközgazdász unokatestvérét, akiről a gyűjtemény 194. számú jegyzete tájékoztat.

A szociáldemokrata párt debreceni területi titkáráként mutatják be, nem közlik viszont, hogy 1926-tól 1933-ig, tehát éppen József Attila vásárhelyi fölbukkanása idején ő volt a helyi pártszervezet titkára. Amint a *Kritika* 1979. februári számában megjelent, vele készült interjúban ő maga elmondta, a költővel 1932 nyarán (tehát nem 1930-ban) ismerkedett meg, és sokat foglalkoztatta támogatásának lehetősége. Erdei, s ezt szintén nem közlik vele kapcsolatban, 1987-ben hunyt el Budapesten, miután jócskán megjárta a börtönt.²

A 197. számú jegyzetben szereplő helyi lap adatai is pontosításra szorulnak. A *Heti-vásár, Hétfői Újság*, amely Pákozdy Ferencnek a *Külvárosi éj*-ről írott alapos, elismerő

¹ PÉTER LÁSZLÓ: *József Attila közöttünk*. = Délmagyarország, 1980. márc. 30 – április 22. Önállóan is: Szeged, 1980., SZIGETI JÁNOS: *József Attila Hódmezővásárhelyen*. = Vásárhelyi Tanulmányok VIII. Hódmezővásárhely, 1977.

² *Jeles Vásárhelyiek*. Életrajzgyűjtemény. Hódmezővásárhely, 1993. 37.p.

kritikáját közölte, nem „főleg helyi és megyei híreket közlő lap”, nem hírlap, hanem helyi társadalmi, kulturális hetilap, amely nem 1933-ig, hanem 1934-ig élt, s amelyet Pákozdy Ferenc főmunkatársként jegyzett.³

Vásárhelyen valóban volt Faragó Sándor (1892–1980) nevű újságíró, aki József Attilát is ismerte (228. sz. jegyzet), ez lehetett az oka annak a tévedésnek, hogy Faragó Dezsőt, A Hír című riportlap szerkesztőjét (430. sz. jegyzet) a vásárhelyi Faragó testvérének tartják, noha nem volt az. További névtévesztés történt, amikor a „mi” Faragónkat az 1899-ben született, s 1946-ban elhunyt Faragó Sándor író, hírlapíró, színműíróval azonosítják (168. sz. jegyzet). Hogy Faragó Dezső és Faragó Sándor színműíró testvérek-e, azt nem tudjuk, de a vásárhelyi Faragó Sándornak egyikőjükhöz sincs semmi köze.⁴

Érdekes, hogy általában a költő életének minden fontos eseményéhez kapcsolódik kortársi dokumentum, a termékeny vásárhelyi tavaszt, a *Medvetánc* születését nem „födi le” egyetlen írás sem, az egész 1934-es esztendőből nincs egyetlen vásárhelyi vonatkozású dokumentum sem.

A 274. számú cikk-részlet Sértő Kálmántól való, aki meghívottként részt vett, sok más irodalmárral együtt, az 1935-ös vásárhelykútsai, vásárhelyi író-paraszt találkozón. Sértő a vele együtt utazók között József Attila nevét is felsorolja. Bár a jegyzetíró elismeri, hogy a József Attila-irodalom álláspontja eltérő a költő részvételét illetően, mégis amellet teszi le a voksát, hogy „...a költőnek egy-egy rendezvényen jelen kellett lennie, mert különben Sértő Kálmán nem emlékezett volna meg róla.” [?!] A jegyzet itt Paku Imre emlékezését hívja segítségül, mint olyat, amely összecseng Sértő állításával. Ám a két írás éppen ellentmond egymásnak, míg ugyanis Sértő azt mondja, József Attila vele együtt utazott, mint meghívott, Paku Imre szerint „...a rendezőség József Attilát nem hívta meg [...] pedig akkoriban Vásárhelyen tartózkodott”.⁵ A jegyzetíró e szövegből alighanem a „Vásárhelyen tartózkodott” szókapcsolatra koncentrált, s talán elkerülte figyelmét Paku kissé tétova „akkoriban” megjelölése. A költő valóban csak *akkoriban*, a találkozóval *közel egyidőben* tartózkodott Vásárhelyen. Az író-paraszt találkozó augusztus 25–27-én volt, a költő pedig, amint Péter László is pontosan rekonstruálta,⁶ augusztus 16-án pénteken utazott le nővéréhez („Élve, megérkezett péntek délbe”), annak harmadik gyermekét, egyhónapos unokaöccsét, Ádámot látogatta meg. A legvalószínűbb, hogy csak a hétvégét, s az ünnepet, a keddre eső Szent István-napot töltötte Vásárhelyen, és szerdán vagy csütörtökön (tehát 21-én, vagy 22-én) már visszament Pestre. Annál is inkább, mert ekkor már beteg, zaklatott, Vásárhelyről is Gyömrői Editnek, pszichoanalitikusának ír, rendelési időt kér tőle. 23-án pedig, sógoraival együtt, ő is aláírja azt a képeslapot, amit a Japán kávéházból küldtek Etusnak, Vásárhelyre. Le kell tehát végre számolni a legendával; József Attilát, nem lévén konkrét köze a tanyához, mezőgazdasághoz, nem hívták meg a népiek író-parasztok találkozására, s ő nem is vett részt rajta.

³ KÁRÁSZ JÓZSEF: *A Csongrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1843–1970*. Szeged, 1974.

⁴ *Jeles Vásárhelyiek*, 43–44.p

⁵ PAKU IMRE: *József Attila három mondata*. In. *J. A. és Csongrád megye*. Összeállította Szabolcsi Gábor. Szeged, 1955. 61. p.

⁶ PÉTER LÁSZLÓ: *József Attila közöttünk*. Délmagyarország, 1980. április 22.

A már emlegetett Takács Ferenc (481. sz. jegyzet) nem egyszerűen a Nagy Magyar Alföld című hódmezővásárhelyi szociáldemokrata szemle szerkesztője, hanem a városi pártszervezet titkára, majd 1935-től a város országgyűlési képviselője, a párt egyik országos vezetője. Sok mindent cselekedett, kezdeményezője azonban nem volt az 1935-ös vásárhelykutató találkozóknak.⁷ Ezt a szerepet Simándi Béla (1899–1969), az akkor a vásárhelyi határban tanyai tanítóként dolgozó költő-szociográfus, és Gregus Máté (1861–1938) mintagazda vállalták.⁸ Takácsnak József Attilával való kapcsolatáról nemcsak a költő válogatott levelezéséből lehet informálódni, hanem a Honismeret 1980. évi 2. számában megjelent, a témát összefoglaló cikkből. (A jegyzetíró itt megismétli azon állítását, hogy József Attila „szemtanúk szerint” részt vett az 1935-ös találkozáson, noha ez, mint fentebb írtam, legalábbis erősen kétséges.)

A dokumentum-válogatás és jegyzetapparátusa rendkívül széles körben mutatja be a költő halálának, búcsúztatásának irodalmát, New Yorktól Brassóig több mint száz magyar, illetve külföldi magyar periodikát, személyt idéz. Ebből a széles körből azonban valamilyen okból kimaradt Hódmezővásárhely, ahonnan Takács Ferenc Nagy Magyar Alföld-beli búcsúztatóján kívül senkit és semmit nem válogattak be. A szerkesztői szempontok, szuverenitás teljes figyelembevételével is érthetetlen ez, hiszen például Pákozdy Ferenc *Levél a másvilágra* című verse véleményünk szerint szeretetben, empátiában, művészi megformálásban a költőt sirató legjobb művek közé sorolható. Verse nemcsak a Népújság 1938. január elsejei számában jelent meg, de utolsó kötetébe, az *Esthajnal*-ba is beválogatta. Bizonyosággént, s befejezésül álljon itt a vers indító szakasza:

„Attila, kedves, hogy vitt rá a lélek?
Hát néked sem fáj, hogy árván marad
szegény hazád és sorsüldözte néped,
a szép szó és az igaz gondolat?
Ki visel gondot az árva világra,
ha már te sem, költő, világ árvája...”

KŐSZEGFALVI FERENC

⁷ *Jeles Vásárhelyiek*, 128–129.p.

⁸ Gregus Mátéről: *Hódmezővásárhely jelesei*. Hódmezővásárhely, 1974. 24–25. p., Simándi Béláról: *Jeles Vásárhelyiek*, 107. p.

Radnóti Miklós egy öngyilkosságról

Radnóti Miklós levelezése a mai napig szétszórva, jelentős részben bizonyára ismeretlenül lappang. Nem tudni, történt-e egyáltalán kísérlet összegyűjtésére, kiadására. Több szempontból is érthetetlen ez a „mulasztás”. Hiszen aligha képzelhető el, hogy Radnóti levelezése érdektelenebb lenne, vagy több indiszkréciót, kiadhatatlan részletet tartalmazna, mint író társaié. A Radnótiról írók nem kis része még a megjelent levelek hasznosítható részét is figyelmen kívül hagyja. Pedig e – minden bizonnyal – nem túl terjedelmes anyag az életmű szerves része, mint bármely más esetben is, és számos fontos olyan megállapítást kell tartalmaznia, melyek ismerete nélkül a (költői) életmű értelmezése nem lehet teljes. Nem is szólva a kapcsolattörténeti vonatkozásokról, melyek föltárása a levelezés ismerete nélkül elképzelhetetlen.

Rendkívül fontos, s mindeddig alig érintett-vizsgált motívumot hoz fölszínre az itt közlendő levél: az *öngyilkosságét*. Illetve két olyan közeli ismerős, talán barát válik ismertté, akiknek létéről a Radnótiról szóló szakirodalom nem tesz említést.

Bihari Ferencnek írt Radnóti Székely László öngyilkossági ügyében. A levél 1954-ben került a Móra Ferenc Múzeum irodalomtörténeti gyűjteményébe, a címzett kísérőlevelével együtt, mely válasz volt Madácsy Lászlónak a sajtóban közzé tett fölhívására.

Kedves Ferencém,

légy oly jó és **azonnal** menj s keress meg *Székely Lászlót*, (címe: Kossuth Lajos sugárút 46. II.) a biztosítási tisztviselőt. Ma hajnalban egy aktatáskát kézbesítettek nekem önéletrajzi jegyzetekkel és búcsúlevéllel, melyben öngyilkosságát jelenti be. Szálló-portás hozta. A szállodából 2.-án távozott. A rendőrségen komolytalannak nyilvánították az ügyet. Valószínűleg az is. Keress föl *azonnal* és kérdezd meg, hogy hová juttassam a táskát és tartalmát és mondd meg neki, hogy ne csináljon ostoba tréfákat. Reggeltől délutánig a rendőrségen szaladgáltam. **Express válaszod várom**, hogy megtalálta-e és mit mondott. Az ügyet kezelj diszkréten, nem akarom, hogy kiröhögjék. Ne haragudj, hogy Téged terhellek, de Te ismered, tudom. Öllelek:

Radnóti Miklós.

V. Lipót krt 5. II. 7.

U.i. Ha nincs otthon, tudd meg, hogy hol van.

[Címzés:]

Nagyságos

drd **Bihari Ferenc**

bölcsészszigorló úrnak,

Szeged

Bokor u. 2.

[Feladó:]

[Radnóti] Miklós

[Budapest, Lipót] krt 5. II. 7.

[Érkezési bélyegző:]

SZEGED 935-JUL-5-N6

(Az utóiratot ceruzával írta Radnóti, a boríték a bélyeg kivágása miatt csonka. Július második keddi nap volt. Múzeumi jelzete: 90.5.)

Székely Lászlóról semmit nem sikerült megtudnunk. Nem szerepel az egyetemi névsorokban a hallgatók között, nem található a „szegedi fiatalok” között sem. Csak találgatni lehetne, hogy a költészet révén, az illegális munka kapcsán kerültek-e kapcsolatba. Azonban a közeli barátság ténye aligha vitatható, hiszen egy öngyilkosságra készülő hozzá juttatta el „hagyatékát” és búcsúlevelét. Annyi azonban tudható-sejthető, mint arra Bihari Ferenc utal levelében, hogy az öngyilkosság sikertelen volt, ha egyáltalán megkísérelte az érintett.

Bihari Ferencről viszont jóval többet tudunk az életrajzi adatok terén, de Radnótihoz fűződő kapcsolatáról kísérőleveléből sem értesülünk. Gulyás Pál életrajzi lexikonának, a *Magyar írók élete és munkái* III. kötetében, a 311. oldalon ezeket olvashatjuk: „Bihari Ferenc, dr. phil. Szül. Bpen 1908. ápr. 9. – Izr. 1936-ban doktorált Szegeden. – Munkája: Erős elektrolytek oldhatósága és aktivitási tényezője vizes oldatokban. Szeged, 1936. – MKönyvészet 1937. – A szegedi egyetem közleményei (1940)”. A Magyar Királyi Ferencz József-Tudományegyetem „almanachjaiból” az alábbiakkal egészíthetjük ki: az 1929/30. tanév őszi félévét a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar rendes hallgatójaként végezte, ám a tavaszi félévben már a „matematikai és természettudományi karra” iratkozott be, s oda is járt föltehetően 1935 nyaráig. (Az évkönyveket csak 1933-ig tudtam megnézni, így az 1933/34-es és az 1934/35-ös tanévről kiadott „almanachot” nem láttam.) Az a tény, hogy 1935 júliusában még Szegeden tartózkodik, valószínűsíti, hogy ekkor végzett, mivel a következő évben már publikálta is doktori értekezését. Annak pedig, hogy „bölcsészszigorlónak” titulálja Radnóti, az a magyarázata: a matematikai és természettudományi kar hallgatói is bölcsészdoktori oklevelet kaptak – az évkönyvek tanúsága szerint.

Radnóti 1931 júliusában cikket írt a Társadalmunk című folyóiratba *Diáköngyilkosságok margójára* címmel, melyben együtt érzően ír a társadalmi körülmények hatására életüktől megválókról, mintegy reális válaszként, alternatívaként elfogadva az öngyilkosságot.

Nem tudni, a cikket mennyien olvashatták egyetemi társai közül, vagy fölfogása ezen kívül is közismert volt? Radnóti is küzdött az öngyilkosság „félelmetes angyalával”. Ez a levél, ha áttételesen is, de bizonyítja, hogy nem csak együtt érzett az öngyilkosságra kényszerültekkel, de azok közül volt, aki bizalommal is fordult hozzá. Így munkássága kutatójának e „motívummal” is határozottabban kell számolnia.

ZSOLDOS SÁNDOR

Egy Radnóti-dedikáció körül

Éppen nem volt még szegedi egyetemista, de már szerepelt a *Jóság* antológiában, az 1928 és a *Kortárs* lapban Radnóti Miklós, amikor 1930-ban megjelent első kötete, a *Pogány köszöntő*. Huszonegy éves sincs még ekkor, korán jött tehát a költői indulás, akárcsak József Attilának. S kettejük sorsát ismerve a korai indulás feltétele volt az életmű teljességének.

Hogy egy szerző első kötetét bibliofil kiadásban jelentetik meg, nem jellemző könyvkiadói fogás. A *Pogány köszöntő*vel mégis ez történt: a címlap verzőjén (4. oldal) olvasható tájékoztatás szerint „*Ez a könyv a KORTÁRS irodalmi és művészeti szemle megbízásából a 'Budapesti Irodalmi és Nyomdai Rt.' betűivel ötszáz számozott példányban nyomatott, melyek közül az első huszonöt könyv Türi-Tauber Vilmos három illusztrációjával mértett papíron és kézzel számozva könyvbarátok számára készült. Ezeket a példányokat a költő kézjegyével látta el.*”

Az általam ismert példány a Radnóti-számozta 8. Valóban tartalmazza a három cím nélküli illusztrációt, mégpedig beszámozatlan, íveken kívüli lapokon, a *Sok-autó jár itt és a Szegénység és gyűlölet verse*, a *Variáció szomorúságra* és a *Békesség*, valamint az *Ó, fény, ragyogás, napszemű reggel!* és az *Ádvent. Kései ember* című versek között.

Azonban Radnóti nemcsak kézjegyével látta el (aláírta), hanem dedikálta is a kötetet. Az előzéklapon olvasható, fekete tintával írt ajánlás így hangzik:

Schönfeld Emil úrnak

őszinte híve

Radnóti Miklós

Budapest, 1930. március 4.

Schönfeld Emil 1876-ban született budapesti gyáros volt, elsősorban textillel foglalkozott. 1906-tól tagja volt a Humanitas szabaddkőműves páholyinak. Nem volt alkotó, írása nem jelent meg sehol.¹

Nem lehetett igaz barátság vagy jó ismeretség az övék, hiszen a példány felvágatlan. Hiába a tehetség, Schönfeld Emil csak az illusztrációkat és az ívhajtogatás miatt olvasható *Köszöntsd a napot!* című verset, *Az áhitat zsoldárai* első két strófáját, valamint az illusztrációkat „keretező” költeményeket ismerhette. Felróni azonban mégsem lehet ezt neki. Érdeme nagyobb, mint „mulasztása”: a kereskedő- és iparosréteg azon csoportjához tartozott, amely nem nagy pénzösszegekkel mecénáskodott a szerzők javára, hanem akik aláírták a megjelenő könyvek előfizetési íveit, lehetővé téve annak kiadását. Így köszönheti meg a magyar irodalom – többek közt – Schönfeld Emil úrnak, hogy ha ő nem is, mi ismerjük Radnóti Miklós verseit.

BALOGH TAMÁS

¹ Ezen a helyen mondok köszönetet Dr. Viczián Jánosnak, aki adattárából volt szíves a Schönfeld Emilre vonatkozó információkat rendelkezésemre bocsátani.

Schönfeld Euit úmar
ösrinké híve

Raduóti Mikló

Budapest, 1930. március 4.

ADATTÁR

Szeged jelesei szegedi temetőekben

TÓTH TAMÁS

(Szeged)

A most közreadott adatgyűjtemény minden valószínűség szerint az első ilyen jellegű közlés. Az összeállítás, amely a szegedi temetőekben nyugvó „szegedi jelesek” nyughelyét regisztrálja, munkaanyag; egy nagyobb lélegzetű országos kutatómunka része. A kiválasztásnál az országos jelentőséget vettem figyelembe, de a szellemi élet szereplőinél a bekerülés mércéjét némileg lejjebb helyeztem, azaz tágítottam a kört. S bár az összeállításban helyet kaptak a termelő munka némely szereplői is (pl. állami-díjas munkások), a kiválasztás nem várostörténeti teljességű: nem szerepelnek olyan, helyben bizonyos jelentőségre szert tevő személyiségek, akik – bár helyben érdekességgel bírnak – a magasabb (országos) mércét nem ütik meg. Az ilyen jellegű bővítés a későbbi kutatás feladata lehet. (Itt jegyzem meg, hogy Tóth Mihály városi főmérnök és Enyedi Lukács, a Szegedi Napló megalapítója holtában is komoly gondot okoz; sírjukat nem sikerült fellelni. Ha valaki tud sírhelyükről, kérem tájékoztasson. E-mail címem: wsx97@index.hu)

Az összeállítás temetőkként halad, az egyes temetőken belül a sírhelyek elhelyezkedésének sorrendjében. Az adatsorok csak a legszükségesebbeket tartalmazzák: név, születési és halálozási évszám, foglalkozás, a sír temetőn belüli elhelyezkedésének koordinátái: parcellasor, sor, sírszám – a jelenleg érvényes temetői helyrajz szerint. (Az adatok összegyűjtése az irattári adatok helyszíni ellenőrzésével történt; az összeállító minden sír meglétét személyesen ellenőrizte.) A tájékoztató megkönnyítésére térképábrákat is adok, amelyek lehetővé teszik a hozzátvetőleges eligazodást.

Belvárosi temető

1	Rapaics Radó	1848–1907	vízimérnök	I - kriptasor - 127
2	Dankó Pista	1858–1903	nótaszerző	I - 3-56
3	Wanie András	1911–1976	úszó	I - 4-84
4	Wanie Rezső	1908–1986	úszó	I - 4-85
5	Bakonyi Károly	1839–1910	altábornagy	I - 6-163
6	Endrényi Lajos	1850–1920	nyomdász	I - 10-252
7	Kiss Ferenc	1860–1952	erdőmérnök	II - kriptasor - 122.
8	Szalay József	1870–1937	rendőrkapitány, író	II - 1-27
9	Ablaka István	1918–1994	nyomdaigazgató	II - 2-38
10	Tömörkény István	1866–1917	író	II - 2-58
11	Tömörkény László	1895–1971	Kossuth-díjas vegyész-mérnök	II - 2-59
12	Sávay Gyula Balázs	1924–1993	anatómus, egyetemi tanár	II - 3-64
13	Vinkler László	1912–1980	festőművész, főiskolai tanár	II - 4-104

14	Ferenci Imre	1931–1989	folklórkutató	II - 5-151
15	Szöri József	1878–1914	festőművész	II - 6-157
16	Habermann Gusztáv	1903–1994	helytörténész	II - 6-175
17	Szmollény Nándor	1860–1915	tanár, várostörténész	II - 6-181
18	Szabados János	1839–1891	újságíró, költő	III - kriptasor - 122
19	Vedres István	1765–1830	mérnök	III - kriptasor - 134
20	Tóth János	1804–1887	pedagógus	III - kriptasor - 139
21	Grassely Gyula	1920–1991	geokémikus, akadémikus, egyetemi tanár	III - 28.
22	Ottovay István	1877–1945	építész	III - 31.
23	Seide Rezső	1860–1932	altábornagy	III - 382.
24	Csefkó Gyula	1878–1954	nyelvész, akadémikus, főiskolai tanár	III - 411.
25	Káldor Jenő	1902–1966	színész	III - 522.
26	Jakobey István	1901–1971	vegyészmérnök	III - 648.
27	Szabó János Győző	1929–1986	régész	IV - kriptasor - 34
28	Somfai László	1907–1972	pedagógus, író	IV - 4-314
29	Huszák István	1906–1995	Kossuth-díjas ideggyógyász, egyetemi tanár	IV - 5-374
30	Junker János	1865–1922	miniszter	IV - 5-396 felszámolva
31	Debreczeni István	1920–1983	állatorvos, főiskolai tanár	IV - 5-396
32	Visy József	1911–1988	klasszika-filológus, egyetemi magántanár	IV - 6-436
33	Meszlényi Antal	1863–1929	táblabíró	IV - 6-468
34	Jobba Gabi	1947–1983	színész	IV - 7-576
35	Szőkefalvi-Nagy Gyula	1887–1953	matematikus, akadémikus, egyetemi tanár	IV - 8-646
36	Szőkefalvi-Nagy Béla	1913–1998	Kossuth-díjas, Állami-díjas matematikus, akadémikus, egyetemi tanár	IV - 8-655
37	Szentiványi Róbert	1880–1961	teológus, főiskolai tanár	IV - 9-678
38	Serfőző Lajos	1930–1994	történész, egyetemi tanár	V - kriptasor - 69
39	Vidákovits Kamilló	1879–1967	sebész, egyetemi tanár	V - 1-6
40	Korda János	1788–1857	honvédeztudós	V - kápolna
41	Dáni Ferenc	1816–1883	főispán	V - kápolna
42	Veszprémy Dezső	1871–1924	kórboncnok, egyetemi tanár	V - 1-31
43	Moholi Károly	1916–1995	JGYTF főigazgató, főiskolai tanár	V - 3-229
44	Altörjay István	1921–1999	gyermekgyógyász, egyetemi tanár	V - 3-261
45	Bakay Nándor	1833–1902	kötélgyáros	V - 7-534
46	Kormos Lajos	1910–1972	színész	V - 8-594
47	Horvai Rezső	1920–1967	vegyész	V - 8-644
48	Kovács István	1919–1970	szülész-nőgyógyász	V - 10-750
49	F. Nagy István	1924–1994	újságíró	V - 11-814
50	Kalmár György	1912–1986	labdarúgó	V - 11-828

Belvárosi temető

51	Vass Géza	1866–1910	újságíró	V - 11-838
52	Vass Mátyás	1837–1903	tanító, szerkesztő	V - 11-839
53	Felkai Béla	1922–1999	orvos, egyetemi tanár	V - 12-871
54	Kőszegi Dénes	1888–1970	gyógyszerkémikus, egyetemi tanár	V - 13-962
55	Uti Giza	1884–1937	színész	VI/A - 2-2 felszámolva
56	Gallé László	1908–1980	zuzmókutató	VI/A - 10-51
57	Czógler Kálmán	1884–1952	biológus	VI/B - 1-7
58	Bogár Kálmán	1880–1929	festőművész	VI/B - 4-257 felszámolva
59	Vlasics Károly	1882–1968	festőművész	VI/B - 13-790
60	Sóvényházy Ferenc	1899–1980	jogász, egyetemi tanár	VI/B 17-1028
61	Pillich Kálmán	1840–1922	főispán, ügyvéd, publicista	VII - 5-447
62	Krámlí András	1910–1988	vegyész, egyetemi tanár	VII - 6-604
63	Mayer Miklós	1848–1903	városi főkertész	VII - 7-624
64	Nyilasi Imre	1936–1986	építész	VII - 7-663
65	Krizsa Ferenc	1935–1985	endokrinológus	VII - 8-778
66	Papp Zoltán	1931–1990	újságíró	VII - 9-851
67	Csizmazia György	1943–2000	múzeumpedagógus	VII - 12-1207
68	Császár József	1926–1996	vegyész, egyetemi tanár	VII - 13-1232
69	Koronváry Kálmán	1872–1964	vezérőrnagy	VII - 13-1237
70	Káté Kálmán	1945–1993	primás	VII/B/5 - 6-5
71	Erdélyi Ignác	1845–1893	nótaszerző	Katonai II - 6-95 jeltelen
72	Vajda László	1909–1968	irodalomtörténész, főiskolai tanár	IX - 1-8
73	Gombay Lajos	1913–1972	fizikus, egyetemi magántanár	IX - 13-1481
74	Jáki Gyula	1898–1958	sebész, egyetemi tanár	X/ díszsírhely 1
75	Tóth László	1895–1958	történész, egyetemi tanár	X/ díszsírhely 2
76	Timár Lajos	1918–1956	botanikus	X/ díszsírhely 3
77	König Péter	1870–1940	zeneszerző	X/ díszsírhely 8
78	Kukovecz Nana	1885–1919	festőművész	X/ díszsírhely 9
79	Berecz János	1882–1938	nőgyógyász, egyetemi tanár	X/ díszsírhely 10
80	Obermayer Ernő	1888–1969	Kossuth-díjas mezőgazdász, akadémikus	X/ díszsírhely 11
81	Kolosváry Gábor	1901–1968	paleontológus, akadémikus, egyetemi tanár	X/ díszsírhely 12
82	Apáthy István	1863–1922	zoológus, akadémikus, egyetemi tanár	X/ díszsírhely 13
83	Kukán Ferenc	1898–1972	szemész, egyetemi tanár	X/ díszsírhely 14
84	Móra Ferenc	1879–1934	író	X/ díszsírhely 15
85	Dinnyés Ferenc	1886–1958	festőművész	X/ díszsírhely 16
86	Komócsin Mihály	1895–1978	politikus	X/ díszsírhely 19
87	Kállay Albert	1843–1922	főispán	X/ díszsírhely 30
88	Varga Ferenc	1837–1906	helytörténész	X/ díszsírhely 34

89	Juhász Gyula	1883–1937	költő	X/ dízsírhely 35
90	Vaszy Viktor	1903–1979	karmester	X/ dízsírhely 37
91	Demeter György	1875–1925	orvos, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 40
92	Reinbold Béla	1875–1927	biokémikus, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 50
93	Szabó József	1882–1929	ideg orvos, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 55
94	Pfeiffer Péter	1862–1947	fizikus, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 58
95	Ditróy Gábor	1884–1950	szemész, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 59
96	Polgár István	1888–1924	szülész-nőgyógyász	X/ dízsírhely 60
97	Herke Sándor	1882–1970	Kossuth-díjas vegyészmérnök, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 64
98	Láng Imre	1899–1972	idegsebész, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 67
99	Tari János	1926–1970	a Szabadtéri Játékok igazgatója	X/ dízsírhely 69
100	Tettamanti Béla	1884–1959	pedagógus, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 70
101	Veress Elemér	1876–1959	orvos, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 71
102	Szukits László	1942–1994	antikvárius	X/ dízsírhely 75
103	Hermann Antal	1851–1926	etnográfus	X/ dízsírhely 76
104	Görgényi Gyula	1901–1959	fül-orr-gégész	X/ dízsírhely 80
105	Batizfalvy János	1895–1960	nőgyógyász, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 81
106	Korpássy Béla	1907–1961	kórboncnok, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 82
107	Dávid Lajos	1889–1962	gyógyszerész, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 83.
108	Rávnay Tamás	1893–1963	bőrgyógyász, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 84
109	Kanyó Béla	1898–1964	immunológus, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 86
110	Jancsó Miklós	1903–1966	Kossuth-díjas farmakológus, akadémikus, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 87.
111	Jancsó Miklósné Gábor Aranka	1922–1981	gyógyszerész, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 87.
112	Erdélyi Mihály	1894–1972	festőművész	X/ dízsírhely 89.
113	Wagner Richárd	1905–1972	klimatológus, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 90
114	Wittmann Tibor	1923–1972	történész, egyetemi tanár	X/ dízsírhely 91
115	Troján Emil	1891–1970	sebész	X - kriptasor 5
116	Koltay Miklós	1925–1970	gyermekgyógyász	X - kriptasor 20
117	Koltay–Kastner Jenő	1892–1985	irodalomtörténész, akadémikus, egyetemi tanár	X - kriptasor 20
118	Szathmári Géza	1897–1978	karmester, zeneszerző	X - kriptasor 50
119	Imre Lajos	1900–1974	Állami-díjas, kémikus, egyetemi tanár	X - kriptasor 78
120	Imre József	1907–2000	talajkémikus	X - kriptasor 82
121	Fazekas I. Gyula	1902–1979	igazságügyi orvos, egyetemi tanár	X - kriptasor 229
122	Gellért Albert	1894–1967	anatómus, egyetemi tanár	X - kriptasor 233
123	Horváth Róbert	1916–1993	statistikus, egyetemi tanár	X - kriptasor 391
124	Shvoy Kálmán	1881–1971	altábornagy	X - kriptasor 396
125	Treer József	1889–1978	fül-orr-gégész	X - kriptasor 460
126	Lugosi Döme	1888–1945	színháztörténész	X - kriptasor 515
127	Rainer Károly	1875–1951	építész	X - kriptasor 611
128	Reizner János	1847–1904	régész, múzeumigazgató	X - 1-45

Belvárosi temető

129	Főkövy Lajos	1851–1900	zenetörténész	X - 1-85 felszámolva
130	Schmidt Henrik	1877–1953	nyelvész, akadémikus, egyetemi tanár	X - 2-136
131	Szenes Tibor	1908–1992	radiológus, egyetemi tanár	X - 4-262
132	Polner Ödön	1865–1961	jogász, akadémikus, egyetemi tanár	X - 4-290
133	Nyilasy Sándor	1873–1934	festőművész	X - 5-415
134	Berkesy László	1897–1967	belgyógyász, egyetemi magántanár	X - 6-434
135	Keméndyné Drucker Irma	1838–1912	pedagógus	X - 6-438
136	Szepesváry Iván	1883–1978	vízimérnök	X - 7-528
137	Huhn András	1947–1985	matematikus	X - 9-710
138	Bába Sándor	1849–1914	nyomdász	X - 10-738
139	Z. Nagy Bálint	1952–1994	cukrász	X - 11-804
140	Aradi Gerő	1829–1892	színikazgató	X - 11-815 felszámolva
141	Madácsy László	1907–1983	irodalomtörténész, egyetemi tanár	X - 13-912
142	Sziráky József	1829–1899	a „Halasbicska” készítője	X - 13-931
143	Simonffy István	1889–1957	vezérőrnagy	X - 15-1039
144	Magyar László	1900–1971	újságíró	X - 15-1108
145	Klauzál Gábor	1804–1866	miniszter	XI - kriptasor 163
146	Maróthy Andor	1918–1986	úszó	XI - 1-13
147	Czibula Antal	1879–1953	politikus	XI - 2-67
148	Csongor Győző	1915–1997	helytörténész	XI - 2-68
149	Farkas Béla	1884–1967	zoológus, egyetemi tanár	XI - 2-112
150	Tonelli Sándor	1882–1950	író	XI - 2-131
151	Pleplár Lajos	1869–1962	altábornagy	XI - 4-270
152	Aigner Károly	1884–1934	főispán	XI - 7-419
153	Mezősi József	1914–1997	geológus, egyetemi tanár	XI - 10-632
154	Hansági Ferenc	1905–1979	mesterszakács	XI - 11-707
155	Kövér Béla	1928–1994	bábszínház-igazgató	XII - kriptasor 40
156	Halmos Miklós	1931–1974	vegyész	XII - kriptasor 50
157	Moór Elemér	1891–1974	nyelvész, főiskolai tanár	XII - kriptasor 55
158	Beretzk Péter	1894–1973	ornitológus	XII - kriptasor 59
159	Back Bernát	1871–1953	nagyiparos	XII - kriptasor 151
160	Sugár Mihály	1903–1976	színész	XII - kriptasor 153
161	Kovács Ödön	1883–1954	orvos	XII - kriptasor 226
162	Almási Elemér	1919–1985	Állami-díjas, vegyész-mérnök	XII - kriptasor 237
163	Boros József	1870–1925	orvos	XII - kriptasor 243
164	Raggamby-Fluck András	1892–1964	író	XII - kriptasor 277
165	Répássy Mihály	1800–1849	honvédtábornok	XII - 2-132
166	Mihalik Kálmán	1896–1922	zeneszerző	XII - 4-228
167	Sipos László	1918–1944	filmrendező	XII - 4-285

168	Sipos Iván	1897–1938	író	XII - 4-289
169	Szigethy Vilmos	1877–1956	újságíró	XII - 5-297
170	Pálffy-Budinszky Endre	1902–1968	mérnök	XII - 7-436
171	Szőgi Endre	1898–1972	zenepedagógus	XII - 9-566
172	Szalay László	1920–1997	fizikus, egyetemi tanár	XII - 9-597
173	Waltner Károly	1894–1981	orvos, egyetemi tanár	XII - 9-620
174	Purjesz Béla	1884–1959	belgyógyász, egyetemi tanár	XII - 10-666
175	Budó Ágoston	1914–1969	Kossuth-díjas, fizikus, akadémikus, egyetemi tanár	XII - 10-704
176	Fehér Károly	1928–1994	Állami-díjas, növénynevelő, főiskolai tanár	XIII - 5-207
177	Kókay István	1896–1976	nótaszerző	XV/3 - 4-66
178	Vámos Rezső	1913–1977	mikrobiológus	XV/6 - 1-14
179	Szabó Dénes	1901–1978	sebész, egyetemi magántanár	XV/6 - 5-104
180	Karády István	1904–1974	orvos, egyetemi tanár	XVII - dízsírhely 1
181	Hegedűs András	1923–1975	irodalomtörténész, főiskolai tanár	XVII - dízsírhely 13
182	Horváth Imre	1926–1979	biológus, egyetemi tanár	XVII - dízsírhely 19/20
183	Fodor Géza	1927–1977	matematikus, akadémikus, egyetemi tanár	XVII - dízsírhely 21/22
184	Kalmár László	1905–1976	Kossuth-díjas, Állami-díjas, matematikus, akadémikus, egyetemi tanár	XVII - dízsírhely 23/24
185	Szontágh Ferenc	1919–1975	nőgyógyász, egyetemi tanár	XVII - dízsírhely 25
186	Ivánovics György	1904–1980	Kossuth-díjas, akadémikus, mikrobiológus, egyetemi tanár	XVII - dízsírhely 26/27
187	Imre József	1930–1980	sebész	XVII - dízsírhely 28
188	Petri Gábor	1914–1985	Állami-díjas, sebész, egyetemi tanár	XVII - dízsírhely 30/31
189	Boros Mihály	1934–1986	orvos, egyetemi tanár	XVII - dízsírhely 33/34
190	Cserháti István	1930–1986	belgyógyász, egyetemi tanár	XVII - dízsírhely 35/36
191	Ladvánszky József	1889–1940	politikus	XVII - dízsírhely 43/44
192	Pólay Elemér	1915–1988	jogász, egyetemi tanár	XVII - dízsírhely 77/78
193	Tápai Antal	1902–1986	szobrászművész	XVIII - dízsírhely (A/1)-1
194	Szekeres Mihály	1945–1994	képzőművész	XVIII - dízsírhely (A/1)-5
195	Bódás Péter	1936–1997	zeneművész	XVIII - dízsírhely (A/1)-6

196	Both Ödön	1924–1985	jogász	XVIII - dízsírhely (C/1)-5
197	Kanyó Zoltán	1940–1985	irodalomtörténész	XVIII - dízsírhely (C/1)-11
198	Bezeredy István	1915–1987	könyvtáros	XVIII - dízsírhely (C/2)-33
199	Zoltánfy István	1944–1988	festőművész	XVIII - dízsírhely (D/1)-37
200	Fontos Sándor	1920–1991	festőművész	XVIII - dízsírhely (D/2)-48
201	Szórady István	1926–1990	gyermekgyógyász	XVIII - dízsírhely (D/2)-49
202	Farkasinszky Teréz	1933–1992	orvos	XVIII - dízsírhely (D/2)-50
203	Sas Mihály	1924–1997	szülész-nőgyógyász, egyetemi tanár	XVIII - dízsírhely (D/2)-51
204	Tóth Károly	1914–1992	fogorvos, egyetemi tanár	XVIII - dízsírhely (D/2)-52
205	Bátyai Jenő	1933–1994	helytörténész, mérnök	XVIII - dízsírhely (D/2)-53
206	Mentes József	1925–1996	színész	XVIII - dízsírhely (D/2)-54/55
207	Martonyi János	1910–1981	jogász, egyetemi tanár	XIX/3 - 6-94
208	Thernez Vilmos	1896–1976	molnármester	XIX/6 - 8-122
209	Karácsonyi Béla	1919–1995	Kossuth-díjas, történész, könyvtárigazgató	XX/1 - 2-31
210	Nagy Károly	1932–2001	jogász, egyetemi tanár	XX/3 - 3-35
211	Nacsády József	1924–1987	irodalomtörténész	XXI/1 - 2-66
212	Csík Lajos	1902–1962	orvos, akadémikus, egyetemi tanár	XXI/1 - 2-78
213	Klivényi Ferenc	1926–1987	vegyész	XXI/1 - 3-110
214	Dévény István	1890–1978	víz mérnök	XXI/1 - 4-122
215	Suki Béla	1930–1982	filozófus	XXI/2 - 3-89
216	Bruder János	1913–1982	növénynevelő	XXII/2 - 1-37
217	Szemendrey István	1936–1998	költő	XXII/3 - 6-177
218	Péczely György	1929–1984	klimatológus, egyetemi tanár	XXIII/2 - 6-207
219	Vad János	1925–1999	Állami-díjas, olajbányász	XXVIII - 4-8
220	Máriáss József	1920–1991	színész	XXXI - 2-43
221	Benda Balázs	1964–1992	képzőművész	XXXI - 14-310
222	Benedek László	1901–1977	vegyész, növénynevelő	Kupola 537
223	Rózsa Éva	1930–1975	pedagógus	Régi kolumbárium 49.
224	Szabady István	1910–1992	operaénekes	U/XI/1 - 1-50
225	Fülöp János	1929–1983	író	U/XI/1 - 2-276
226	Enesei Ernő	1930–1997	Állami-díjas, szakmunkás	U/XI/5 - 1-9
227	Somorjai Ferenc	1900–1981	növénynevelő	U/C - 1-33

Belvárosi temető – Izraelita temető

228	Oláh János	1920–1982	Kossuth-díjas, állami gazdaság igazgató	U/C - 1-41
229	Greguss Pál	1889–1984	Kossuth-díjas, botanikus, egyetemi tanár	U/C - 1-52
230	Várnagy Lajos	1921–1997	hegedűművész	U/D - 3-147
231	Dorogi Imre	1890–1976	festőművész	U/E - 2-44
232	Inczeffi Géza	1906–1974	nyelvész, főiskolai tanár	U/G - 3-75
233	Sándor Lajos	1918–1978	díszlettervező	U/J - 1-59
234	Murányi László	1927–1979	gyermekgyógyász	U/K - 1-50
235	Novák István	1906–1978	gyógyszerész, egyetemi tanár	U/K - 2-103
236	Károlyi István	1900–1980	színművész	U/L - 1-50
237	Marosi Károly	1921–1988	színész	U/N - 1-72
238	Toldi István	1925–1991	Kossuth-díjas, tanár	U/S - 1-1
239	Petri Csathó Ferenc	1945–1997	költő	U/U - 3-77
240	Erdei Péter	1928–2001	Állami-díjas, növénynevelő	F/4-2-20
241	Simády Béla	1931–1993	Állami-díjas, mérnök	VGV-bal XXII-6
242	Katona András	1922–1989	színművész	VGV-jobb IV-4
243	Tildy Zoltán	1917–1994	fotóművész, természetvédelmi szakértő	Új BP/1-1-25

Izraelita temető

244	Engel Lajos	1860–1912	nyomdász	3-8-9/10
245	Kulinyi Zsigmond	1854–1905	újságíró	3-10-10
246	Pick Márk	1843–1892	szalámigyáros	6-12-16
247	Löv Lipót	1811–1875	főrabbi	10-2-4
248	Biedl Samu	1872–1938	fűrészgéáros	10-4-6/7
249	Cserő Ede	1863–1939	újságíró	10-4-13/14
250	Löv Immánuel	1854–1944	főrabbi, orientalista	10-5-10
251	Várnay Lipót	1856–1905	nyomdász	23-1-1
252	Balassa Armin	1861–1924	újságíró	29-1-9/10
253	Feuer Nathaniel	1844–1902	szemész	35-1-3
254	Kun József	1874–1912	író	41-7-2/3
255	Fehér Poldi	1846–1914	hegedűművész	47-5-8
256	Geréb György	1923–1982	pszichológus, főiskolai tanár	48-5-4
257	Heller Ödön	1878–1919	festőművész	54-7-1
258	Sugár Jenő	1898–1949	színész	54-10-4
259	Julesz Miklós	1904–1972	Kossuth-díjas, orvos, akadémikus, egyetemi tanár	63-5-14/15
260	Erdélyi Jenő	1881–1971	fül-orr-gégész, egyetemi tanár	63-6-14/15
261	Lengyel Vilma	1893–1983	újságíró	63-6-14/15
262	Liebmann Béla	1899–1996	fotóművész	70-6-1
263	Balla Jenő	1869–1935	hírlapíró	75-1-6
264	Pick Jenő	1881–1968	szalámigyáros	98-2-4

Református temető

265	Katona Antal	1812–1881	vízépítő mérnök	B/1-I/II-14/15
266	Horváth István	1922–1941	rendező	B/3-I-7/8
267	Gárdos Sándor	1892–1947	újságíró	B/3-III-20 felszámolva
268	Kiss Ernő	1909–1941	ellenálló	B/5-VIII-25
269	Makó Lajos	1854–1908	színiigazgató	B/13-I-24/25
270	Békefi Antal	1859–1907	újságíró	C/2-III/IV-1/2
271	Munkácsy György	1914–1981	lelkész	C/2-V-6/7
272	Gulyás Sándor	1933–1996	botanikus	C/3-III-11/12
273	Miháltz István	1897–1964	geológus, egyetemi tanár	D/1-II-8
274	Dézi Lajos	1868–1932	irodalomtörténész, akadémikus, egyetemi tanár	D/2-I-5
275	Jancsó Miklós	1868–1930	belgyógyász, egyetemi tanár	D/2-I-12/13
276	Buday Árpád	1879–1939	régész, egyetemi tanár	D/2-I-30
277	Herepei János	1891–1970	muzeológus	D/2-II-12/13
278	Faredin Imre	1922–1997	gyógyszerész, egyetemi tanár	D/4-I-2
279	Dirner Zoltán	1903–1988	gyógyszerész, egyetemi tanár	E/2-I-9/10
280	Makai Lajos	1914–1975	fizikus	E/2-II-28
281	Vasvári Miklós	1913–1999	motorcsónak-versenyző, Európa-bajnok	E/2-III-15/16
282	Sipka Imre	1929–2000	mérnök	E/3-I-34/35
283	Sós Györgyné	1924–1998	tekész	E/3-II-1/2
284	Aldobolyi Nagy Miklós	1911–1973	hidrogeológus, főiskolai tanár	E/3-II-25
285	Újlaki Antal	1867–1921	újságíró	E/3-IV-43
286	Nyíri Antal	1907–2000	nyelvész, egyetemi tanár	E/4-IV-10/11

Evangélikus temető

287	Háznagy András	1913–1987	gyógyszerész	III-4-4/6
288	Károlyi Lajos	1877–1927	festőművész	IV-1-30
289	Scherer Lajos	1874–1957	író	IV-3-19
290	Csillik Bertalan	1889–1978	műfordító	V-4-4
291	Heiner Lajos	1889–1943	bőrgyógyász	VI-1-26
292	Heiner Lajos	1931–1996	ideggyógyász	VI-1-26
293	Benkő Sándor	1912–1971	belgyógyász	VIII-1-5/6

Dugonics-temető

294	Csapó Árpád	1918–1981	orvos, egyetemi tanár	I/B-2-5
295	Németh András	1924–1999	sebész	I/B-17-12

Dugonics-temető– Alsóvárosi temető

296	Kószó István	1861–1932	politikus	II/A-16-15
297	Csenkey Geyza	1884–1942	vezérőrnagy	II/A-16-15
298	Déry Mária	1933–1988	színész	III/B-3-1
299	Kelemen László	1895–1967	jogász, egyetemi tanár	IV/B-4-17
300	Lajer Dezső	1880–1938	szakszervezeti vezető	IV/B-4-27 felszámolva
301	Felmayer Antal	1798–1873	képfestő	IV/B-7/8-1
302	Magyar Ede	1877–1912	építész	IV/D-1/2-1
303	Malina Gyula	1853–1918	vízimérnök	IV/D-7-6
304	Dugonics András	1740–1818	író	V/B-9/a-11
305	Herczeg Vilmos	1883–1965	színész	V/B-10-20
306	Littke Aurél	1872–1944	földrajzi író	V/B-10-26
307	Eperjessy Kálmán	1893–1976	történész, főiskolai tanár	V/B-11-15
308	Boros Frigyes	1824–1892	vízimérnök	V/B-11-23 felszámolva
309	Kálmány Lajos	1852–1919	folklorista	V/B-16-10
310	Békés Ferenc	1914–1999	Állami-díjas, pedagógus	V/B-16-11
311	Horváth János	1922–1970	fizikus	VII-3-6
312	Süvegh Mihály	1859–1931	kertész	VII/A-8-3
313	Birkás Géza	1879–1951	irodalomtörténész, egyetemi tanár	VIII-3/4-5
314	Firbás Nándor	1863–1932	tanár	VIII-4-29
315	Heckmann István	1850–1937	politikus	IX/A-5-7
316	Szél Imréné	1919–1997	Állami-díjas, konzervgyári munkás	XI-11-8
317	Koczka Károly	1926–1978	vegyész	XII-10-27
318	Dobay Gyula	1870–1937	főispán	Körönd Bal 3-7
319	Lázár György	1851–1915	polgármester	Körönd Bal 3-14

Alsóvárosi temető

320	Ertsey Péter	1921–1971	könyvtáros, szerkesztő	I/C-I-47
321	Cserzy Mihály	1865–1925	író	II/A-VIII-9
322	Kocsis Lajos	1947–2000	labdarúgó olimpiai bajnok	II/C-XVI-10
323	Riesz Béla	1931–1986	pedagógus	IV/A-XIV-243
324	Merényi Varga László	1942–1975	irodalomtörténész	IV/B-VI-78
325	Bubori István	1920–1990	tekésző	IV/C-IX-218
326	Oltványi Pál	1823–1909	pap	Kápolnai sírbolt
327	Kesselyák Adorján	1906–1951	zoológus, főiskolai tanár	K/42
328	Bálint Sándor	1904–1980	néprajzkutató, egyetemi tanár	VI/B-sírkertsor 4
329	Tandari János	1940–2001	autóversenyző	VIII/A-II-39

Gyevi temető

330	Kovács János	1852–1918	etnográfus	VI/B-8-23 felszámolva
331	Lukács István	1901–1967	cimbalomművész	VII-13-14 jeltelen

Kiskundorozsmai temető

332	Horváth István	1891–1919	tanító	III-14-46
333	Nagy Józsefné	1938–1997	Állami-díjas, textilgyári munkás	IV-1-33
334	Ézsiás Lajos	1932–1998	Állami-díjas, autóbuszvezető	VIII-16-31
335	Haraszthy Lajos	1881–1959	költő	XIII-2-27

Újszegedi temető

336	Mikola Tibor	1936–2000	nyelvész, egyetemi tanár	I-1-43
337	Demeter Ferenc	1876–1949	kertész	V-9-1
338	Szöke Béláné	1928–1999	Állami-díjas, konzervgyári munkás	V-9-2
339	Ormos Gerő Vilmos	1907–1987	író	XX-10-7
340	Udvarhelyi Kendoff Károly	1903–1992	geográfus, főiskolai tanár	református jobb-1-1
341	Tokaji Géza	1926–1996	jogász	református jobb-4-13/15

Tápéi temető

342	Acs György	1890–1967	táncos	II-6-10
-----	------------	-----------	--------	---------

volt Rókusi temető

343	Jánoska Tivadar	1891–1960	festőművész	felszámolva
-----	-----------------	-----------	-------------	-------------

volt Rabtemető

344	Kovács József	1926–1958	főkönyvelő	felszámolva
345	Vajgel Mihály	1932–1961	zenész	felszámolva
346	Nyemcsók György	1932–1961	„fölkelő”	felszámolva

Fogadalmi templom, kriptá

347	Klebensberg Kúnó	1875–1932	miniszter	
348	Foerk Ernő	1868–1934	építész	
349	Somogyi Szilveszter	1872–1934	polgármester	
350	Glattfelder Gyula	1874–1943	püspök	
351	Juhász Kálmán	1892–1966	teológus, főiskolai tanár	
352	Pálfy József	1874–1944	polgármester	
353	Perbíró József	1908–1991	jogász, egyetemi tanár	

Fogadalmi templom, kolumbárium

354	Kátay Endre	1926–1999	színész	A/9
355	Bakonyi Tibor	1934–1982	építésmérnök	A/16
356	Kemenes Béla	1928–2000	jogász, egyetemi tanár	A/47

Móra Ferenc Múzeum

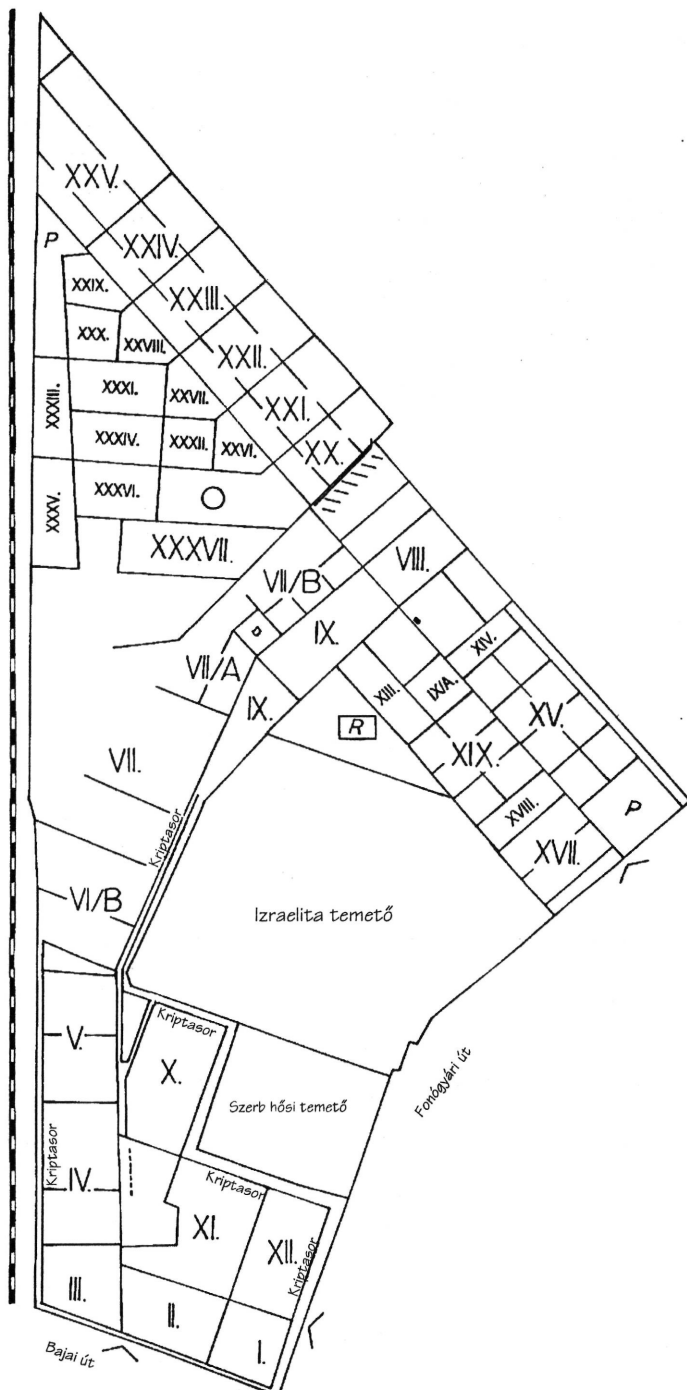
357	Lucs Ferenc	?–1995	műgyűjtő	urnája a szobra talapzatában
-----	-------------	--------	----------	------------------------------

Névmutató

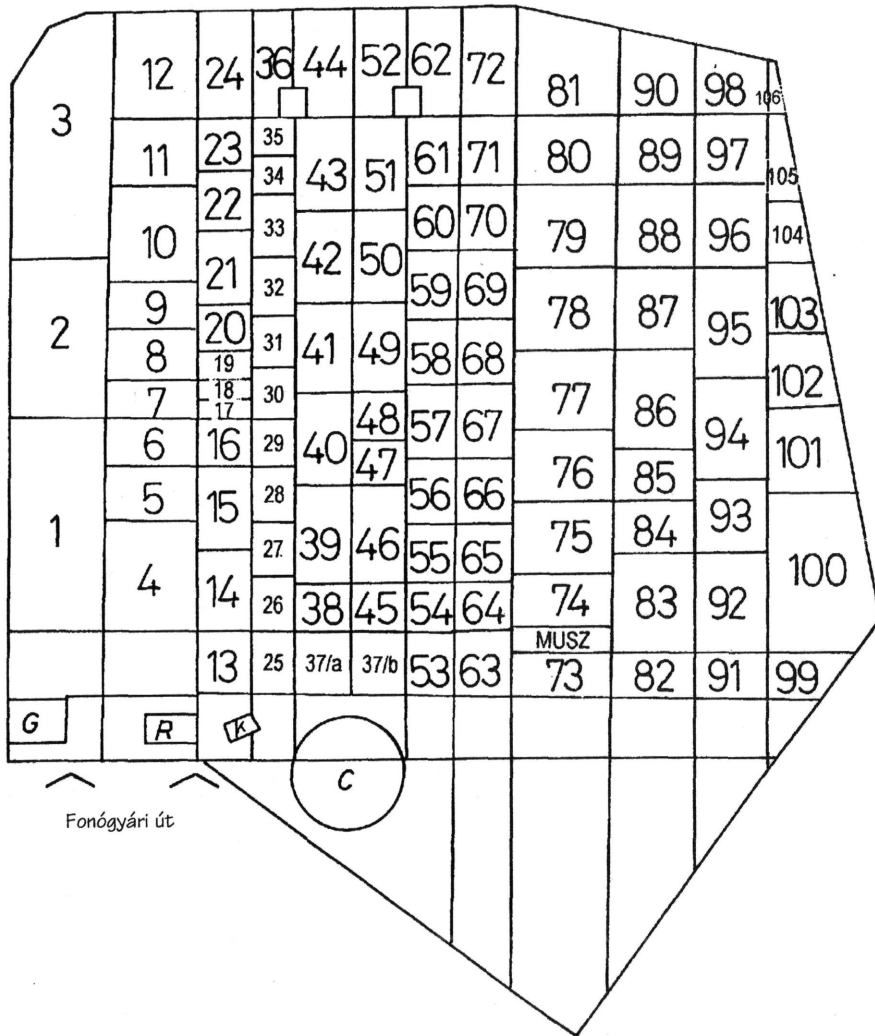
Ablaka István	9	Benda Balázs	221	Czögler Kálmán	57
Ács György	342	Benedek László	222	Csapó Árpád	294
Aigner Károly	152	Benkő Sándor	293	Császár József	68
Aldobolyi Nagy Miklós	284	Berecz János	79	Csefkó Gyula	24
Almási Elemér	162	Beretz Péter	158	Csenkey Geyza	297
Altörjay István	44	Berkesy László	134	Cserháti István	190
Apáthy István	82	Bezerédy István	198	Cserő Ede	249
Aradi Gerő	140	Biedl Samu	248	Cserzy Mihály	321
Bába Sándor	138	Birkás Géza	313	Csik Lajos	212
Back Bernát	159	Bódás Péter	195	Csillik Bertalan	290
Bakay Nándor	45	Bogár Kálmán	58	Csizmazia György	67
Bakonyi Károly	5	Boros Frigyes	308	Csongor Győző	148
Bakonyi Tibor	355	Boros József	163	Dáni Ferenc	41
Balassa Armin	252	Boros Mihály	189	Dankó Pista	2
Bálint Sándor	328	Both Ödön	196	Dávid Lajos	107
Balla Jenő	263	Bruder János	216	Debreczeni István	31
Batizfalvy János	105	Bubori István	325	Demeter Ferenc	337
Bátyai Jenő	205	Buday Árpád	276	Demeter György	91
Békefi Antal	270	Budó Ágoston	175	Déry Mária	298
Békés Ferenc	310	Czibula Antal	147	Dévény István	214

Dézi Lajos	274	Hegedűs András	181	Kemenes Béla	356
Dinnyés Ferenc	85	Heiner Lajos	291	Kesselyák Adorján	327
Dirner Zoltán	279	Heiner Lajos	292	Kiss Ernő	268
Ditróy Gábor	95	Heller Ödön	257	Kiss Ferenc	7
Dobay Gyula	318	Herczeg Vilmos	305	Klauzál Gábor	145
Dorogi Imre	231	Herepei János	277	Klebelsberg Kúnó	347
Dugonics András	304	Herke Sándor	97	Klivényi Ferenc	213
Endrényi Lajos	6	Hermann Antal	103	Koczka Károly	317
Enesei Ernő	226	Horvai Rezső	47	Kocsis Lajos	322
Engel Lajos	244	Horváth Imre	182	Kókay István	177
Eperjessy Kálmán	307	Horváth István	266	Kolosváry Gábor	81
Erdei Péter	240	Horváth István	332	Koltay–Kastner Jenő	117
Erdélyi Ignác	71	Horváth János	311	Koltay Miklós	116
Erdélyi Jenő	260	Horváth Róbert	123	Komócsin Mihály	86
Erdélyi Mihály	112	Huhn András	137	Korda János	40
Ertsey Péter	320	Huszák István	29	Kormos Lajos	46
Ézsiás Lajos	334	Imre József	120	Koronváry Kálmán	69
F. Nagy István	49	Imre József	187	Korpássy Béla	106
Faredin Imre	278	Imre Lajos	119	Kozsó István	296
Farkas Béla	149	Inczeffi Géza	232	Kovács István	48
Farkasinszky Teréz	202	Ivánovics György	186	Kovács János	330
Fazekas I. Gyula	121	Jáki Gyula	74	Kovács József	344
Fehér Károly	176	Jakobey István	26	Kovács Ödön	161
Fehér Poldi	255	Jancsó Miklós	110	König Péter	77
Felkai Béla	53	Jancsó Miklós	275	Kőszegi Dénes	54
Felmayer Antal	301	Jancsó Miklósné		Kövér Béla	155
Ferenczi Imre	14	Gábor Aranka	111	Krámlí András	62
Feuer Nathaniel	253	Jánoska Tivadar	343	Krizsa Ferenc	65
Firbás Sándor	314	Jobba Gabi	34	Kukán Ferenc	83
Fodor Géza	183	Juhász Gyula	89	Kukovecz Nana	78
Foerk Ernő	348	Juhász Kálmán	351	Kulinyi Zsigmond	245
Fontos Sándor	200	Julesz Miklós	259	Kun József	254
Főkövy Lajos	129	Junker János	30	Ladvánszky József	191
Fülöp János	225	Káldor Jenő	25	Lajer Dezső	300
Gallé László	56	Kállay Albert	87	Láng Imre	98
Gárdos Sándor	267	Kálmány Lajos	309	Lázár György	319
Gellért Albert	122	Kalmár György	50	Lengyel Vilma	261
Geréb György	256	Kalmár László	184	Liebmann Béla	262
Glattfelder Gyula	350	Kanyó Béla	109	Littke Aurél	306
Gombay Lajos	73	Kanyó Zoltán	197	Löw Immanuel	250
Görgényi Gyula	104	Karácsonyi Béla	209	Löw Lipót	247
Grassely Gyula	21	Karády István	180	Lucs Ferenc	357
Greguss Pál	229	Károlyi István	236	Lugosi Döme	126
Gulyás Sándor	272	Károlyi Lajos	288	Lukács István	331
Habermann Gusztáv	16	Kátay Endre	354	Madácsy László	141
Halmos Miklós	156	Káté Kálmán	70	Magyar Ede	302
Hansági Ferenc	154	Katona András	242	Magyar László	144
Haraszthy Lajos	335	Katona Antal	265	Makai Lajos	280
Háznagy András	287	Kelemen László	299	Makó Lajos	269
Heckmann István	315	Keméndyné Drucker Irma ..	135	Malina Gyula	303

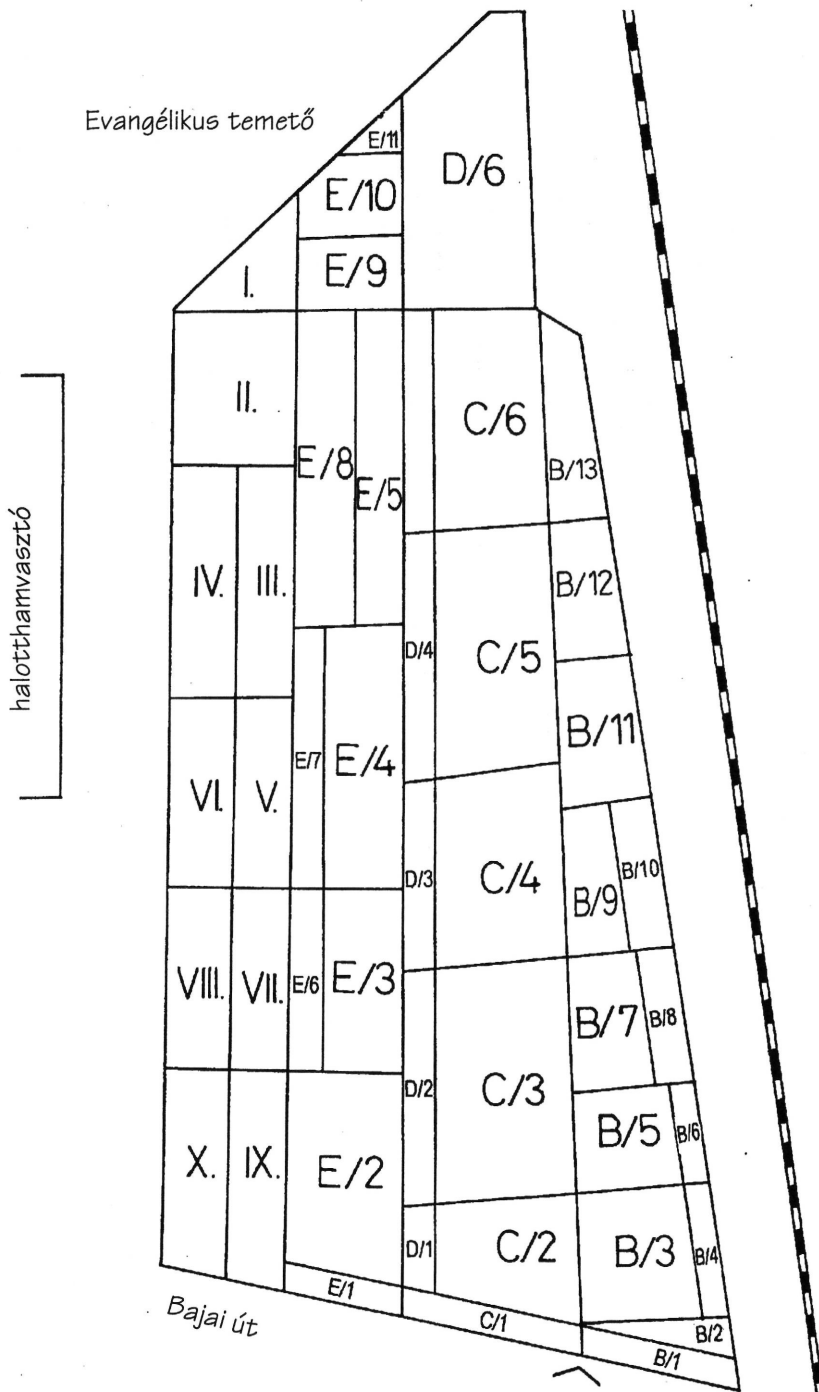
Máriáss József	220	Rapaics Radó	1	Szőkefalvi-Nagy Béla	36
Marosi Károly	237	Rávnay Tamás	108	Szőkefalvi-Nagy Gyula	35
Maróthy Andor	146	Reinbold Béla	92	Szöri József	15
Martonyi János	207	Reizner János	128	Szukits László	102
Mayer Miklós	63	Répássy Mihály	165	Tandari János	329
Mentes József	206	Riesz Béla	323	Tápai Antal	193
Merényi Varga László	324	Rózsa Éva	223	Tari János	99
Meszlényi Antal	33	Sándor Lajos	233	Tettamanti Béla	100
Mezősi József	153	Sas Mihály	203	Thernesz Vilmos	208
Mihalik Kálmán	166	Sávay Gyula Balázs	12	Tildy Zoltán	243
Miháltz István	273	Scherer Lajos	289	Timár Lajos	76
Mikola Tibor	336	Schmidt Henrik	130	Tokaji Géza	341
Moholi Károly	43	Seide Rezső	23	Toldi István	238
Moór Elemér	157	Serfőző Lajos	38	Tonelli Sándor	150
Móra Ferenc	84	Shvoy Kálmán	124	Tóth János	20
Munkácsy György	271	Simády Béla	241	Tóth Károly	204
Murányi László	234	Simonffy István	143	Tóth László	75
Nacsády József	211	Sipka Imre	282	Tömörkény István	10
Nagy Józsefné	333	Sipos Iván	168	Tömörkény László	11
Nagy Károly	210	Sipos László	167	Treer József	125
Németh András	295	Somfai László	28	Troján Emil	115
Novák István	235	Somogyi Szilveszter	349	Udvarhelyi Kendoff	
Nyemcsók György	346	Somorjai Ferenc	227	Károly	340
Nyilasi Imre	64	Sós Györgyné	283	Újlaki Antal	285
Nyilasy Sándor	133	Sövényházy Ferenc	60	Úti Giza	55
Nyíri Antal	286	Sugár Jenő	258	Vad János	219
Obermayer Ernő	80	Sugár Mihály	160	Vajda László	72
Oláh János	228	Suki Béla	215	Vajgel Mihály	345
Oltványi Pál	326	Süvegh Mihály	312	Vámos Rezső	178
Ormos Gerő Vilmos	339	Szabados János	18	Varga Ferenc	88
Ottovay István	22	Szabady István	224	Várnagy Lajos	230
Pálffy-Budinszky Endre	170	Szabó Dénes	179	Várnay Lipót	251
Pálfy József	352	Szabó János Győző	27	Vass Géza	51
Papp Zoltán	66	Szabó József	93	Vass Mátyás	52
Péczely György	218	Szalay József	8	Vasvári Miklós	281
Perbíró József	353	Szalay László	172	Vaszy Viktor	90
Petri Csathó Ferenc	239	Szathmári Géza	118	Vedres István	19
Petri Gábor	188	Szekeres Mihály	194	Veress Elemér	101
Pfeiffer Péter	94	Szél Imréné	316	Veszprémy Dezső	42
Pick Jenő	264	Szemendrey István	217	Vidákovits Kamilló	39
Pick Márk	246	Szenes Tibor	131	Vinkler László	13
Pillich Kálmán	61	Szentiványi Róbert	37	Visy József	32
Pleplár Lajos	151	Szepesváry Iván	136	Vlasics Károly	59
Pólay Elemér	192	Szigethy Vilmos	169	Wagner Richárd	113
Polgár István	96	Sziráky József	142	Waltner Károly	173
Polner Ödön	132	Szmollény Nándor	17	Wanie András	3
Purjesz Béla	174	Szontágh Ferenc	185	Wanie Rezső	4
Raggamby-Fluck		Szórády István	201	Wittmann Tibor	114
András	164	Szögi Endre	171	Z. Nagy Bálint	139
Rainer Károly	127	Szöke Béláné	338	Zoltánfy István	199

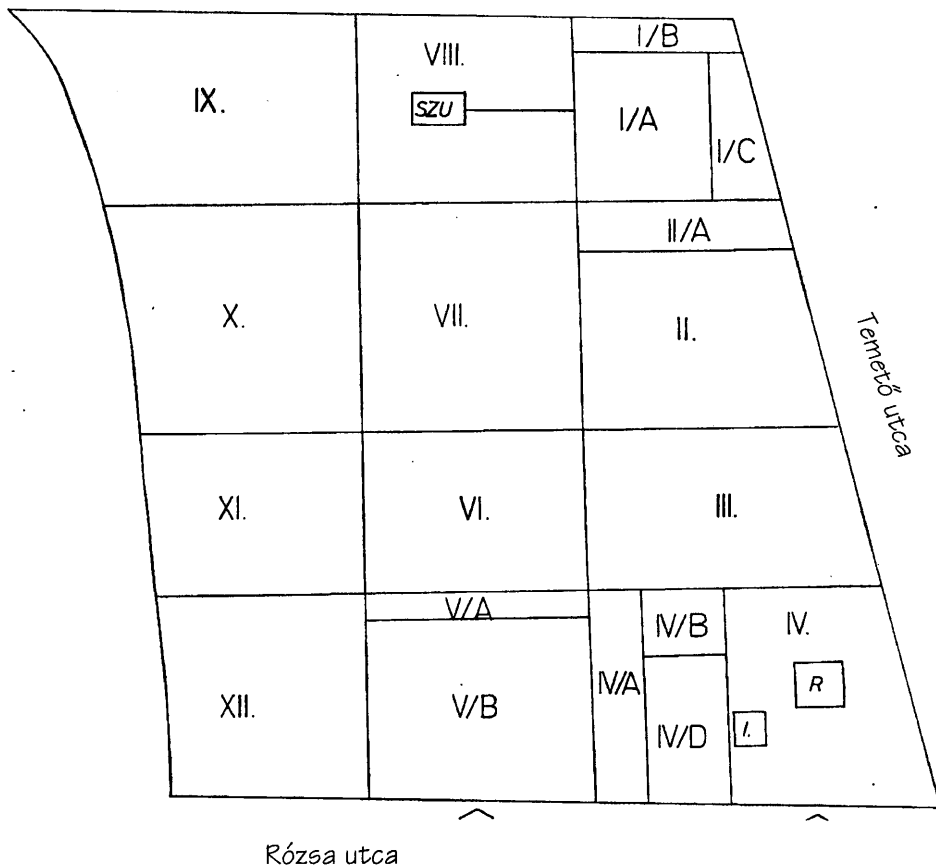

Szeged, Belvárosi temető

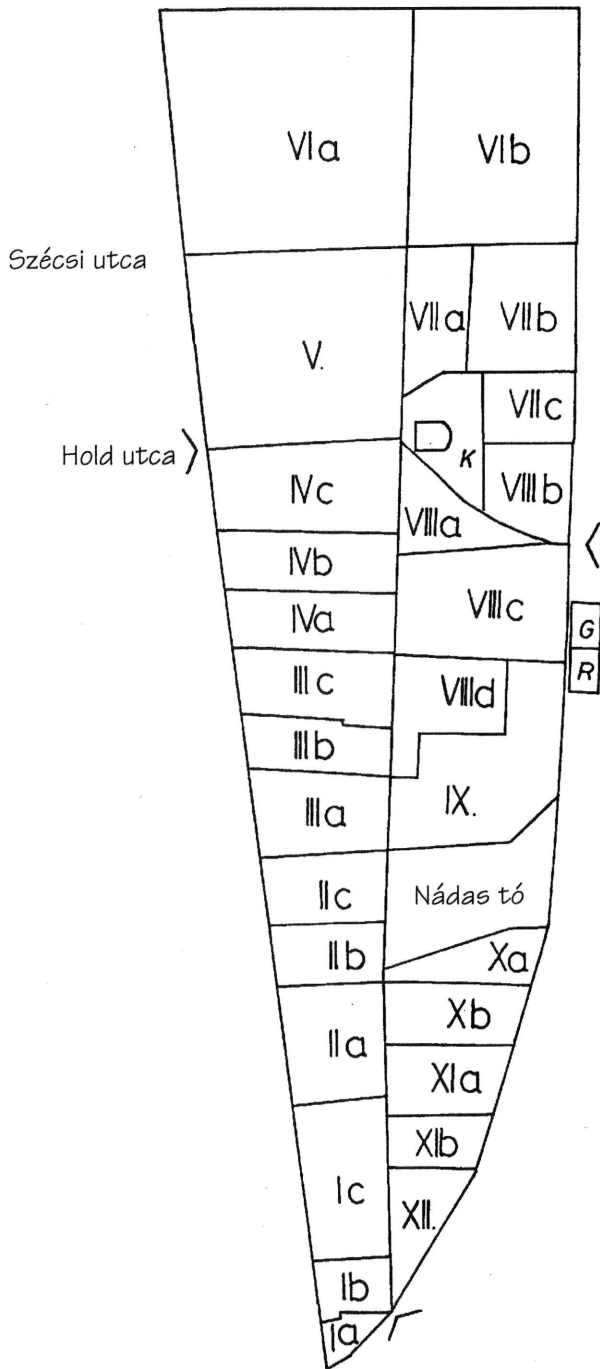

Szeged, Izraelita temető

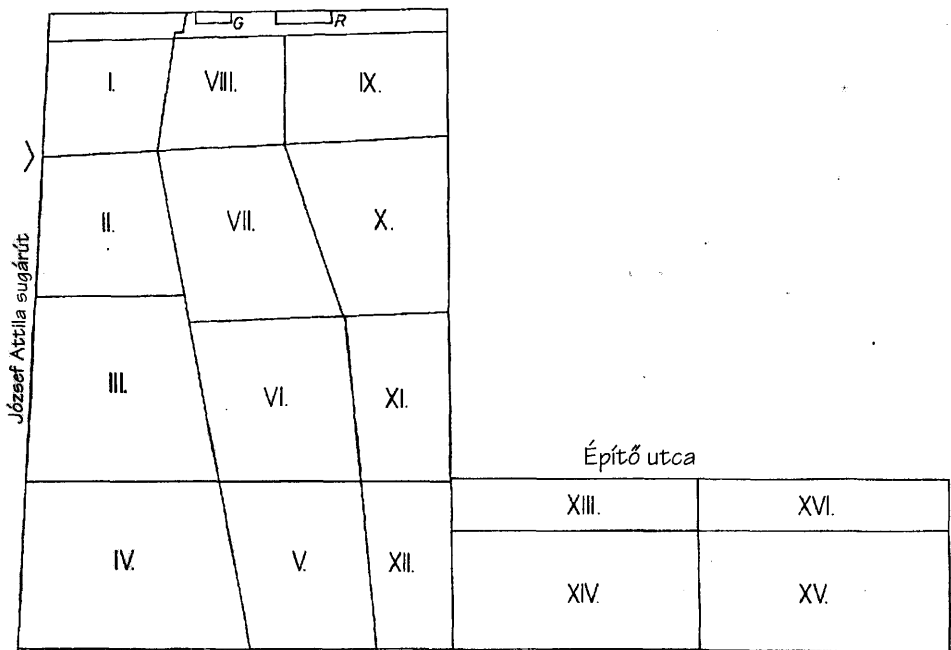

Szeged, Dugonics-temető

Szeged, Alsóvárosi temető

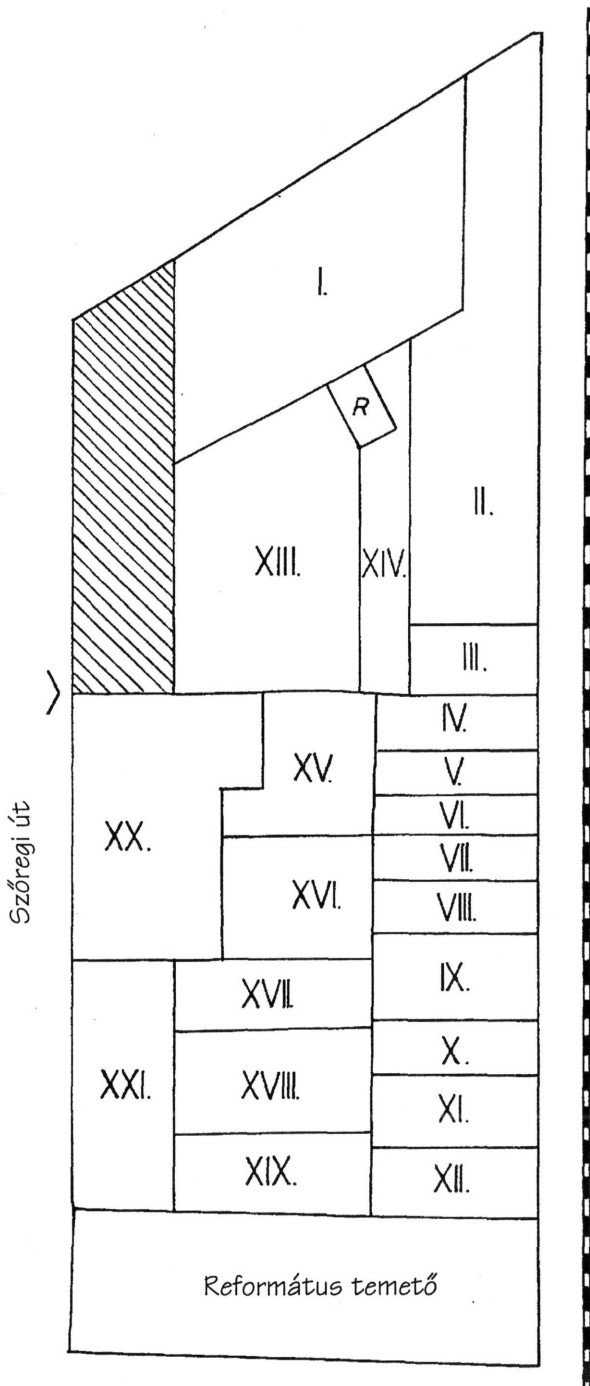

Szeged, Gyevi temető

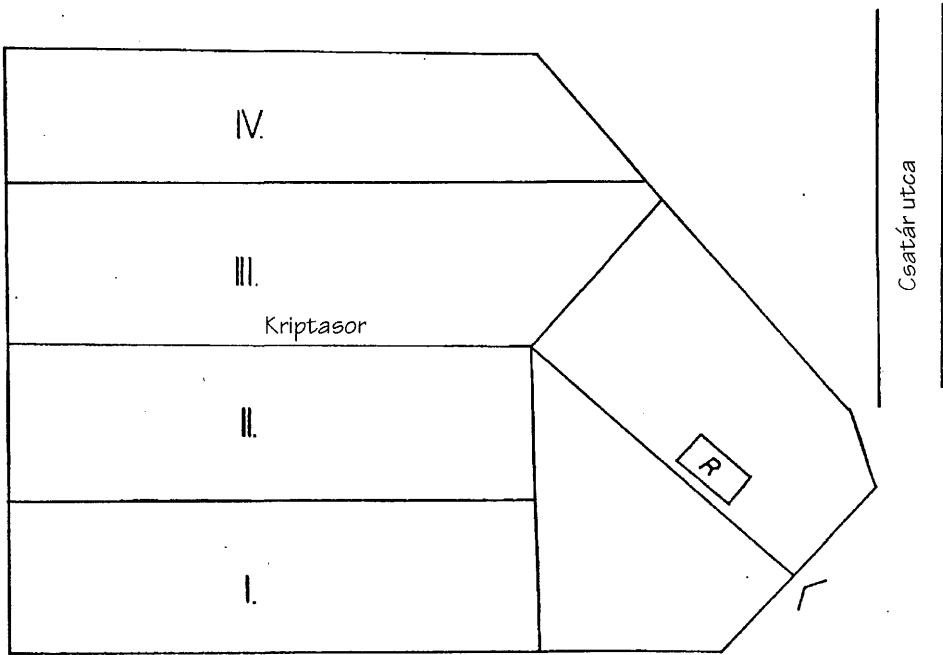
XX.	XV.	X.	V.
XIX.	XIV.	IX.	IV.
XVIII.	XIII.	VIII.	III.
R			
XVII.	XII.	VII.	II.
XVI.	XI.	VI.	I.

Nyugati sor

Szeged, Kiskundorozsmai temető

Szeged, Újszegedi temető

Szeged, Tápéi temető

Tömörkény István írásai a Szegedi Naplóban

KRASZNAI ATTILÁNÉ – LOVÁSZI JÓZSEFNÉ

(Somogyi-könyvtár, Szeged)

Bevezetés

Úgy éreztük, régi adósságot törlesztünk azzal, ha könyvtárunk egykor volt igazgatójának, a magyar irodalom novellistájának elkészítjük személyi bibliográfiáját. Az ilyen irányú munkákat számba véve is tudtuk, hogy nehéz feladatunk lesz, s a bibliográfusok mellett az irodalomtudósoknak van nagyobb szerepük Tömörkény István írásainak felderítésében.

Anyaggyűjtésünk első lépéseként a teljes aláírással, vagy ismert álnévvel szignált műveket írtuk ki, ennek az eredményét tesszük itt közzé.

A bibliográfia felépítése időrendi, betűrendes címmutató egészíti ki. A címeket a Szegedi Naplóban fellelhető formában írjuk le. A fölösleges ismétlések elkerülése végett, ahol összeállításunkban nem szerepel szerzőségi közlés, ott a forrásban Tömörkény István teljes neve áll. Minden egyéb esetben közöljük a névváltozatokat, álneveket. A leírások a most gyakorlatban lévő könyvtári szabvány szerint készültek, kivéve az alcímeket, mert itt a kötet-szerkesztő kifejezett kérésére nagy kezdőbetűket írunk.

Rövidítések

- : alcímet megelőző jel
- / szerzőségi adatokat megelőző jel
- ; további szerzőségi adatokat megelőző jel
- == az analitikus leírásban a leíróhely adatait megelőző jel
- [...] nem a főforrásból származó adat jelölése
- ford. fordító
- L. lásd
- mell. melléklet
- p. pagina

Tömörkény István írásai

1891

- 1 Írok magának : A Szegedi Napló eredeti tárcája / Tömörkény == febr. 1. p. 1–2.
- 2 A provinczián : Kép 1–4. / Tömörkény == júl. 1–júl. 4.
- 3 A kétkézimunkás : A mi „szocialistá”-ink / T-ny. == júl. 10. p. 5.
- 4 Rövidke férfiu / Tömörkény == júl. 26. p. 1–3.
- 5 Az ablakból levelez / T-ny. == szept. 16. p. 1–2.
- 6 Katona-vonat / -sta == szept. 16. p. 4.
- 7 Ruzsand / T-ny == szept. 20. p. 1–2.
- 8 Az alvó Tisza / -ny == szept. 30. p. 1–2.
- 9 Szeged népe : Szeged és vidéke népköltészete : Gyűjtötte Kálmány Lajos. 3. kötet : Megjelent Bába Sándornál Szegeden / Tömörkény == okt. 2. p. 3–4.
- 10 Interview / Mark Twain ; ford. –ny == okt. 3. p. 1–3.
- 11 Káplár Papp : Novibazári gyerektörténet / Tömörkény == okt. 4. p. 1–2.
- 12 Chinai borbélynál : Az amerikai életből / Philipp Berges ; ford. T-ny == okt. 17. p. 1–3.
- 13 A bruder / Tömörkény == nov. 8. p. 2–4.
- 14 Alku / Tömörkény == nov. 12. p. 1–3.
- 15 Esőben / Tömörkény == nov. 19. p. 1–2.
- 16 Kép / Tömörkény == nov. 26. p. 1–2.
- 17 Menyhárt / Tömörkény == dec. 6. p. 1–2.
- 18 Finale / T-ny == dec. 8. p. 1–3.
- 19 Bíróság == dec. 20. p. 2–3.
- 20 Ajándék == dec. 25. Karácsonyi mell. p. 6–7.

1892

- 21 Sujánszky apám / T-ny == jan. 3. p. 1–3.
- 22 Időtlen idők / -ny == jan. 8. p. 1–2.
- 23 Pártvacsorán / Tömörkény == jan. 13. p. 2–3.
- 24 Szegedi alakok / Tömörkény == febr. 14. p. 1–2.
- 25 A szegedi „országos vásár” / -ny == febr. 21. p. 4–5.
- 26 Lánypapucskok a polgármesternél : Egy deputáció harisnyában / T-ny == febr. 24. p. 5.
- 27 Az eltitkolt fiu : Angol regény. 1–161. / ford. Tömörkény == febr. 23–szept. 29.
- 28 Kinyillott idő == febr. 25. p. 1–2.
- 29 Sejdítés == márc. 6. p. 1–3.
- 30 Herczegasszony / -ny == márc. 6. p. 8.
- 31 Förfeteg János, az apa == márc. 12. p. 2–3.
- 32 Bianchi Bianka vendéggjátéka : Traviata / -ny == márc. 16. p. 6.
- 33 A fészek / Tömörkény == márc. 27. p. 1–2.
- 34 A félliternél == ápr. 10. p. 1–2.
- 35 Tolvaj : Éjféli regény / Pista == ápr. 17. p. 8.
- 36 A mama : Jelenetek / Tömörkény == ápr. 24. p. 6.
- 37 Az új dohánygyárban : Saját tudósításunk / Tömörkény == ápr. 27. p. 5.
- 38 Két régi rendőr : Klemm és Virágh / Tömörkény == ápr. 28. p. 1–2.
- 39 A munka halottja : Baross / Tömörkény == máj. 10. p. 2–3.
- 40 A harminczak / Tömörkény == máj. 29. p. 1–2.
- 41 A Kis Pipa macskái / Tömörkény == jún. 5. p. 8–9.
- 42 Beszélgetés / Tömörkény == júl. 17. p. 1–2.

- 43 Csók / Tömörkény == júl. 24. p. 1–2.
 44 Omar. 1–3. == aug. 14–18.
 45 A jó öreg Aradi / T-ny == aug. 26. p. 1.
 46 Délebéd == aug. 28. p. 1–2.
 47 A magyar tengerpart. 1–2. / Tömörkény == szept. 11–12.
 48 Végtárgyalás / -ny == szept. 24. p. 4.
 49 Saját külön koleránk : Valami, ami semmi / Nemo == okt. 20. p. 5.
 50 Őszi hangulatok == okt. 23. p. 1–2.
 51 A bonbonok : Pletyka egy féltékeny asszonyról / Nemo == okt. 30. p. 7–8.
 52 Infanterist Csupak == nov. 6. p. 3–5.
 53 Förfeteg a kompaktornál == nov. 13. p. 3–5.
 54 Dér a küszöbön : Elolvadt corpus delictik / -sta == nov. 20. p. 6–7.
 55 A vacsorakérdés / T. I. == nov. 27. p. 1–4.
 56 Egy adag morfium == dec. 13. p. 2–4.
 57 Az okok == dec. 18. p. 1–3.
 58 Elolvadt dragonyosok == dec. 25. p. 1–3.
 59 Sötét hatalmak : Angol regény. 1–5. / ford. Tömörkény István == dec. 25–31.

1893

- 60 Sötét hatalmak : Angol regény. 6–123. / ford. Tömörkény István == jan. 1–jún. 10.
 61 Terefere a csárdában == jan. 8. p. 1–2.
 62 A közigazgatási luk == jan. 27. p. 1–3.
 63 Tanyák a hó alatt == jan. 29. p. 1–3.
 64 Ködben == febr. 5. p. 1–7.
 65 Történet a Gomb familiáról == febr. 26. p. 1–5.
 66 Napos idők / T. I. == márc. 25. p. 1–2.
 67 Egy vidám katonáról == ápr. 2. p. 1–4.
 68 Csók és lakbérszabályzat : Szerelmi-és lak-dráma a kapitány előtt / Pista == ápr. 7. p. 5–6.
 69 Temetés == ápr. 16. p. 1–2.
 70 Lókötés akadályokkal / Tömörkény == máj. 21. mell. p. 4.
 71 Rezervista-élet == máj. 28. p. 1–3.
 72 Halbőr a gyógyszertárban : Egészségügyi adatok / -* == máj. 31. p. 5.
 73 Pyramus és Thisbe. [1–7.] / Noél ; ford. Tömörkény István == jún. 11–20.
 74 Nyár == jún. 18. p. 1–2.
 75 Ki vagyok én? : Regény. 1–120. / ford. Tömörkény István == jún. 21–nov. 19.
 76 Versenybirkózás a híd alatt : A legmodernebb riport == júl. 2. p. 1–2.
 77 Szegedi kirándulók / T. I. == júl. 16. p. 1–2.
 78 13, 50, 37 : János, mint szerencsés nyerő / -sta == júl. 19. p. 5.
 79 „Szerelem csupán az élet” : vagy: „rab vagyok, lánczra fűzve” / -sta == júl. 26. p. 4–5.
 80 Néhány birkák irányában == aug. 27. p. 1–3.
 81 Írjunk leveleket Tóth Pálnak : A főpenna barátai figyelmébe / -sta == aug. 27. p. 6–7.
 82 Vasárnaptól vasárnapig : A hétről / -sta == szept. 24. p. 4.
 83 A subák bevonulnak == okt. 1. p. 1–3.
 84 Az országos csapadék : Az ősz / -sta == okt. 5. p. 6.
 85 A hétről / T-ny == okt. 15. p. 1–2.
 86 A hétről / -sta == nov. 5. p. 4–5.
 87 Ilon szekundája == nov. 19. p. 1–3.
 88 Jasper Brooke : Angol regény. 1–28. / ford. Tömörkény István == nov. 24–dec. 31.
 89 Törvénykezés : A „Szegedi Napló” sajtópöre : Esküdtszéki tárgyalás == dec. 1. p. 5–7.
 90 Ferkó == dec. 3. p. 1–5.
 91 Katona-karácsony == dec. 24. p. 1–3.
 92 Végző / T. I. == dec. 31. p. 2–3.

1894

- 93 Jasper Brooke : Angol regény. 29–140. / ford. Tömörkény István == jan. 2–jun. 13.

- 94 Ibró, az eunuch == jan. 21. p. 1–2.
 95 A leány játszik. [1–4.] / == jan. 30–febr. 2.
 96 Regénydarab / T. I. == febr. 18. p. 1–3.
 97 A szörnyeteg : Diószegi Flóris / T. I. == febr. 22. p. 1–2.
 98 Novella == március 25. Húsvéti mell. p. 6–7.
 99 Deputáció két darabban, vagy: milyenek a digó vasutak : Színmű több fejezetben, lekéséssel és méreggel / -sta == ápr. 6. p. 4.
 100 A liget ébred : Tavaszi Újszegeden / T. I. == ápr. 11. p. 1–2.
 101 Terka papucsai : A rendőrség előtt / -sta == máj. 9. p. 5.
 102 Egy szökevényről == máj. 13. p. 8–10.
 103 Menés / T. I. == jún. 3. p. 2–3.
 104 A politikus hét / T. I. == jún. 10. p. 1–2.
 105 A hűség áldozata : Angol regény. 1–145. / ford. T. I. == jún. 14 – dec. 21. p. 7.
 106 Heti általánosságok == jún. 24. p. 1–2.
 107 Asszony == júl. 8. p. 1–3.
 108 Nyedgin / -sta == júl. 15. p. 1–4.
 109 Egy jelentékeny úr / Pista == júl. 20. p. 5–6.
 110 Egy okmányhamisító == júl. 29. p. 1–3.
 111 Nyílt levél : Tóth Dezső úrnak, munkatársunknak, Győrött / -sta == aug. 1. p. 5.
 112 A hétről / -a == aug. 26. p. 1–3.
 113 Hull a legénység. 1–2. / T. I. == aug. 30–31.
 114 A hajókadét / Bret Harte ; ford. Tömörkény István == szept. 16. p. 3–6.
 115 A legszebb a regimentben / Quatrelles ; ford. Tömörkény == szept. 29. p. 1–3.
 116 Boldogok leszünk == szept. 30. p. 1–4.
 117 Az ötforintos története : Szerelmi dráma / -sta == okt. 20. p. 5.
 118 Sz. Németh József / Tömörkény == okt. 27. p. 1–2.
 119 Makkhetes == nov. 18. p. 2–4.
 120 Tanyai emberek. 1. / -a == nov. 20. p. 5.

- 121 Margit ápolója == dec. 2. p. 1–3.
 122 Vig Péter igazgatása == dec. 8. p. 1–3.
 123 A tanyai gyerek / -a == dec. 21. p. 4.
 124 A Szegei Napló könyve : Karácsonyi könyvünk / T. I. == dec. 25. p. 6–7.
 125 A roham == dec. 25. Karácsonyi mell., p. 1–3.

1895

- 126 Új remények == jan. 1. p. 2–3.
 127 Ilus hógömbjei / Pista == jan. 3. p. 1–2.
 128 Fekete lelkek / Pista == jan. 15. p. 4–5.
 129 János lop == jan. 20. p. 1–3.
 130 Vég : Tragédia / Pista == jan. 22. p. 5.
 131 Történet az első emeletről / T. I. == jan. 27. p. 2–4.
 132 Reladl == febr. 12. p. 1–2.
 133 A hétről / Hóeke Menyhárt == febr. 17. p. 1–2.
 134 Ideges világok == febr. 20. p. 1–2.
 135 A hétről / Hóeke Menyhárt == febr. 24. p. 1–3.
 136 A hétről / Hóeke Menyhárt == márc. 3. p. 1–2.
 137 Napidíjak : Közigazgatási adatok / -a == márc. 8. p. 1.
 138 Egy szegedi hős : Báró a rézműves gyerekből / Pista == márc. 9. p. 1–2.
 139 A hétről / Hóeke Menyhárt == márc. 10. p. 1–3.
 140 Akkor == márc. 12. p. 1–3.
 141 A hétről / Hóeke Menyhárt == márc. 17. p. 1–2.
 142 Pöhölyék / T. I. == márc. 17. p. 8.
 143 Az okos Miklósról == márc. 24. p. 2–5.
 144 A hétről / Hóeke Menyhárt == márc. 31. p. 1–2.
 145 Burkus == ápr. 3. p. 1–3.
 146 A hétről / Hóeke Menyhárt == ápr. 7. p. 2–4.
 147 Gyerekek == ápr. 17. p. 1–3.
 148 A hétről / Hóeke Menyhárt == ápr. 21. p. 2–4.
 149 Elveszett == ápr. 24. p. 1–2.

- 150 A hétről / Hóeke Menyhárt == ápr. 28. p. 1–3.
- 151 Vallomás : Egy életunt ember kéziratából / T. I. == máj. 23. p. 1–3.
- 152 A tizenharmadik nap == máj. 25. p. 1–3.
- 153 A hétről / Hóeke Menyhárt == máj. 26. p. 2–4.
- 154 A hétről / Hóeke Menyhárt == jún. 2. p. 2–4.
- 155 A hétről / Hóeke Menyhárt == jún. 9. p. 2–3.
- 156 Tiszai legenda == jún. 13. p. 2–4.
- 157 Az idegen / Pelargó == jún. 16. p. 1–3.
- 158 A hétről / Hóeke Menyhárt == jún. 23. p. 1–4.
- 159 Czigánysátor a domboldalon : A Szegedi Napló eredeti tárcája == jún. 29. p. 3–6.
- 160 A büntelen : Angol regény. 1–135. / ford. Nemo == júl. 6–dec. 29.
- 161 Pusztai harangszó == júl. 7. p. 2–3.
- 162 A hétről / Hóeke Menyhárt == júl. 14. p. 1–2.
- 163 A hétről / Hóeke Menyhárt == júl. 21. p. 2.
- 164 A hétről / Hóeke Menyhárt == júl. 28. p. 2–3.
- 165 A szárnyékember == júl. 30. p. 1–3.
- 166 Simpsonék : Bret Hartre-paródia == aug. 15. p. 2–4.
- 167 Bucus a homokon == aug. 17. p. 1–3.
- 168 A hétről / Hóeke Menyhárt == aug. 25. p. 1–3.
- 169 A hétről / Hóeke Menyhárt == szept. 1. p. 1–3.
- 170 Dráma az orfeumban vagy a végrehajtó a kasszánál / Nemo == szept. 1. p. 7–8.
- 171 A hét halottjáról / Hóeke Menyhárt == szept. 8. p. 1–2.
- 172 Délelőtt a korcsmában == szept. 11. p. 2–4.
- 173 A hétről / Hóeke Menyhárt == szept. 15. p. 1–4.
- 174 Nagykorúsítás / -sta == szept. 25. p. 5.
- 175 A hétről / Hóeke Menyhárt == okt. 13. p. 1–3.
- 176 A kellemes idegen / -sta == okt. 15. p. 5.
- 177 Szüreten == okt. 20. p. 1–3.
- 178 Bajraktár Mihájru : A takarékos magyar / -sta == okt. 20. p. 5–6.
- 179 Antal meg a gyerek / Nemo == okt. 27. p. 2–3.
- 180 Nazarénusok == nov. 6. p. 1–4.
- 181 A hétről / Hóeke Menyhárt == nov. 10. p. 1–2.
- 182 A magának való ember == nov. 19. p. 1–3.
- 183 A hétről / Hóeke Menyhárt == dec. 1. p. 2–5.
- 184 „Csak szivessen” egyesület : Alakuló ülés : (Saját tudósítónktól) / Pista == dec. 1. p. 7–8.
- 185 A királysértő a templomajtóban == dec. 3. p. 1–2.
- 186 Csapásózás == dec. 8. p. 1–4.
- 187 Három szegedi könyv / T. I. == dec. 8. p. 8–9.
- 188 A „Csak szivessen” egyesületből : Választási előharcok / Pista == dec. 21. p. 5–6.
- 189 Thurzó útja == dec. 25. Karácsonyi mell. p. 11–12.
- 190 Miért nincs újság Gernyevárosban? == dec. 29. p. 1–4.

1896

- 191 István kutyái == jan. 1. p. 2–5.
- 192 A ritka fegyver / Nemo == jan. 12. p. 1–2.
- 193 Apró történetek a régi Szegedről : 1. A tuzok-vadász / -sta == jan. 12. p. 6–7.
- 194 Az újságírásról / Hóeke Menyhárt == jan. 19. p. 1–6.
- 195 Disznótor == jan. 26. p. 2–5.
- 196 A hétről / Hóeke Menyhárt == febr. 2. p. 1–3.

- 197 Asszonykérő == febr. 5. p. 1–3.
 198 Novi-Bazár. [1]–2. == febr. 14, febr. 16. p. 1–3.
 199 Az elesett ember == febr. 23. p. 1–3.
 200 „Csak szivessen” : Milleniumi alülés / Menyhárt == febr. 28. p. 4–5.
 201 Katalin-bogár == márc. 1. p. 1–2.
 202 A tengeri város == márc. 11. p. 1–4.
 203 A nagyvíz == márc. 12. p. 1–2.
 204 A hétről / Hóeke Menyhért == márc. 22. p. 1–2.
 205 Katonadolgok == márc. 25. p. 2–3.
 206 A csempész == ápr. 5. mell. p. 1.
 207 Verőfény == ápr. 12. p. 3–4.
 208 Pusztai tűz == ápr. 18. p. 1–2.
 209 A hétről / Hóeke Menyhért == ápr. 26. p. 1–4.
 210 Milleniumi ajándék == máj. 3. p. 6.
 211 Számítás == máj. 7. p. 4.
 212 Beszélgetés == máj. 14. p. 2–3.
 213 A ravasz Kabók == máj. 24. p. 2–6.
 214 A tanyavégben == máj. 27. p. 4–5.
 215 Két vénség == jún. 4. p. 1–3.
 216 A kompan == jún. 14. p. 1–3.
 217 Pengetés == jún. 25. p. 1–3.
 218 Legényavatás == júl. 12. p. 1–3.
 219 Börtönbeliek / -a == júl. 12. p. 6–7.
 220 A kimutatáson == júl. 22. p. 1–3.
 221 A Holló meg a Hattyú == aug. 2. p. 1–4.
 222 Iskola a pusztán == aug. 23. p. 1–3.
 223 A régi meg az új == szept. 6. p. 1–3.
 224 A hétről / Hóeke Menyhért == szept. 13. p. 2–4.
 225 Vallatás == szept. 22. p. 1–2.
 226 Parádé == szept. 27. p. 1–4.
 227 Szombat este == okt. 11. p. 1–2.
 228 Éjszaka == nov. 1. p. 1–2.
 229 Értekezés == nov. 5. p. 1–3.
 230 Két ló bitangságban == dec. 6. p. 2–4.
 231 Városvégi dolgok == dec. 25. p. 1–4.
 234 Megy a hajó lefelé == febr. 7. p. 2–4.
 235 Téliidő == febr. 11. p. 1–2.
 236 Agyaghordás == febr. 14. p. 2–4.
 237 Tánczra huzás == márc. 3. p. 1–2.
 238 A sváb == ápr. 2. p. 1–2.
 239 Főzés == ápr. 11. p. 3–5.
 240 Versengés == ápr. 18. mell. p. 4–5.
 241 Bábockay szelet hever == ápr. 21. p. 1–3.
 242 Ifijur == április 25. p. 1–3.
 243 A hétről / Hóeke Menyhért == máj. 9. p. 1–4.
 244 Tutajeresztők == máj. 16. p. 1–3.
 245 Vándorló földek == máj. 21. p. 1–3.
 246 Szemlélődés == jún. 6. p. 2–5.
 247 Az utolsó == jún. 20. p. 1–4.
 248 Figuracsinalók == júl. 4. p. 3–5.
 249 A „nincstelen” ember == júl. 11. p. 4–5.
 250 Hajnal a parton == júl. 13. p. 1–3.
 251 Nem álltak a buzába == júl. 25. p. 3–6.
 252 A kihágási bíró lánya == aug. 15. p. 1–3.
 253 Pörlekedés == aug. 29. p. 1–3.
 254 A korvettkapitány nyugdíjazása == szept. 4. p. 1–2.
 255 Mária-látás és a csépai ember == szept. 12. p. 3–7.
 256 Borfejtésnél == szept. 26. p. 3–6.
 257 Az üsző föltekintése == okt. 17. p. 3–5.
 258 Jelek a pusztán == okt. 24. p. 1–2.
 259 Csőszhalál == okt. 31. p. 1–3.
 260 János megjárta magát == nov. 14. p. 3–4.
 261 Boglyalakók == nov. 28. p. 1–3.
 262 A fegyvertelenek == dec. 5. p. 2–5.
 263 Két gyerek == dec. 8. p. 1–5.
 264 A színház délutáni nívója : Némi elmélkedések / Hóeke Menyhért == dec. 12. p. 4–6.
 265 A betyárfajták : A „Betyárlegendák” című kötetből / Tömörkény == dec. 15. p. 1–3.
 266 A hétről / Hóeke Menyhért == dec. 25. p. 2–3.
 267 Ilia élete == dec. 25. mell. p. 10.

1897

- 232 Hazatérés == jan. 6. p. 1–4.
 233 Katonadolog == jan. 31. p. 3–5.

1898

- 268 Hó a város végén == jan. 1. p. 3–5.
 269 Bajok a szerb vallásról : Czímezve Szevics főtisztelendő urnak / Hóeke Menyhárt == jan. 4. p. 3.
 270 Apró tárgyalások == jan. 9. p. 3–5.
 271 A Szent Mihály a jégben == jan. 23. p. 2–4.
 272 Hajnalban a kapu előtt == febr. 6. p. 3–5.
 273 A duttyán == márc. 6. p. 1–3.
 274 Kongj, városháza öreg harangja == márc. 12. p. 1–2.
 275 Kinyilik az idő == márc. 20. p. 1–3.
 276 Katona a kötélben == márc. 25. p. 1–3.
 277 A közigazgatási vályu == márc. 27. p. 2–4.
 278 Az Esperanto-világnyelv / T. I. == ápr. 10. p. 1–3.
 279 A tehén lánya == ápr. 10. mell. p. 7–8.
 280 Kocsiban == ápr. 17. p. 1–4.
 281 Utszélén == ápr. 24. p. 1–3.
 282 Margit szerelme. 1–18. / Nemo == máj. 1–22.
 283 Fakadó víz == máj. 19. p. 1–3.
 284 Kolónia-élet == máj. 29. mell. p. 1–2.
 285 Kevert alakok == jún. 5. p. 4–6.
 286 Valér a földbe megy == jún. 9. p. 1–3.
 287 Az ablakból == jún. 26. p. 5–7.
 288 A hétről / Hóeke Menyhért == júl. 3. p. 1–4.
 289 A hétről / Hóeke Menyhért == júl. 10. p. 1–3.
 290 Tilos a kártya : I. Rainer József, a reformátor / Hóeke Menyhért == júl. 12. p. 2–3.
 291 Verselő parasztok / T. József == júl. 24. p. 1–3.
 292 Szeressük egymást! / Föregteteg == júl. 24. p. 6.
 293 A kintorna és Galiba Ádám : Jelenet az utcáról / Föregteteg == júl. 27. p. 5.
 294 Egy sikkasztó viszontagságai : Élményeimből / Föregteteg == aug. 4. p. 5.

- 295 Vájlunk el! : Vagy nem jó az ördögöt a falra festeni / Föregteteg == aug. 5. p. 6.
 296 A gányó a városban : Tanyai nézet / Föregteteg == aug. 6. p. 4.
 297 A mag története == aug. 7. p. 1–3.
 298 Kása a kötélben == aug. 20. p. 1–3.
 299 Illés gazda keresztvonása : A biztosításnál / Föregteteg == aug. 25. p. 4–5.
 300 Férjek lefegyverzése : En detail / Föregteteg == aug. 31. p. 4.
 301 Pusztai titkok. 1. == szept. 8. p. 3–4.
 302 Pusztai titkok. 2. == szept. 18. p. 4–5.
 303 Holtak ledugdosása == szept. 25. p. 2–4.
 304 Fahegyben a nap == okt. 2. p. 2–4.
 305 Utolsó kapták == okt. 30. p. 1–3.
 306 Vasárnap a tanyán == dec. 8. p. 1–3.
 307 Gugorázás == dec. 18. p. 1–3.

1899

- 308 Az utolsó hétről / Hóeke Menyhért == jan. 1. p. 1–3.
 309 Vizi élet == jan. 6. p. 1–3.
 310 Farsangon == jan. 29. p. 1–3.
 311 A vizityukok, Izmail bég s egyebek == febr. 5. p. 1–3.
 312 Betörő-palánták == ápr. 2. mell. p. 6–7.
 313 Jövendölések == máj. 21. p. 1–4.
 314 A buczkai születése == jún. 18. p. 3–6.
 315 A válópör vége : A bíró szobájából / -ny == júl. 5. p. 8.
 316 A börzén == júl. 9. p. 2–5.
 317 Dugott bál == aug. 27. p. 1–4.
 318 Kiállítási apróságok : Innét-onnét. [1–2.] / Hóeke Menyhárt == szept. 5–6.
 319 A szegedi kiállítás == szept. 6. p. 1–2.
 320 A szőlőtermelő Szeged : A homoki szőlőkről == szept. 10. p. 2–3.
 321 Német szavak a pusztán == szept. 17. p. 1–4.
 322 Átmenetek == nov. 12. p. 1–4.
 323 Kétkézi munkások == dec. 10. p. 2–7.
 324 Írók a gyerekeikről : Az írógyerekek a Magyar Szalonban == dec. 28. p. 1–2.

1900

- 325 Vizenjárók == jan. 14. p. 4–6.
 326 A régi víz == márc. 18. p. 2–4.
 327 Paraszti népek == márc. 28. p. 1–3.
 328 Váltói ügyekben == ápr. 1. p. 4–6.
 329 Fecskék == ápr. 15. mell. p. 1–2.
 330 Vasárnap délelőtt == máj. 27. p. 1–3.
 331 A házasság első éve == jún. 10. p. 1–3.
 332 Tanyaudvari állatok == aug. 5. p. 1–4.
 333 Aratás == aug. 12. p. 4–6.
 334 Kossuth Ilka : Egy kis énekesnő „rek-
 lámja” / Nemo == aug. 29. p. 6–7.
 335 Boszorkányok / Nemo == szept. 2.
 p. 11.
 336 Pusztai iparosok == szept. 8. p. 1–3.
 337 Etel a dobban == okt. 7. p. 3–5.
 338 János Bácsi meglép == nov. 4. p. 2–5.
 339 Öreg honvéd / Nemo == nov. 13. p. 1–2.
 340 Látogatás a városban == nov. 18. p.
 1–3.
 341 A „vendég” játéka == dec. 8. p. 1–4.
 342 Egy szocialista nap == dec. 16. p. 1–3.

1901

- 343 A ravatal == jan. 13. p. 1–3.
 344 Kődös partok == jan. 20. p. 1–4.
 345 Farsangi gondok == febr. 17. p. 1–3.
 346 Időn túl == márc. 10. p. 1–3.
 347 Apró életek == márc. 31. p. 5–7.
 348 Regrutavárás == ápr. 7. mell. p. 4–5.
 349 Föl is hajózunk, le is hajózunk == ápr.
 14. p. 1–3.
 350 Tavasz éj == máj. 5. p. 1–3.
 351 A vásárosok / T. I. == máj. 26. p. 2–4.
 352 Vakok == jún. 16. p. 1–3.
 353 Egy szegedi úr kalandja: Reggeltől
 estig kedélyes fogságban / Nemo ==
 jún. 23. p. 10.
 354 Megállás közben == júl. 28. p. 1–3.
 355 Lányszedés == aug. 20. p. 1–3.
 356 Új kocsi == szept. 1. p. 2–4.
 357 Szólészeti tanulmányok == szept. 22.
 p. 1–3.

- 358 A szerette város : Szeged új kora. Írta
 Kulinyi Zsigmond. Kiadta a város
 közönsége == okt. 13. p. 1–3.
 359 Szegedi anekdota-kincsek == nov. 10.
 p. 1–3.
 360 A szimuláns == nov. 24. p. 1–3.
 361 A föld alól == dec. 22. p. 1–3.
 362 Szegedi anekdota-kincsek == dec. 25.
 p. 5–7.
 363 Bosszu == dec. 29. p. 2–4.

1902

- 364 A betyárvilágról == jan. 12. p. 2–5.
 365 Albán csárda == febr. 2. p. 2–4.
 366 Böjt idején == márc. 2. p. 1–3.
 367 A harang-legenda : A „Szegedi Anek-
 doták”-ból == márc. 12. p. 1–2.
 368 Három történet == márc. 16. p. 1–4.
 369 Financzok és ősmagyarok == márc.
 30. mell. p. 1–2.
 370 Langyos napok == ápr. 13. p. 1–3.
 371 Ebédelők == máj. 8. p. 1–3.
 372 Nyugalomban == máj. 18. p. 2–4.
 373 A régi világból == jún. 1. p. 2–4.
 374 A lélek az Úr élébe megy == jún. 29.
 p. 2–3.
 375 Ellentétek == júl. 20. p. 1–3.
 376 A fekete Máriáról == aug. 5. p. 1–3.
 377 Reggeli == szept. 28. p. 1–4.
 378 Kutyák == okt. 5. p. 1–4.
 379 Tanyai képek == dec. 14. p. 1–4.
 380 A szegedi anekdotákból == dec. 25.
 mell. p. 1–3.
 381 Karácsony böjtjén == dec. 28. p. 1–3.

1903

- 382 Katonák idegenben. [1]–4. rész ==
 [jan. 31.], febr. 1., febr. 8., febr. 22.
 383 Napon == márc. 11. p. 1–2.
 384 Kubikus-út == márc. 29. p. 1–4.
 385 Dankó Pista == márc. 31. p. 1–3.
 386 Balkáni sorsok == ápr. 12. mell. p. 1–3.
 387 Tortülők == ápr. 26. p. 1–4.

- 388 A pulikutya == máj. 17. p. 2–4.
 389 Iskolavizsga == jún. 14. p. 1–3.
 390 Gyerekjátékok. 1–2. == júl. 5., júl. 19.
 p. 1–3.
 391 A kidőlés == aug. 9. p. 1–5.
 392 Új kereszt == aug. 20. p. 1–4.
 393 Az öreg Posonyi == szept. 27. p. 1–4.
 394 Bakavasárnap == okt. 11. p. 1–4.
 395 Új bor idején == okt. 25. p. 2–4.
 396 Öreg sarki ház == nov. 15. p. 1–4.
 397 Kis török == dec. 25. mell. p. 3–4.
 398 Emlékezés == dec. 31. p. 1–3.

1904

- 399 Egy kis fejezet a nagy regényből ==
 jan. 10. p. 2–4.
 400 Régi idők kedvelői. 1. == febr. 7. p.
 1–4.
 401 Tanyaverés == febr. 21. p. 1–3.
 402 Ipari dolgok == márc. 6. p. 2–4.
 403 A nép divatjai == ápr. 30. p. 1–3.
 404 Gányók == máj. 21. p. 1–3.
 405 Éjszaka == jún. 2. p. 1–2.
 406 Az est leszállt == jún. 25. p. 1–2.
 407 Kutyabaj == júl. 29. p. 1–3.
 408 Nyári gondolatok == aug. 7. p. 1–3.
 409 Öreg bucsus == aug. 26. p. 1–3.
 410 Vera elvitele == szept. 4. p. 1–3.
 411 Katonaemlékek == szept. 18. p. 1–4.
 412 Gyümölcsök között == okt. 21. p. 1–3.
 413 Paraszt nemes == nov. 12. p. 1–2.
 414 Réti táj == nov. 27. p. 2–4.
 415 Útban Bécs felé == dec. 18. p. 1–3.

1905

- 416 Így volt rendelve == jan. 20. p. 1–2.
 417 Történet a gyermekről == febr. 26. p.
 1–3.
 418 A kis kadét == márc. 19. p. 1–4.
 419 Bocsánat == ápr. 6. p. 1–3.
 420 Vélemények == ápr. 11. p. 1–3.
 421 Kint, szerteszéjjel == ápr. 16. p. 1–3.
 422 Péter tanul == ápr. 30. p. 1–3.

- 423 Péter a hóban == jún. 18. p. 1–4.
 424 Rónasági csodák == júl. 9. p. 1–2.
 425 Cigánydolgok == júl. 23. p. 1–3.
 426 Régi dolgok == aug. 13. p. 1–2.
 427 Száraz meleg == aug. 19. p. 1–2.
 428 Szabad nap == okt. 22. p. 1–3.
 429 A szögénypiac == nov. 19. p. 2–4.
 430 Temetések rendje a szegedi határban
 == dec. 24. mell. p. 1–4.

1906

- 431 A bicska a bálon == jan. 6. p. 2–4.
 432 Látogatás a városban == jan. 30. p.
 2–3.
 433 Tábori mulatság == febr. 11. p. 2–3.
 434 Réti táj == ápr. 15. p. 1–4.
 435 Asszonyok az utcán == ápr. 22. p. 1–3.
 436 A nyelvkérdés == máj. 20. p. 2–4.
 437 Értekezés == jún. 14. p. 1–3.
 438 A csuvar == jún. 24. p. 1–3.
 439 Görbe vidékek. 1–2. == aug. 17–19.
 p. 2–4.
 440 A tőkék közül == okt. 5. p. 2–3.
 441 A nagyvíz partján == nov. 18. p. 2–4.
 442 A parton == dec. 16. p. 2–5.
 443 A csordakutnál == dec. 25. mell. p.
 9–10.

1907

- 444 Sarki emberek == jan. 3. p. 2–3.
 445 A bűn == jan. 27. p. 2–4.
 446 Pétör == febr. 17. p. 2–4.
 447 Várakozások == márc. 17. p. 2–4.
 448 Pör == máj. 22. p. 2–4.
 449 Útban közanyánk felé == máj. 19. p.
 2–5.
 450 Egy lóhalál s egy más ló megvételé-
 nek körülményei == jún. 3. p. 2–4.
 451 Dudák és vizidudák == júl. 28. p. 2–4.
 452 A faluvégiek : (Regény). 1–4. ==
 szept. 8–13.
 453 Kerítés-ügyek == okt. 27. p. 2–4.
 454 Baráberok == dec. 25. mell. p. 3–6.

1908

- 455 Ünnepi vásár == jan. 1. p. 1–3.
 456 János a tengőri hallal == jan. 26. p. 1–4.
 457 Szabadulás == ápr. 19. mell. p. 1–4.
 458 Rozált a halálbíró sarcolja == máj. 10. p. 1–4.
 459 Cigányvér == máj. 16. p. 1–3.
 460 Nyári gondolatok == szept. 13. p. 1–4.
 461 Novi bazári emlékek == nov. 29. p. 1–4.
 462 Új csizmák == dec. 25. mell. p. 2–4.

1909

- 463 Esti órák == jan. 1. p. 1–4.
 464 Szombat este == márc. 14. p. 1–4.
 465 Pusztai sámánok == ápr. 11. p. 2–5.
 466 Szárazság előtt == júl. 4. p. 1–3.
 467 A bakancstalp. [1–4.] == szept. 2–5.
 468 Sztrájkanyán == szept. 8. p. 1–3.
 469 Pusztai történetek : Egy alak a betyárvilágból == szept. 15. p. 1–2.
 470 Az utas == szept. 22. p. 1–3.
 471 Rágyujtás == dec. 25. p. 2–5.

1910

- 472 Helykeresés == jan. 1. p. 1–3.
 473 János visszapótol == jan. 30. p. 2–5.
 474 Szirtesek a partok == febr. 20. p. 1–4.
 475 Beszélgetés == márc. 16. p. 1–3.
 476 Amik elmúlnak == márc. 27. p. 2–4.
 477 Juhászok, meg a bürgék == máj. 13. p. 1–3.
 478 Új vendég == máj. 22. p. 1–4.
 479 Időtöltés ünnepdélelőtt == jún. 12. p. 1–3.
 480 A bicska == júl. 22. p. 1–3.
 481 Odaát == szept. 4. p. 1–3.
 482 Már megint főzünk == szept. 11. p. 1–5.
 483 Földbúvárokról. [1–2.] == okt. 30., nov. 6.
 484 Fekete emberek a föld alatt == dec. 25. p. 2–4.

1911

- 485 Disznóölés == jan. 1. p. 1–3.
 486 Póstavárás == jan. 8. p. 1–3.
 487 Házrul-házra == jan. 29. p. 1–5.
 488 Tréfál az idő == febr. 12. p. 1–3.
 489 Tréfál az idő / T. I. == febr. 28. p. 1–2.
 490 Emlékezés == márc. 12. p. 1–4.
 491 Forradalom a forradalomban == ápr. 9. p. 1–4.
 492 Könyvtári divatok == ápr. 16. mell. p. 1–3.
 493 Az ügy elintéződött == ápr. 23. p. 2–5.
 494 A füst meg a főzés == máj. 7. p. 2–4.
 495 A bujdosó == jún. 11. p. 1–5.
 496 A tűzhely kérdései == jún. 18. p. 1–4.
 497 Népipar == jún. 25. p. 1–4.
 498 Mezei dolgok == júl. 2. p. 1–5.
 499 Félrendszerben == júl. 30. p. 2–5.
 500 Melegségben == aug. 6. p. 1–3.
 501 Népies gondolatok == aug. 12. p. 1–3.
 502 A nép nem tréfál == szept. 10. p. 1–3.
 503 Öreg akták == szept. 17. p. 1–3.
 504 A fórum == szept. 24. p. 3–5.
 505 Borszedés == okt. 8. p. 1–4.
 506 A policiáról. [1]–3. == okt. 20–22.
 507 Muló szokások. 1–[2.] == dec. 3., dec. 10. p. 1–4.
 508 Visszacserélés == dec. 24. mell. p. 2–3.

1912

- 509 Kocsival == jan. 14. p. 1–4.
 510 Értetlenek az emberek == jan. 21. p. 2–4.
 511 A Szent Mihály a jégben == jan. 28. p. 1–3.
 512 Parti hely == febr. 18. p. 1–3.
 513 Külső észjárások == febr. 25. p. 1–3.
 514 Asztag-égés == márc. 10. p. 1–2.
 515 Főzünk megint egy kicsit == márc. 17. p. 1–3.
 516 A víz mellől == ápr. 14. p. 1–3.
 517 Kabarézás a csárdában == ápr. 21. p. 2–6.

- 518 Mezei dolgok réti emberekről == ápr. 28. p. 1–4.
 519 Kutyák dolga == máj. 12. p. 1–4.
 520 Ló nem való korcsmaszobába == máj. 19. p. 1–3.
 521 Rágyujtás == jún. 2. p. 1–4.
 522 Haladni kell == jún. 16. p. 1–4.
 523 Apró dolgok == jún. 30. p. 2–4.
 524 Apró dolgok == júl. 28. p. 1–4.
 525 Nyári kódorgások == aug. 4. p. 1–4.
 526 Nyári kódorgások == aug. 11. p. 1–4.
 527 Ereszet alól == aug. 18. p. 1–3.
 528 Tanyai esetek == aug. 25. p. 1–4.
 529 Mezei népek == szept. 1. p. 1–4.
 530 Mihály szóbelizik == szept. 8. p. 1–3.
 531 Apró dolgok == okt. 27. p. 2–4.
 532 Téleste a délen == nov. 17. p. 1–2.
 533 Apró dolgok == nov. 24. p. 1–2.
 534 Apró dolgok == nov. 26. p. 1–2.
 535 Az anya == dec. 8. p. 1–2.

1913

- 536 Földragasztás irányában == jan. 19. p. 1–4.
 537 Külső történetek == febr. 16. p. 1–4.
 538 Tömörkény a Barlanglakókról : Az írónak a szegedi színházban tartott előadása. == márc. 4. p. 6–7.
 539 Kavarodás az útszélen == márc. 16. p. 1–4.
 540 Esetek == márc. 23. p. 2–5.
 541 Ahogy régen, most is úgy == máj. 25. p. 1–4.
 542 Mikszáth-relikviák == jún. 1. p. 1–4.
 543 Apró dolgok == jún. 15. p. 1–4.
 544 Elég gyorsan haladtunk == jún. 29. p. 1–3.
 545 Céhdogok == aug. 3. p. 1–4.
 546 Apró dolgok == aug. 10. p. 1–5.
 547 Bucsu Bogártól == okt. 12. p. 2–4.
 548 Ami nem vagyontöbbé == okt. 19. p. 2–5.
 549 A főúr a dohánynyal == nov. 23. p. 2–6.
 550 A mezőn == dec. 7. p. 2–6.

- 551 Levél a pusztában == dec. 25. p. 3–7.

1914

- 552 A világitó állat és a vadrózsabokor == márc. 8. p. 2–5.
 553 Paraszti régész == márc. 15. p. 2–4.
 554 Favágók == márc. 29. p. 2–4.
 555 Az arany pávához == ápr. 5. p. 2–6.
 556 Szelet kevernek : Életkép egy felvonásban == ápr. 12. p. 2–9.
 557 Találkozás == ápr. 19. p. 2–6.
 558 Apró dolgok == máj. 10. p. 2–6.
 559 A jelszó == máj. 17. p. 3–6.
 560 Adóügy == jún. 14. p. 2–6.
 561 Andris búja == júl. 26. p. 2–4.
 562 A vizes hordó körül == aug. 4. p. 2–3.
 563 A sömlegesek == nov. 8. p. 2–3.
 564 Linnemann == dec. 6. p. 2–4.
 565 A régi viselet == dec. 25. p. 2–4.

1915

- 566 Az Isten a kocsmában == febr. 7. p. 2–3.
 567 Megképzelés == febr. 14. p. 2–3.
 568 Csillapítás == febr. 21. p. 2–3.
 569 Húsügy == febr. 28. p. 2–5.
 570 Sütünk == márc. 7. p. 2–3.
 571 A munka a földben == márc. 14. p. 2–4.
 572 Nem hiszik a fiakat == márc. 28. p. 3.
 573 Képek == ápr. 4. p. 3–6.
 574 A szenvedélyről == ápr. 11. p. 2–3.
 575 Apró dolgok == ápr. 18. p. 2–4.
 576 Emlékek == ápr. 25. p. 2–3.
 577 A háború valódi okáról == máj. 2. p. 2–3.
 578 A föld tiszteletéről == máj. 9. p. 2–4.
 579 Nomád katona == máj. 16. p. 2–3.
 580 Háborús nézetkülönbségek == máj. 30. p. 2–4.
 581 Etal és Tóni == jún. 6. p. 2–3.
 582 Tanyai asszonyok == jún. 13. p. 2–4.
 583 Kis események == jún. 20. p. 2–4.
 584 A pipa == jún. 27. p. 2–5.

- 585 Öreg Szögi == júl. 11. p. 2–3.
 586 Kis képek == aug. 1. p. 2–3.
 587 A tiszaparti nagy házból == aug. 3. p. 2–4.
 588 Elbúcsúzás == aug. 8. p. 7.
 589 Kis események == aug. 15. p. 2–4.
 590 Öreg regruták == aug. 22. p. 2–5.
 591 A dekkolók == aug. 28. p. 5.
 592 Julis asszony levelez = szept. 5. 2–3.
 593 Heti dolgok == szept. 12. p. 2–4.
 594 Kis történetek == szept. 19. p. 2–4.
 595 Háborus időkben == okt. 3. p. 2–4.
 596 Metamorfózis == okt. 10. p. 2–3.
 597 A vendégek után == okt. 17. p. 2–3.
 598 A mamuty ára is fölment == okt. 22. p. 5–6.
 599 Öreg Kánya filozófiája == okt. 31. p. 6–7.
 600 Nehéz emberek == nov. 11. p. 2.
 601 A föld és a bevonulás == dec. 3. p. 4–5.
 602 Termésköszívű Mihály == dec. 5. p. 6.
 603 Ajándékok a királynak == dec. 12. p. 2–4.
 604 Szaktudósok == dec. 19. p. 6–7.
 605 Ócska puska a sarokban == dec. 25. p. 3–6.
 606 A bitófa felül == dec. 30. p. 5.

1916

- 607 Apró történetek == jan. 1. p. 3–5.
 608 A sas útja == jan. 6. p. 6.
 609 Kún László szekere == jan. 9. p. 2–4.
 610 Tanyaiak == jan. 16. p. 2–3.
 611 Háborús időkben == jan. 23. p. 2–4.
 612 Örkatónák == jan. 30. p. 2–3.
 613 Mária kártyái == febr. 2. p. 2–3.
 614 Apró dolgok == febr. 6. p. 2–4.
 615 Sok a beszéd == febr. 10. p. 4.
 616 Emlékezés Lázár Györgyről. 1–2. rész. == febr. 13., febr. 15.
 617 Ócska masina == febr. 20. p. 6.
 618 Vén csontok a véremlékkal == márc. 5. p. 2–4.
 619 Miért drága a bor? == márc. 10. p. 5.
 620 Apróságok == márc. 12. p. 2–4.

- 621 Mindenek változnak == márc. 25. p. 2–3.
 622 Ötvenesek == ápr. 2. p. 2–4.
 623 Ökörtor == ápr. 16. p. 2–3.
 624 Mikor lesz vége? == ápr. 23. p. 3–4.
 625 Öregék évődése == máj. 7. p. 6–7.
 626 A sárkány fújja föl a vizet == máj. 14. p. 2–4.
 627 Megint disputálnak == máj. 17. p. 4–5.
 628 Metamorfózis == máj. 21. p. 2–3.
 629 Valamit „nyujtani köll” == máj. 25. p. 5–6.
 630 Órák eltévelyedése == máj. 28. p. 2–3.
 631 Vita a kutya miatt == jún. 4. p. 6.
 632 A gyerekváltozásról == jún. 10. p. 2–3.
 633 Pengetés == jún. 11. p. 7.
 634 Jó, francia dohány == jún. 18. p. 2–4.
 635 A magyar nyelvről == jún. 25. p. 2–4.
 636 Messzi temető == júl. 2. p. 2–3.
 637 Közjogi háború == júl. 15. p. 5.
 638 Tarka képek == júl. 23. p. 2–4.
 639 Beszélgetés == aug. 4. p. 4.
 640 A kraszniki csata == aug. 6. p. 2–3.
 641 Nyolc gyerek == aug. 23. p. 4.
 642 A régi világból == szept. 24. p. 2–4.
 643 Disputa == okt. 8. p. 2–4.
 644 A hétről == okt. 15. p. 2–3.
 645 Cseszkó == okt. 22. p. 4.
 646 Maguknak valók == nov. 12. p. 2–3.
 647 Komoly tárgyalások == nov. 19. p. 2–3.
 648 A szüle a katonákkal == nov. 26. p. 6–7.
 649 Változatok == dec. 17. p. 2–4.
 650 Apró történetek == dec. 24. p. 3–6.
 651 Kis esetek == dec. 31. p. 2–4.

1917

- 652 Kis történetek == jan. 6. p. 2–4.
 653 Apró történetek == jan. 21. p. 2–3.
 654 Kis történetek == febr. 4. p. 2–3.
 655 Nyelvészet a duttyánban == febr. 14. p. 5.
 656 Kis képek == márc. 4. p. 2–4.
 657 Más világ van == márc. 16. p. 4–5.
 658 A kerítésen át == márc. 25. p. 2–3.

- 659 Heti dolgok == ápr. 8. p. 3–5.
 660 A szombatista == ápr. 15. p. 2–3.
 661 Dezentor-dolgok == ápr. 29. p. 3–5.
 662 A katona mint ojan : Tömörkény-kar-
 colat 1894-ből == máj. 6. p. 2–4.

1918

- 663 Menyhárt : Tömörkény elveszett írá-
 saiból == dec. 25. p. 3–4.

1919

- 664 Alkonyat == máj. 18. p. 1–3.

1922

- 665 Második feleséggel : Tömörkény írá-
 saiból == jan. 15. p. 2–3.
 666 Mihály az új szóval : Tömörkény írá-
 saiból == jan. 20. p. 2–3.

Címmutató

- 13, 50, 37 : János, mint szerencsés nyerő 78
 Az ablakból 287
 Az ablakból levelez 5
 Adóügy 560
 Agyaghordás 236
 Ahogy régen, most is úgy 541
 Ajándék 20
 Ajándékok a királynak 603
 Akkor 140
 Albán csárda 365
 Alkonyat 664
 Alku 14
 Az alvó Tisza 8
 Ami nem vagyon többé 548
 Amik elmulnak 476
 Andris búja 561
 Antal meg a gyerek 179
 Az anya 535
 Apró dolgok 523 524 531 533 534 543
 546 558 575 614
 Apró életek 347
 Apró tárgyalások 270
 Apró történetek 607 650 653
 Apró történetek a régi Szegedről : 1. A tu-
 zok-vadász 193
 Apróságok 620
 Az arany pávához 555
 Aratás 333
 Asszony 107
 Asszonykérő 197
 Asszonyok az utcán 435
 Asztag-égés 514
 Átmenetek 322
 Bábockay szelet hever 241
 Bajok a szerb vallásról : Czímezve Szevics
 főtisztelendő urnak 269
 Bajraktár Mihájruj : A takarékos magyar 178
 A bakancstalp 467
 Bakavasárnap 394
 Balkáni sorsok 386
 Baráberok 454
 A Barlanglakókról 538
 Beszélgetés 42 212 475 639
 Betörő-palánták 312
 A betyárfajták : A „Betyárlegendák” című
 kötetből 265
 A betyárvilágról 364
 Bianchi Bianka vendéjátéka : Traviata 32
 A bicska 480
 A bicska a bálon 431
 Bírság 19
 A bitófa felül 606
 Bocsánat 419
 Boglyalakók 261
 Boldogok leszünk 116
 A bonbonok : Pletyka egy féltékeny
 asszonyról 51
 Borfejtésnél 256
 Borszedés 505
 Boszorkányok 335
 Bosszu 363

- Böjt idején 366
Börtönbeliek 219
A börzén 316
A bruder 13
Bucus a homokon 167
Bucus Bogártól 547
A buczkai születése 314
A bujdosó 495
Burkus 145
A bűn 445
A büntelen 160
- Céhdolgozók 545
Chinai borbélynál : Az amerikai életből 12
Cigánydolgozók 425
Cigánysátor L. Czigánysátor
Cigányvér 459
„Csak szivessen” : Milleniumi ülés 200
„Csak szivessen” egyesület : Alakuló ülés 184
A „Csak szivessen” egyesületből : Választási előharcok 188
Csapásozás 186
A csempész 206
Cseszkó 645
Csillapítás 568
Csók 43
Csók és lakbérszabályzat : Szerelmi- és lakdráma a kapitány előtt 68
A csordakutnál 443
Csőszhalál 259
A csuvár 438
Czigánysátor a domboldalon 159
- Dankó Pista 385
A dekkolók 591
Délebed 46
Délelőtt a korcsmában 172
Deputáció két darabban, vagy: milyenek a digó vasutak : Színmű több fejezetben, lekéséssel és méreggel 99
Dér a küszöbön : Elolvadt corpus deliciták 54
Dezentor-dolgozók 661
Disputa 643
- Disznóölés 485
Disznótor 195
Dráma az orfeumban vagy a végrehajtó a kasszánál 170
Dudák és vizidudák 451
Dugott bál 317
A duttyán 273
- Ebédelők 371
Egy adag morfium 56
Egy jelentékeny úr 109
Egy kis fejezet a nagy regényből 399
Egy lóhalál s egy más ló megvételének körülményei 450
Egy okmányhamisító 110
Egy sikkasztó viszontagságai : Élményeimből 294
Egy szegedi hős : Báró a rézműves gyerekből 138
Egy szegedi úr kalandja: Reggeltől estig kedélyes fogságban 353
Egy szocialista nap 342
Egy szökevényről 102
Egy vidám katonáról 67
Éjszaka 228 405
Elbúcsúzás 588
Elég gyorsan haladtunk 544
Az elesett ember 199
Ellentétek 375
Elolvadt dragonyosok 58
Az eltitkolt fiu 27
Elveszett 149
Emlékek 576
Emlékezés 398 490
Emlékezés Lázár Györgyről 616
Ereszet alól 527
Értekezés 229 437
Értetlenek az emberek 510
Esetek 540
Esőben 15
Az Esperanto-világnyelv 278
Az est leszállt 406
Esti órák 463
Etel és Tóni 581
Etel a dobban 337

- Fahegyben a nap 304
Fakadó víz 283
A faluvégiek 452
Farsangi gondok 345
Farsangon 310
Favágók 554
Fecskék 329
A fegyvertelenek 262
Fekete emberek a föld alatt 484
Fekete lelkek 128
A fekete Máriáról 376
A félliternél 34
Félrendszerben 499
Férjek lefegyverzése : En detail 300
Ferkó 90
A fészek 33
Figuracsinálók 248
Finale 18
Finánczok és ősmagyarok 369
Forradalom a forradalomban 491
A fórum 504
Föl is hajózunk, le is hajózunk 349
A föld alól 361
A föld és a bevonulás 601
A föld tiszteletéről 578
Földbúvárokról 483
Földragasztás irányában 536
Förgeteg a kompaktornál 53
Förgeteg János, az apa 31
A főúr a dohánynyal 549
Főzés 239
Főzzünk megint egy kicsit 515
A füst meg a főzés 494
- A gányó a városban : Tanyai nézlet 296
Gányók 404
Görbe vidékek 439
Gugorázás 307
Gyerekek 147
Gyerekjátékok 390
A gyerekváltozásról 632
Gyümölcsök között 412
- A háború valódi okáról 577
Háborus időkben 595 611
- Háborús nézetkülönbségek 580
Hajnal a parton 250
Hajnalban a kapu előtt 272
A hajókadét 114
Haladni kell 522
Halbőr a gyógyszertárban : Egészségügyi adatok 72
A harang-legenda : A „Szegedi Anekdoták”-ból 367
A harminczak 40
Három szegedi könyv 187
Három történet 368
A házasság első éve 331
Hazatérés 232
Házrul-házra 487
Helykeresés 472
Herczegasszony 30
A hét halottjáról 171
Heti általánosságok 106
Heti dolgok 593 659
A hétről 82 85 86 112 133 135 136
139 141 144 146 148 150 153 154
155 158 162 163 164 168 169 173
175 181 183 196 204 209 224 243
266 288 289 644
Hó a város végén 268
A Holló meg a Hattyú 221
Holtak ledugdosása 303
Hull a legénység 113
Húsügy 569
A húség áldozata 105
- Ibró, az eunuch 94
Az idegen 157
Ideges világok 134
Időn túl 346
Időtlen idők 22
Időtöltés ünnepdélelőtt 479
Ifijur 242
Így volt rendelve 416
Ilia élete 267
Illés gazda keresztvonása : A biztosításnál 299
Ilon szekundája 87
Ilus hógömbjei 127
Infanterist Csupak 52

interview – kutyák

- Interview 10
Ipari dolgok 402
Írjunk leveleket Tóth Pálnak : A főpenna barátai figyelmébe 81
Írók a gyerekeikről : Az írógyerekek a Magyar Szalonban 324
Írók magának : A Szegeci Napló eredeti tárcája 1
Iskola a puszta 222
Iskolavizsga 389
Az Isten a kocsmában 566
István kutyái 191
- János a tengőri hallal 456
János Bácsi meglép 338
János lop 129
János megjárja magát 260
János visszapótol 473
Jasper Brooke 88 93
Jelek a puszta 258
A jelszó 559
Jó, francia dohány 634
A jó öreg Aradi 45
Jövendölések 313
Juhászok, meg a bürgék 477
Julis asszony levelez 592
- Kabarézás a csárdában 517
Káplár Papp : Novibazári gyerektörténet 11
Karácsony böjtjén 381
Kása a kötéllel 298
Katalin-bogár 201
Katona a kötélén 276
A katona mint ojan 662
Katonadolgok 205 233
Katonaemlékek 411
Katona-karácsony 91
Katonák idegenben 382
Katona-vonat 6
Kavarodás az útszélen 539
A kellemes idegen 176
Kép 16
Képek 573
A kerítésen át 658
Kerítés-ügyek 453
- Két gyerek 263
Két ló bitangságban 230
Két régi rendőr : Klemm és Virágh 38
Két vénség 215
Kétkézi munkások 323
A kétkézimunkás : A mi „szocialistá”-ink 3
Kevert alakok 285
Ki vagyok én? 75
Kiállítási apróságok : Innét-onnét 318
A kidőlés 391
A kihágási bíró lánya 252
A kimutatáson 220
Kint, szerteszéjjel 421
A kintorna és Galiba Ádám : Jelenet az utcáról 293
Kinyilik az idő 275
Kinyillott idő 28
A királysértő a diplomajutóban 185
Kis események 583 589
Kis esetek 651
A kis kadét 418
Kis képek 586 656
A Kis Pipa macskája 41
Kis török 397
Kis történetek 594 652 654
Kocsiban 280
Kocsival 509
Kolónia-élet 284
Komoly tárgyalások 647
A kompban 216
Kongj, városháza öreg harangja 274
A korvettkapitány nyugdíjazása 254
Kossuth Ilka : Egy kis énekesnő „reklámja” 334
Ködben 64
Ködös partok 344
Könyvtári divatok 492
A közigazgatási luk 62
A közigazgatási vályu 277
Közjogi háború 637
A kraszniki csata 640
Kubikus-út 384
Kún László szekere 609
Kutyabaj 407
Kutyák 378

- Kutyák dolga 519
 Külső észjárások 513
 Külső történetek 537

 Langyos napok 370
 Lánypapucskok a polgármesternél : Egy
 deputáció harisnyában 26
 Lányszedés 355
 Látogatás a városban 340 432
 A leány játszik 95
 Legényavatás 218
 A legszebb a regimentben 115
 A lélek az Úr elébe megy 374
 Levél a pusztában 551
 A liget ébred : Tavasz Újszegeden 100
 Linnemann 564
 Ló nem való korcsmaszobába 520
 Lókötés akadályokkal 70

 A mag története 297
 A magának való ember 182
 Maguknak valók 646
 A magyar nyelvről 635
 A magyar tengerpart 47
 Makkhetes 119
 A mama : Jelenetek 36
 A mamuty ára is fölment 598
 Már megint főzünk 482
 Margit ápolója 121
 Margit szerelme 282
 Mária kártyái 613
 Mária-látás és a csépai ember 255
 Más világ van 657
 Második feleséggel 665
 Megállás közben 354
 Megint disputálnak 627
 Megképzés 567
 Megy a hajó lefelé 234
 Melegségben 500
 Menés 103
 Menyhárt 17 663
 Messzi temető 636
 Metamorfózis 596 628
 Mezei dolgok 498
 Mezei dolgok réti emberekről 518

 Mezei népek 529
 A mezőn 550
 Miért drága a bor? 619
 Miért nincs újság Gernyevárosban? 190
 Mihály az új szóval 666
 Mihály szóbelizik 530
 Mikor lesz vége? 624
 Mikszáth-relikviák 542
 Milleniumi ajándék 210
 Mindenek változnak 621
 Muló szokások 507
 A munka a földben 571
 A munka halottja : Baross 39

 Nagykorúsítás 174
 A nagyvíz 203
 A nagyvíz partján 441
 Napidíjak : Közigazgatási adatok 137
 Napon 383
 Napos idők 66
 Nazarénusok 180
 Néhány birkák irányában 80
 Nehéz emberek 600
 Nem álltak a buzába 251
 Nem hiszik a fiakat 572
 Német szavak a pusztán 321
 A nép divatjai 403
 A nép nem tréfál 502
 Népies gondolatok 501
 Népipar 497
 A „nincstelen” ember 249
 Nomád katona 579
 Novella 98
 Novi bazári emlékek 461
 Novi-Bazár 198
 Nyár 74
 Nyári gondolatok 408 460
 Nyári kódorgások 525 526
 Nyedgin 108
 Nyelvészet a duttyánban 655
 A nyelvkérdés 436
 Nyílt levél : Tóth Dezső úrnak, munkatár-
 sunknak, Győrött 111
 Nyolc gyerek 641
 Nyugalomban 372

- Ócska masina 617
Ócska puska a sarokban 605
Odaát 481
Az okok 57
Az okos Miklósról 143
Omar 44
Órák eltévelyedése 630
Az országos csapadék : Az ősz 84
- Ökörtor 623
Öreg akták 503
Öreg bucsus 409
Öreg honvéd 339
Öreg Kánya filozófiája 599
Az öreg Posonyi 393
Öreg regruták 590
Öreg sarki ház 396
Öreg Szögi 585
Öregek évődése 625
Órkatonák 612
Őszi hangulatok 50
Az ötforintos története : Szerelmi drá-
ma 117
Ötvenesek 622
- Parádé 226
Paraszt nemes 413
Paraszti népek 327
Paraszti régész 553
Parti hely 512
A parton 442
Pártvacsorán 23
Pengetés 217 633
Péter a hóban 423
Péter tanul 422
Pétör 446
A pipa 584
A policiaőről 506
A politikus hét 104
Póstavárás 486
Pöhölyék 142
Pör 448
Pörlekedés 253
A provincián 2
A pulikutya 388
- Pusztai harangszó 161
Pusztai iparosok 336
Pusztai sámánok 465
Pusztai titkok 301 302
Pusztai történetek : Egy alak a betyárvilág-
ból 469
Pusztai tűz 208
Pyramus és Thisbe 73
- Rágyujtás 471 521
A ravasz Kabók 213
A ravatal 343
Regénydarab 96
Reggeli 377
Régi dolgok 426
Régi idők kedvelői 400
A régi meg az új 223
A régi világból 373 642
A régi viselet 565
A régi víz 326
Regrutavárás 348
Reladl 132
Réti táj 414 434
Rezervista-élet 71
A ritka fegyver 192
A roham 125
Rónasági csodák 424
Rozált a halálbíró sarcolja 458
Rövidke férfit 4
Ruszand 7
- Saját külön koleránk : Valami, ami sem-
mi 49
A sárkány fújja föl a vizet 626
Sarki emberek 444
A sas útja 608
Sejdités 29
Simpsonék : Bret Hartre-paródia 166
Sok a beszéd 615
A sömlegesek 563
Sötét hatalmak 59 60
A subák bevonulnak 83
Sujánszky apám 21
Sütünk 570
A sváb 238

- Sz. Németh József 118
Szabad nap 428
Szabadulás 457
Szaktudósok 604
Számítás 211
Száras meleg 427
Szárasság előtt 466
A szárnyékembar 165
Szeged népe : Szeged és vidéke népköltészete : Gyűjtötte Kálmány Lajos. 3. kötet : Megjelent Bába Sándornál Szegeden 9
Szegedi alakok 24
A szegedi anekdotákból 380
Szegedi anekdota-kincsek 359 362
A szegedi kiállítás 319
Szegedi kirándulók 77
A Szegedi Napló könyve : Karácsonyi könyvünk 124
A szegedi „országos vásár” 25
Szelet kevernek : Életkép egy felvonásban 556
Szemlélődés 246
A Szent Mihály a jégben 271 511
A szenvedélyről 574
„Szerelem csupán az élet” : vagy: „rab vagyok, lánczra fűzve” 79
Szeressük egymást! 292
A szerette város : Szeged új kora. Írta Kulinyi Zsigmond. Kiadta a város közönsége 358
A szimuláns 360
A színház délutáni nívója : Némi elmélkedések 264
Szirtsek a partok 474
Szombat este 227 464
A szombatista 660
A szögénypiac 429
Szólészeti tanulmányok 357
A szőlőtermelő Szeged : A homoki szőlőkről 320
A szörnyeteg : Diószegi Flóris 97
Sztrájkanyán 468
A szüle a katonákkal 648
Szüreten 177
Tábori multság 433
Találkozás 557
Tánczra huzás 237
Tanyai asszonyok 582
Tanyai emberek 120
Tanyai esetek 528
A tanyai gyerek 123
Tanyai képek 379
Tanyaiak 610
Tanyák a hó alatt 63
Tanyaudvari állatok 332
A tanyavégben 214
Tanyaverés 401
Tarka képek 638
Tavaszi éj 350
A tehén lánya 279
Téleste a délen 532
Téliidő 235
Temetés 69
Temetések rendje a szegedi határban 430
A tengeri város 202
Terefere a csárdában 61
Terka papucsai : A rendőrség előtt 101
Termésköszívű Mihály 602
Thurzó útja 189
Tilos a kártya : 1. Rainer József, a reformátor 290
Tiszai legenda 156
A tiszaparti nagy házból 587
A tizenharmadik nap 152
Tolvaj : Éjféli regény 35
Tortülők 387
A tőkék közül 440
Tömörkény a Barlanglakókról : Az írónak a szegedi színházban tartott előadása 538
Történet a Gomb familiáról 65
Történet a gyermekről 417
Történet az első emeletről 131
Törvénykezés : A „Szegedi Napló” sajtópöre : Esküdtszéki tárgyalás 89
Tréfál az idő 488 489
Tutajeresztők 244
A tűzhely kérdései 496

új – vizityukok

- Új bor idején 395
Új csizmák 462
Az új dohánygyárban 37
Új kereszt 392
Új kocsi 356
Új remények 126
Új vendég 478
Az újságírásról 194
Az utas 470
Útban Bécs felé 415
Útban közanyánk felé 449
Az utolsó 247
Az utolsó hétről 308
Utolsó kapták 305
Utszélen 281
- Az ügy elintéződött 493
Ünnepi vásár 455
Az üsző föltekintése 257
- A vacsorakérdés 55
Vakok 352
Valamit „nyujtani köll” 629
Valér a földbe megy 286
Váljunk el! : Vagy nem jó az ördögöt a falra festeni 295
Vallatás 225
Vallomás : Egy életunt ember kéziratából 151
A válópör vége : A bíró szobájából 315
Váltói ügyekben 328
- Változatok 649
Vándorló földek 245
Várakozások 447
Városvégi dolgok 231
Vasárnap a tanyán 306
Vasárnap délelőtt 330
Vasárnaptól vasárnapig : A hétről 82
A vásárosok 351
Vég : Tragédia 130
Végszó 92
Végtárgyalás 48
Vélemények 420
Vén csontok a véremlékkel 618
A „vendég” játéka 341
A vendégek után 597
Vera elvitele 410
Verőfény 207
Verselő parasztok 291
Versengés 240
Versenybirkózás a híd alatt : A legmodernebb riport 76
Vig Péter igazgatása 122
A világító állat és a vadrózsabokor 552
Visszacserélés 508
Vita a kutya miatt 631
A víz mellől 516
Vizenjárók 325
A vizes hordó körül 562
Vizi élet 309
A vizityukok, Izmail bég s egyebek 311

Nacsády József szakirodalmi munkássága

KLUKOVITSNÉ PARÓCZY KATALIN és RÁCZNÉ MOJZES KATALIN
(SZTE Egyetemi Könyvtár, Szeged)

A szegedi egyetemi irodalomtörténet-írás egyik ága mindig fontosnak vélte Szeged irodalmi életének és íróinak tudományos feldolgozását. E vonulathoz tartozott Nacsády József (1924–1987) is, aki 1952-től három és fél évtizeden keresztül volt a változó nevű szegedi egyetem oktatója. Elsősorban tanár volt, tanárnemzedékek nevelője. De tudományos munkája is számottevő, kutatóként egyaránt érdeklődéssel fordult a 19. századi magyar irodalom olyan nagy teljesítményeihez, mint pl. Arany János életműve, s olyan irodalmi fejleményekhez, amelyek valamiképpen Szegedhez is kötődnek. Sőt legfontosabb munkái talán éppen e két szempont találkozási pontjain születtek. E szerencsés találkozást alighanem Mikszáth Kálmánra vonatkozó kutatásai példázzák a legjobban, hiszen Mikszáth-tanulmányai és -szövegkiadásai egyaránt becses darabjai a Mikszáth-életmű föltérképezésének és a Szeged-kutatásnak. Bár Nacsády József írásos életműve nem túl nagy terjedelmű, a Szeged-kutatás több alapműve is az ő nevéhez kötődik. Életműve így kivált igényli a bibliográfiai feldolgozást.

Összeállításunk a szegedi Egyetemi Könyvtárban folyó egyetemtörténeti bibliográfiai munka részeként született. Csupán az elérhető adatok összegzésére vállalkoztunk, így e bibliográfia valószínűleg nem teljes. Egyes kisebb írások, pl. a Délmagyarországban közölt hírlapi cikkek egy része, kimaradhattak. Összeállításunk azonban így is eligazítást ad a Nacsády-életműben.

Bibliográfiánk első részében Nacsády József munkáit időrendben, azon belül az önálló műveket, tanulmányokat cím szerinti betűrendben soroljuk fel, majd azoknak a műveknek a leírása következik melyekben összeállítóként, közreműködőként szerepelt. Az általa írt ismertetések külön egységet alkotnak a tanulmányok, illetve a cikkek után következnek, szintén a cím betűrendje szerint.

A bibliográfiát folyamatos tételszámozással láttuk el. A tételszámot a tanulmány címe követi, majd a megjelenés adatai, a kiadás helye, a kiadó neve, a mű terjedelme, és amennyiben sorozatban jelent meg a sorozat címe és sorszáma. Folyóiratok, hírlapcikkek esetében a cím után a folyóirat illetve hírlap neve, évfolyama, vagy kötet száma került leírásra, és végül a tételt a terjedelem adatai zárják le.

Az összeállítás második része Nacsády Józsefről megjelent írásokat tartalmazza, időrendben.

A következő fejezetben a mutató az általa írt műveket címük szerint sorolja fel a tételszámra utalva.

Nacsády József munkái

1953

1. Mikszáth Kálmán Szegeden. = Tiszatáj, 1953. 7. évf. 3. sz. 170–185. p.
2. Szabó Pál „Új föld” című regényének problémái. Papp Zoltán hozzászólásával. = Tiszatáj, 1953. 7. évf. 4. sz. 243–252. p.

1954

3. Déry Tibor 60 éves. = Szegedi Egyetem, 1954. 2. évf. 20. sz. 2. p.
4. Hozzászólás a könyvtár-vitához. = Szegedi Egyetem, 1954. 2. évf. 24. sz. 4. p.
5. „Irodalmi törvényszék” vitatja meg a „Tiszatáj” új számát. = Délmagyarország, 1954. 10. évf. 92. sz. 4. p.
6. A szegedi irodalom haladó hagyományai. = Délmagyarország, 1954. 10. évf. 29. sz. 5. p.

1955

7. Adatok és következtetések. Hozzászólás az irodalomtörténeti vitához. = Délmagyarország, 1955. 11. évf. 211. sz. 4. p.
8. Az irodalmi ellenzék kialakulása Szeged irodalmi életében. = Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Philologica. Nyelv és Irodalom, 1955. 1. köt. 89–106. p.
9. Nagyjelentőségű tanácskozás az Akadémián. = Szegedi Egyetem, 1955. 3. évf. 20. sz. 4. p.

1956

10. Adalék a „Kozmopolita költészet” [Arany János költeménye.] vitájához. = Irodalomtörténeti Közlemények, 1956. 60. évf. 4. sz. 483–484. p.

11. Adalékok a Mikszáth-novellák forrásaihoz. = Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Philologica. Nyelv és Irodalom, 1956. 2. köt. 57–64. p.
12. Babits Mihály elfelejtett verse. = Irodalomtörténeti Közlemények, 1956. 60. évf. 1. sz. 81–83. p.
13. Mikszáth szegedi éve. (1878–1880.) Bp. 1956, Művelt Nép. 158 [2] p. /Irodalomtörténeti Tanulmányok. 8./
14. Amikor a líra visszaüt. Balázs Anna: Virágnitító szerelem. [Ism.] = Tiszatáj, 1956. 10. évf. 4. sz. 291–292. p.
15. Gergely Sándor: Rögös út. [Ism.] = Tiszatáj, 1956. 10. évf. 2. sz. 113–117. p.

1958

16. A „mi palócunk”-ról. [Mikszáth Kálmán.] = Tiszatáj, 1958. augusztus. 2. p.
17. A szegedi parasztnovella keletkezése. (Részlet egy készülő tanulmányból.) = Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Philologica. Nyelv és Irodalom. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Litteraria. Irodalom. Szeged, 1958. 1. köt. 71–110. p.
18. Szabó Magda: Freskó. [Ism.] = Tiszatáj, 1958. április. 10. p.

1959

19. Két kirándulás. (Adalékok Mikszáth Kálmán életrajzához.) = Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Philologica. Nyelv és Irodalom. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Litteraria. Irodalom. Szeged, 1959. 109–118. p.
20. Tudományos diákköri dolgozatok 1958–59. (Szerk. Tóth Dezső, Nacsády József.) Szeged, 1959. (Szegedi Tud.egy. soksz.) 100 p.

21. Tamás Aladár: Zsuzsi és Aranka. [Ism.] = Tiszatáj, 1959. 13. évf. 3. sz. 10. p.

1960

22. Mikszáth Kálmán. (1847–1910.) = Tiszatáj, 1960. 14. évf. 5. sz. 7. p.
 23. „Mikszáth Kálmán hazajött”. = Dél-magyarország, 1960. 50. évf. 8. sz. 6. p.
 24. Mikszáth és a régi Szeged. „Az én Szegedem.” = Délmagyarország, 1960. 50. évf. 96. sz. 6. p.
 25. Mikszáth és a régi Szeged. A „porfűrdőben”. = Délmagyarország, 1960. 50. évf. 108. sz. 6. p.
 26. Mikszáth és a régi Szeged. Mikszáth Kálmán szegedi barátai. = Délmagyarország, 1960. 50. évf. 85. sz. 6. p.
 27. Reviczky [Gyula] és a Szegedi Napló. = Irodalomtörténet, 1960. 48. évf. 2–3. sz. 198–200. p.
 28. A mi Mikszáthunk. (Összeáll., a bevezetőt és a magyarázó jegyzeteket írta Nacsády József). Szeged, 1960, Szegedi Nyomda V. 188 p. 8 t. /Tiszatáj Irodalmi Kiskönyvtár. 1960. 3./

1961

29. Az irodalmi népiesség 1867 utáni problémához. = Tiszatáj, 1961. 15. évf. 7. sz. 12. p.
 30. Irodalmi viták Sopronban. [Beszámoló.] = Tiszatáj, 1961. 15. évf. 7. sz. 12. p.
 31. Jókai műveinek lengyel alakjai. = Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Philologica. Nyelv és Irodalom. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Ethnographica et Linguistica. Néprajz és Nyelvtudomány. Szeged. 1961. In memoriam Mészöly. 97–114. p.
 32. A Tiszatáj 15. évfolyama elé. = Tiszatáj, 1961. 15. évf. 3. sz. 5. p.
 33. Hernádi Gyula: A péntek lépcsőin.

[Ism.] = Irodalomtörténet, 1961. 49. évf. 1. sz. 74–76. p.

34. Nadas József: Láng és korom. [Ism.] = Tiszatáj, 1961. 15. évf. 7. sz. 10. p.
 35. Új Jókai-sorozatunk margójára. [Ism.] = Tiszatáj, 1961. 15. évf. 8. sz. 10. p.

1962

36. Jókai „Delejország”-áról. = Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Szeged, 1962. Tom. 2. 17–23. p. Sep.
 37. Papp Zoltán. [Író portré.] = Tiszatáj, 1962. 16. évf. 8. sz. 16. p.
 38. Gergely Sándor: Tiltott utak. [Ism.] = Tiszatáj, 1962. 16. évf. 4. sz. 12. p.
 39. Mikszáth Kálmán: A tisztelt Házból. Politikai karcolatok. [Ism.] = Irodalomtörténet, 1962. 50. évf. 1. sz. 187–188. p.
 40. Mikszáth Kálmán levelezése. [Ism.] = Irodalomtörténeti Közlemények, 1962. 66. évf. 4. sz. 528–532. p.

1963

41. Jókai Mór: A régi jó táblabírák. (Sajtó alá rend. Nacsády József.) Bp. 1963. Akad. K. 598 p. 4 t. /Jókai Mór Összes Művei. Regények. 10./
 42. Fejezet a magyar kritika történetéből. Kovács Kálmán könyve. [Ism.] = Tiszatáj, 1963. 17. évf. 11. sz. 8. p.
 43. Nagy árnyakról bizalmasan. Tersánszky Józsi Jenő emlékezései. [Ism.] = Tiszatáj, 1963. 17. évf. 4. sz. 8. p.

1964

44. Jókai Mór: Fekete gyémántok. 1–2. köt. (Sajtó alá rend. Nacsády József.) Bp. 1964, Akad. K. 411 p. 2 t.; 306 p. 2 t. /Jókai Mór Összes Művei. Regények. 20–21./

1965

45. A magyar irodalmi népiesség 1840 és 1870 között. Kandidátusi értekezés tézisei. [Bp. 1965, Tudományos Minősítő Bizottság.] 20 p.
46. Cseres Tibor: Hideg napok. [Ism.] = Tiszatáj, 1965. 19. évf. 2. sz. 132–134. p.

1966

47. Elődök. = Emlékkönyv Tömörkény István születésének centenáriumára. Szeged, 1966. 56–65. p.
48. Fekete Gyula. = Tiszatáj, 1966. 20. évf. 7. sz. 565–569. p.
49. A magyar irodalmi népiesség 1840 és 1870 között. (Romantika, folklór és parasztkultusz.) Kandidátusi értekezés. Szeged, 1966. 370 p.
50. Jókai Mór: Egy játékos, aki nyer. /1882/. (Sajtó alá rend. Nacsády József.) Bp. 1966, Akad. K. 307 p. 2 t. /Jókai Mór Összes Művei. Regények. 26./
51. Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok. 5. [köt.] 1878. (Sajtó alá rend. Nacsády József.) Bp. 1966, Akad. K. 239 p. 4 t. /Mikszáth Kálmán Összes Művei. 55./
52. Gárdonyi Géza: Isten rabjai. [Ism.] = Irodalomtörténeti Közlemények, 1966. 70. évf. 3–4. sz. 515. p.
53. Lengyel elbeszélők. [Ism.] = Tiszatáj, 1966. 20. évf. 5. sz. 402–403. p.
54. A szatíra vonzásában. Mocsár Gábor: Pávatoll. [Ism.] = Tiszatáj, 1966. 20. évf. 6. sz. 492–494. p.

1967

55. Jókai és a népiesség az 1850-es években. = Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Szeged, 1967. Tom. 7. 29–38. p.

56. Motiváció változások a „Toldi estéje” két kidolgozásában. = Irodalomtörténeti Közlemények, 1967. 71. évf. 5–6. sz. 624–630. p.
57. Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok. 6. [köt.] 1879. január – június (Sajtó alá rend. Nacsády József.) Bp. 1967, Akad. K. 362 p. 3 t. /Mikszáth Kálmán Összes Művei. 56./
58. Akvárium. Fenákel Judit regénye. [Ism.] = Tiszatáj, 1967. 21. évf. 3. sz. 311–313. p.
59. Kárász József: Amíg megszületett... [Ism.] = Tiszatáj, 1967. 21. évf. 7. sz. 692–693. p.
60. Nemes György: Háló. [Ism.] = Tiszatáj, 1967. 21. évf. 9. sz. 890–891. p.

1968

61. Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok. 7. [köt.] 1879. (Sajtó alá rend. Nacsády József.) Bp. 1968, Akad. K. 359 p. 4 t. /Mikszáth Kálmán Összes Művei. 57./
62. Földeák János: Apák lánya. [Ism.] = Tiszatáj, 1968. 22. évf. 4. sz. 379–380. p.

1969

63. A Jókai-művek lengyel alakjainak fő vonásai. = Tanulmányok a lengyel-magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Bp. Akad. K. 1969. 443–467. p.
64. Mikszáth Kálmán és a magyar játékszín. = Irodalomtörténet, 1969. 51. (1.) évf. 4. sz. 903–918. p.
65. Ważniejsze cechy charakterystyczne postaci polskich w utworach Jókaiego. = Studia z dziejów polsko-węgierskich stosunków literackich. Warszawa, [1969.] 355–375. p.
66. Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok. 8. [köt.] 1880. január – május.

(Sajtó alá rend. Nacsády József.) Bp. 1969, Akad. K. 396 p. 4 t. /Mikszáth Kálmán Összes Művei. 58./

67. Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok. 9. [köt.] 1880. június – december. (Sajtó alá rend. Nacsády József.) Bp. 1969, Akad. K. 372 p. 4 t. /Mikszáth Kálmán Összes Művei. 59./
68. Csontos Gábor: Száraz ér. [Ism.] = Tiszatáj, 1969. 23. évf. 5. sz. 473. p.
69. Miklós Nagy: Jókai. [Buchbesprechung.] = Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae. Bp. 1969. Tom. 11. Fasc. 1–2. 213–217. p.
70. Ottlik Géza: Hajnali háztetők. [Ism.] = Tiszatáj, 1969. 23. évf. 7. sz. 670–671. p.

1970

71. A szegedi Déry-család. = Szegedi Egyetem, 1970. 8. évf. 4. sz. 6. p.
72. Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok. 10. [köt.] 1880–1881. (Sajtó alá rend. Nacsády József, Bisztray Gyula.) Bp. 1970. Akad. K. 365 p. 4 t. /Mikszáth Kálmán Összes Művei. 60./
73. Vitányi Iván: Széltenger. [Ism.] = Tiszatáj, 1970. 24. évf. 4. sz. 377–378. p.

1971

74. Kis szegedi művelődéstörténet. 14–19. [rész.] = Tiszatáj, 1971. 25. évf. 5. sz. 480. p.; 6. sz. 576. p.; 7. sz. 688. p.; 8. sz. 784. p.; 9. sz. 880. p.; 10. sz. 976. p.
75. [Hozzászólás Weber Antal: A magyar romantika jellegéről c. referátumához.] = Irodalomtörténet, 1971. 53. évf. (Új folyam 3.) 4. sz. 870–872. p.
76. Sánta Ferenc: Isten szekere. (Válogatott novellák.) [Ism.] = Tiszatáj, 1971, 25. évf. 3. sz. 265–266. p.

1972

77. Az irodalmi népiesség és az 1848/49-es forradalom. = Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Szeged, 1972. Tom. 12. 25–45. p.
78. A közép- és kelet-európai népies irányzatok és Petőfi népiessége. = Petőfi tüze. Tanulmányok Petőfi Sándorról. [Bp.] 1972. 73–98. p.
79. Szegedi kirándulások. /Mikszáth Kálmán életrajzához./ = Palócföld, 1972. 2. sz. 50–56. p.

1974

80. A magyar szak problémái. = Az 1968–72-ben végzett hallgatóink helytállása. Szeged, 1974. 25–29. p.
81. Kozma Dezső: A valóság igézete. [Ism.] = Irodalomtörténet, 1974. 56. (6.) évf. 2. sz. 489–491. p.

1975

82. Egy Jókai-elbeszélés értelmezéséhez. (A gyémántos miniszter.) = Irodalomtörténeti Közlemények, 1975. 79. évf. 3. sz. 341–348. p.
83. Mitológia és valóság. (Jókai sorsdöntő pályafordulata és novellái.) = Alföld, 1975. 26. évf. 2. sz. 19–24. p.
84. Vörösmarty népies elbeszélő költeményei. = „Ragyognak tettei...” Tanulmányok Vörösmartyról. Székesfehérvár, 1975. 259–272. p.
85. Gárdonyi Géza: Titkosnapló. [Ism.] = Tiszatáj, 1975. 29. évf. 5. sz. 84–86. p.
86. Mocsár Gábor: Sziklából víz. [Ism.] = Tiszatáj, 1975. 29. évf. 12. sz. 80–81. p.

1977

87. Ady és az Arany-hagyomány. = Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Szeged, 1977. Tom. 15. 65–74. p.

1978

88. A „hallgató” Arany és az „Őszikék”. = Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Szeged, 1978. [1979.] Tom. 16. 3–16. p.
89. Romantyzm i ludowość w literaturach narodów środkowej i wschodniej Europy. = Studia z dziejów polsko-węgierskich stosunków literackich. [Warszawa], 1978. 209–218. p.
90. Szalay Károly: Humor és szatíra Mikszáth korában. [Kritika.] = Tiszatáj, 1978. 32. évf. 8. sz. 85–88. p.

1980

91. Móra Ferencre emlékezik Duka Marci. (Tóth Béla: Móra Ferenc betűösvényein.) [Ism.] = Tiszatáj, 1980. 34. évf. 1. sz. 95–98. p.

1981

92. Móra Ferenc és a szegedi novellista hagyományok. = Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Szeged, 1981. Tom. 17. 55–62. p.
93. (Vita a Magyarország története 6/1. kötetéről.) Nacsády József előadása. = Irodalomtörténet, 1981. 63. évf. 1. sz. 234–238. p.
94. Kováts István: Egy szegény pórfiú önéletrajza. [Ism.] = Somogyi-könyvtári Műhely, 1981. 20. évf. 4. sz. 170–172. p.

1983

95. Jókai 1848–49-es témájú novelláinak tanulságaihoz. = Literatura, 1983. 1–4. sz. 235–242. p.

1991

96. Az irodalmi élet /1849–1892./ = Szeged története. 3. (köt.) 1849–1919. 2. rész. Szeged, 1991. 1015–1037. p.

Róla megjelent írások

1. Dlusztus Imre: Nacsády József /1924–1987/. = Tiszatáj, 1987. 41. évf. 10. sz. 95. p.
2. Nagy Miklós: Nacsády József /1924–1987/. = Irodalomtörténeti Közlemények, 1987–1988. 91–92. évf. 5–6. sz. 766–767. p.
3. Ketten a bölcsészkarról... Ma temetik Nacsády Józsefet és Czúth Bélát. = Délmagyarország, 1987. 77. évf. szept. 18. 5. p.
4. Nyilas Péter: A szemtanú kálváriája. Lengyelekkel a „Csizmák terén”. = Délmagyarország, 1999. 89. évf. okt. 22. 7. p.

Mutató

- Adalék a „Kozmopolita költészet” [Arany János költeménye] vitájához 10
 Adalékok a Mikszáth-novellák forrásaihoz 11
 Adatok és következtetések. Hozzászólás az irodalomtörténeti vitához 7
 Ady és az Arany-hagyomány 87
 Akvárium. Fenákel Judit regénye [Ism.] 58
 Amikor a líra visszaüt. Balázs Anna: Virágnytó szerelem [Ism.] 14
- Babits Mihály elfelejtett verse 12
- Cseres Tibor: Hideg napok [Ism.] 46
 Csontos Gábor: Száraz ér [Ism.] 68
- Déry Tibor 60 éves 3
- Egy Jókai-elbeszélés értelmezéséhez (A gyémántos miniszter.) 82
 Elődök 47
- Fejezet a magyar kritika történetéből. Kovács Kálmán könyve [Ism.] 42
 Fekete Gyula 48
 Földeák János: Apák lánya [Ism.] 62
- Gárdonyi Géza: Isten rabjai [Ism.] 52
 Gárdonyi Géza: Titkosnapló [Ism.] 85
 Gergely Sándor: Rögös út [Ism.] 15
 Gergely Sándor: Tiltott utak [Ism.] 38
- A „hallgató” Arany és az „Őszikék” 88
 Hernádi Gyula: A péntek lépcsőin [Ism.] 33
 Hozzászólás a könyvtár-vitához 4
 Hozzászólás Wéber Antal: A magyar romantika jellegéről c. referátumához 75
- Az irodalmi élet /1849–1892/ 96
 Az irodalmi ellenzék kialakulása Szeged irodalmi életében 8
 Az irodalmi népiesség és az 1848/49-es forradalom 77
- Az irodalmi népiesség 1867 utáni problémához 29
 „Irodalmi törvényszék” vitatja meg a „Tiszatáj” új számát 5
 Irodalmi viták Sopronban 30
- Jókai „Delejsország”-áról 36
 Jókai 1848–49-es témájú novelláinak tanulságaihoz 95
 Jókai és a népiesség az 1850-es években 55
 Jókai Mór: A régi jó táblabírák 41
 Jókai Mór: Egy játékos, aki nyer/1882/ 50
 Jókai Mór: Fekete gyémántok 44
 Jókai műveinek lengyel alakjai 31
 A Jókai-művek lengyel alakjainak fő vonásai 63
- Kárász József: Amíg megszületett [Ism.] 59
 Két kirándulás (Adalékok Mikszáth Kálmán életrajzához.) 19
 Kis szegedi művelődéstörténet 74
 Kovács István: Egy szegény pórfiú önéletrajza [Ism.] 94
 Kozma Dezső: A valóság ígérete [Ism.] 81
 A közép- és kelet-európai népies irányzatok és Petőfi népiessége 78
- Lengyel elbeszélők [Ism.] 53
- A magyar irodalmi népiesség 1840 és 1870 között 45
 A magyar irodalmi népiesség 1840 és 1870 között (Romantika, folklór és parasztkultusz.) 49
 A magyar szak problémái 80
 A mi Mikszáthunk 28
 A „mi palócunk”-ról [Mikszáth Kálmán.] 16
 Miklós Nagy: Jókai [Buchbesprechung.] 69
 Mikszáth és a régi Szeged. „Az én Szegedem” 24
 Mikszáth és a régi Szeged. A „porfűdőben” 25

Mikszáth – ważniejsze

- Mikszáth és a régi Szeged. Mikszáth Kálmán szegedi barátai 26
- Mikszáth Kálmán és a magyar játékszín 64
- Mikszáth Kálmán hazajött 23
- Mikszáth Kálmán levelezése [Ism.] 40
- Mikszáth Kálmán Szegeden 1
- Mikszáth Kálmán (1847–1910) 22
- Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok 1880–1881 72
- Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok 1878 51
- Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok 1879. január – június 57
- Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok 1879 61
- Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok 1880. január – május 66
- Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok 1880. június – december 67
- Mikszáth Kálmán: A tisztelt Házból. Politikai karcolatok [Ism.] 39
- Mikszáth szegedi éve 13
- Mitológia és valóság (Jókai sorsdöntő pályafordulata és novellái.) 83
- Mocsár Gábor: Sziklából víz [Ism.] 86
- Móra Ferenc és a szegedi novellista hagyományok 92
- Móra Ferenc emlékezik Duka Marci (Tóth Béla: Móra Ferenc betűösvényein.) [Ism.] 91
- Motiváció változások a „Toldi estéje” két kidolgozásában 56
- Nádas József: Láng és korom [Ism.] 34
- Nagy árnyakról bizalmasan. Tersánszky Józsi Jenő emlékezései [Ism.] 43
- Nagyjelentőségű tanácskozás az Akadémián 9
- Nemes György: Háló [Ism.] 60
- Ottlik Géza: Hajnali háztetők [Ism.] 70
- Papp Zoltán 37
- Reviczky [Gyula] és a Szegedi Napló 27
- Romantyzm i ludowość w literaturach narodów środkowej i wschodniej Europy 89
- Sánta Ferenc: Isten szekeren [Ism.] 76
- Szabó Magda: Freskó [Ism.] 18
- Szabó Pál „Új föld” című regényének problémái 2
- Szalay Károly: Humor és satíra Mikszáth korában 90
- A satíra vonzásában. Mocsár Gábor: Pávatoll [Ism.] 54
- A szegedi Déry-család 71
- A szegedi irodalom haladó hagyományai 6
- Szegedi kirándulások /Mikszáth Kálmán életrajzához./ 79
- A szegedi parasztnovella keletkezése 17
- Tamás Aladár: Zsuzsi és Aranka [Ism.] 21
- A Tisztáj 15. évfolyama elé 32
- Tudományos diákköri dolgozatok 1958–59 20
- Új Jókai-sorozatunk margójára [Ism.] 35
- Vita a Magyarország története 6/1. kötetről 93
- Vitányi Iván: Széltenger [Ism.] 73
- Vörösmarty népies elbeszélő költeményei 84
- Ważniejsze cechy charakterystyczne postaci polskich w utworach Jókaiego 65